

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Кваліфікаційна наукова праця

На правах рукопису

ОЛІЙНИК ОЛЕНА ПАВЛІВНА

УДК 72.01

ДИСЕРТАЦІЯ
**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМОУТВОРЕННЯ
МІСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Подається на здобуття наукового ступеня доктора архітектури

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.П. Олійник

Науковий консультант

Дьомін Микола Мефодійович,

народний архітектор України,

доктор архітектури, професор

Харків – 2020

АНОТАЦІЯ

Олійник О.П. Теоретико-методологічні основи формоутворення міських громадських просторів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора архітектури зі спеціальності 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Харківський національний університет будівництва і архітектури, Харків, 2021.

Відповідно до принципів системного підходу громадський простір, його формоутворення та процеси функціональної діяльності вперше розглянуто як окремий цілісний об'єкт містобудівного дослідження та проектування. Підкреслено міждисциплінарний характер громадського простору з відповідними критеріями територіальної та просторової цінності та цілісності.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено проблему дослідження та оцінений стан її наукових та практичних опрацювань; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, межі і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, показано їх впровадження.

У першому розділі «**Сучасний стан дослідження проблем формоутворення громадських просторів**» охарактеризовано сучасний стан вивченості проблеми; вивчено світові тенденції дизайну середовища, проведено аналіз формоутворення громадських просторів в процесі еволюції міст та розроблено їх типологію.

Аналіз проблеми дослідження і проектування громадських просторів дозволив встановити, що необхідним є розгляд громадського простору як цілісного об'єкту дослідження і проектування. На підставі здійсненого узагальнення існуючих проблем визначено, що науковий рівень просторових досліджень міських просторів в Україні не є достатнім для подальшого вивчення формоутворення та конфігурації громадських просторів, а також принципів їх використання та напрямків збереження.

Розглянуто процеси історичного розвитку міст та формоутворення громадських просторів та запропоновано їх типологію. Аналіз еволюції міських просторів показав, що відкриті публічні простори завжди були основою формоутворення міст. В античні часи (Греція) мережа відкритого-закритого простору трактувалась як єдиний громадський простір міста і була ознакою його демократії. З посиленням імперської влади (Рим) структура громадських просторів стає детермінованою, з визначеним напрямом руху. В епоху Середньовіччя відбувається сакралізація простору, що змінюється його формалізацією в епоху Ренесансу; в подальшому посилюється естетизація простору, з'являються нові типи просторів. Епоха модернізму змінила просторову парадигму традиційного міста, що привело до втрати історично складених типів громадських просторів. Разом з тим сучасна епоха характеризується поступовим зближенням зовнішнього та внутрішнього простору, формуванням громадських комплексів на основі поєднання інтер'єрних та відкритих громадських просторів та їх демократизацією.

Отже, аналіз дослідження проблем формоутворення громадських просторів дозволив обґрунтувати містоформуєчу роль громадських просторів в утворенні та розвитку традиційної просторово-планувальної структури міст та виявив проблему зміни просторової парадигми на сучасному етапі; визначено необхідність вивчення і проектування інтер'єрних та відкритих громадських просторів на спільній основі як частини єдиної просторової системи міста; актуальність розробки наукових принципів регенерації та трансформації громадських просторів, а також принципів їх збереження як об'єкту історико-культурної спадщини.

У другому розділі «**Теоретико-методологічні основи формоутворення громадських просторів**» представлена загальна методика дослідження; розроблено методи просторового аналізу та «просторового синтаксису» відкритих громадських просторів та запропоновано принципові конфігураційні моделі зовнішнього та інтер'єрного громадських просторів.

Визначено, що органічна цілісність просторово-планувальної структури міста, високий ступінь взаємозв'язку її складових дозволяє віднести її до розряду системних об'єктів.

На основі попередніх досліджень визначено такі методи аналізу просторово-планувальної структури міста: метод просторового аналізу; метод просторового синтаксису; та метод аналізу ідентичності місця. Метод просторового аналізу розроблений на основі вдосконалення теорії фігури-фону і рекомендований для визначення композиційної структури та співвідношення транзитних та стаціонарних просторів. Виділено два види громадського простору: *простір перебування* (стаціонарний) – той, де мешканці перебувають, сидять, відпочивають, – і *простір пересування* (транзитний) – той, в якому рухаються. Виявлені залежності поведінкових характеристик відвідувачів від конфігуративних характеристик простору. Встановлено, що конфігурація громадських просторів визначає характер діяльності та потенційні напрямки руху людей, а отже, функцію простору, види діяльності та напрямки його збереження та дизайну.

Визначено два типа теоретичних конфігураційних моделей громадського простору: а) центрична; б) лінійно-осьова; що принципово відрізняються за характером просторових зв'язків та соціального змісту.

Перша модель характеризується наявністю центрального розподільчого простору, вона передбачає постійне повернення в розподільче ядро, спілкування і зустрічі. Встановлено, що можливість повернення в певне місце зустрічі створює умови для т.зв. ефекту «*serendipity*» – щасливого неочікуваного випадку, а отже, покращує соціальний зміст простору. Друга, лінійно-осьова, модель, не передбачає спілкування і взаємодії. Вона направляє, детермінує і контролює поведінку людей, зменшує вірогідність випадкових зустрічей і спілкування.

Ці моделі є характерними як для зовнішніх громадських просторів, так і для інтер'єрних просторів. Виділено дві моделі інтер'єрного простору: дидактичну, на основі послідовних зв'язків, та демократичну, з

інтеграційним ядром. Встановлено, що в просторовому плануванні музею чи культурно-освітньої установи ці моделі проявляються як дві ключові теми: «зустріч відвідувачів» та «організована прогулянка». Встановлено, що в сучасних конфігураціях є тенденція поєднувати обидві моделі з посиленням інтегрованості просторів.

У третьому розділі «**Композиційний, просторовий та функційний аналіз громадських просторів**» проведено апробацію моделей на прикладах відкритих громадських просторів – головних площ різних міст та інтер'єрів громадських закладів різного типу. Виявлено, що до центричного типу належать такі площі: п'яцца Кампідоліо та Навона в Римі, Сан-Марко в Венеції та інші. До лінійно-осьового типу належать проспект Незалежності в Мінську, вул. Маршалковська в Варшаві, Тяньаньмін в Пекіні, Лувр-Тюільрі в Парижі; площа св. Петра в Римі.

Аналіз 10 відомих площ світу за категоріями доступності, використання, комфортності, атрактивності, переважної соціальної функції, образу дозволив підтвердити, що всі вони є високо інтегрованими просторами, пов'язаними з прилеглими громадськими просторами. Виявлено, що прилеглі громадські простори можуть бути поєднані безпосередньо з відкритим простором площі, утворюючи інтегральну єдність, або утворювати систему підпросторів, кожен з яких поєднаний з групою інших просторів. Встановлено, що потенціал громадського простору Києва не використовується в повній мірі, що підтвердив аналіз системи громадських просторів Києва в межах вул. Володимирської-Хрещатик, Поштової та Бесарабської площ.

Розглянуто особливості просторового аналізу інтер'єрів на прикладах музейно-культурних комплексів. Виявлено, що всі вони на сучасному етапі мають тенденцію до утворення чи поглиблення ступеня інтегрованості. Разом з тим визначено, що більшість музеїв Києва мають історичну складену, дидактичну модель планування, що потребує оновлення з точки зору покращення досвіду відвідувачів та більшої демократизації руху.

В четвертому розділі «**Наукові принципи регенерації та трансформації громадських просторів**» встановлено, що носіями інформації та ідентичності громадського простору є: ступінь замкненості простору, характер обмежувальних площин, характер «блакитної лінії», ярусність сприйняття, розкриття видів на природне оточення, історичні домінанти в полі зору, монументи, скульптури та пам'ятники, ритм та масштаб членувань. Визначено, що знищення або радикальна зміна цих характеристик приводить до спотворення історичного середовища міста в цілому та втрати його ідентичності.

Встановлено, що втрата ідентичності відбувається також внаслідок використання уніфікованих підходів, готових шаблонів і стандартизації дизайну громадських просторів. Зазначено, що така небезпека існує і в Україні, тому необхідно вдосконалювати методи реставрації історико-культурної спадщини на основі регіональної ідентичності. Підкреслено необхідність поглибленого історико-генетичного, просторового і конфігураційного аналізу для вияву індивідуальних ознак громадських просторів, які підлягають збереженню і відтворенню.

Встановлено, що поняття ідентичності відноситься до т.зв. абстрактних артефактів, як мова і культура, і що воно відбивається в конфігураційних шаблонах просторів. Метод синтаксичного аналізу, використовуючи конфігураційні структури для генерування просторово-часових подій, дає можливість передавати їх у майбутнє, а отже, зберігати, підсилювати та створювати ідентичності. Вплив конфігурації просторів на ідентичність проаналізовано на прикладах пострадянських міст.

Зміни ідентичності – конотації простору – простежено також на прикладі Майдану Незалежності в Києві. Відмічено, що конкурс «Територія гідності», спрямований на реконструкцію вул. Інститутської і Майдану, не вирішив проблем, пов'язаних з втратою ідентичності. Підкреслено необхідність проведення реконструкції всього центру міста.

На основі збереження рис ідентичності визначені сучасні стратегії регенерації громадських просторів: *Містобудівні*: Стратегія створення цілісності; Об'єднання загальноміських центрів з громадськими просторами; формування структури пішохідних зв'язків і вулиць; поєднання відкритих просторів та інтер'єрів в цілісну мережу; підсилення ідентичності міста за рахунок громадських просторів; збереження просторів як пам'ятки містобудування; стратегія розвитку міст на основі пріоритету історико-культурної спадщини. *Стратегії дизайну*: Реновація та пристосування втрачених просторів; Геометризація, надання замкнутості, виокремлення позитивного простору; Підсилення інтегрованості центрального простору або інтегрованої осі для створення ефекту «серендипності». *Соціальні стратегії*: Сталий розвиток, Ресайклінг, Дбайливе збереження, Екологічність;

та *принципи організації міських площ*: історичної наступності, організації транспортно-пішохідного руху з пріоритетом пішоходів, збереження відповідного характеру сприйняття, організації міської площі як соціального магніту, варіативності сценарію поведінки, акумулявання позитивного простору. Враховуючи значення громадського простору як носія ідентичності та соціальної функції, визначено необхідність розгляду його як частини історико-культурної спадщини та культурного ландшафту міста в цілому, та використання ландшафтного підходу до розробки стратегій та принципів його збереження.

У п'ятому розділі «Громадський простір як об'єкт культурної спадщини та принципи збереження громадських просторів»

сформульовано основні наукові принципи регенерації та збереження громадських просторів як частини історико-культурної спадщини міста. Визначено, що в документах Ради Європи та ЮНЕСКО відкритий простір визнається важливою частиною міської культурної спадщини, відзначається його освітнє, екологічне та соціальне значення. ЮНЕСКО рекомендує використовувати ландшафтний підхід для виявлення та збереження історичних районів.

Встановлено, що в Україні її культурно-історична пам'ять невідривно пов'язана з просторами міст, що несуть в собі етнічні коди нації, втілюють її ідентичність. Збереження існуючих просторів міст в Україні є пріоритетом політики та ідеології держави.

Визначено також, що специфіка правової системи України встановлює пріоритет міжнародних договорів, ратифікованих Україною, перед внутрішніми нормами права, а отже, міжнародні договори, спрямовані на збереження і відновлення громадських просторів, мають пріоритетне значення в нашій державі. Разом з тим в Україні на сьогоднішній день не існує державної політики щодо збереження і формування мережі громадських просторів як частини його цілісної культурної спадщини та запоруки сталого розвитку міста.

Встановлено, що для дослідження та збереження пам'яток містобудування як цілісного системного утворення доцільно використовувати стратегію ландшафтного підходу. Так, на основі ландшафтного підходу запропоновано стратегію збереження громадського простору вул. Хрещатик; визначено, що вона є видатним цілісним ансамблем, що пропонується до включення в Світову спадщину ЮНЕСКО в складі транскордонної номінації. Запропоновано критерії, що відрізняють цей ансамбль від інших об'єктів номінації та його атрибути Видатної універсальної цінності з точки зору гармонійного поєднання архітектури з ландшафтом та втілення символів національної ідентичності в його просторі.

Сформульовано основні наукові принципи регенерації та збереження громадських просторів: принцип «збереження ступеня інтегрованості»; принцип забезпечення «візуального сприйняття» середовища громадського простору; принцип «спадкоємного розвитку»; принцип неперервної конфігурації; принцип дотримання «блакитної лінії» обмежувальних площин; принципи «збереження автентичності» просторово-планувальної структури. Розглянуто принципи дизайну середовища в громадських просторах міста на

засадах сталого розвитку.

Впровадження цих стратегій розкриває можливості для подальшого сталого розвитку історичних міст на основі пріоритету історико-культурної спадщини, збереження та підсилення національної ідентичності та розвитку соціальних програм для покращення життя населення.

Ключові слова: міський громадський простір, просторовий аналіз, просторовий синтаксис, простір міста як культурна спадщина.

ABSTRACT

Oliynyk O.P. Theoretical and methodological foundations of the formation of urban public spaces. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Architecture in specialty 18.00.01 – Theory of architecture, restoration of architectural monuments. – Kharkiv National University of civil engineering and architecture, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

In accordance with the principles of a systematic approach, public space, its formation and processes of functional activity were considered for the first time as a separate integral object of urban planning research and design. The interdisciplinary nature of public space with the relevant criteria of territorial and spatial value and integrity is emphasized.

The introduction substantiates the relevance of the topic of the dissertation, identifies the research problem and assesses the state of its scientific and practical studies; the connection of work with scientific programs is specified; the purpose, tasks, object, subject, limits and methods of research are defined; the scientific novelty and practical significance of the obtained results are revealed, their implementation is shown.

The first chapter "**The current state of research on the problems of formation of public spaces**" describes the current state of study of the problem; the world tendencies of environment design are studied, the analysis of formation of public spaces in the course of evolution of cities is carried out and their

typology is developed.

Analysis of the problem of research and design of public spaces revealed that it is necessary to consider public space as a holistic object of research and design. Based on the generalization of existing problems, it is determined that the scientific level of spatial studies of urban spaces in Ukraine is not sufficient for further study of the formation and configuration of public spaces, as well as the principles of their use and directions of preservation.

The processes of historical development of cities and formation of public spaces are considered and their typology is offered. Analysis of the evolution of urban spaces has shown that open public spaces have always been the basis for the formation of cities. In ancient times (Greece), the network of open-closed space was interpreted as the only public space of the city and was a sign of its democracy. With the strengthening of imperial power (Rome), the structure of public spaces becomes deterministic, with a certain direction of movement. In the Middle Ages there is a sacralization of space, which is replaced by its formalization in the Renaissance; further aestheticization of space intensifies, new types of spaces appear. The era of modernism changed the spatial paradigm of the traditional city, which led to the loss of historically composed types of public spaces. At the same time, the modern era is characterized by the gradual convergence of external and internal space, the formation of social complexes based on a combination of interior and open public spaces and their democratization.

Thus, the analysis of the study of the problems of formation of public spaces allowed to substantiate the city-forming role of public spaces in the formation and development of the traditional spatial planning structure of cities and revealed the problem of changing the spatial paradigm at the present stage; identified the need to study and design interior and open public spaces on a common basis as part of a single spatial system of the city; relevance of the development of scientific principles of regeneration and transformation of public spaces, as well as the principles of their preservation as an object of historical and cultural heritage.

The second chapter "**Theoretical and methodological foundations of the formation of public spaces**" presents a general research methodology; developed methods of spatial analysis and "spatial syntax" of open public spaces and proposed basic configuration models of external and interior public spaces.

It is determined that the organic integrity of the spatial-planning structure of the city, the high degree of interconnection of its components allows to refer it to the category of system objects.

On the basis of previous researches the following methods of the analysis of pro-side-planning structure of the city are defined: a method of the spatial analysis; spatial syntax method; and a method of analyzing the identity of the place. The method of spatial analysis is developed on the basis of improving the theory of figure-background and is recommended for determining the compositional structure and the ratio of transit and stationary spaces. There are two types of public space: *living space* (stationary) – the one where residents are, sit, relax – and the *space of movement* (transit) – the one in which they move. The dependences of the behavioral characteristics of visitors on the configurable characteristics of the space are revealed. It is established that the configuration of public spaces determines the nature of activities and potential directions of movement of people, and hence the function of space, activities and directions of its preservation and design.

Two types of theoretical configuration models of public space are defined: a) centric; b) linear-axial; which are fundamentally different in the nature of spatial connections and social content.

The first model is characterized by the presence of a central distribution space, it involves a constant return to the distribution core, communication and meetings. It is established that the possibility of returning to a certain meeting place creates conditions for the so-called effect of "serendipity" – happy unexpected case, and therefore improves the social content of the space. The second, linear-axial, model does not involve communication and interaction. It guides, determines and controls people's behavior, reduces the likelihood of chance

encounters and communication.

These models are typical for both outdoor public spaces and interior spaces. There are two models of interior space: didactic, based on consistent connections, and democratic, with an integrated core. It is established that in the spatial planning of a museum or cultural and educational institution, these models appear as two key themes: "meeting of visitors" and "organized walk". It is established that in modern configurations there is a tendency to combine both models with strengthening of integration of spaces.

In the third chapter "**Compositional, spatial and functional analysis of public spaces**" the models were tested on the examples of open public spaces – the main squares of different cities and interiors of public institutions of different types. The following squares were found to belong to the centric type: Piazza Campidolio and Navona in Rome, San Marco in Venice and others. The linear-axial type includes Independence Avenue in Minsk, st. Marshalkowska in Warsaw, Tiananmen in Beijing, the Louvre – Tuileries in Paris; St. Peter in Rome.

An analysis of 10 known areas of the world by categories of accessibility, use, comfort, attractiveness, predominant social function, image allowed us to confirm that they are all highly integrated spaces associated with adjacent public spaces. It was found that adjacent public spaces can be combined directly with the open space of the area, forming an integral unity, or form a system of subspaces, each of which is connected with a group of other spaces. It is established that the potential of public space in Kyiv is not fully used, which was confirmed by the analysis of the system of public spaces in Kyiv within the street. Volodymyrska-Khreschatyk, Post and Bessarabian squares.

Peculiarities of spatial analysis of interiors on the examples of museum-cultural complexes are considered. It was found that all of them at the present stage tend to form or deepen the degree of integration. At the same time, it was determined that most museums in Kyiv have a historically complex, didactic planning model, which needs to be updated in terms of improving the visitor experience and greater democratization of the movement.

In the fourth chapter "**Scientific principles of regeneration and transformation of public spaces**" it is established that the carriers of information and identity of public space are: the degree of closure of space, the nature of the boundary planes, the nature of the "blue line", the stratification of perception historical dominants in the field of view, monuments, sculptures and monuments, rhythm and scale of divisions. It is determined that the destruction or radical change of these characteristics leads to distortion of the historical environment of the city as a whole and the loss of its identity.

It is established that the loss of identity also occurs due to the use of unified approaches, ready-made templates and standardization of the design of public spaces. It is noted that such a danger also exists in Ukraine, so it is necessary to improve the methods of restoration of historical and cultural heritage on the basis of regional identity. The need for in-depth historical-genetic, spatial and configurational analysis to identify individual features of public spaces that are subject to preservation and reproduction is emphasized.

It is established that the concept of identity refers to the so-called abstract artifacts like language and culture, and that it is reflected in the configuration patterns of spaces. The method of parsing, using configuration structures to generate spatio-temporal events, makes it possible to transfer them into the future, and therefore to store, reinforce and create identities. The influence of space configuration on identity is analyzed on the examples of post-Soviet cities.

Changes in identity – the connotation of space – are also traced on the example of Independence Square in Kyiv. It is noted that the competition "Territory of Dignity", aimed at the reconstruction of the street. Institute and Maidan, did not solve the problems associated with the loss of identity. The need for reconstruction of the entire city center was emphasized.

On the basis of preservation of features of identity *modern strategies of regeneration of public spaces* are defined: *Urban planning*: Strategy of creation of integrity; Association of city centers with public spaces; formation of the structure of pedestrian connections and streets; combining open spaces and interiors into a

complete network; strengthening the city's identity at the expense of public spaces; preservation of spaces as monuments of urban planning; urban development strategy based on the priority of historical and cultural heritage.

Design strategies: Renovation and adaptation of lost space; Geometrization, granting of isolation, separation of positive space; Enhancing the integration of the central space or the integrated axis to create the effect of "serendipity".

Social strategies: Sustainable development, Recycling, Careful conservation, Environmental friendliness;

and *principles of organization of urban areas:* historical continuity, organization of traffic and pedestrian traffic with the priority of pedestrians, preservation of the appropriate nature of perception, organization of urban area as a social magnet, variability of behavioral scenarios, accumulation of positive space. Given the importance of public space as a carrier of identity and social function, the need to consider it as part of the historical and cultural heritage and cultural landscape of the city as a whole, and use a landscape approach to developing strategies and principles for its preservation.

The fifth chapter "**Public space as an object of cultural heritage and the principles of preservation of public spaces**" formulates the basic scientific principles of regeneration and preservation of public spaces as part of the historical and cultural heritage of the city. It is determined that in the documents of the Council of Europe and UNESCO the open space is recognized as an important part of the city's cultural heritage, its educational, ecological and social significance is noted. UNESCO recommends using a landscape approach to identify and preserve historic sites.

It has been established that in Ukraine its cultural and historical memory is inextricably linked with the spaces of cities that carry the ethnic codes of the nation and embody its identity. Preservation of existing urban spaces in Ukraine is a priority of state policy and ideology.

It is also determined that the specifics of the legal system of Ukraine establishes the priority of international treaties ratified by Ukraine over domestic

law, and therefore, international treaties aimed at preserving and restoring public spaces are a priority in our country. At the same time, in Ukraine today there is no state policy to preserve and form a network of public spaces as part of its integral cultural heritage and the key to sustainable development of the city.

It is established that it is expedient to use the strategy of the landscape approach for research and preservation of monuments of town-planning as an integral system formation. Thus, based on the landscape approach, a strategy for preserving the public space of st. Khreshchatyk; it has been identified as an outstanding integrated ensemble proposed for inclusion in the UNESCO World Heritage List as part of the cross-border nomination. The criteria that distinguish this ensemble from other objects of nomination and its attributes of Outstanding universal value in terms of the harmonious combination of architecture and landscape and the embodiment of symbols of national identity in its space are proposed.

The basic scientific principles of regeneration and preservation of public spaces are formulated: the principle of "preservation of the degree of integration"; the principle of ensuring the "visual perception" of the environment of public space ; the principle of "hereditary development"; the principle of continuous configuration; the principle of compliance with the "blue line" of the boundary p lanes; principles of "preservation of authenticity" of spatial-planning structure. The principles of environmental design in public spaces of the city on the basis of sustainable development are considered.

The implementation of these strategies opens up opportunities for further sustainable development of historic cities based on the priority of historical and cultural heritage, preservation and strengthening of national identity and the development of social programs to improve the lives of the population.

Key words: urban public space, spatial analysis, spatial syntax, urban space as a cultural heritage.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Монографії

1. **Olena Olijnik** i Jurij Chodorkowski. Jerozolima w architekturze i urbanistyce dawnej Rusi i na Ukrainie. Refleksje architektow. W kn.: Jerozolima w kulturze europejskiej . Pod red. P.Paszkiewicza i T. Zadrozneho. Warszawa, 1997. S. 263-276. ISBN 83-85938-96-6. *Особистий внесок здобувача: проведено аналіз формоутворення міст та символіки просторів, визначено типи просторів.*
2. Концепція національної політики щодо культурної спадщини в Україні (проект). Проект Європейської Комісії «Регіональне співробітництво для збереження культурної спадщини»: монографія. **Під ред. О.П. Олійник.** Київ, 2014. 134 с. ISBN 978-617-7257-16-4
3. Concept of National Policy on Cultural Heritage Development in Ukraine (draft) . **Ed. O.P. Oliynyk.** Kyiv, 2014. 130 P. ISBN 978-617-7257-17-1

Статті у наукових фахових виданнях України

4. **Олійник О.П.** Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом. Архітектурна спадщина України: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування: збірник наук. праць. Т.1. Київ: Мінбудархітектури, НДІТІАМ, 1994. С. 57-74.
5. **Олійник О.П.** Конкурс на проект центра Києва. Теорія та історія архітектури: збірник наук. праць. Київ: НДІТІАМ, 1995. С.267-268.
6. **Олейник Е. П.** Иерусалим в архитектуре и градостроительстве Украины. Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб.наук. праць Держ. наук.-досл. ін-ту теорії та іст. арх-ри і містобудув. Київ: НДІТІАМ, «Архітектура і престиж», 1998. Вип. другий. С. 83-93.
7. **Олійник О.П.** Формоутворення просторової структури малих міст України під впливом національно-релігійних чинників. Досвід та перспективи розвитку міст України. Проблеми малих міст України: зб. наук. праць. Київ: КНУБА, Діпромiсто, 2008. Вип. 15. С.150-155.

8. **Олійник О.П.**, Завгородня Г.Ю. Особливості дизайну інтер'єрів аеропортів міст України – учасників Євро-2012. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-техн. збірник. Київ, 2010. Вип.23. С. 313-318. ISSN 2077-3455.

Особистий внесок здобувача: архітектурно-просторовий аналіз інтер'єрів аеровозалів, принципи просторово – планувальної організації.

9. Мазур К.В., **Олійник О.П.** Прийоми забудови міських площ. Троїцька площа. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2010. Вип.25. С. 210-215. ISSN 2077-3455.

Особистий внесок здобувача: засоби побудови центральних міських площ, прийоми естетичної виразності.

10. Гаврилюк І.В., **Олійник О.П.** Принципи та прийоми організації міських площ західноєвропейських міст (на прикладі Нідерландів). Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2011. Вип. 27. С. 5-14. ISSN 2077-3455.

Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, визначення принципів реконструкції площ: наступності, притягальності, організації пішохідного руху, акумулювання позитивного простору.

11. **Олійник О.П.** Методика визначення «блакитних ліній» забудови в буферній зоні ансамблю споруд Софійського собору в Києві. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб.Київ: КНУБА, 2011. Вип.40. Ч.2. С. 100-107. ISSN 2076-815X.

12. **Олійник О.П.** Архітектура та містобудування Волині 1920–1940-х. Стили, взаємовпливи, персоналії. Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. праць з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології. Київ: Фенікс, 2013. Вип.9. С. 131-144. ISSN 1992-5557

13. **Олійник О.П.** Конотативна семантика міського простору. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб.Київ: КНУБА,

2020. Вип.75. С.286-296. ISSN 2076-815X

14. Олійник О.П. Відкритий міський простір як об'єкт культурної спадщини: методи виявлення та збереження. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ: КНУБА, 2020. Вип.58. С. 178-191. ISSN 2077-3455.

15. Олійник О.П. Просторовий синтаксис як інструмент дослідження структури та конфігурації громадського простору. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. Київ: КНУБА, 2020. Вип.76. С. ISSN 2076-815X

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

16. Olena Oliynyk. National originality of the architecture of Khreshchatyk as a unique ensemble of the period of totalitarianism. E3S Web Conf. Volume 33, 2018. High-Rise Construction 2017 (HRC 2017). Article Number 01039. Published online: 06 March 2018. ISSN: 2267-1242
DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/20183301039>

17. Olena Oliynyk. The architectural image of Kiev's central square as a symbol of national identity. Tales of Urban Lives and Spaces. De Urbanitate. Vol.3, 2015. Buharest: Ion Mincu University, 2015. p. 83-92. ISSN (print) 2344-6544, ISSN (online) 2457-1687

18. Kateryna Krayushkina, Olena Oliynyk. Stabilized soil - new material for road construction and design. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, Volume 918, 2020. VIII International Scientific Conference Transport of Siberia – 2020 012117 doi:10.1088/1757-899X/918/1/012117
Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, принципи та прийоми дизайну, методи використання в практиці дизайну

19. Oliynyk Olena. Struktura planu nowozytnego Lucka jako rezultat wspolnistnienia gmin religijno-narodowych. Kwartalnik arhitektury i urbanistyki. T. XLI. Z 2: Teoria i historia. Warszawa: wyd. Naukowe PWN, 1996. S.107–118.

20. **Oliynyk Olena.** Ukrainian/Polish Mutual Influences in Interwar Volhynian Architecture. The Crisis Today. Central European Political Science Review, Vol. 14., No. 52. Quarterly of CEPASA. Pannonia Nyomda, Budapest, 2013. P. 85-98. ISSN 1586-4197. ISBN: 963 9218 92 8.

21. **Oliynyk Olena.** Problems of Formulation of a National Policy on Cultural Heritage in Ukraine. E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 2, 2013. <http://www.rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=2>

22. **Олейник Е.** Состояние культурного наследия в странах Восточной Европы и бывшего СССР. E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 4, 2014. <http://rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=4&AID=31>

23. **Олейник Е.** Эволюция архитектуры Киева в постсоветский период. E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 5, 2014. <http://rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=5&AID=37&I2>

Тези і матеріали наукових конференцій

24. **Oliynyk Olena.** Proba kompleksowej rewaloryzacji historyczno-zabytkowego zespołu Lucka. Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego: Pod red. J. Kowalczyka. Warszawa, Stow-nie Konserwatorów Zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, 1993. S. 93-115. ISBN 83-900862-1-2

25. **Олійник О.П.** Діагностика формоутворення міських просторів як передумова регенерації історичного міста. Проблеми регенерації історичної забудови заповідних територій населених пунктів України: Матеріали науково-практичної конференції 8-10 червня 1994 р. Кам'янець-Подільський, 1994. С. 77-78.

26. **Олійник О.П.** Пропозиції по регенерації території охоронної зони ансамблю споруд Софії Київської. АВІА-2007: Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції. Київ, 2007. Т.ІІІ. С. 43.6-43.9

27. **Oliynyk O.** The Principles of Organizing Urban Redevelopment Projects in the Buffer Zone of the St. Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings in Kiev. International Conference «Community and Historic Environment» 20-22 September, 2011 Tbilisi, Georgia С. 54-59

28. **Oliynyk O.** The Maidan and Post-Soviet Evolution of Kyiv's Architecture. International Congress «Architectural Design ARCHDESIGN'15», Current Trends and Methodologies on Architectural Design. Istanbul, July 6-7, 2015. S. 801-824.

29. **Олійник О.П.** Основи просторового аналізу міського середовища. Міське середовище – ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: І міжнар. наук.-практ. конгрес, 10-14 лютого 2014 р.: тези доп. Київ, 2014. С. 326-327.

30. **Олійник О.П.** Проблеми та шляхи ревалоризації буферної зони Софії Київської. VI Міжнародна наукова конференція «Причорномор'я, Крим, Русь в історії та культурі» до 1800-річчя заснування м. Судака. Судак, АР Крим, 19-22 вересня 2012 р.: тези доп. Київ, 2012. С.246-247

31. **Олійник О.П.** Обґрунтування всесвітньої універсальної цінності архітектури вул. Хрещатик для включення в світову спадщину ЮНЕСКО. III Міжнародний науково-практичний конгрес «Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн», Київ, 14-16 березня 2018 р. С. 24-25.

32. **О.П. Олійник.** Просторовий аналіз як універсальний засіб організації простору – від міста до інтер'єрів. Теорія і практика дизайну.V Міжнародна науково-практична конференція Тези доповідей. 2019. С.70-72

33. **Олійник О.П.,** Ус В.Ф., Кручиніна Д.Б. Просторовий аналіз інтер'єрів стилю ар-нуво на прикладі прибуткових будинків Києва. Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: Тези доповідей

III Міжнародного науково-практичного конгресу. Київ, 14-16 березня 2018 р . С.20. *Особистий внесок здобувача: метод просторового аналізу*

34. **Олійник Олена.** Методика впровадження основ збереження культурної спадщини в процесі підготовки студентів-дизайнерів НАУ. Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: Тези доповідей III Міжнародного науково-практичного конгресу. Київ, 14-16 березня 2018 р. С.233

35. **Oliynyk Olena, Avdieeva Nataliya, Chemakina Oktyabrina.** Concept of connecting the capital city of Kiev with the Dnieper River. International Biennale of Architecture MBA Krakow 2019: Connections – the town and the river. October , 8-9, 2019. Krakow, 2019. P.190. ISBN 978-83-65398-13-0 *Особистий внесок здобувача: аналіз розвитку просторової структури м. Києва.*

36. **Oliynyk Olena.** Urban Spaces: Falsification vs Identification (Falsyfikacja i identyfikacja przestrzeni miejskich). In book: Defining the Architectural Space – The Truth and Lie of Architecture. Politehnika Krakowska, wydział Architektury. Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2020 S.89-96. ISBN 978-83-7977-533-0

37. Башкатова А.Г., **Олійник О.П.** Проблеми організації безбар'єрного простору в об'єктах історико-культурної спадщини та шляхи їх вирішення. Архітектура історичного Києва: історія – теорія – практика. VI Міжнародна науково-практична конференція, 20 листопада 2020, КНУБА. Київ, 2020. с.26-27. *Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, прийоми дизайну.*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

38. **Олійник О.П.,** Гнатюк Л.Р. Сакральний простір міста. В кн.: Праці наукової конференції «Любартівські читання». Науково-інформаційний збірник «Старий Луцьк». Луцьк, 2010. Вип. VI. С. 322–334. *Особистий внесок здобувача: аналіз формоутворення історичних центрів міст*

39. **Олійник О.П.** Методика просторового аналізу в дизайні міського середовища. Технічна естетика та дизайн: Міжвідомчий наук.-техн.зб. К.,

КНУБА, 2012. Вип.11. С. 136-142.

40. **Олійник О.П.**, Штика Д. Сучасний стан дизайну інтер'єрів та відкритих просторів музейних комплексів. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство: зб.наук.пр. Харків: ХДАДМ, 2013. Вип.1. С. 43-48. *Особистий внесок здобувача: просторовий аналіз інтер'єрів музеїв*

41. **Олійник О.П.** Методичні засади регенерації території охоронної зони ансамблю споруд Софії Київської. Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст: Зб. наук. праць. Полтава, 2015. С. 556-562.

42. Kirichkov I. Levoshko S., **Oliyunk O.** Cultural development of the underground urban spaces on the experience of Saint-Petersburg and Harbin <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192398502> DOI: <https://doi.org/10.1051/mateconf/20171710601045> *Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, принципи організації підземного простору*

ЗМІСТ

ВСТУП	25
РОЗДІЛ 1 СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ФОРМОУТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ	38
1.1. Сучасний стан вивченості проблеми. Термінологічний апарат, методика та джерела дослідження, формування гіпотези	38
1.2. Поняття «міський громадський простір» як цілісний об'єкт дослідження та проектування	64
1.3 Аналіз формоутворення громадських просторів в процесі еволюції міст.	81
1.4 Аналіз традиційних типів громадських просторів	119
Висновки до розділу 1	130
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМОУТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ	132
2.1. Теоретичні основи формоутворення громадських просторів	132
2.2. Просторовий аналіз на основі теорії фігури-фону як інструмент вияву композиційної структури просторів	153
2.3. Просторовий синтаксис системи громадських просторів та їх принципові конфігураційні моделі	171
2.4. Методичні основи просторового аналізу інтер'єрних громадських просторів. Дидактичні та демократичні моделі простору	198
Висновки до розділу 2	212
РОЗДІЛ 3 КОМПОЗИЦІЙНИЙ, ПРОСТОРОВИЙ ТА ФУНКЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ	215
3.1. Особливості просторового, соціального та функційного аналізу громадських просторів на прикладах головних площ великих міст	215
3.2. Аналіз планувальної організації та громадських просторів на прикладі загальнономіського центру м. Києва	230

3.3. Особливості просторового аналізу інтер'єрних просторів на прикладі музейно-культурних комплексів.	243
Висновки до розділу 3	248
РОЗДІЛ 4. НАУКОВІ ПРИНЦИПИ РЕГЕНЕРАЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ	251
4.1 Аналіз громадського простору з точки зору сприйняття.	
Візуальні та образні характеристики простору	251
4.2. Ідентичність та семантичне наповнення громадських просторів.	268
4.3. Невизначені, втрачені простори та принципи їх освоєння	298
4.4. Сучасні стратегії регенерації, формоутворення та дизайну громадських просторів у закордонній та вітчизняній практиці	310
Висновки до розділу 4	334
РОЗДІЛ 5 ГРОМАДСЬКИЙ ПРОСТІР ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ. ПРИНЦИПИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ	337
5.1. Критерії збереження міських просторів як частини історико-культурної спадщини міста	337
5.2. Стратегія збереження громадських просторів на прикладі вул. Хрещатик в Києві	349
5.3. Принципи та прийоми дизайну середовища громадських просторів на основі сталого розвитку	361
Висновки до розділу 5	368
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	371
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	375
ДОДАТОК А Список публікацій здобувача за темою дисертації	407
ДОДАТОК Б Акти впровадження	414
ДОДАТОК В Додаткові матеріали, які засвідчують апробацію положень дисертації	424

ВСТУП

Актуальність. Громадський простір як місце проведення репрезентативних функцій, спілкування та відпочинку завжди був притягальним об'єктом, проте предметом дослідження та проектування став зовсім недавно. Проблемою під час дослідження категорії простору в архітектурі є зведення його масштабів лише до відкритих міських просторів або інтер'єрів. Разом з тим середовище перебування людини є безперервним, інклюзивним і неподільним, починаючись від пішохідних доріг і закінчуючись окремими інтер'єрними чарунками.

Серед значної кількості робіт, присвячених міському середовищу, фактично немає таких, які б виходили із розуміння простору як окремого цілісного об'єкту містобудівного дослідження та проектування. До цього часу простори міста не розглядались як окремий вид вивчення і діяльності архітектора. Постає необхідність фундаментального переосмислення процесів формоутворення і розвитку простору, а також його значення в архітектурі.

Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» були визначені Цілі сталого розвитку людства, однією яких визнано «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів», в тому числі «забезпечити загальний доступ до безпечних, доступних і відкритих для всіх зелених зон та громадських місць» . [155] Таким чином, створення і розвиток системи громадських просторів міста є однією з найважливіших завдань сьогодення.

Проте в Україні на сьогоднішній день не існує державної політики щодо збереження і формування мережі громадських просторів як частини його цілісної культурної спадщини та запоруки сталого розвитку міста. Радянську

систему містобудування, що передбачала комплексний, але уніфікований підхід, було знищено, на її місце прийшла вибіркова фрагментарна забудова, від якої в першу чергу страждають вільні простори – «легені міста». Дуже повільно повертається розуміння цінності окремих міських публічних просторів та відбувається їх соціалізація.

Актуальний стан проблем дослідження, використання та збереження громадських просторів в урбаністиці і архітектурі в Україні є недостатнім для того, щоб повноцінно розкрити проблему, оскільки залишається на позиціях описового, фактологічного та історичного підходів, що вже не відповідає світовій практиці міждисциплінарності. Сьогодні нагальним є розроблення принципово нових методологічних підходів та інструментарію для розуміння та формалізації складних архітектурних явищ, до яких належить простір міста.

Значення громадських просторів в містобудівній структурі міста дуже важливе. Міський громадський простір – це фрагмент просторово-планувальної та соціальної структури міста, що створює умови та надає можливості для перебування людей та проведення різноманітної діяльності. Громадські простори визначаються як сукупність вулиць, площ, парків та інших елементів громадської інфраструктури, що перебувають у державній або приватній власності, але призначені для загального користування, є доступними для усіх громадян безкоштовно, щоденно та без обмежень. Вони визначають та висвітлюють ідентичність, локальний контекст міста та відображають громадянську гордість місця для людей. Завдяки своїм винятковим естетичним, архітектурним, соціальним та символічним якостям міські простори в історичних центрах міст відіграють важливу роль у формуванні пізнавальних образів цих міст.

Збереження історичної мережі пішохідних міських просторів, призначених для зібрань, спілкування та відпочинку, знаходиться в руслі стратегії сталого розвитку – з одного боку, як охорона культурної спадщини, з другого – як забезпечення соціального захисту і рівних прав громадян, що відповідає важливим міжнародним документам, зокрема Конвенції про охорону

всесвітньої культурної і природної спадщини, 1972 р.; Європейській ландшафтній конвенції; Віденському меморандуму, 2005; Ксіанській декларації, 2005; Хартії про інтерпретацію та презентацію визначних місць культурної спадщини, 2008; Рекомендації про історичні міські ландшафти, 2011р.; та іншим, які містять важливі принципи збереження та розвитку містобудівної культурної спадщини в контексті сталого просторового розвитку. [80,57,29,91, 171,201]

В документах Ради Європи відкритий публічний простір визначається як «громадська вітальня населеного пункту» [243], а в Рекомендації щодо історичних міських ландшафтів від 2011 р. відзначається, що втрата публічних міських просторів може призводити до соціальної та просторової фрагментації та різкого погіршення якості умов проживання в містах [171]. Отже, відкриті громадські простори, як і їх смислове наповнення, просторова організація і структура розглядаються нині як об'єкт культурної спадщини. В Глобальному звіті про культуру для сталого розвитку міст, який підготовлено ЮНЕСКО відповідно до Порядку денного сталого розвитку на 2030 рік, зазначається, що культура невід'ємно пов'язана з громадськими просторами, які відображають історію та культурне різноманіття суспільства, створюючи при цьому вищий рівень соціальної різноманітності. [156]

Проблема формоутворення міських громадських просторів з різних аспектів була проаналізована у багатьох дослідженнях. Важливе значення для даного дисертаційного дослідження мають методологічні дослідження в галузі теорії архітектури, містобудування та мистецтвознавства В. Абизова, Ю. Асєєва, М. Бархіна, Ю. Білоконя, В. Вадимова, М. Габреля, О. Габричевського, В. Глазичева, О. Гутнова, М. Дьоміна, Г. Земпера, Л. Кріє, В. Куцевича, Г. Лаврика, І. Лежави, С. Лінди, А. Мардера, В. Мироненко, Т. Панченко, А. Пучкова, О. Раппапорта, О. Ремізової, В.Тімохіна, В. Тимофійенко, В. Товбича, Г. Фільварова, І. Фоміна та ін. [1, 11, 22, 32, 33, 30, 31, 42, 45, 49, 50, 290,92, 95, 99, 106, 145, 167, 172, 184, 191, 199]; соціологічні дослідження міського середовища, його якості, естетики, емоційних впливів

на людину К. Александера, Я. Гейла, Дж. Джейкобс, А. Іконнікова, К. Зітте, Ю. Криворучка, А. Лефевра, К. Норберг-Шульца, Б. Подхалянського, В. Проскуракова, У. Уайта, Д. Харви, Н. Шебек, С. Шубович, З. Яргіної та ін. [218, 36, 37, 277, 72, 338, 90, 307, 350, 265, 208, 212, 216]; праці в галузі теорії та історії архітектури та містобудування, збереження та сучасного використання історико-культурної спадщини, реставрації та реконструкції М. Бевза, О. Буряка, В. Вечерського, Є. Водзинського, І. Гнеся, М. Дьоміна, О. Жовкви, Ю. Івашко, Ю. Кобиларчик, І. Коротун, В. Косточкіна, С. Кравцова, Д. Кушнеж-Крупи, О. Лесика, Н. Лещенко, Є. Михайловського, О. Михайлишин, І. Могитича, Г. Осиченко, Г. Петришин, О. Пламеницької, Л. Прибеги, О. Пруцина, Ю. Ранінського, І. Ревського, С. Регаме, П. Ричкова, О. Рибчинського, В. Тимофієнка, Т. Товстенко, Т. Трегубової, Т. Устенко, Ю. Ходорковського, Б. Черкеса, С. Шубович, О. Щенкова. В. Юркштаса та ін. [15, 231, 23, 26, 55, 71, 84, 86, 94, 107, 108, 140, 148, 152, 159, 166, 169, 175, 177, 188, 193, 203, 204, 212].

Розуміння формоутворення міських просторів як чинника розвитку міст і формування їх просторово-планувальної структури зумовило вивчення праць з історії архітектури та містобудування (А.Бунін, Р. Вентурі, З. Гідіон, Ч. Дженкс, І.Добріцина, А. Іконніков, С. Кілессо, С. Лінда, О. Лосєв, Б. Посацький, Г. Петришин, П. Ричков, Г. Рєвзін, А. Россі, О. Рябушин, Л. Стародубцева, І. Фомін, С. Хан-Магомедов, Б. Черкес, В. Ясієвич) [20, 25, 346, 39, 48, 73, 95, 157, 149, 177, 333, 203].

Міждисциплінарна орієнтація дослідження зумовила звернення до робіт із загальної теорії систем, системного аналізу та просторового аналізу та синтезу. На основі досліджень М. Габреля, М. Дьоміна, А. Коротковського, В. Тімохіна [34, 49, 185] був розглянутий досвід застосування системного аналізу в архітектурних дослідженнях. Починаючи із 1980-х років, проблемам міського середовища, просторовому аналізу приділяється все більше уваги в дослідженнях К. Александера, Б. Гілліє, М. Кармона, К. Лінча, Р. Транчіка [220, 221, 266, 267, 234, 236, 297, 345]; а в останні роки і в вітчизняних

дослідженнях Ю. Ідак, Г. Осиченко. [75,139,140].

Подальший розвиок конфігуративні дослідження простору знайшли в роботах із морфології та просторового синтаксису (К. Александер, Н. Еллін, Ю. Ідак, М. Кармона, Д. Кох, Дж. Лепоніс, С. Псарра, Т. Т'іздел, Д. Хансон, Б. Гілліє, Ф. Д-К. Чинь, М. Шубенков). [220, 221, 253, 75, 234, 236, 327, 273, 206, 211]. Дослідження просторової структури містобудівних об'єктів були пов'язані з популяризацією семіотичних досліджень (Ф. де Соссюр, К. Леві-Стросс, В. Пропп, Ю. Лотман, В.В. Іванов, А. І. Берг), [205, 245, 261, 225]; в рамках яких склалися напрямки: «мовне» трактування простору, в т.ч як носія конотативних значень (Р. Барт, У. Еко, А. Іконніков, І. Лежава, Ю. Лотман, Ч. Морріс, Г. Станішев) [214,72,73]; знаково-символічні дослідження (В. Глазичев, А. Боков, Ж. Бонт, Р. Бродбент) [41,11,232]; соціально-поведінковий підхід до вивчення побудови простору (К. Лінч, К. Норберг-Шульц, У. Еко). [297, 307, 308, 214]. Філософські передумови дослідження сформулювали роботи Г. Гегеля, Ж. Дерріди, О. Лосева, Л. Микешіної, М. Фуко. Проблеми сталого розвитку міст розглянуті в роботах: Х. Меєр, Дж.Т. Миллера, П. Нокса, І. Устінової, М. Хегера [271,164].

Проаналізовані роботи сформували джерелознавчу базу дослідження та стали основою для розробки методологічних основ дослідження формоутворення та регенерації громадських просторів.

В Україні в пострадянський період питання формування, організації та збереження міських просторів майже не було об'єктом спеціальних наукових досліджень. Лише в останні тридцять років почали з'являтися роботи, що розглядають історичне місто як цілісне утворення, культурний ландшафт, в якому відкриті простори відіграють не меншу роль, ніж окремі пам'ятки. (І. Коротун, Б. Черкес, М. Бевз, Ю. Ідак, В. Тимохін, Н. Шебек) [80, 84, 16, 75].

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження є підсумком багаторічних досліджень автора, які були проведені в 1991-2005 рр. в Науково-дослідному інституті теорії та історії архітектури, а починаючи з 2005 р. – в Національному авіаційному

університеті.

Напрямок дисертаційного дослідження узгоджений та апробований в міжнародних проєктах «Regional Co-operation for the Cultural Heritage Development / Регіональне співробітництво з розвитку культурної спадщини» Ради Європи та Європейської Комісії в рамках Культурної програми Східного Партнерства (Угода № UKR-01/02/2012 за грантовою угодою Європейського Союзу (EEAS) ENPI/2011/255-410, 2012-2014 рр) та «Замок Свірж: генеза. Розробка концепції ревіталізації та пристосування Замку у с. Свірж Перемишлянського району Львівської області» (грант УКФ № 1188, 2018 р.).

Дисертація виконана у межах зареєстрованих науково-дослідних тем кафедри дизайну інтер'єру Національного авіаційного університету «Теоретико-методологічна концепція формоутворення громадських просторів сучасного міста на основі збереження історико-культурної спадщини» № 128/10.01.05; «Концепція оптимального середовища перебування за критеріями психологічного комфорту» №44/10.01.15; держбюджетної кафедральної науково – дослідницької роботи № 83/10.03.03 на тему: «Засади формування гармонійного предметно – просторового середовища міських утворень»; а також науково-дослідної теми НДІ дизайну № 1057-ДБ16 «Розроблення методології екологічного дизайну як євроінтеграційного чинника господарського комплексу України і заходів з її реалізації» (Номер державної реєстрації 0116U004633), шифр НАУ 1057.

Результати роботи впроваджено у навчальний процес НАУ при підготовці бакалаврів та магістрів зі спеціальності 022 «Дизайн» у лекційних курсах «Дизайн середовища», «Дизайн історичного середовища», для студентів V курсів, у дипломному проєктуванні; та при написанні навчального та навчально-методичних посібників «Дизайн середовища» та «Дизайн систем візуальної інформації». Під науковим керівництвом автора захищена одна кандидатська дисертація та дві готуються до захисту.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 18.00.01 - Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури».

Головна суперечність, яка стала вихідною при формулюванні проблеми роботи, полягає у невідповідності між фактичною наявністю громадських просторів в архітектурі міста та їх науковою рефлексією. Виявлена суперечність була покладена в основу визначення проблеми дослідження – це проблема міського громадського простору, формоутворення, розвиток та роль якого в планувально-просторовій та соціальній структурі міста залишається не з'ясованою, а значення – не розкритим.

Об'єкт дослідження: міські громадські простори.

Предмет дослідження: формоутворення, розвиток та принципи збереження міських громадських просторів.

Мета дослідження – розробити теоретико-методологічні основи процесів формоутворення і дослідження громадського простору в архітектурі міста та виявити його значення у загальнокультурному контексті як об'єкту історико-культурної спадщини.

Завдання дослідження:

Проаналізувати поняття «громадський простір» в теорії архітектури, дизайні середовища та у суміжних галузях знань, як цілісне системне явище, об'єкт містобудівного дослідження та проектування, сформулювати категоріально-понятійний апарат дослідження;

Розглянути формоутворення громадських просторів в процесі розвитку міст; систематизувати еволюційні зміни громадських просторів у відповідності до архітектурно-планувальної організації історичних міст, визначити закономірності їх розвитку;

Запропонувати методи просторового аналізу та дослідження структурної конфігурації громадських просторів;

Визначити принципові конфігураційні моделі громадських просторів та вплив їх характеристик (ступеню інтегрованості) на соціальну активність населення;

Обґрунтувати та верифікувати результати теоретичних досліджень на прикладах головних площ великих міст, зокрема, загальноміського центру м. Києва, та інтер'єрних просторів музейно-культурних, освітніх та інших публічних комплексів;

Розробити сучасну стратегію та науково - методичні засади регенерації, адаптації, використання та дизайну громадських просторів з точки зору їх соціальної функції;

Сформулювати принципи збереження та розвитку міських громадських просторів в контексті концепції сталого розвитку.

Межі дослідження. Змістовні межі дослідження, головним чином, зумовлені вивченням формоутворення конфігураційної та композиційної структури громадських просторів історичних центрів міст – досліджується процес формоутворення та збереження міських просторів як частини історико-культурної спадщини міста, що визначається робочими гіпотезами та напрямками дослідження.

Методи дослідження обрано з огляду на розв'язання поставлених у роботі завдань з урахуванням об'єкта та предмета дослідження. На *загальнонауковому* рівні основу становив метод теоретичного аналізу, що забезпечив вибір теми дослідження як розширення наявних знань про громадський простір, осмислення та розкриття системи громадських просторів в містобудуванні та визначення принципів для дослідження їх структури положень, а також окремих положень діалектики, аксіоматичного, гіпотетичного, гіпотетико-дедуктивного та індуктивно-дедуктивного методів. На *спеціально науковому* рівні застосовано методи, що відображають специфіку формоутворення громадських просторів та спрямовані на виявлення його конфігураційних та синтаксичних характеристик.

Методологічну основу дослідження становлять міждисциплінарний та системний підходи як такі, що є найбільш релевантними до пізнання формальних властивостей матеріальної структури міста та його складових. Також у дослідженні використано методи просторового та синтаксичного

аналізу та семіотичний підхід. Це обґрунтовується тим, що вони зосереджені на взаємопов'язаних напрямках дослідження явища громадського простору: системний та синтаксичний підходи орієнтовані на дослідження конфігурації, структури та закономірностей розвитку громадського простору як матеріальної структури; а семіотичний – на вивчення смислових аспектів та соціального наповнення простору.

Означена тема перебуває на перетині філософських, архітектурознавчих, лінгвістичних та інших наукових пошуків закордонних і українських учених. Тому дослідження відбувається на стику різних наукових дисциплін.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації обґрунтовано нові в концептуальному плані і важливі для теорії містобудування положення й висновки, які отримала особисто здобувачка, а саме:

уперше:

- міські громадські простори розглянуто як цілісне системне явище, об'єкт містобудівного дослідження та проектування;

- визначено, що громадський простір, як об'єкт дослідження, має міждисциплінарний характер з відповідними критеріями територіальної та просторової цінності та цілісності;

- запропоновано типологію громадських просторів на основі аналізу історичних передумов їх формоутворення у процесі історичного розвитку міст та обґрунтовано містоформуючу роль громадських просторів в утворенні традиційної просторово-планувальної структури міст та доцільність їх збереження, як елементів історичного середовища;

- застосовано структурно-логічні моделі функціонально-планувальної організації громадських просторів на різних містобудівних рівнях;

- розроблено та застосовано метод просторового аналізу та «просторового синтаксису» громадських просторів та принципові конфігураційні моделі зовнішнього та внутрішнього громадських просторів для їх передпроектного аналізу;

- обґрунтовано та визначено вплив ступіню інтегрованості громадського простору та його конфігурації на соціальну активність та функцію;

- запропоновано сучасні стратегії регенерації, **концепції** формоутворення та дизайну громадських просторів;

- сформульовано основні соціальні критерії та соціальні ознаки «успішного» громадського простору;

- визначено принципи збереження та розвитку міських громадських просторів в контексті концепції сталого розвитку;

вдосконалено:

- аналіз просторово-планувальних систем великих міст та громадських просторів головних площ на основі теорії просторового синтаксису;

- методика просторового аналізу інтер'єрних просторів на прикладі музейно-культурних комплексів;

подальшого розвитку набули:

- зміст поняття «міський громадський простір у двох аспектах – функціональному та морфологічному;

- морфологічний та синтаксичний підходи до типології об'єктів містобудування на основі конфігураційних характеристик та теорії «фігура-фон».

Практичне значення одержаних результатів. Результати

дослідження можуть бути впроваджені

- у науково-методологічних підходах: наповненні теорії і практики містобудування змістовими характеристиками просторового аналізу та синтаксису просторів;

- у навчальних методиках: розвинутий у роботі метод просторового аналізу та синтаксису може бути впроваджений в навчальний процес і використаний в системі вищої освіти задля підвищення теоретичного рівня підготовки фахівців у галузі теорії та історії архітектури й містобудування та в удосконаленні методик передпроектних та переддипломних досліджень, у

лекційних курсах, у розробці навчальних програм, підготовці посібників і підручників. Результати роботи спрямовані на вдосконалення методик передпроектних досліджень та на підвищення обґрунтованості проектних рішень;

- для *подальшого розвитку* законодавчо-нормативної бази містобудівної діяльності: результати роботи спрямовані на вдосконалення методик передпроектних досліджень та на підвищення обґрунтованості проектних вирішень.

Особистий внесок здобувача. Автором дисертаційної роботи самостійно розроблено програму проведення досліджень, базуючись на результатах аналізу джерел наукової літератури та обґрунтованих робочих гіпотезах; проведено польові та експериментальні дослідження відповідно до сформованої програми, аналіз отриманих результатів та їхню обробку методами математичної статистики з використанням комп'ютерних програм. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації розроблено здобувачем, є її науковим доробком та узагальнюють результати багаторічних досліджень. У спільних публікаціях права співавторів не порушено. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено на 15 наукових конференціях: Міжнародній конференції «Ochrona wspolnego dziedzictwa kulturowego» Stowaryszenia Konserwatorow Zabytkow, Polski Komitet Narodowy ICOMOS (1993); науково-практичній конференції «Проблеми регенерації історичної забудови заповідних територій населених пунктів України» (8-10 червня 1994 р. Кам'янець-Подільський); VIII Міжнародній науково-технічній конференції ABIA-2007 (Київ, 2007); VI Міжнародній науковій конференції «Причорномор'я, Крим, Русь в історії та культурі» до 1800-річчя заснування

м. Судака (Судак, АР Крим, 19-22 вересня 2012 р.); 5th International Capacity Building Workshop «Construction Management – Cross-sectorial Collaboration» (Tbilisi, 16.07-17.07.2013); на I Міжнародному науково-практичному конгресі «Міське середовище – XXI сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн» (НАУ, 10-14 лютого 2014 р.); Міжнародному Конгресі «ARCHIST' 14- History of Architecture», (Istanbul, 21-22 April 2014); 8 Міжнародній конференції молодих науковців «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» Львів-Холм: 2016 (27-31 травня 2016); International Lviv Politechnic University symposium «Theory and Practice of Academic Education: Architecture and Urban Design» Vienna-Lviv (November 2015); III Міжнародному науково-практичному конгресі «Міське середовище XXI сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн», (Київ, 14-16 березня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція КНУБА «Просторовий розвиток територій: традиції та інновації» (10-11 жовтня 2019, Київ); V Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика дизайну» (11 березня 2019 р.); Міжнародній конференції “Спадщина ЮНЕСКО. Сьогодення і перспективи” - До 20-ти річчя внесення Ансамблю історичного центру Львова до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (04.12.- 06.12. 2018, Львів, ЛМДА); International Biennale of Architecture MBA Krakow 2019: Connections – the town and the river (October, 8-9, 2019. Krakow, 2019); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Архітектура історичного Києва: історія – теорія – практика» (20 листопада 2020, КНУБА. Київ, 2020).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 42 наукових працях, з них 12 опубліковано в наукових фахових виданнях України [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15], 8 – у наукових періодичних виданнях інших держав [16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23], 2 монографії [2,3], 1 розділ у колективній монографії [1], 15 тез і матеріалів наукових конференцій, 4 – в інших наукових виданнях.

У публікаціях, написаних здобувачкою у співавторстві, здійснено: із Ю. Ходорковським [1, С. 263-276] проведено аналіз формоутворення міст та символіки просторів, визначено типи просторів; із Г. Завгородньою [8, С. 313-318] проведено архітектурно-просторовий аналіз інтер'єрів аеровозалів, визначено принципи просторово – планувальної організації; із К. Мазур [9, С. 210-215] визначено засоби побудови центральних міських площ, прийоми естетичної виразності; із І. Гаврилюк [10, С. 5-14] – визначено проблеми, принципи реконструкції площ: наступності, притягальності, організації пішохідного руху, акумулювання позитивного простору; із К. Краюшкіною [18] – визначено проблеми, принципи та прийоми дизайну, методи використання в практиці дизайну; із Г. Савчук [31] – постановка проблеми, просторовий аналіз, проблеми збереження; із В.Ус, Д. Кручініною [34, с. 20] – метод просторового аналізу; із Н. Авдєєвою та О. Чемакіною [37, с. 190] – аналіз розвитку просторової структури м. Києва; із А. Башкатовою [31] – постановка проблеми, прийоми дизайну; із Л. Гнатюк [39, С. 322-334] – аналіз формоутворення історичних центрів міст; із І Кірічковим та С. Лєвошко [42] – постановка проблеми, принципи організації підземного простору.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із двох томів. Том 1 загальним обсягом 450 сторінок включає анотацію, вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел (357 найменувань), додатки А – акти впровадження, В – додаткові матеріали, Г- джерела ілюстрацій. Основна частина дисертації містить 8 таблиць і 92 рисунки. Том 2 загальним обсягом 210 сторінок містить: додаток Д (перелік публікацій за темою дисертації).

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ФОРМОУТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

1.1. Сучасний стан вивченості проблеми. Термінологічний апарат, методика та джерела дослідження, формування гіпотези

Дане дослідження, присвячене розгляду формоутворення, використання та збереження громадських просторів міста, охоплює кілька напрямків: по-перше, загальнонаукові та філософські дослідження, що стосуються поняття «простір» та просторово-часових відносин; по-друге, велику групу наукових праць з теорії та історії містобудування; по-третє, роботи, пов'язані з системним підходом, морфологією, методами просторового та синтаксичного аналізу, які розглядають міський простір як цілісну систему, що володіє певними характеристиками; в-четверте, дослідження сприйняття, семантики, соціологічного значення та ідентичності простору; роботи, пов'язані з історико-культурною цінністю громадських просторів та їх роллю в системі історико-культурної спадщини міста; і, нарешті, праці з дизайну міського середовища та приклади їх успішного наповнення, регенерації та використання.

Вивчення понять «простір» та «місто» почалося ще з античності, коли були сформульовані найважливіші філософські постулати в роботах Платона та Аристотеля [250]. Гипподам був першим, хто спробував якимось чином типологізувати міські простори. Йому приписують винахід регулярної структури міських вулиць, що практично без змін дійшла до нашого часу – наприклад, нью-йоркський Манхеттен цілком зберіг гіпподамова схему. Платон зробив спробу описати ідеальну модель міста, відштовхуючись від загальнофілософських міркувань про природу взаємодії між людьми, в той час, як Аристотель узагальнив досвід конституцій десятків полісів і обговорював оптимальну чисельність вільних городян. Звичайно, в проектах обох філософів обговорювалися й інші важливі моменти, як то: проблема виховання або проблема вибору найкращої форми правління. Однак можна

помітити, що обидва філософа приділяють чимало уваги чисто формальній структурі міста.

Арістотель в своїй праці «Політика» велике значення надав полісу, який він вважав складною «живою» системою, що співіснує з людиною, і між ними існують взаємні відносини та взаємна відповідальність. Місто має зобов'язання перед громадянином, а громадянин – перед містом. Місто надає громадянину своє інтелектуальне обладнання та засоби для життя, і громадянин зобов'язаний стежити за тим, щоб ця функція продовжувалась. Концепція міста як активного організму полягає в тому, що всі аспекти життя і роботи як міста, так і громадянина слід розглядати як взаємопов'язані. «Койнонія» – це перший термін, за яким визначається поліс в Арістотеля. Койнонія по-різному перекладається: як «асоціація», «партнерство» або «спільність». Один з найважливіших підтекстів цього терміну полягає в тому, що він означає активні та цілеспрямовані стосунки та передбачає існування та використання енергії. Арістотель рекомендував, щоб громадський центр був розташований у привабливій частині міста, і щоб у ньому не було торгівлі. [250]

Підхід Арістотеля до вивчення «науки про поліс» полягає у вивченні полісу як середовища, в якому людина може досягти Вищого блага. Людина і місто повинні вивчатися разом, оскільки жодне не може існувати без іншого, і жодне не має значення без іншого.

Як приклади попередніх методів «лікування» полісу, які були незадовільними, Арістотель розглядає теорії Платона про ідеальне місто і вчення Гіпподама Мілетського, відомого містобудівника століття до Арістотеля.

Незважаючи на різницю між грецьким полісом та сучасним містом, проблеми, що можуть виникнути в будь-якому місті, стародавньому чи сучасному, в основному однакові, а можливі заходи обережності та засоби захисту в основному однакові. Арістотель дуже чітко показує, що всі сторони життя полісу – юридичні, адміністративні, економічні, соціальні, гігієнічні,

освітні. і моральні – взаємозалежні, і практична проблема, що виникає в одній області, повинна розглядатися з урахуванням усіх інших сфер життя міста. Трактат Арістотеля має постійну цінність не лише тому, що він показав походження цих проблем та шлях, до якого вони мають звертатися.

Правила забудови міста і його відкритих просторів довгий час були провідною темою містобудівних досліджень, орієнтуючись в першу чергу на вулиці, площі та типи будівель, що трактувались не лише з точки зору естетичних критеріїв, а й як засіб вирішення соціальних, політичних та економічних питань. Наприклад, прописуючи використання аркад у громадських просторах в середньовічному Берні, правила забудови створювали гармонійні механізми, а також сприяли соціальній взаємодії, торговій діяльності та захищали суспільство від суворого клімату [304].

Термін «простір» до другої половини XIX століття майже не зустрічався в архітектурознавчих текстах. У першому виданні Великої Радянської Енциклопедії (Вікіпедія, 1926) в статті «Архітектура» вже використовується вираз «організація простору», якого в кінці XIX століття не було в словнику Брокгауза і Ефрона. У другій половині XX століття цей вислів став синонімом архітектури. [93].

До досліджень простору зверталися як теоретики архітектури, так і вчені суміжних спеціальностей. Серед радянських дослідників початку XX ст. необхідно назвати Н. Ладовського і О. Габричевського. [30, 31]. Останній першим з вітчизняних дослідників розділив архітектурно-містобудівні об'єкти на тіла та оболонки, тобто на ті, де основою є зовнішня скульптурна форма або внутрішній простір. «Архітектура, у вузькому сенсі, як просторове мистецтво, є видом художньої творчості, що створює організовану єдність ізолюючої маси та ізолюваного простору. Отже, основні елементи в архітектурі – простір і маса, а основна проблема архітектурного формоутворення – їх органічне поєднання». [31, с.430]. Динамічний простір художньо є абсолютно цінним, тому що він є основним первинним формотворчим началом.

Чому архітектурне ціле є завжди одночасною і нерозривною, нерозкладаною єдністю простору і маси і, разом з тим, завжди дано у формі протиставлення їх і навіть антагонізму між ними, – одна з найважчих проблем теорії просторових мистецтв. [31,с.440].

Можна виділити основні етапи розвитку просторових уявлень в теоретичних архітектурних концепціях:

1 етап – рубіж XIX-XX ст. У Німеччині та Австрії відкриваються формальні школи. Виділяються формальні елементи мистецтва, виявляються закономірності побудови художньої форми.

2 етап – початок XX ст. Розробка мови форм. Архітектурний простір розглядається як «форма культури, що виражає дух часу».

3 етап – 1930-50 рр. XX ст. Залучення наукових методів. Опис і моделювання простору.

4 етап – 1960-70 рр. Формування нової мови архітектури. Ведеться пошук складних синтетичних просторових форм, здійснюється синтез в області архітектурного проектування різноманітних знань – з науки, філософії, мистецтвознавства. [93].

Сьогоднішній стан **теорії містобудування** в Україні стосується розв'язання прикладних проблем, пов'язаних із формуванням просторового середовища міста. Вивчення результатів фундаментальних наукових досліджень українських учених показало, що основою сучасних підходів до дослідження архітектурно-містобудівних об'єктів є системне розуміння просторово-планувальної структури міста, яке привело до появи різноманітних напрямів і концепцій методологічного та теоретичного характеру (М. Бевз [16], М. Габрель [32,33], Ю. Дибба [52], М. Дьомін [50,49], І. Коротун [83,84], Ю. Криворучко [89], С. Лінда [95], В. Мироненко [106], Г. Осиченко [140], Ю. Палеха [143], Г. Петришин [147], Б. Посацький, [158], Л. Прибега, [159], В. Проскуряков [165], О. Ремізова [172], О. Рибчинський [174], П. Ричков [177], А. Рудницький, В. Тимохін [183,185], І. Устінова, І. Фомін

[199], Б. Черкес [203], Н. Шебек [208] та ін.). Методологічне значення для проведення даного дослідження мають фундаментальні праці у галузі архітектури та містобудування Ю.М.Білоконя, О.П. Буряка [231], В.М. Вадімова [22], М.М.Дьоміна [55], В.І.Єжова, В.В.Куцевича, Т.Ф.Панченко [145], В.О.Тимохіна [185], І.О.Фоміна, Г.Й.Фільварова, Б.С.Черкеса [199, 204], а також наукові роботи з основ теорії історії архітектури та містобудування Ю.С.Асєєва, С.М.Лінди [95], Г.Н.Логвина, О.Л.Михайлишин [107], З.В. Мойсеєнко, В.І.Тимофійєнка [187], В.В.Товбича [191], Г.В. Шевцової [209].

Основоположними можна вважати праці, що стосуються таких питань: базових положень формування наукової теорії (О. і Д. Новікови (А. и Д. Новиковы), Г. Рузавін (Г. Рузавин), А. Цофнас, В. Юдін, Б. Ніколеску (В. Nicolescu) та ін.), дослідження генези архітектурно-містобудівних об'єктів (М. Бевз, В. Вечерський [23], Ю. Диба [52], Г. Петришин [149], А. Плешкановська [154], Б. Посацький [157], Л. Прибега [160], О. Рибчинський [175], П. Ричков [177], А. Рудницький, В. Тимофійєнко [188], С. Топилко, Б. Черкес [203], І. Грушка, І. Юда (И. Иода) [74], А. Бунін (А. Бунин) [20,21], Т. Саваренська (Т. Саваренская) [21], Г. Гофріхтер (Н. Hofrichter), Н. Паундс (N. Rounds) та ін.) та окремих аспектів, пов'язаних із їх функціонально-планувальною, композиційною, структурною та ієрархічною організацією (М. Дьомін [49], К. Зітте [70], Я. Косицький [85], О. Крашенінніков, К. Лінч [96, 97], Г. Осиченко [141], Ю. Палеха [143], Н. Шебек [208], В. Шимко [210], З. Яргіна [216], К. Александер (Alexander, С.) [220,221], Дж. Каніджа (G. Caniggia), М. Кармона (M. Carmona) [234,235,236], М.Г. Кердес (G. Curdes), Х. Фрей (H. Frey), С. Костоф (S. Kostof), М. Котер (M. Koter), К. Кропф (K. Kropf), Л. і Р. Кріє (L.&R. Krier) [290], А. Россі (A. Rossi) [333] та ін.), природної обумовленості структури міста (В. Вадимов, В. Дідик, Т. Максимюк, Т. Панченко та ін.) та пошуків шляхів до розв'язання екологічних проблем міста (В. Владимиров, В. Кучерявий, Ф. Стольберг, Дж. Джабарін (J. Jabareen) та ін.), функціонально-планувальної та структурної організації

історичних поселень, вивчення впливу історичної спадщини на розвиток планувальної структури сучасних міст і підходів, спрямованих на збереження та реконструкцію історично сформованих (М. Бевз, В. Вечерський, Є. Водзинський, І. Коротун, Г. Осиченко, Л. Прибега, О. Рибчинський та ін.) [14, 24, 27, 84, 141, 159], сутнісних характеристик понятійно-категорійного апарату в містобудуванні (Я. Верменич, М. Габрель, І. Древаль, М. Дьомін, С. Лінда, А. Мардер, Г. Осиченко, Ю. Палеха, О. Сингаївська, З. Сіройч, В. Тимохін, І. Фомін, А. Сейєр (A. Sayer) та ін.) [32,33, 53,54, 55, 95, 99, 141, 184, 199], теоретичних і прикладних аспектів дослідження формальних властивостей архітектурно-містобудівних об'єктів.

Важливе науково-методичне значення мали роботи українських та закордонних науковців, пов'язані зі становленням і розвитком теорії містобудування. Стан досліджень свідчить про наявну тенденцію до поширення праць методологічного характеру. Водночас рівень розвитку теоретичних робіт є недостатнім для осмислення проблеми міського громадського простору.

Американські та західноєвропейські містобудівні теорії і концепції слабо виражені в українській науковій літературі, а ті поняття й методологічні підходи, якими оперують у теорії містобудування, здебільшого не узгоджуються із загальноприйнятими для зовнішнього світу уявленнями.

До кінця дев'ятнадцятого століття утворилося три основні гілки в теорії і практиці урбаністики. Умовно їх можна назвати художньою, планувальною і соціальною. Такий поділ певним чином вплинув на подальші філософсько-культурні дослідження міської проблематики.

У 1876 році видаються книги Рейнгарда Баумайстера «Розширення міст в технічних, будівельно-поліцейських і господарських відносинах» і Камілло Зітте «Художні основи містобудування», а дещо раніше побачила світ праця Ільдефонса Серда «Теорія міської дорожньої мережі» [42, 70, 338]. Це – повноцінні роботи, покликані вже не тільки вирішити негайні завдання, але й пояснити всі нюанси містобудування так, щоб майбутні міста будувалися з

урахуванням колишніх помилок і підпорядковувалися настановам науковотехнічного прогресу. В подальшому дослідники критикували Баумайстера та його послідовників за те, що вони «забули» про наявність людини в місті.

Камілло Зітте зосереджує увагу в першу чергу на естетичній складовій, гуманізації міського середовища для організації міського простору. Він досліджує архітектуру і устрій середньовічних міст, а також аналізує сучасні йому міські простори. Зітте виступає проти «нудної» міської забудови і пропонує урізноманітнити її новими художніми формами. Однак він не є прихильником чистого мистецтва і передбачає, що нові архітектурні споруди повинні також носити гуманістичний характер і бути зручні в користуванні. Хоча найбільш зручні з точки зору пересування містян прямокутні вулиці для нього нудні і нецікаві [70, 175].

Історичні прийоми, які він рекомендував у своїх працях, полегшують орієнтацію в просторі, створюють поліфункціональні простори в міському середовищі. Проаналізувавши роботи К. Зітте, можна зафіксувати **основні прийоми організації міських просторів**: обмеженість обсягу простору чітко фіксованими межами; різнорідність границь; входи в простір орієнтуються не по основним видовим напрямкам, така орієнтація входів дозволяє досягти замкнутості; наявність в просторі акцентів і їх правильне розміщення (своєрідне дерево, мощення, скульптура, малі форми і т.ін.); акценти розподіляються в просторі, не заважаючи його вільному візуальному сприйняттю; дотримання масштабності простору з його функціональним призначенням (простір усамітнення, спілкування); узгодження архітектури простору з архітектурою навколишньої забудови, співвідношення маси простору з оточуючою забудовою; різноманітність утворює єдність; необхідність створення історії місцевості, привласнення простору індивідуального характеру, підвищуючи тим самим його художню виразність. К.Зітте приводить характеристики відносин відстані між обсягами і

висотою огорожі. У книгах К. Зітте основний акцент робиться на створення простору співпереживання, простору буття, на протипагу модерністським тенденціям в організації просторів для сприйняття окремих домінуючих споруд. На сьогоднішній день його дослідження, як і раніше, мають незаперечну цінність, не дивлячись на нові технології. [70].

На сьогоднішній день у багатьох теоретичних роботах піднімаються питання **організації міських просторів**. Так, в роботах К. Зітте приділено увагу організації міських площ; К.Лінча – вивченню структурування ознак якісного міського середовища; Р. Арнхейма, К.Александера, Д.К.Чина, Ф. Тіля, братів Л. і Р. Кріє. [8, 206, 225, 219, 221, 290].

Дослідження автора базуються на **структурному підході у вивченні організації архітектурних просторів**. Структурний підхід в організації просторового середовища в його ідеальному варіанті є не завжди можливим для практичного використання, але для теорії архітектури, багато його вивідних позицій мають дуже важливе значення.

Звернення до літературних джерел предметного напрямку показує, що найбільш суттєві прогалини в вивченні просторової організації архітектурних та містобудівних об'єктів спостерігаються саме в вивченні міст, зокрема відкритих міських просторів, оскільки цим групам об'єктів властиві структурна складність і різноманіття просторових типів і форм. Крім того, самих джерел, присвячених вивченню даної теми, налічується небагато.

Структурування простору створює можливості для аналізу його розвитку і прогнозування ситуації в плані його формування.

Одним з його яскравих представників можна назвати **К. Лінча** з роботою «Образ Міста» [297], який структурував міське середовище на наступні елементи: **межа, район, шлях, орієнтир, вузол**. Він створив свою типологію елементів міського середовища, невідомих раніше, але інтуїтивно присутніх у свідомості архітектора і містобудівника. Будь-яке місто, на думку К. Лінча, повинно володіти ясністю свого структурного образу.

Цілісний образ міста складається з маси індивідуальних або з ряду образів створених соціальними групами. К. Лінчу вдалося виявити основні елементи міського середовища. **Шляхи** – це комунікації, уздовж яких пересувається спостерігач постійно або періодично (вулиці, тротуари, залізничні і автомобільні магістралі). **Межі** відносяться до тих елементів оточення, які спостерігач не використовує для руху. Якщо систематизувати ці поняття, то можна сказати, що це перешкоди на шляху руху в фізичному плані і при візуальному сприйнятті. **Райони** – це життєдіяльні простори, які людина може спостерігати зсередини. Райони мають свою предметну характеристику, яка складається з різноманітних елементів: фактури, простору, форми і деталей, характеру мешканців, особливостей рельєфу. Різноманітність ознак району формується в тематичні «ключі». «Ключем» для впізнання районів можуть служити характерні для них типи однорідності: фасаду, силуету. **Вузли** можна розглядати як місця концентрації функцій. Найчастіше вузлом називають перехрестя шляхів. У свідомості людей вони асоціюються з переходом однієї якості простору в іншу. З їх допомогою спостерігач зазначає для себе перехід в інше середовище. **Орієнтири** – це завжди матеріальні об'єкти, точкового характеру. Можна сказати, що це опорні точки, за якими людина пересувається в міському середовищі або вказує шлях. Лінч ділить орієнтири на два типи - дистанційні та локальні. Підрозділ відбувається на основі кута видимості, локальні сприймаються тільки з близької відстані, а дистанційні відповідно з різних відстаней. Дистанційні орієнтири являють собою вертикаль, а локальні можуть виражатися більш «приземленими» формами [297]. Всі вище перераховані елементи міста можуть одночасно грати роль орієнтирів.

Лінч стверджує, що уявлення про навколишнє середовище є результатом взаємозв'язку між людиною – спостерігачем, і навколишнім середовищем. Останнє стимулює спостерігача до порівняння різних елементів об'єкта.

Кевін Лінч різко критикував функціоналізм свого часу і пропонував практично новий погляд на місто як цілісність. Для нього важливим елементом міської системи є не тільки простір, але й час. Він закликав сприймати місто у всьому різноманітті його архітектурних і соціальних проявів. Лінч вважає, що простір і час конструюються самою людиною, в тому числі на рівні міста.

Складність структурного підходу – в зіставленні просторового трактування середовища з часовою, історичною компонентою в розвитку простору.

Інтеграції просторової структури міста присвячені роботи Бекона [226]. Бекон вирішує проблему сучасних міст – це концепція проектування головної просторової структури міста та його пов'язаних будівель замість проектування всього міста. Ця структура складається з «систем одночасного пересування» або шляхів, по яких жителі міст рухаються або транспортуються. Вона розвивається поступово з часом і інтегрується як єдине ціле, оскільки всі її частини взаємопов'язані відповідно до принципів природного / органічного зростання. Суть цих систем руху полягає в трьох поняттях: 1) Простір як домінуюча сила та його відношення до маси, 2) Неперервність досвіду, отриманого від природи та форми просторів, через які відбувається рух, 3) Одночасна безперервність у термінах системи пересування, заснованих на різній швидкості та різних режимах пересування, але взаємопов'язаних між собою, сприяючи досвіду міста в цілому.

Сучасні тенденції в організації міського простору спрямовані на пошук різноманітної форми, на використанні історичних прийомів в організації простору. Брати **Леон і Роб Кріє** в своїх роботах з **морфології** міського простору і пошуку універсального «блоку» міського середовища виступають за збереження історичної структури міст, що складалася століттями. Вони виділяють типові «функціональні» елементи міських просторів вулиць і площ і намагаються в їхній структурі архетипізувати

протоформи, такі, як коло, квадрат і трикутник. Автори досліджують процес формоутворення різних морфотипів просторів в історичному середовищі [290].

Найширше дослідження морфотипів міських просторів було зроблено Р. Кріе [290]. Він дослідив морфологію просторів квартальної структури західноєвропейських історичних міст, розробив принцип типології, заснований на визначенні компонентів, кожен з яких впливає на сприйняття простору. Згідно з його концепцією, морфологія простору формується на підставі однієї з трьох геометричних фігур: квадрату, кола або трикутника, яка піддалася одній або декільком процедурам перетворення. Трансформація первісної фігури призводить до створення геометрично регулярного або нерегулярного плану відкритого простору. Таким чином, трансформація фігур породжує величезне різноманіття типів відкритих просторів.

У сукупності моделі і схеми, розроблені автором, стали основою типології відкритих просторів, розроблений ним метод став підставою для складання свого роду морфологічної енциклопедії відкритих просторів.

Серед теоретичних робіт, що займалися простором як елементом середовища, окремим об'єктом, – можна виділити роботи **Р. Арнхейма**, який багато написав про поведінку елементів **сценічної коробки міського середовища** (стягування простору, взаємне розташування площин, їх взаємодія в просторі, відштовхування поверхонь, втягування в тунель вулиці, значення перехресть [8, 225]

З цієї точки зору примітна робота **Д.К. Чиня**, в якій він розглядає і аналізує структуру і елементи простору, принципи організації форми, наводить типологію простору і його елементів, розглядає їх просторові відносини. Він простежує розвиток елементів форми, починаючи з точки, лінії і площини. Робота Чиня має принципове значення в плані організації внутрішньої структури міського простору [206].

Слід також відзначити дослідження **Ф.Тіля**, присвяченого опису нотації і кодифікації характеристик зорового сприйняття різних параметрів простору для індивідуума. Методами дослідження індивідуума в просторі є переміщення, рух або орієнтація. Дослідження мало на меті розвиток графічних кодів, знаків, подібно музичним нотам, для аналізу і організації міського середовища. У дослідженні наведено типологію простору, засновану на психофізіологічних параметрах індивідуума. Наводяться характеристики модулятивних елементів простору – небо, земля, артефакти і люди. Розглядаються зв'язки елементів у просторі. Зовнішні простори міст, на думку Ф.Тіля, належать до категорії незавершених просторів (на противагу цьому середньовічні міста прагнули створювати простори у вигляді обсягів). Незавершені простори схожі за своїм сприйняттям з природними просторами, що впливають ззовні [342].

Концепція формування міських просторів як «обсягів», з тією ж композиційною структурою і набором елементів, масштабністю простежується у всіх теоретичних концепціях досліджених в даній роботі.

Для розуміння форми, структури та семантики міського простору останнім часом подекуди вживають лінгвістичні терміни: морфологія, синтаксис, конотація. Істотний вплив на дослідження **морфології та синтаксису просторових об'єктів** зробили К. Александер (C. Alexander), О. Бабуров, А. Катберт (A. Cuthbert), Дж. Каніджа (G. Caniggia), С. Костоф (S. Kostof), Р. та Л. Кріє (R. and L. Krie), В. Оліверія (V. Oliveria), Е. Райт (E. Raith) та ін. Водночас вони не є достатніми для подальшого розвитку досліджень, пов'язаних із конфігурацією громадських просторів міст та їх системою зв'язків - просторовим синтаксисом. [220,221, 9, 248, 247, 287, 288, 290, 310].

Однак варто звернути увагу не тільки безпосередньо на урбаністів і соціологів, які займалися проблемою проживання людей в місті, а й на принципово нову галузь знання, перші зачатки якої з'явилися в шістдесятих роках

двадцятого століття. Ця галузь була стурбована проблемами перенаселення, зручності розташування міських комунікацій для містян, екологічними проблемами, і отримала загальну назву «**філософія міста**» [13, 241].

Невелике есе «Місто та ненависть», присвячене проблемам міського простору і існування людини в місті є у **Ж. Бодрієра** [13]. Варто відзначити, що Бодрієр оцінює місто досить негативно, в першу чергу, як місце руйнування особистісних відносин. З інших представників постмодернізму відсилання на міську тематику є ще у Р. Барта та М. Фуко [356].

Цікавою є робота **В. Глазичева** «Урбаністика» [42], присвячена не тільки історії урбаністики, але також теоретизації засобів міського планування і актуальних проектів сучасних міст. Він звертає увагу і на стилістичний аспект, на архітектуру, і на соціальні потреби містян, і на оптимізацію простору з точки зору ергономіки і зручності. Незважаючи на те, що здебільшого він аналізує конкретні міста, його робота дає уявлення про міське планування, проектування, типи, засоби і потреби сучасної урбаністики в цілому.

М. Фуко в своїй роботі «Інші простори: утопії та гетеротопії» робить спробу класифікувати весь спектр міських просторів, які тим чи іншим чином вибиваються із загальної міської картини. Два основних типи, які виділяються автором, це «гетеротопії кризи» і «гетеротопії девіації». Слід зазначити також ряд зарубіжних дослідників, натхнених концепцією Фуко: М. Дехайн, Л. де Коте, М. Цензатті, Л. Стікелс, Д. Грехем Шейн, К. Кейн, а також дослідників історії та типології міських просторів: В. Глазичева, М. де Серто, А. Лефевра. [356]

Елементами просторового аналізу міст є **морфологія та синтаксис**. Серед вітчизняних дослідників питаннями морфології міста займались Ю. Ідак, Г. Фесенко, Г. Осиченко [75, 141, 142, 196, 197],.

Термін «морфологія» в його природничому аспекті був введений І.В. Гете і трактувався ним як «вчення про форму, про утворення і перетворення органічних тіл» [38, с.234]. У широкому ж розумінні морфологія розуміється

як наука про форму і побудову або сама побудова чого-небудь [299].

Морфологія міст – це вивчення зовнішнього вигляду міста, його просторового формування та зв'язків між компонентами тканини, що визначає конкретні сполуки та міські обличчя, такі як вулиці, площі та інші громадські простори. Дослідження міської морфології прагне зрозуміти просторову структуру та характер міста шляхом виявлення закономірностей його складових та процесу його розвитку.

Конзен [294] у якості морфотипів розглядав землекористування земель, забудову, малюнок ділянок та вулиць. Він вважав, що історичний ландшафт у містах складається з трьох підрозділів: форм забудови, карти міста та землекористування. Ці підрозділи створюють ієрархічну структуру, і цю ієрархію можна використовувати для створення карти міста. Більше того, Конзен припустив, що ці три аспекти на локальному рівні поєднуються, щоб створити найменші однорідні ділянки морфології (клітини міського ландшафту). Міські ландшафтні одиниці виникають шляхом з'єднання цих клітин.

Автори визначили потенційні можливості морфології в області дослідження відкритих міських просторів. Перевага морфологічного аналізу перед іншими підходами полягає в тому, що оперування параметрами і структурами тут відбувається не на рівні абстрактів, а на рівні конкретних форм і характеристик об'єкта. Морфологія може стати сполучною ланкою, необхідною для вивчення окремих якостей архітектурного простору, і тим самим послужити теоретичним фундаментом для дослідження елементів просторів [310], а морфологічний аналіз може бути підставою для вивчення генетичних характеристик досліджуваної системи [297]. Зокрема, морфологічний аналіз може сприяти подальшому осмисленню цілого ряду важливих закономірностей сучасного етапу розвитку історії містобудування та архітектури.

У сучасній системі наукових знань морфологія зміцнилася в таких областях як мовознавство, природознавство (біологія, геологія), математика,

філософія, культурологія, а також теорія архітектури, – однак, контекст вживання слова «морфологія» як терміна, розділу, вчення або фундаментальної науки в всіх перерахованих дисциплінах різний.

В результаті аналітичного огляду просторових концепцій, складеного **А. Раппапортом** [167], ним було запропоновано створення нового, просторового підходу в архітектурному проектуванні. Однак відзначено, що при цьому необхідно виділити специфіку архітектурного простору, яка, на думку автора, детермінується різноманіттям умов людського буття. Архітектурний простір було визначено як простір, освоюваний і пережитий людиною, а також породжуваний соціальними явищами в суспільстві.

Сутність проблеми простору в сучасних архітектурних теоретичних концепціях була зведена до розробки мов опису простору. Перш за все – категорії «простір» і системи понять, що впливають з нього.

Аналіз просторових концепцій пов'язаний також з **психологією сприйняття архітектурного простору**. Тут треба вказати, в першу чергу, на роботи Б.В. Раушенбаха в області візуального сприйняття картини [168]. А.Г. Раппапорт, зі свого боку, аналізує деякі концепції сприйняття простору, які розглядають сприйняття як активний розумовий процес [167]. В результаті у людини формується ряд стійких форм або схем, які забезпечують його просторову орієнтацію. Л. Кирилова [78] дає такі феноменологічні характеристики архітектурного простору, як замкнутість і відкритість, тяжіння, безперервність, стислість, вони пов'язані з інтимним переживанням простору як далекого, таємничого або обжитого, близького.

Простір в аспекті **символіки** розглядається як символічна форма для того чи іншого народу, художньої школи, епохи. Просторові системи стало можливим розглядати як символічний текст. Символіка просторових форм зв'язується, як правило, з принципом запису в них соціальної та культурної інформації. Таким чином, кожна архітектурна просторова форма може нести цілий спектр значень. Вона по-різному прочитується в різних культурних контекстах. Приховані від свідомості, але такі, що визначають поведінку

людей, значення просторових форм утворюють область «неявної» культури, вони стійко транслуються з покоління в покоління. Розглядаючи просторову проблематику в суміжних областях знань, слід відзначити дослідження К. Норберг-Шульца і В.Л. Глазичева. У роботі **А. Раппапорта** [167] переслідувалася мета виділити стійкі схеми просторового сприйняття, що мають екзистенціальний сенс і реалізуються в архітектурі. Дане дослідження і було опубліковано під назвою «Екзистенція, простір і архітектура». І в цьому сенсі воно співзвучне роботі **З. Гідіона** «Простір, час, архітектура» [39]. Гідіон був одним з попередників теорії Норбер-Шульца, у якого Шульц запозичив, наприклад, поняття «зовнішне-внутрішнє». На основі зазначених даних К. Норберг-Шульц виробив концепцію архітектурного простору як простору екзистенціального, утвореного стійкими феноменальними формами просторових уявлень [307]. Фізичний простір, модифікований культурними символами і системою людських цінностей, утворює екзистенціальний простір. К. Норберг-Шульц виділив наступні форми екзистенціального простору :

1. Фундаментальні елементи: центр (місце), напрямок (шлях), область (домен).
2. Масштабний рівень: географія, ландшафт, місто, будинок, річ.
3. Структури, утворені ними елементи і їх перетини. [307]

Бруно Дзеві можна вважати не тільки дослідником різних моделей архітектурного простору: саме він дав визначення простору як сутності архітектури [51]. Він також наполягав на тому, що простір неможливо повністю змодельовати, тому що він переживається людиною в русі, всією його сутністю.

Нарешті, аналіз досліджень **В.Глазичева** дозволяє віднести їх до архітектури як мислення про простори. При цьому виділяються дві основні форми: вербальна (поняття) і образна (наочне уявлення). Він звернув увагу на такі стихії архітектурного простору, як світло, вода, земля, повітря, зелень і натопт людей. Якщо розглядати ці складові як сили, що утворюють

просторову форму, сутність архітектурного простору стає більш помітною [41,42].

М. Кармона фокусував аналіз фізичних форм на вуличних моделях, малюнку ділянок та забудови шляхом порівняння картографічних джерел та історичних карт [234, 236, 237]. Він стверджував, що порівняно з іншими ключовими елементами землекористування є відносно тимчасовим. Зміна використання часто призводить до перепланування та створення нових будівель, до побудови об'єднань і, рідше, до підрозділів та змін у структурі вулиць [237].

Можна визнати деякий загальний методологічний знаменник, корисний для проведення сучасних досліджень.

По-перше, визнання просторового середовища як «величезного набору показників людської діяльності» [247]. які можна зрозуміти в його глибшій структурі, якщо їх зв'язати в рамках досить всебічного історичного процесу. По-друге, ідея про те, що побудоване середовище – це взаємопов'язаний організм, який складався впродовж століть через складну взаємодію антропої діяльності та природних явищ. Отже, оскільки міська морфологія досліджує структурні взаємозв'язки між «формою, роздільною здатністю та часом» [302], набуває популярності аналіз характеру місця [304] та пошук більш відповідних і цілісних стратегій у сучасному сценарії [309,310].

Каніджа намагалася зрозуміти форму будівлі через історичний процес формування міст, включаючи елементи (будівлі), побудову елементів (міська тканина), будівельні системи (регіони та території) та системний організм (ціле місто). Ці компоненти створюють ієрархію просторових відносин скрізь синтетичні елементи [294].

Р. Гранчик сформулював концепцію урбанізму як «основної позиції в міському дизайні, що надає перевагу просторово пов'язаному громадському середовищу перед простим генеральним плануванням об'єктів на ландшафті.». [345]. Він вперше підняв питання про недостатньо використовувані громадські простори в місті як засіб для зміни цільового призначення міського

простору в спробі змінити людський досвід міського житла. «Пошук втраченого простору» Роджера Транчіка – це ідеальний інструмент для розуміння того, якою проблема міського дизайну є сьогодні і що нам потрібно розглянути стосовно більш широкого міського контексту, щоб наші реалізації були успішними.

Він піднімає питання про «двовимірне» проектування міст, зверху вниз, без урахування тривимірних взаємозв'язків між будівлями, просторами та людьми, які будуть їх населяти. Недостатня увага до історії, морфології та соціальної складової обертається появою невизначених, невикористаних просторів. Дизайнери, зазначає він, часто стикаються з необхідністю «косметичного лікування просторів, які мають неправильну форму і погано сплановані для громадського використання». Проблема втраченого простору в міському ядрі полягає в тому, що він «порушує загальну безперервність форми міста». Визначення цих прогалів як засобів для заповнення їх взаємопов'язаними рамками будівель, інфраструктури та / або відкритого простору є необхідним для «отримання нових інвестицій». Філософія, що стоїть за цим, полягає в тому, що підключення цих просторів назад до міського центру залучить більше людей у центр міста та протидіятиме розростанню міст. [320].

Р. Транчик підкреслює, що відкриті простори є «тією силою, яка дає визначення меж архітектури, обмежуючи стінами зовнішній простір». Він вважає, що оточуюча архітектура – межі простору – повинна утворювати замкнену геометричну форму і нести естетичне навантаження. «Образ простору і реакція людей на нього багато в чому визначаються способом його обмеження» [320, с.18].

При переплануванні втраченого простору та визначенні майбутнього розвитку повинні бути втілені проекти, які вивчають концепію історичного формоутворення простору, а не змінюють його відповідно до потреб проектувальників. Ті антипростори, що вже існують, потрібно повертати, трансформуючи їх «у формі парку, відповідного дизайну, надання форми чи

іншим способом, але, як пояснює Транчік, перетворюючи ці «залишкові території в історичну тканину міста.» [320]. Ця концепція і досі лишається сучасною – як ми можна перетворювати втрачені «антипростори» в нові омолоджені фрагменти «історичної тканини» міста.

Величезне значення для розуміння важливості традиційної структури міст, на противагу модерністському відкритому, неоформленому, дезорганізуючому простору, мала книга **Дж. Джейкобс** «Смерть і життя великих американських міст» [277]. Її вплив на містобудування взагалі, а також на подальші роздуми про процеси розвитку міст та їх призначення, важко переоцінити. (Наприклад, Google Scholar містить понад 2000 цитат з цієї книги.)

У надзвичайно прозорливому розділі під назвою «Проблеми міста» Джейкобс висвітлює аналіз тодішніх наукових досягнень, зокрема, розуміння складних систем, в яких ряд факторів «взаємопов'язані в органічне ціле» [320, с. 432]. Цей системний підхід був важливим для урбаністів, оскільки їм потрібно було бути впевненими в правильності оцінювання проблеми та інструментів для її вирішення. Джейкобс писала, що за останні 400 років наука виросла від ньютонівської, «двоваріативної» науки до іншої крайності статистичних явищ, в яких взаємодіяло безліч змінних. Ця тенденція досягла свого зеніту на початку ХХ століття і забезпечила феноменальне зростання промислових технологій на ранніх етапах.

Однак поступово наука ХХ століття відкрила «величезний і блискучий прогрес» в науках про життя, що спричинило значну частину революційної роботи в галузі генетики та інших областях. Справді, з 1961 року прогрес у цій галузі лише пришвидшився і відкрив дивовижні нові відкриття в ембріології, морфогенезі, пізнанні та багатьох інших сферах поза науками про життя. Джейкобс була однією із перших, що помітила його наслідки для містобудування та планування.

Але планування та архітектура, зазначала вона, відстають, намагаючись все ще розглядати проблеми міста як прості проблеми із двома кількісними

змінними або як проблеми статистичних груп населення, розкладані, «майже як файли в шухляді». Вони неправильно зрозуміли «проблему міста», що мало руйнівні результати.

Отже, всі попередні дослідники розглядали процес містобудування як прості проблеми з двома змінними. Джейкобс була першою, хто почав розглядати місто як складну систему, і хто приділив найбільшу увагу просторам міста та їх соціальному значенню.

За роки, що минули після знакової роботи Джейкобс, багато авторів та практиків віддали данину її думкам. Однак, Джейкобс висловлювала подальше занепокоєння. Зокрема, планувальники стали предметом її жорсткої та постійної критики за те, що вони не реагували на її критику - гірше, роблячи вигляд, що шанують її ідеї, насправді продовжували катастрофічну традиційну політику. Вона вважала, мабуть, що уроки процесу та узагальнення, втілені в організованій складності, сприймаються недостатньо серйозно.

Через двадцять шість років після «Смерті та життя» Джейкобс **К. Александер** та його колеги опублікували «Нову теорію міського дизайну» (1987) [218], що продовжує тему Джейкобс щодо розуміння та лікування існуючих органічних цілих. На думку Джейкобс, К.Александер зробив кілька важливих доповнень до її теорії. Насамперед він хотів запропонувати методологію, за допомогою якої спільний процес міг би створювати геометрії, що мали характеристику організованої складності - характеристику, яку він визначив як «цілісність».

«Нова теорія міського дизайну» не входить до числа найвідоміших робіт Александера. Її затімарюють такі класичні роботи, як його кандидатська дисертація, яка стала його першою книгою - «Записки про синтез форми» (1964); його елегантна маленька стаття про диференційовану урбаністичну геометрію, «Місто - це не дерево» (1965) [219]; його багаторічний бестселер «Мова зразків» [221], який, як вважається, є найбільш популярним трактатом про архітектуру всіх часів.

Проте в цьому томі Александер та його колеги прямо ввели поняття процесу формоутворення в дискусію про містобудівне проектування – процес, який спрямований, перш за все, на створення цілісності в міській структурі: [221]. «Ми вважаємо, що завдання створення цілісності в місті може бути вирішено лише як процес. Це неможливо вирішити лише проектуванням, але тільки тоді, коли процес, за допомогою якого місто набуває своєї форми, буде принципово змінений» [220, с. 3].

Значення «Нової теорії міського дизайну» може полягати в тому, що вона запропонувала конкретний процес, за допомогою якого можна утворювати такі органічні форми більш успішно, дотримуючись ряду чітких правил.

До експерименту, який відображений в другому розділі книги, Александер залучив 18 аспірантів, які відігравали різні ролі в модельованому процесі зростання міст. Ролі включали дизайнерів, забудовників, громадян, адміністраторів та інших, що складало населення, не схоже на те, що залучене до зростання історичного невеликого міста або розвитку громад. Рольові гравці дотримувались одного головного правила: кожна інвестиція повинна бути зроблена таким чином, щоб оздоровити місто. Александер підкреслює, що кожен акт будівництва має лише одне основне зобов'язання: він повинен створювати безперервну структуру цілісних просторів навколо себе. Тобто ми повинні дивитись на те, як архітектура формує та змінює схеми просторів, і чи є ці схеми шаблонами цілісних фрагментів, що створюють привабливий простір, чи слабо пов'язаними, неформальними просторами. Надзвичайним прикладом останнього є те, що західні планувальники зараз глузливо називають «SLOAP» – «простір, що залишився після планування», а Транчик називав «втраченим простором».

Александер, як колишній кембриджський математик, вводить геометричну сутність, яку він називає «центром» – ключовим елементом теорії, детальніше поясненим у його пізній і значно більшій роботі «Природа порядку» (2003). Але по суті, центри – це просто простори міста,

або «плями», вбудовані в поле інших центрів. Центр – це не «точка», а навпаки, поле – як стверджує Александер, «ціле, складене з допоміжних цілей».

Отже, поле центрів – це вкладений ряд міських просторів, які обрамляють один одного і різним чином з'єднуються між собою, утворюючи малюнок звязків. Тобто теорія Александера підкреслює безперервність громадського простору – від інтер'єрів до відкритих площ.

Сам Александер попередньо визначив теоретичні позиції, за якими його методологія відрізнялася від звичайної практики:

- Створення просторів не повинно бути актом накладання форми на *tabula rasa*, розробленої віддалено, на основі абстрактної програми. Процес проектування повинен розуміти, поважати та прагнути покращити існуючий контекст;

- Міський дизайн повинен враховувати рішення та потреби місцевих стейкхолдерів для досягнення найвищої якості результату.

- Містобудівне проектування повинно бути генеративним процесом формоутворення – такої просторової форми, яку неможливо спланувати заздалегідь або стандартизувати, але яка буде, принаймні в деяких ключових аспектах, локальною та унікальною.

Тобто треба **опиратися на існуючий контекст**. «Генеративний код» Александер порівнює з рецептом або медичною процедурою, при якій кроки завжди йдуть за логічно подібною схемою, але фактичні дії постійно пристосовуються до контексту – стану пацієнта. Але в цьому випадку «рецепт» керує розгортанням контекстуальної форми.

У його теорії шаблонів культурна ситуація співвіднесена з певними шаблонами, повторюваними в місті багато тисяч разів. Мова патернів створена з одиничних типових ситуацій – майданчик перед входом в будівлю, ступінь, поворот вулиці. Він сформулював сім принципів зростаючого цілого [218], які підкреслюють його інтегрованість: 1) поступове зростання

та деталізація; 2) зростання більших цілісностей залежить від менших; 3) дивитись глибше: мати уявний образ; 4) позитивний міський простір; 5) розташування великих будівель пов'язане з невеликою будівлею / елементами на нижньому рівні; 6) будівництво: схожість у технологіях будівництва та матеріалах на всіх рівнях; 7) формування центрів у цілому.

В теорії складності та узгодженості міст Салінгарос, як і Александер, пропонує альтернативний теоретичний підхід до проблем архітектури та містобудування [336]. Згідно з теорією Салінгароса, складні великомасштабні цілі збираються з тісно взаємодіючих субодиниць. Він пропонує вісім таких правил міського дизайну:

1) **Муфти:** міцно зв'язані елементи в одному масштабі утворюють модуль. 2) **Різноманітність:** Для міцного зв'язку необхідне критичне різноманіття різних елементів. 3) **Межі:** різні модулі поєднуються через їхні граничні елементи. 4) **Сили:** взаємодії природно найсильніші в найменшому масштабі та найслабші у найбільшому масштабі. 5) **Організація:** сили дальньої дії створюють великий масштаб із чітко визначеної структури на менших масштабах. 6) **Ієрархія:** компоненти системи збираються поступово від малого до великого. 7) **Взаємозалежність:** вища шкала залежить від усіх нижчих шкал, але не навпаки. 8) **Розкладання:** зв'язана система не може бути повністю розкладена на складові частини, а на різні типи блоків / модулів.

Інтегральний урбанізм [254], одна з останніх теорій у своєму роді, має на меті загоїти рани, спричинені сучасною та постмодерністською епохами, демонструючи наступні п'ять якостей: **Гібридність та пов'язаність** (об'єднують діяльність та людей, а не ізолюють об'єкти та окремі функції), **пористість** (зберігає цілісність об'єднаного, забезпечуючи взаємний доступ через проникні мембрани), **автентичність** (місто як організм завжди зростає та розвивається відповідно до нових потреб, доглядаючи та поважаючи соціальний та фізичний контекст) та **вразливість** (заклики до відмови контролювати, уважно слухати, цінувати процес, а також

продуктивний і реінтегрований простір з часом).

Просторовий синтаксичний підхід був започаткований у 1970-х роках **Б. Гілліє, Дж. Хенсон** та їх колегами з The Bartlett, University College, London. Сьогодні просторовий синтаксис використовується і розробляється в сотнях університетів та навчальних закладів, а також у професійній практиці у всьому світі. Побудований на кількісному аналізі та геопросторових комп'ютерних технологіях, просторовий синтаксис забезпечує набір теорій та методів для аналізу просторових конфігурацій усіх видів та у будь-якому масштабі. Його мета – допомогти архітекторам моделювати ймовірний вплив їх проектів на людей, що перебувають в цих просторах або пересуваються ними, незалежно чи це зовнішній простір чи внутрішній. [266,267]

Просторовий синтаксис виник як теоретичне дослідження, але постійне зростання інтересу з боку планувальників, розробників та архітекторів створило попит на використання цієї теорії в реальних проектах.

Білл Гілліє, професор міської та архітектурної морфології в в університетському коледжі Лондонської школі планування Бартлетта, розробив основи теорії так званого **«просторового синтаксису»**, методології, яка графічно відображає зв'язкові відносини в просторовій системі та виражає глобальні поєднувальні властивості кожного елемента. Таким чином, Гілліє розробив елегантний інструмент, щоб показати в дискретних одиницях результати складного набору зв'язків ряду глобально взаємодіючих просторових змінних. Вуличний сегмент, що добре пов'язаний з оточенням, демонструє розвинутий ступінь зв'язковості, і, отже, може бути використаним для необхідної функції.

Таким чином, локальні функції впливають із властивостей глобальних – саме так, стверджує Гілліє, як це було у багатьох традиційних органічних містах [267].

Ці уявлення паралельні і чітко впливають із стрімкого розвитку науки про системну складність. Значення методів Гілліє полягає в тому, що він застосували ці розробки як інструмент дослідження планів міст та окремих

архітектурних об'єктів, доступний звичайним практикам, фактично для того, щоб відновлювати традиційну міську складність, з бажаними результатами. Синтаксичний підхід Гілліє кілька разів випробовувався із помітним успіхом на проектування міських громадських просторів. Його аналіз пропонованої модифікації лондонської Трафальгарської площі передбачив збільшення кількості пішоходів приблизно в 16 разів, що і було метою проекту команди Н. Фостера. Фактичні результати роботи, повідомляє Гілліє, виявились дуже близькими до цього прогнозу.

«Колаж-Сіті» - теоретична праця Колліна про сучасну архітектуру, де автор критикує її та міський дизайн шляхом філософського дискурсу. Це епохальна теоретична робота в галузі архітектури та міських досліджень. Слово «колаж» полягає в тому, щоб показати необхідність різноманітності міста, тобто нове і старе, сучасне і традиційне, локальне і глобальне, приватне та державне. У передмові до цієї книги автор критикує модернізм, показуючи, що сучасна архітектура, незважаючи на використання поведінкових досліджень, гуманітарних наук та комп'ютерних технологій, все ж демонструє абсолютно неприйнятну, жорстку наукову косність.

Коллін розглядає містобудівні утопії, що почалися за Платона і дійшли до «ідеального міста» епохи Відродження, яке виразилося в формоутворенні міст. Автор вважає, що утопія не згасла і не зруйнувалася й донині, а «сучасне місто» досі реалізує утопічні ідеали загальної моралі та соціальної справедливості. На думку Колліна, сучасна архітектура є частиною цього намагання продовжити створення утопій, проте не привела до кращого світу.

Тенденції 1960-х та 1970-х років Коллін називає «поклонінням світові наукової фантастики», що суттєво зашкодило довкіллю малих міст, і як протиположність називає «поклоніння міським ландшафтам», що лишилось консервативною і неясною ідеологічною течією. У Колліна це – дві крайності, треба шукати середину між ними, спосіб примирення. Міста повинні зіткнутися як з традиціями, так і з сучасністю, і підхід полягає у використанні колажу.

В якості техніки розуміння міста Коллін пропонує *теорію фігури-фону*. Відповідно до цього методу Коллін протиставляє одноманітність міста завтрашнього дня та історичного міста у стилі колажу. Традиційне місто належить до фактури міста, а сучасне місто більше відображається як сутність міста. Автор стверджує, що впровадження сучасних будівельних елементів у існуючі міста призводить до «випаровування» цих міст, тобто лишаються самі будівлі без міста. Порівняно з забудовою простору в традиційному місті, проблема сучасних міст полягає в тому, що надвисокі будівлі вже не мають можливості оточувати простір [268].

Дослідження проблеми ідентичності (ідентифікації) міських просторів представлено в роботах філософів, соціологів, психологів та представників інших суміжних наук: Б. Андерсона, П. Бергера, В. Гьосле, Е. Еріксона, Дж. Келли, Т. Лукмана, А. Макінтайра, Є. А. Орлової, Ш. Струккер, Г. Теджфела, Ч. Тейлора, Дж. Тернера, К. А. Яценко, та ін.; дослідження, автори яких поєднують і тематику міста, і проблему ідентичності, представлені Г. Бридж, О. О. Високовським, В. Л. Глазичевим, Дж. Іфквунігве, Т. Кузьо, К. Лінчем, Д. Макнілом, А. В. Микляєвою, О. О. Мусієздовим, Н. Парсонсом, Н. Рапортом, П. Рікером, П. В. Румянцевою, М. де Серто, А. К. Согомоновим, П. В. Степанцевим, К. Таїбакшем, Н. А. Фелпсом, Б. Фрезером, О. С. Чернявською, Б.С. Черкесом [41, 42, 189, 175, 203, 204, 297].

Особливість заявленої в роботі проблематики полягає в тому, що погляд на ідентичність як на неодмінний атрибут громадського простору не дуже поширений серед дослідників. Ідентичність частіше за все визначається через національні, релігійні, професійні спільності. Виняток становить всеохоплююча робота **Б. Черкеса «Національна ідентичність в архітектурі міста»**, присвячена визначенню архітектурно-планувальних закономірностей у пошуках ідентичності під час формування громадських центрів столичних міст. На конкретних прикладах Києва, Москви, Берліна і Варшави знайдено аналогії та відмінності в інтеграції проявів національної ідентичності у

країнах з різним історичним досвідом та національною культурою. До наукової галузі архітектури та містобудування введено категорії ідентичності та національної ідентичності і запропоновано концепцію їх визначення і врахування в процесах будівництва та трансформації громадських міських центрів. Виявлено значення політичних ідей, програм та міфів для формування національної ідентичності, а також її прояви у функціональному змісті та архітектурній формі міських громадських просторів. У дослідженні представлено різні архітектурні засоби утвердження ідентичності [203].

Умовно ті джерела, які зачіпають одночасно і проблему міста, і проблему ідентичності, можна розділити на кілька типів. Для соціологічних шкіл місто являє собою різні кластери і спільноти, для психологів – окремих індивідів містян, для архітекторів і урбаністів – міські площі, житлові квартали, архітектурні споруди, транспортні та інженерні мережі. Також деякі дослідники вивчають місто в процесі історичного розвитку. До першого типу слід віднести дослідників суміжних з філософією дисциплін. Це архітектори, культурологи, соціологи, історики, політологи, об'єктом досліджень яких є той чи інший тип взаємодії в міському просторі. Їх інтереси лежать близько до філософського сприйняття міста.

Цікавою є концепція «постметрополіса» **Е. Сойя**. У кількох своїх роботах («Як писати про місто з точки зору простору» та «Постметрополіс. Критичні дослідження міст та регіонів») [180] автор говорить не тільки про нову форму сучасних міст, а й про необхідність нового бачення міського простору, нового погляду на місто. Він говорить про розмивання кордонів реальних міст, про реструктуризацію простору і децентралізацію, на які накладається розмивання меж уявного і реального, що стало вже досить типовим. Незважаючи на те, що його роботи написані досить давно, вони як і раніше дуже актуальні. [175]

Т. Кузьо в роботі «Ідентичність та національне будівництво в Україні. Спроба визначити «Іншого» [189] говорить про ідентичність українців. Він приділяє увагу складності самого процесу формування національної

ідентичності в Україні у контексті знаходження між Росією та Європою та спробам описати кожен з цих сил як значущого Іншого [175].

Оцінку **естетичних якостей просторового формоутворення**, гармонізації історичної забудови, методологічних аспектів реновації, реставрації, реконструкції міського середовища подано у працях М.В.Бевза, М.М.Габреля, Г.О.Осиченко, А.М.Рудницького, О.С.Слепцова, В.І. Проскурякова, Н.М.Шебек [15, 33, 34, 142, 165, 207]. Дослідженням проблемних питань проектування, у тому числі в умовах історичного архітектурного середовища, присвячено наукові праці Л.М.Ковальського, В. В.Куцевича, В.І.Соченка, В.П.Уреньова, а особливостям збереження і охорони культурної спадщини – В.В.Вечерського, Ю.В.Івашко, Р.І.Могитича, О.А.Пламеницької, Л.В.Прибєги [23,24,71, 108, 152, 159]. Еволюційні процеси містобудівного розвитку та збереження об'єктів архітектури і містобудування всесвітньої культурної спадщини широко представлено у працях зарубіжних вчених К.Александера, А.В.Іконнікова, І.Г.Лежави, К. Лінча, Бо Ларсона, Д.Родвелла, В.Р.Крогіуса, Е.Нойферта, З.Н.Яргіної, а також у роботах Ю.Йокілето та М. Фейлдена та ін. [218, 73, 96, 97, 216, 279].

1.2. *Поняття «міський громадський простір» як цілісний об'єкт містобудівного дослідження та проектування*

Велика Британська енциклопедія визначає простір таким чином: «Простір, ту нематеріальну сутність, яку створює художник і наповнює скульптор, – архітектор огортає, формуючи цілком гуманістичне і закінчене середовище в нескінченному природному середовищі. Поняття, що простір може мати якість, відмінну від порожнечі, важко зрозуміти... Але просторові переживання, які щось виражають, є спільними для всіх, хоча вони не завжди усвідомлено сприймаються»[232].

Бруно Дзеві зазначає: «Найточніше з усіх можливих визначень архітектури – те, що враховує внутрішній простір. Прекрасною ми назвемо таку архітектурну споруду, внутрішній простір [51] якої притягує, піднімає, духовно підкорює нас, а потворною – таку, внутрішній простір якої нас

гнітить і відштовхує. Важливо встановити: все, що не має внутрішнього простору, не є архітектурою. Архітектурний простір ми продовжуємо відчувати в місті, на вулицях і площах, в провулках і парках, на стадіонах і скверах – всюди, де творчість людини обмежила «порожнечі», тобто створила замкнуті простори. Якщо всередині будівлі простір обмежений шістьма площинами (підлогою, стелею і чотирма стінами), це не означає, що простором не є так само і порожнеча, обмежена п'ятьма, а не шістьма площинами, як це має місце у дворі або на площі. [51, с.479]. Будь-який урбаністичний простір, все те, що візуально обмежено будь-якими завісами – стінами будівель, рядами дерев, або блакиттю моря, характеризується тими ж самими елементами, які відрізняють архітектурний простір. І оскільки кожен архітектурний об'єм, кожна коробка, утворена стінами, являє собою межу, цезуру в просторової безперервності, очевидно, що кожна будівля бере участь у створенні двох просторів: внутрішнього, який повністю визначається архітектурним твором, і зовнішнього, або урбаністичного, простору, створеного між цим твором та іншими, оточуючими. Історія архітектури є перш за все і головним чином історія просторових концепцій. Судження про архітектурний твір є в основі своїй судженням про внутрішній простір будівлі» [51, с.479].

Отже, поняття «простір» в архітектурі і містобудуванні визначається як сукупність пустот та забудованих об'ємів. Дане дослідження присвячене якраз структурі «порожнеч», які утворюють мережу громадських просторів. Формоутворення відкритих просторів міст, як і інтер'єрних, являє собою процес «вигороджування», створення низки просторових об'ємів, що служать для забезпечення різних процесів життєдіяльності населення. Таким чином кожен будинок бере участь у створенні двох просторів: внутрішнього, який вважається сферою архітектури, і зовнішнього, або міського простору, який традиційно відноситься до сфери містобудування чи дизайну.

Громадські простори при цьому розглядаються як сукупність просторів – вулиць, площ, парків та інших елементів громадської інфраструктури, що

перебувають у державній або приватній власності, але призначені для загального користування, – вони доступні для усіх громадян безкоштовно, щоденно та без обмежень. Це місця для збирання людей; культурного туризму; громадських чи політичних функцій; святкувань; урочистостей; вуличної торгівлі та їжі, відпочинку; вуличних розваг; дитячих програм, фестивалів, спорту та ігор; транзиту; і найголовніше – для прогулянок чи сидячих занять.

Громадські простори є переважно пішохідними просторами, які в свою чергу поділяються за функцією (руху – транзитні та стаціонарні, або простір перебування та пересування; за використанням – загального призначення або спеціального, в т.ч. культурні, освітні, розважальні, відпочинкові, паркові, дитячі, транспортні, офісні, сакральні); за приналежністю – державні, приватні, напівприватні; за ступенем задіяності – такі, що є частиною системи громадських просторів міста, відокремлені, «невизначені», «втрачені»; за історико-культурною цінністю (простори в складі визначних містобудівних ансамблів, центральні площі історичних міст, простори перед пам'ятками історії та культури). Деякі фрагменти просторів приватного використання, такі, як фасади приватних будівель або внутрішні сади, офісні атріуми, також можуть бути віднесені до місць громадського користування.

Проектування різних типів громадського простору відноситься до різних видів архітектурної та містобудівної діяльності, жодна з яких не розглядає простір як окремий та цілісний предмет проектування. Хоча ці три напрями – містобудування, архітектура будівель та споруд і дизайн міського середовища – тісно пов'язані, – *дизайн середовища*, порівняно нова галузь, відрізняється тим, що працює виключно з «людяним» масштабом, на рівні перших поверхів будинків і поверхонь міських просторів.

Отже, *Дизайн середовища* – комплексна галузь науки та проектування, що охоплює вивчення просторово-планувальних, художньо-композиційних,

функціональних, ергономічних та багатьох інших особливостей формування всіх різновидів архітектурно сформованого середовища перебування людини – від інтер'єрних просторів (виробничі, громадські, житлові) до відкритих просторів всіх видів, насичених елементами міського дизайну (вулиць, дворів, площ). Проте він не набув широкого поширення через неоднозначність самого терміну «середовище». Поняття «міське середовище» за історико-культурною цінністю сьогодні поділяється на *історичне середовище*, що містить у собі пам'ятки й об'єкти історії і культури, і *нове середовище*, що включає як об'єкти новобудов в історичних районах, так і нові житлові простори. За територіальною ознакою житлове середовище підрозділяється на: *середовище міста в цілому*; *середовище центру міста*; *середовище районів*; *середовище дворів і будинків*; *середовище житлових осередків*.

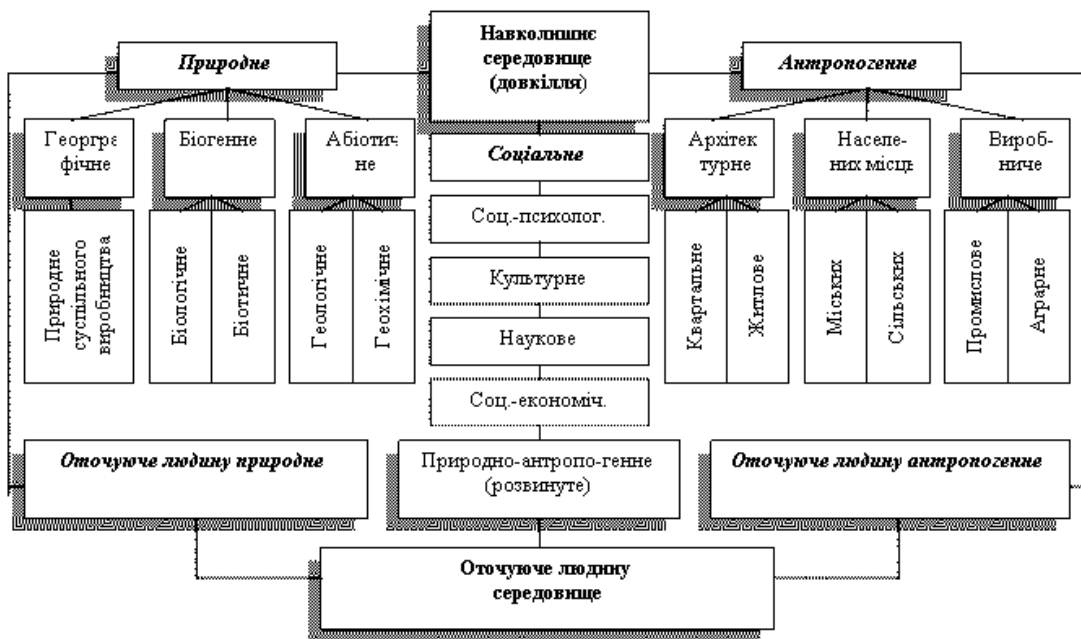

Рис.1.1. Типологія форм середовища

Таким чином, *дизайн середовища або дизайн міського середовища (urban design)* в системі екологічно-середовищних знань безпосередньо пов'язаний з архітектурою, містобудуванням, ландшафтною архітектурою, проте останніми роками виділяється в цілком самостійний вид роботи архітектора. Дизайн середовища має справу переважно з громадськими просторами, їх формоутворенням, плануванням та способами використання. Якщо розглядати дизайн середовища як ширше поняття формування

середовища перебування людини, він, безумовно, включає також формування внутрішніх просторів, тобто інтер'єрів.

Історія розвитку дизайну середовища. Хоча сучасне професійне використання терміну «дизайн середовища» датується серединою XX століття, міський дизайн як такий практикується протягом всієї історії містобудування. Стародавні приклади детального планування і благоустрою міст можна спостерігати в Азії, Індії, Африці, Європі та Америці, в класичних китайській, грецькій та римській культурах. Європейські середньовічні міста часто розглядаються як зразки анархічного або «органічного» розвитку міста, але можна навести і яскраві приклади регульованого розвитку міського дизайну в середні віки.

Протягом всієї історії міський дизайн і саме конфігурація громадських просторів з оточуючими будівлями відображали сучасні соціальні норми або філософські і релігійні переконання. Але існував і зворотній вплив просторової структури на поведінку людини. Оперуючи масштабом, композицією, фактурою матеріалів, освітленням, талановиті зодчі створювали певний настрій у відповідному середовищі.

Початок сучасного дизайну середовища в Європі пов'язаний з Ренесансом і, в першу чергу, з епохою Просвітництва. У період бароко прийоми дизайну та ландшафтного дизайну, наприклад, французький стиль оформлення садів та парків (Версаль) були поширені на розвиток міст та їх реконструкцію. У той період, коли сучасної професійної спеціалізації не існувало, міським дизайном займалися люди із спеціалізацією у таких різних галузях, як скульптура, архітектура, дизайн садів, геодезія, астрономія та навіть військова техніка. У XVIII і XIX століттях міський дизайн, мабуть, найбільш тісно був пов'язаний із геодезією та архітектурою.

«*Urban design*» (*дизайн середовища*) – термін, що з'явився наприкінці 1950-х років, – означав створення місць для відпочинку та вільного використання і був пов'язаний з етичною та соціальною складовою. Існує декілька

теорій міського дизайну, що відрізняються проголошеними цілями. В більшості країн дизайн середовища визнано важливою практичною галуззю серед існуючих професій з проектування середовища людини, і включено у сферу планування. Встановлено, що жорсткий розподіл обов'язків між архітектурою, містобудуванням та дизайном сприяє формуванню некомфортного міського середовища та знижує якість громадських просторів [236].

Дизайн середовища досліджує:

- Міську структуру – яким чином розташування (райони) міста пов'язані один з одним;

- Міську типологію – просторові типи і морфології, що впливають на частоту і інтенсивність використання містобудівних структур;

- Доступність – забезпечення простоти і безпеки переміщення через простори міста;

- Впізнаваність – забезпечення розуміння призначення місця розташування, а також усвідомлення того, у якому місці знаходиться містянин в даний момент часу;

- Регенерацію – проектування місць розташування таким чином, щоб стимулювати інтенсивність використання містобудівних форм містянами;

- Взаємодоповнює (комплементарне) змішане використання – таке розміщення різноманітних видів активності мешканців, щоб здійснювалася взаємодія між ними;

- Характер і значення – впізнаваність і оцінка відмінностей між частинами міста;

- Закономірність і випадковість – забезпечення балансу однаковості і різноманітності міського середовища;

- Громадянське суспільство – створення місць розташування, де містяни можуть здійснювати політичну взаємодію як громадяни держави, як політичні суб'єкти. [248].

Сучасний міський дизайн можна розглядати як частину більш широкої галузі містобудування, архітектури та благоустрою міст. Термін «Urban design (Дизайн міського середовища)» був вперше використаний в якості назви спеціального виду робіт на серії конференцій з міського дизайну в 1956 році при Гарвардському університеті. Ці конференції стали підґрунтям для запуску програми дизайну міського середовища в Гарвардському університеті в 1959-60-х рр. Тут викладали Джейн Джекобс, Кевін Лінч, Гордон Каллен і Крістофер Олександр, які стали класиками теорії дизайну міського середовища.

Книга Гордона Каллена «Короткий опис міського ландшафту», вперше надрукована в 1961 році, мала великий вплив на багатьох дизайнерів середовища. Каллен пропагував традиційний художній підхід до дизайну міста, сформульований свого часу такими теоретиками, такі як Камілло Зітте, Баррі Паркер і Раймонд Анвін. Він створив концепцію «серійного бачення», визначаючи міський ландшафт, як серію взаємопов'язаних просторів [249].

Джейн Джекобс («Життя і смерть великих американських міст», 1961 р.) також була каталізатором інтересу до ідей міського дизайну. Вона критикувала тодішній модернізм, стверджуючи, що поява публічних «занедбаних» просторів, створених начебто для розвитку «міста в парку» (термін модерністів) – була однією з основних причин зростання злочинності. Вона пропонувала метод безпосередніх натурних досліджень кожної окремої ділянки міста для визначення її проблем, і повернення в дизайні міста до основних громадських типів простору, таких, як вулиці і площі [277].

Книга Кевіна Лінча «Образ міста» 1961 р. була також важливою для розвитку дизайну середовища, особливо викладена ним концепція щодо спрощення орієнтації, і скорочення теорії міського дизайну до п'яти основних елементів – *шляхів, районів, границь, вузлів, орієнтирів*. Він популяризував використання т.зв. ментальних карт для розуміння семантики середовища міста замість ускладнених топозйомок і генеральних планів 50-х років [96].

Інші відомі роботи включають праці Альдо Россі «Архітектура міста» [333], Роберта Вентурі «Навчання з Лас-Вегаса» [346], Колін Роу «Колаж міста» [334] і Петера Калторпа «Наступний американський мегаполіс» (1993). Россі було введено поняття «історизму» і «колективної пам'яті» в міській дизайн, і запропоновано термін «колаж метафори» для розуміння колажів з нових і старих форм, що поєднуються в межах одного міського простору. Популярність цих робіт призвела до того, що такі терміни, як «історизм», «усталеність розвитку», «впорядкованість», і т.д. стали повсякденними в галузі міського планування і дизайну.

З. Гідіон в своїй книзі «Простір, час і архітектура» пише про три просторові концепції, характерні для трьох періодів розвитку в історії архітектури. Перша концепція представляє період, коли простір зовнішній превалював над внутрішнім; тоді архітектурі внутрішнього, ізолюваного простору не надавали важливого естетичного значення. Для наступної концепції стала характерною організація зовнішнього простору за законами побудови інтер'єрного простору; і, нарешті, третя концепція, що сформувалася на початку двадцятого сторіччя, відкрила високу виразність вільно розташованих в просторі об'ємів. Саме третя концепція зробила найбільший вплив на середовище європейських міст і формування громадських просторів у другій половині ХХ століття [39].

В сучасному розумінні поняття середовище розподіляється на *внутрішнє* (простір пробування та проживання) та *зовнішнє* (оточення), хоча, як уже стверджувалось вище, межа між ними досить умовна. Залежно від характеру архітектурного об'єкта – його функціонального призначення, умов його експлуатації, його місця в архітектурному або природному середовищі – міняються відносні ролі його інтер'єру та екстер'єру.

Істотна особливість формування інтер'єрного простору полягає в активному зв'язку внутрішнього простору з людьми, що перебувають усередині. Зв'язок архітектурного об'єкта з навколишнім простором більш пасивний і зводиться до формування візуального образу середовища.

Активно взаємодіють із людьми тільки нижні рівні будинку: вхідні зони, вітрини, відкриті на вулицю торговельні, музейні, розважальні простори та інші об'єкти громадського призначення. Внутрішні простори спеціально призначені для забезпечення процесів життєдіяльності людини, тому елементи, що становлять композицію інтер'єра, крім естетичної ролі й функції захисту від навколишнього середовища, мають ще й різні утилітарні функції, пов'язані із призначенням приміщення.

Екстер'єр окремих архітектурних об'єктів сприймається глядачем одночасно, як деяка завершена цілісність. На відміну від екстер'єру інтер'єрні простори архітектурних об'єктів являють собою набір організованих відповідно до функції просторів, одночасне візуальне сприйняття яких, як правило, неможливе. Враховуючи «четвертий вимір» – складову часу – естетичне сприйняття інтер'єру являє собою більш складну зміну різноманітних вражень, ніж у сприйнятті екстер'єрів будинку.

Але водночас екстер'єр будинку сприймається як складова штучного або природного середовища, як фрагмент огорожень зовнішнього простору. Інтер'єрний простір фізично обмежений зовнішньою оболонкою приміщення, щоправда, в сучасній архітектурі все ширше використовують прийоми, що руйнують замкненість інтер'єру та поєднують його із зовнішнім простором – планувальні прийоми, більша площа оселення, прозорі стіни, атріуми й т.д. У цьому випадку екстер'єр, зберігаючи свою фактичну ізольованість від інтер'єру, зорозово стає його частиною.

Так само, як інтер'єрний, зовнішній простір обмежується огорожуючими поверхнями (фасади будинків, паркани, масиви зелені), має виразну архітектуру покриття (сходи, тераси, мощення, газони) і матеріально оформлене предметне наповнення (кіоски, споруди, малі архітектурні форми, вуличні меблі, інженерне та інформаційне обладнання). У формуванні композиції як внутрішніх, так і міських інтер'єрів досить активну участь приймають також елементи, що не несуть безпосереднього функціонального навантаження – деталі декоративного оформлення, символіки, а також твори

мистецтва. У сукупності всі ці елементи становлять об'ємно-просторове середовище інтер'єру або відкритого простору. Отже, проектування відкритих просторів підпорядковується тим самим законам, що й дизайн інтер'єрів.

Отже, дизайну середовища відведено роль «посередника» у вирішенні питань відповідності історично сформованого середовища життєзабезпеченню запитам сучасного життя. Разом з тим, існують певні протиріччя між сформованим архітектурно-предметним колом і новими функціональними процесами, що вже не вписуються в задані рамки предметно-просторових параметрів середовища. Крім того, треба визначити різні засоби повної чи часткової зміни характеристик середовища без втрати цілісності вигляду, історично складених просторів міста, де неможливі чи не ефективні інші перетворення (містобудівні, ландшафтні, геопластичні й архітектурно-дизайнерські роботи).

Останнім часом з'явилися системні дослідження морфології, еволюції, виразності внутрішнього середовища міста у сукупності з архітектурними та дизайнерськими компонентами, елементами і т.ін. Проте особливості дизайну середовища міста, композиційної організації й сприйняття міських просторів ще недостатньо вивчені, немає достатньо обґрунтованих рекомендацій з використання сучасних архітектурних засобів, колористики, дизайну, упорядкування, освітлення, декоративного мистецтва в умовах історичної щільної забудови.

До компонентів дизайну міського середовища відносять: предметне наповнення – малі архітектурні форми, елементи благоустрою, вуличні меблі, покриття, елементи освітлення; зелень; водяні споруди й озеленення, обладнання систем обслуговування міста, візуальні, графічні та інформаційні засоби; колористику; різні тимчасові споруди. Все це є ланкою між людиною й архітектурою, необхідною для цілісності контексту культури.

За О. Гутновим (1970), міське середовище неоднорідне, і його *предметно-просторову структуру* складають три прошарки: «каркас» –

найбільш стабільні елементи; «тканина» чи «заповнення каркасу» – відносно стійкі й мобільні елементи «плазми». «Каркас» і «тканину» утворює об'ємно-просторове оточення, предметне наповнення – «плазма» – поділяється на стаціонарні предмети обладнання і портативні речі. Прошарки мають свої області дії, категорії стабільності (рухливості) щодо інших. Сфера дизайну середовища частково проявляється на рівні «тканини» і цілком захоплює шар «плазми». Структура дизайну також неоднорідна, і її складові відповідають визначеним рівням багат шарової структури середовища [45].

Завданням дизайну середовища є забезпечення збереження формоутворюючих елементів «каркасу» і «тканини», при необхідності – відновлення втрачених частин, з метою підтримки характеру й ролі існуючих просторів і об'єктів; ліквідація або знешкодження негативних наслідків деяких раніше зроблених архітектурно-містобудівних дій; *виявлення місць*, де найбільш необхідні дизайнерські перетворення (осередки середовищної напруги); *виявлення зон* взаємодії архітектури й дизайну; *визначення середовищних «ніш»* для можливого розміщення елементів дизайну; використовуючи методи просторового аналізу, *віднаходження фокусних точок («межі», «брами», «кути», «вузли», «перехрестя»)* й інших середовищних ситуацій можливих активних включень дизайну та визначення напрямків їх гармонійного поєднання.

В основі *комплексного підходу до дизайну середовища* знаходиться уявлення про просторову структуру середовища міста як сукупності просторів, взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним. Весь процес життєдіяльності населення (функціонування процесів дозвілля, побуту і відпочинку) представляється як сума окремих взаємозалежних функціональних процесів, і кожному такому процесу відповідає визначене предметно-просторове наповнення, що характеризується розмірно-конфігураційними параметрами й кількістю визначених функціональних процесів. Така систематизація дозволяє будь-який простір життєдіяльності співставити із відповідним типом простору міста.

Специфікою дизайнерської діяльності в міському середовищі та основою архітектурно-дизайнерської організації середовища є органічна взаємодія архітектури і системно організованого комплексу елементів міського дизайну. Архітектурно-дизайнерська діяльність, спрямована на формування міського середовища, визначається як організація предметно-просторової структури середовища на основі проектних методів дизайну в синтезі з архітектурою і на базі загальних містобудівних рішень. Таке визначення відображає безпосередній зв'язок процесу роботи дизайнера з архітектурно-містобудівними задачами, вирішення яких переслідує мету створення цілісного «міського інтер'єру».

Визначальною ознакою об'єктів, які відносяться до сфери міського дизайну, є володіння властивостями функціонального структурування міського простору й регламентації діяльності і поведінкових процесів у середовищі міста. Функції елементів міського дизайну зводяться до забезпечення технологічних процесів життєдіяльності у середовищі. Основною загальною ознакою об'єктів міського дизайну залишається тимчасовість стосовно об'єктів архітектури, що зумовлено їхньою функціональною нестабільністю.

Громадські відкриті простори призначені переважно для таких видів діяльності, де прямий вплив погодних умов або є необхідним, або не є істотною перешкодою (рекреаційні зони, тимчасові культурні заходи, перформанси, місця відпочинку, спілкування, відкриті кафе та ін.). Разом з тим у середовищі населених пунктів, насамперед у містах, вони є необхідним доповненням до «замкнених» інтер'єрів будинків і споруд, оскільки компенсують втрачений в інтер'єрах зв'язок міського жителя з природою.

Середовище відкритих громадських просторів відрізняється від середовища інтер'єрів особливими способами організації функцій й вигляду:

а) більшими розмірами, які приводять до створення специфічних умов сприйняття (розмитість далеких планів, «умовність огорожі», «кулісна» побудова глибинної композиції), нове відчуття масштабу простору;

б) присутністю ландшафтних компонентів: зелені, небосхилу, що грають досить активну роль у формуванні композиції;

в) функція у відкритому просторі стає комплексною (головна вулиця – комунікаційний канал, громадсько-торговельний центр і символ міста одночасно).

Відмінність міського інтер'єру від звичайного відображається в поєднанні елементів, які піддаються авторській обробці в процесі дизайну, і елементів, що включаються в середовище тільки зором – небосхилу, фрагментів пейзажу, перспектив вулиць, панорам. Природно, що при цьому основне завдання архітектури – «ізолювати, обмежувати якими-небудь матеріальними формами певну частину простору» (М.Я. Гінзбург) – істотно ускладнюється: «пунктир» матеріальних форм, що відокремлюють відкритий міський простір, повинен бути досить виразним, щоб виконати своє призначення; повинен гармоніювати із перспективами, що виникають у неминучих розривах забудови; а розміщення й конфігурація цих розривів повинні узгоджуватися з містобудівними законами, що лежать поза закономірностями формування матеріальних об'єктів.

У теорії й практиці проектування для відкритих громадських просторів немає усталеного терміну. Їх називають «фрагмент міського середовища», «урбаністичний простір», «зовнішній міський простір», «міський ландшафт», «міський інтер'єр», «містобудівний ансамбль» і т.д. Кожний із цих термінів визначає явище зі своїх позицій, однак їхній зміст у відповідному контексті завжди зрозумілий. Найбільш широкими рамками володіють три з них: відкриті (міські) простори, міське середовище і міський інтер'єр, оскільки точніше інших визначають «сутність середовища» об'єкта.

Таким чином, «міський громадський простір» – це конкретний цілісний фрагмент відкритого архітектурного простору, у якому частина реальних огорожень (стелі, стіни) замінені умовними (небозвід, панорама, озеленення й т.д.). Розвитком цього терміну є поняття «міське середовище» – як єдність архітектурних властивостей цих фрагментів з характерним

предметним наповненням і емоційним забарвленням. Це вулиці, площі, житлові двори, бульвари і т.ін., що володіють властивостями середовища, тобто виконують певні функції і забезпечують відповідні види міської діяльності. Сукупність цих фрагментів створює міське середовище.

Своєрідним синонімом терміна «міське середовище» є поняття «міський інтер'єр», поява якого збіглася з посиленням тенденцій багатоцільового благоустрою відкритих просторів у сучасному місті, насиченням його різного роду обладнанням, декоративними й художніми елементами, наближенням їх за рівнем оснащення до інтер'єрів будинків і споруд, що дозволяє, при необхідності, пом'якшувати межу між просторами відкритими й закритими, створюючи єдину безперервну тканину необхідного людині середовища перебування.

Розмитість меж, що визначають специфіку тих або інших форм відкритого простору, робить створення міського інтер'єру особливою галуззю архітектурно-дизайнерської творчості, що стоїть на грані між містобудівним і об'ємним проектуванням. Формування міського інтер'єру підпорядковується закономірностям безпосереднього зорового сприйняття, як це має місце в інтер'єрах будинків; однак його масштаби, форми, особливості розвитку набагато ближче до вихідних параметрів містобудівних утворень – районів, зон, цільне й одноразове сприйняття яких ускладнено або неможливо. Це положення підсилюється багатоплановістю самого поняття «інтер'єр», що рівною мірою можна віднести й до окремого приміщення, і до процесу їх поєднання, і до сукупності вражень від всіх внутрішніх просторів будинку. Та ж багатозначність спостерігається при описі міського простору.

Найпростішою формою громадського простору – міського інтер'єру – можна вважати одиничний, відносно ізольований фрагмент міста, що глядач у стані сприйняти одноразово. Такими є невелика площа, перехрестя вулиць, двір, відрізок магістралі, дитячий майданчик, місце відпочинку.

Комбінації окремих об'єктів глядач освоює в різний час «порціями». Якщо при цьому зберігається активний зв'язок прямих вражень від цих

просторів, виникає *наступний різновид міського інтер'єра* – система об'єктів, що утворюють новий образ, відмінний від його складових.

Така ієрархічна структура сприйняття середовища міста (окремих фрагмент – відокремлена композиція локальних просторів – обличчя міста в цілому) – досить істотна риса його просторово-планувальної організації. Просторова структура міського середовища утворюється з безлічі об'єктів і систем і практично повторює сформовану за законами архітектури й містобудування структуру відкритих просторів міста («каркас», утворений вуличною мережею, ландшафтною підосновою, розташуванням громадських центрів; «тканина» забудови, що заповнює чарунки каркасу та «плазма» – змінне предметне оточення). Як наслідок, образ міського середовища – цей символ своєрідності міста або його району – складається у вигляді калейдоскопічної, безупинно мінливої картини, що увібрала в себе й архітектурні, і природні прикмети міста, стиль і темп його життя, дизайн, оздоблення й упорядженість його вулиць і площ.

Типологія напрямів досліджень з міського дизайну

Критичний аналіз огляду літератури є складним завданням, особливо в такій невизначеній галузі, як міський дизайн або дизайн міського середовища. Деякі вчені намагалися надати аналітичний перелік визначальних праць з міського дизайну [237].

Наукова теорія в основному базується на узагальненні та формалізації. Тим не менше, спільне оволодіння певним набором знань відіграє важливу роль як у поглибленні самої професії, так і у появі навчальних закладів з даного наукового напрямку. Порівняння загальноновживаної наукової літератури виявляє певні відмінності в тому, що розглядається в якості міського дизайну в різних країнах.

Назва	Автор	Рік	Часто та поси- лянь	Наявність в програмах університеті в
The Image of the City	Lynch, Kevin	1960	17	•
The Death and Life of Great American Cities	Jane Jacobs	1961	15	•
Public Places Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design	Carmona, M, Heath T, Oc T & Tiesdell S	2003	12	•
Townscape	Cullen, G	1961	11	•
The Architecture of the City	Rossi, Aldo	1966	10	•
Responsive Environments : A Manual for Designers	Bentley I. and others	1985	10	X
City Planning According to Artistic Principles	Sitte, Camillo	1889	10	•
Life Between Buildings: Using Public Space	Jan Gehl	1971	9	•
Urban Design Compendium 1	Llewellyn Davies	2000	8	X
Collage City	Rowe, C and Koetter, F	1978	8	•
A New Theory of Urban Design	Alexander, C	1987	7	•
Urban Space	Krier, R (trans. C. Czehowski and G Black)	1979	7	•
The Urban Design Reader	Larice, Michael, and Elizabeth Macdonald	2007	7	—
A Pattern Language	Alexander, Christopher	1977	7	•
Learning from Las Vegas: The Forgotten Symbolism of Architectural Form	Venturi, Robert, Denise Scott Brown	1977	6	•
The City Assembled	Kostof, Spiro	1999	6	X
Designing Cities: Critical Readings in Urban Design	Cuthbert, A (ed)	2003	6	—
Urban Design Reader	Carmona, M, & Tiesdell S (ed)	2007	6	—
Town Planning in Practice	Unwin, Raymond	1909	6	•
The Social Life of Small Urban Spaces	Whyte, W H	1980	6	•
The City of Tomorrow and its Planning	Le Corbusier	1924	6	•
Making People-Friendly Towns: Improving the Public Environment ins and Cities	Tibbalds, Francis	1992	6	•
Cities for People	Gehl, J.	2010	5	—
Garden Cities of To-Morrow	Howard, Ebenezer	1902	5	•
Design of Urban Space	Madanipour, A	1996	5	•
Finding Lost Space – Theories of Urban Design	Trancik, R.	1986	5	•
A Theory of Good City Form	Lynch, K	1981	5	•
Urban Design Guidance – Urban Design Frameworks, Development Briefs and Master Plans	Cowan. R	2002	5	X
Urban Design: Methods and Techniques	Moughtin, J.C, Rafael Cuesta, Christine Sarris, Paola Signoretta	2003	5	X
Urban Design – Street and Square	Moughtin, C. et al	2003	5	X
The City Shaped	Spiro Kostof	1993	5	•

Аналіз вивчення предмету теорій міського дизайну дозволив виділити різновиди теорії про предмет міського дизайну. Така теорія зазвичай говорить, що потрібно зробити, щоб досягти запланованого результату. Наприклад, «Образ міста» [96] пояснює, що робити, щоб отримати чіткішу ментальну карту міст. Різновиди цієї теорії включають:

- *Теорії композиції маси та простору* (наприклад, «Містобудування згідно з художніми принципами» City Planning According to Artistic Principles [338], Collage City [334], «Просторовий синтаксис» [274] та «Пошук

втраченого простору» [345] – ці теорії пояснюють, як фізична форма міст має бути відображена на плані. У літературі є багато прикладів текстів на цю тему, і в них продемонстровано різні стратегії. Стратегія просторового синтаксису базується на науковому дослідженні міських просторів, хоча для Зітте мистецькі цінності мають більше значення. Ці теорії близькі до морфологічних дискусій (Larkham, Conzen, and Lilley, 2014) [294].

- *Теорії щодо сприйняття публічних просторів* [247] – ці теорії пояснюють, як має відбуватися тривимірне проектування. Існує багато теорій щодо фасадів будівлі та композиції нових будівель у їх контексті. Традиційно в цю категорію попадало архітектурне проектування, але нещодавно додано семіотичні дослідження та візуальну антропологію.

- *Теорії образу міста* (наприклад, «Образ міста» [297] – робота Лінча мала глибокий вплив у цій галузі. Його теорії досліджують ментальні карти міст та сприйняття людьми забудованого середовища. Після виходу його книги вивчення та вдосконалення іміджу міст стали важливою темою урбаністичного дизайну.

- *Теорії безпеки* (наприклад, «Смерть і життя великих американських міст» (Jacobs, 1984) [277] – пропонують різні стратегії, такі як освітлення просторів для підтримки змішаного землекористування та очей на вулиці для забезпечення безпеки та охорони. На ці теорії вплинули екологічні дослідження, а також критичні оцінки сучасних міст.

- *Теорії розвитку соціальної взаємодії* (наприклад, «Соціальне життя малих міських просторів», Whyte, [350] та «Життя між будівлями» Gehl, [259] – намагаються посилити соціальну взаємодію та зробити громадські місця більш приємними. Здається, що історично цей тип теорії міського дизайну стає все більш інклюзивним; нині дискусії про різні групи в публічних просторах та суспільні взаємодії підпадають під цей тип.

- *Теорії вдосконалення ідентичності, вивчення історії та значення міст* (таких як Міський простір, Krier, 1993, [290], Колаж-Сіті, Rowe and Koetter, 1978, [334] та *The City Shaped*, Kostof, 1999 [287] – стосуються історії

міста та його значення для людей, які зараз його використовують. Теорії цієї категорії намагаються зрозуміти почуття ідентичності та посилити його за допомогою принципів дизайну. Ці теорії розглядають побудоване середовище як інструмент із символічним потенціалом для передачі соціально історично сформованих значень.

- Теоретизування знань з міського дизайну з точки зору інших дисциплін: Тексти цього типу намагаються визначити дисципліну, застосовуючи більш фундаментальні поняття з інших дисциплін, зазвичай соціальних наук. Наприклад, у проектуванні міського простору (Madanipour, 1996) [299], ключовим елементом є концепція простору, яка розглядається з точки зору соціальної науки.

Отже, аналіз фундаментальних наукових досліджень українських та зарубіжних учених показав, що основою до дослідження архітектурно-містобудівних об'єктів є системний підхід. Разом з тим визначено, що науковий рівень розвитку морфології, синтаксису та просторових досліджень в Україні не є достатнім для подальшого вивчення просторових закономірностей, формоутворення та конфігурації громадських просторів, а також принципів їх використання та напрямків збереження. Порівняльний аналіз теорій міського дизайну на основі проголошених цілей дозволив обґрунтувати, що жорсткий розподіл обов'язків між архітектурою, містобудуванням та дизайном не сприяє формуванню комфортного міського середовища та знижує якість громадських просторів.

1.3 Аналіз формоутворення громадських просторів в процесі еволюції міст.

Історія розвитку міст красномовно доводить, що обличчя міста, як і людини, має свій виразний генотип (типологічні риси) і фенотип – (набуті,

індивідуальні риси своєрідності), поєднання яких створює неповторний і водночас впізнаваний вигляд міського середовища. Це обличчя зберігається протягом сторіч, не дивлячись на використання «зразкових проєктів», на певні канони, на регламентацію будівництва, обумовлену законодавством, на варварські методи імперських та сучасних реконструкцій.

Чинники, що впливають на формування міст протягом існування, можна поділити на постійнодіючі – природні, та тимчасові – історичні. Природні фактори створюють індивідуалізуючий вплив на малюнок плану і систему організації міського простору, а історико-містобудівні – типізує. Тому планування поселень, що розміщувались в місцевостях з яскраво вираженим рельєфом (Лівобережжя, Закарпаття), відрізнялись більшою індивідуальністю, ніж, скажімо, міста Галичини, де спокійніший рельєф в однакових історичних умовах сприяв розповсюдженню одного – регулярного – типу структури міста. Для більшості міст переважаючим структуроутворюючим чинником були особливості містобудівництва різних епох. Частина з них швидко змінювалась іншими, а найстійкіші втрачали прикмети свого часу і ставали приналежністю того чи іншого типу структури [128].

Головні просторові елементи містобудівельної системи, системоутворюючі зв'язки та принципи її планувальної організації зберігаються протягом всього розвитку історичного міста. Багато дослідників відзначали, що кожна реальна містобудівельна система в етапі найвищого розвитку містить всі попередні етапи свого розвитку. У формуванні вуличної мережі це виглядає як пошаровий розвиток планувальних систем із збереженням всіх попередніх; в композиції – у збереженні головних принципів побудови системи, що визначають вигляд міста на всіх стадіях розвитку. Сукупність стійких ознак міського плану, що фіксується просторовою структурою міського центру, складає головну своєрідність міста і в тій чи іншій формі відтворюється на всіх етапах еволюції міста – у минулому, сучасному і майбутньому.

Виявити генетичну основу в такій складній системі можливо, тільки прослідивши процес формоутворення міст. В даному дослідженні автор робить цей огляд лише по європейським, частково американським містам. З усієї історії містобудування нас цікавили лише принципи формоутворення просторово-планувальних структур міст та їх громадських просторів.

Історично громадський простір був однією з ключових категорій демократичного міського управління і основою формування міст. Публічні простори античності – агори грецьких міст та форуми римських – були тими місцями, в яких перетинались і змішувались політика, торгівля і репрезентація. Основним призначенням цих просторів були необмежені соціальні інтеракції, що підтримували політичний баланс у державі, не дозволяючи посадовим особам полісу узурпувати владу.

В епоху античності були сформовані основні типи відкритих публічних просторів – агора, ринок, бібліотеки, площі зібрань, гімназії – та напіввідкритих просторів (галереї); мережа пішохідних вулиць з громадськими просторами, візуально поєднаними з основними домінантами міста; публічні простори були основою формоутворення міст. Античні міста зазвичай об'єднувались навколо публічних просторів, які набували унікального просторового та функціонального характеру. Сформувався тип публічного простору для зібрань та волевиявлення людей.

Багато античних мислителів в тій чи іншій формі торкалися проблем полісу, громадянина та влади, взаємодії громадян між собою. Але творів, цілеспрямовано направлених на цей аналіз, не дуже багато, і, звичайно ж, найбільш вагомими мислителями можна вважати в першу чергу Платона та Аристотеля. Незважаючи на різницю між грецьким полісом та сучасним містом, проблеми, що можуть виникнути в будь-якому місті, стародавньому чи сучасному, в основному однакові, стверджував Аристотель. Він дуже чітко показує, що всі сторони життя полісу – юридичні, адміністративні, економічні, соціальні, гігієнічні, освітні і моральні – взаємозалежні, і практична проблема, що виникає в одній області, повинна розглядатися з

урахуванням усіх інших сфер життя міста.

Підхід Арістотеля до вивчення «науки про поліс» полягав у вивченні полісу як середовища, в якому людина може досягти Вищого блага. Він заявляв, що «очевидно, що поліс належить до того, що існує в природі, і що людина за своєю природою є істотою, призначеною для життя в полісі», що краса міста та його будівель важлива поряд із чистим повітрям та водою та здоровим місцем розташування. Наприклад, міські стіни повинні бути естетичними, а також пристосованими для військових цілей.

Арістотель рекомендував, щоб громадський центр був розташований у привабливій і видатній частині міста, і щоб у ньому не було жодної торгівлі. Ринкова площа для купівлі-продажу повинна знаходитись на відстані від громадського центру [250]. Платон, на відміну від Арістотеля, належав скоріше до прихильників жорстко регламентованого державного устрою [19]. Він пропагував однаковість будинків та регулярність планування, за що його критикував Арістотель.

Планування більшості давньогрецьких міст було ландшафтним; пізніше з'являються регулярні типи планувань, проте вони теж вписані в ландшафт. Аналізуючи планування Мілету, Бунін відзначає, що в ньому чітко виділяються основні зони: громадський центр, що тяжів до Театральної бухти, торговий центр, що примикав до військової Левової гавані, і два житлових райони [19]. В Піреї головна площа, що носила ім'я Гіподама, розміщувалась в центрі між двома гаванями. Планування мало відкритий характер. Міста розвивалися шляхом нарощування житлових одиниць від центру до периферії. Це доповнювалось особливим відношенням греків до оточуючого пейзажу [19].

Головна ринкова і громадська агора в Афінах розміщувалась в північно-західній частині міста, неподалік акрополю. В V ст. вона була по периметру забудована громадськими та культовими будівлями. Основний храмовий комплекс Афін – Акрополь, – хоч і розміщувався на високому пагорбі, проте, на думку Буніна, «виражав ті демократичні начала, що були властиві Афінсь

кій державі в цей період, тобто був справді народним. Це не означає, що культові споруди не відповідали своєму прямому призначенню, але сама релігійна свідомість афінян мала народний, фольклорний характер, що й дозволило їм об'єднати релігійні, міфологічні та героїчні теми в єдине художнє ціле.» (рис.1.2)

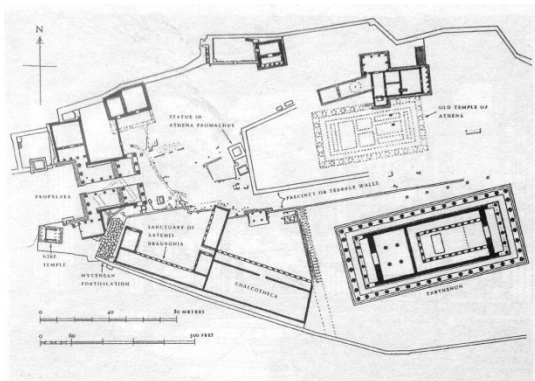
До періоду еллінізму відноситься місто Прієна, що об'єднало вдосконалену просторову систему та монументальні ансамблі в різних рівнях. Всі громадські простори тут розраховані за принципом золотого перетину. Збудована теж в цей період Олександрія Єгипетська мала в центрі своєрідний центр наук та мистецтв з бібліотекою, Музейоном, форумом, театром, палацом. Міські простори, зазначає Бунін, стали в цей період самостійною архітектурною темою. [19, с.93]. В зв'язку з цим особливого значення набули колонади та портики, що надавали міським площам геометричну правильність та подібність. (Рис. 1.2).

На відміну від ландшафтного планування грецьких міст, розбивка римського міста походила від військового табору, мала дві перпендикулярні вісі – кардо та декуманус – і регулярну систему планування. Вітрувій, описуючи римське місто, приділяє велику увагу громадським спорудам і форумам. Форум Романум в його першому вигляді був достатньо демократичним, відкритим та мальовничим [19, с.104]. У римлян існував сакральний обряд закладання міста – плуг засновника борозною звільняв з земних глибин хтонічні сили, окреслюючи довкола міста магічне коло, яке відділяло його від решти світу [28]. Цим актом розділялися дві сфери: все, що всередині стіни – oppidum – підпадало під опіку богів, волі народу та законів, які він приймає. Це вже простір певним чином врегульований. Натомість простір за межами oppidum'у залишався у волі сил природи та сваволі чужих богів чи божків. До середини другого століття остаточно утвердилась система імперії, в цей період Рим досягає найвищої могутності. Громадські простори стають диференційованими та керованими: для «плебсу»

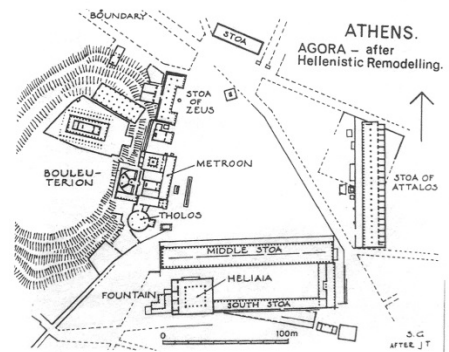
будуються численні розважальні стадіони, цирки, амфітеатри (за принципом «хліба й видовищ»); разом з тим головні простори набувають все більш елітарного значення. Планування тяжіє до лінійно-осьового, що підкреслюється тріумфальними арками. (Рис.1.2) Грандіозність та монументальність властиві навіть другорядним провінційним містам [19].

Планування міст і громадських просторів. Антична Греція та Рим.

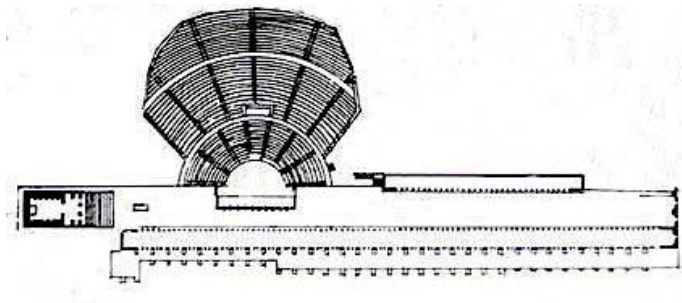
Дав
ня
Гре
ція

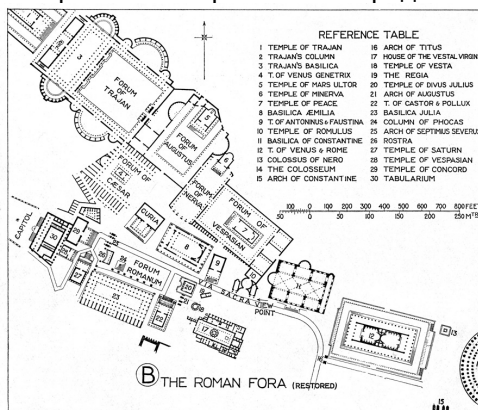
План Акрополі часів Перікла. Реконструкція G.Ph.Stevens.

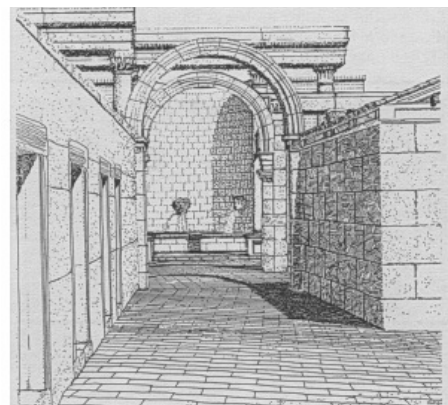
План Агори елліністичного періоду

Театр і стоя в Пергамоні. 500 р. до н.е.

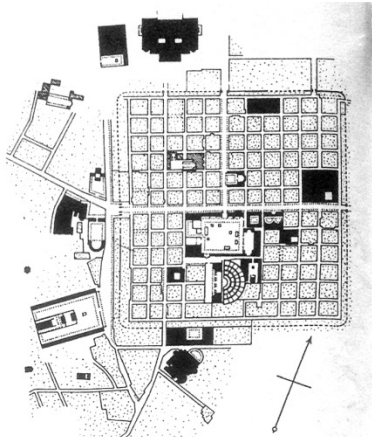

План Римських форумів

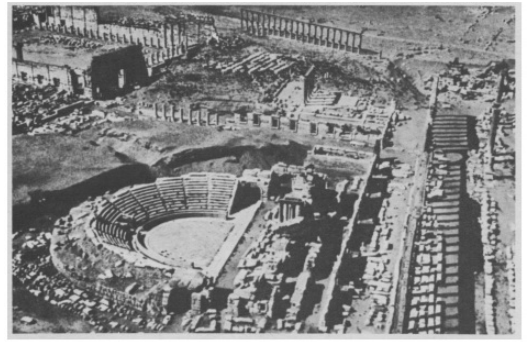

Вид Великої Колонати в Пальмірі. Арки позначають край тротуару з портиком.

Рим
ська
Імпе
рія

Тимгад. Заснований в 100 р.н.е

Пальміра. Амфітеатр та головна вулиця

Рис. 1.2. Порівняльний аналіз планувань міст та громадських просторів.

Антична Греція та Рим.

Європейське Середньовіччя

Льюїс Мамфорд, дослідивши історію розвитку міської цивілізації, позитивно оцінює середньовічне місто та критично ставиться до модерних тенденцій «розповзання» мегаполісів. У його історико-урбаністичних роздумах прослідковується ідея про необхідність підкреслювати в містоплануванні органічний зв'язок між людьми та їх «життєвим середовищем» [305]. Нідерландський історик архітектури Вім Борефйін, проаналізувавши урбаністичні процеси в Європі в XI - XIV ст., робить висновок про цей період як «високий період міського фонду», коли було побудовано щонайменше 1500 міст, а також описує архітектурно-просторові особливості їх ландшафтів [175,196]. Європейське середньовіччя охарактеризувалося формуванням торгових вулиць і місць самоуправління. Характерні замкненість простору і міста в цілому, обмеженість сприйняття. Сформовані характерні замкнуті типи просторів – вулиці та площі регулярного та лінійного типу. В цей час відбувається сакралізація громадських просторів і міста в цілому, що було пов'язане з повторним відкриттям Єрусалиму після Хрестових походів. (рис. 1.3)

Само по собі середньовічне місто завжди прагнуло до тієї чи іншої «ідеальної форми» – як правило, намагалися вписати місто в квадрат (причому так, щоб стіни відповідали сторонам світу), або в коло. Європа довгий час

не могла відмовитися від спроб наблизити свої земні міста до Граду Небесного якщо не за змістом, то хоча б за формою. Згодом впорядкованість все більше розмивалася, робився акцент на кількох функціях, що виконувались однією і тією ж будівлею. Втративши фортечні стіни після винаходу нових видів озброєнь, місто зробило перший крок на шляху до міської агломерації.

Середньовіччя, незважаючи на занепад вчень про державу і місто в цілому, може похвалитися фігурою, яка вивела це вчення на принципово новий рівень, з'єднавши класичну християнську теологію і деякі ідеї неоплатоників. Мова йде, звичайно ж, про Августина, та його роботу «Про град Божий» [17]. Вчення примітно тим, що в ньому йдеться не про конкретну державу або місто, а скоріше про внутрішнє відчуття людей, які, в залежності від того, за якими законами вони живуть – за законами божественними або за законами людськими, можуть бути зараховані або до Граду Божого, або до Граду Земного. [115,175].

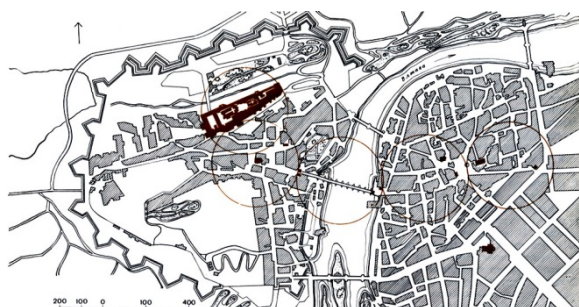
Британський урбан-географ Кіт Ліллі досліджує, як міські форми середньовічних міст трансливали християнську символіку, і пропонує «іконографічний» підхід до інтерпретації міських ландшафтів [196]. Він звернувся до дуалізму між соціально-просторовим упорядкуванням міста та космосом і описав, як християнізований космополіс європейського Середньовіччя впливав на формування тогочасних міст [196].

Образ ідеального християнського суспільства впливав на сприйняття реальних середньовічних міст [115]. Найбільше свідчень є про асоціації з Небесним Єрусалимом таких міст, як Київ, Константинополь (який називали Новим Єрусалимом), Рим. Ці міста вирізнялися особливо значимими ролями в історії християнства, через що і вважалися ближчими до Небесного Єрусалиму, ніж інші міста. (рис. 1.4) [196].

Для народів Західної Європи, Римської імперії характерним було «лінійне» сприйняття часу та простору, однозначність історичних подій та їх прив'язка до місця й часу. Звідси витікала композиція міста, як «змішаного царства» (за О.Фрейзингським), що відображала в Ринковій площі символ

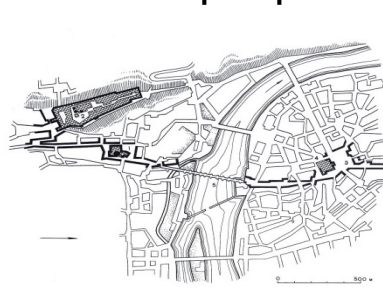
чотирьохчастного богоспасаємого світу – «Град Божий», а костельна площа означала приналежність громади до католицької церкви. Наявність двох центрів свідчила про периферійне положення міста по відношенню до Риму. (Рис. 1.5, 1.6). Коло укріплень втілювало міфологічні уявлення про ідею закінченості, єдності, вищої рівності. [115, 321].

Місто

Прага

Простір

Сиена

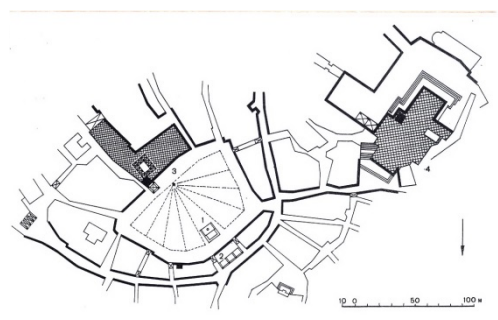

Рис. 1.3. Нерегулярні планування середньовічних європейських міст.

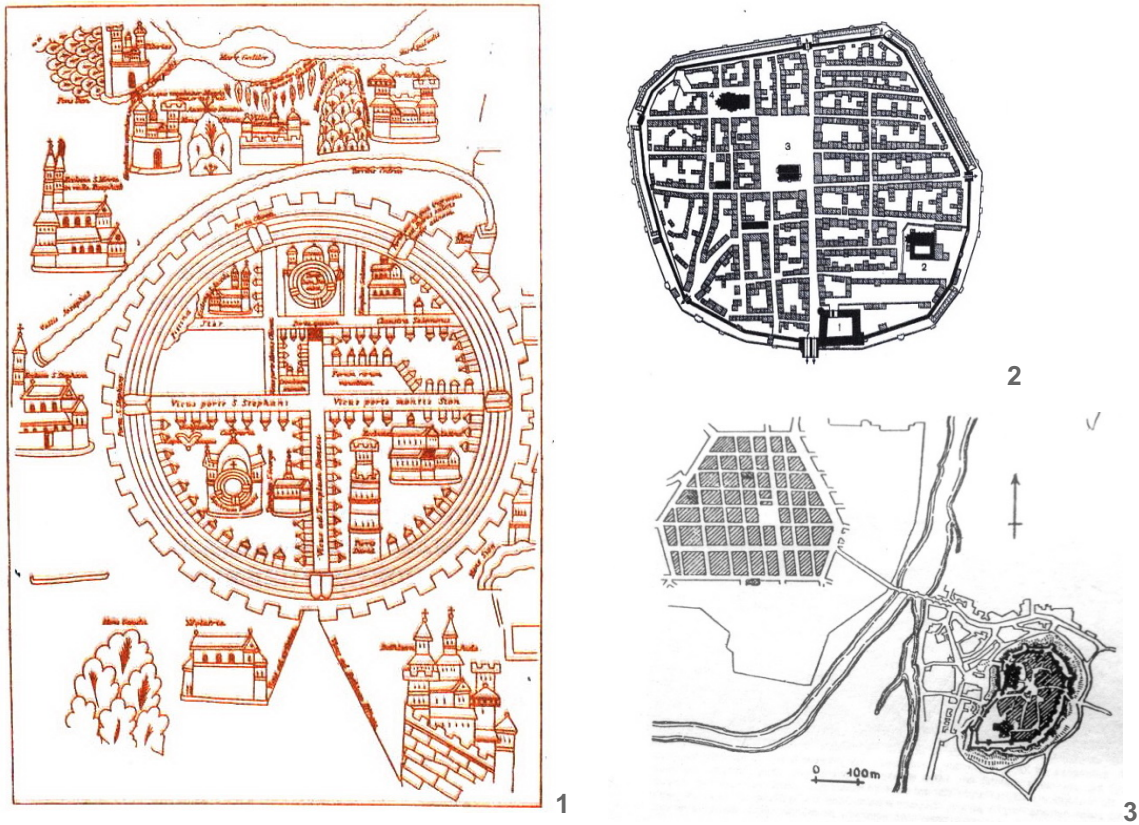

Рис. 1.4. Планування міст за образом Небесного Єрусалима.

1- Схеми Єрусалима, 2- план Дрездена, 3 - план Каркассона.

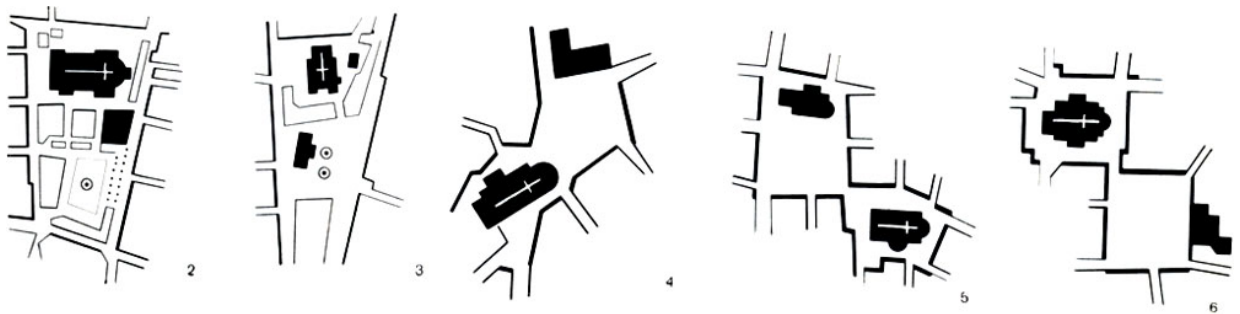

Рис. 1.5 Співвідношення «собор-ратуша» в середні віки (за Буніним)

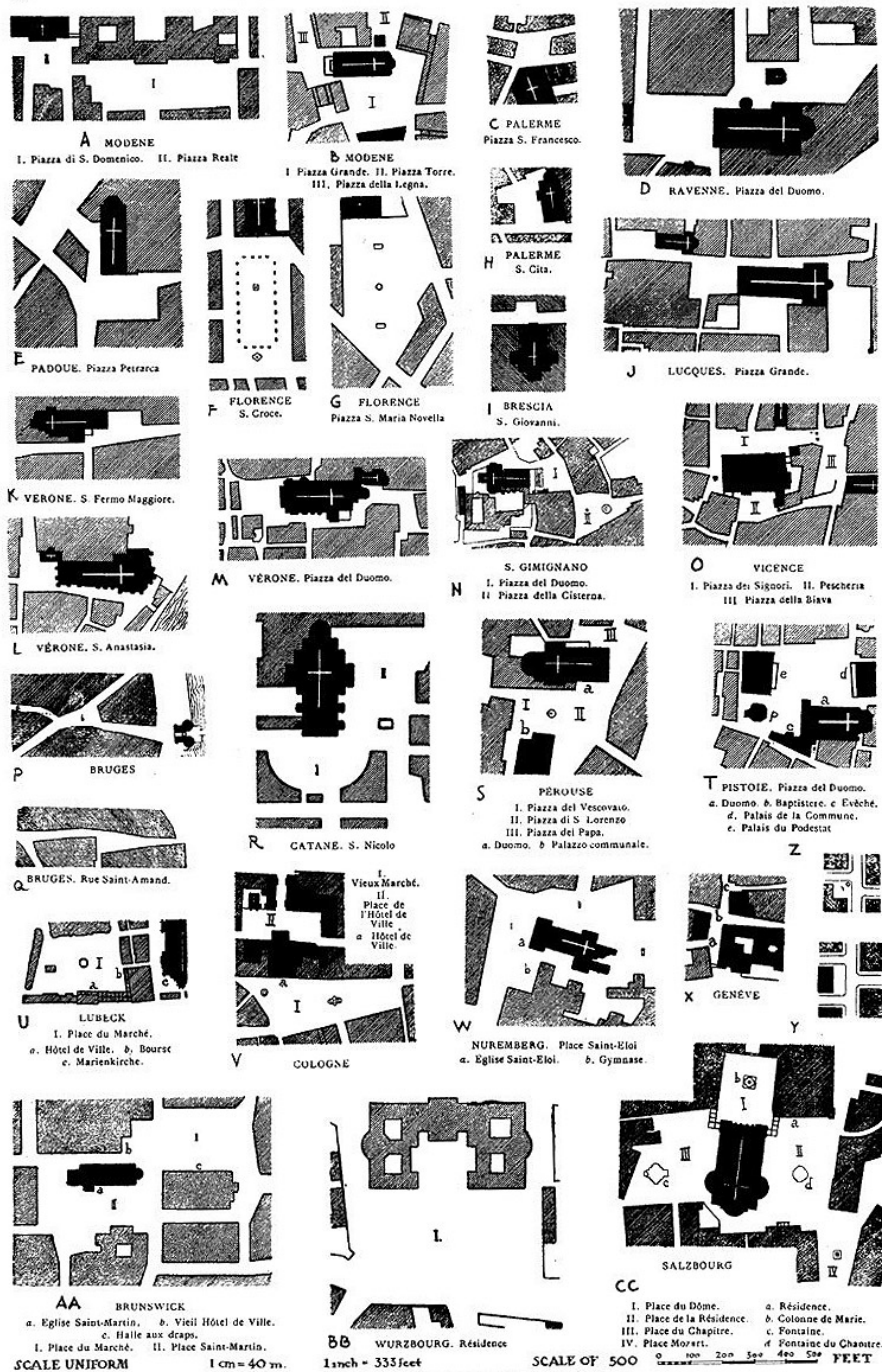

Рис. 1.6. Схеми планувань середньовічних площ (за Камілло Зітте)

Київська Русь. Україна ще за часів скіфів стала важливою, хоча і віддаленою, частиною античної цивілізації Середземномор'я. Через грецькі колонії у Причорномор'ї скіфи ще в VI в до н. е. увійшли в контакт з грецькою цивілізацією, з середземноморською культурою. Деякі історики (Ор. Субтельний) вважали, що варяги знадобилися на Русі, щоб послабити надмірний вплив хазарів, тісно контактувавших з Палестиною, і для охорони дніпровського торговельного шляху на Візантію. Використовуючи свої

поселення як бази, варяги досліджували річкові шляхи, які вели на південь, до великих і розкішних міст Візантії та ісламської цивілізації [181, 115].

Відомо, що російський князь Олег в 911 році примусив Константинополь підписати вкрай не вигідну для Візантії торговельну угоду, поставивши її в підлегле від Києва становище. Князь Володимир, який прийняв християнство з Візантії, одружився на дочці візантійського імператора. «Завдяки епохальному вибору Володимира Русь стала пов'язаною з християнським Заходом, а не з ісламським Сходом ... Важко переоцінити те, що християнство прийшло до Києва не з Риму, а з Візантії» (181, с 44).

Ярослава Мудрого називали «тестем Європи»: його сестри були заміжні за візантійським царевичем і польським королем, дочки – за французьким, норвезьким і угорським королями, дружина Ірина була уроджена шведка. Він побудував за час свого правління 400 церков, ввів ротацію політичної влади, об'єднав закони (як видно, скориставшись візантійським зразком) в єдину «Руську правду». Про його глибокі духовні зв'язки з Візантією та Єрусалимом свідчить головний храм Київської Русі – аналог св. Софії в Константинополі – і знамениті Золоті ворота.

Планувальна структура давньоруського міста поєднувала язичницьке слов'янське поклоніння природі і основи християнства. В язичницькій магії людина відчувала себе інтегральною частиною природи, могла впливати на хід природних явищ за допомогою цілої системи надприродних засобів. Ухвалення єдинобожжя – християнства – змінило співвідношення сил. «В результаті продовжували існувати дві тісно переплетені віри: віра в Незбагненого і в стихійні божества. Багатобожжя і магія марно намагалися заповнити прірву, яка відділяє землю від неба» [101, с 24].

В Константинополі в VI ст. був виданий особливий закон, що регламентував рядову забудову міста, яким заборонялось будівництво будинків ближче, ніж на 12 стоп один від іншого. Нові будівлі не повинні були порушувати інтереси сусідів і закривати вид на море [19, с 138].

Зараз відомо, що й давньоруські міста розвивалися за планом, спираючись на максимальне використання ландшафтних та інших природних ознак. Підтримуючи тісні зв'язки з Візантією – військові, дипломатичні, економічні та культурні, – руські князі запозичили і містобудівні закони [134].

Г. Алфьорова вважає, що візантійський «Прохиرون» був прообразом «Кормчої книги» і покладений в основу давньоруського містобудівного законодавства, а сам він був запозичений в свій час з давніх палестинських норм [алфьор], тобто простежується безперервна середземноморсько-візантійська традиція. Ці закони проголошували необхідність збереження виду на річку чи море, будинки ставилися ізольовано один від іншого, вікнами «на природу», а глухим торцем – на вулицю. При цьому наступний ряд будинків розміщувався в прозорах попереднього, щоб не закривати вид. Навіть дерева на ділянці не могли рости до сусіднього наділу ближче, ніж дозволяли норми. Будівельним модулем була тіль від жердини. Прикладом ідеально побудованого міста «Закон Градський» називав Константинополь [115].

Отже, простороутворення християнських міст обумовлювалося візуальними зв'язками в розривах між окремими будівлями. Домінування об'ємно-просторової підсистеми, успадкованої від давньорусько-палестинсько-візантійського містобудування, обумовлювало переважання в міській тканині об'ємних елементів, які групувалися, накопичувалися, «розріджувались», «плаваючи» в єдиному загальному просторі, який був символічно безмежним і міг охоплювати весь Всесвіт як в часі, так і в просторі.

Історико-генетичний аналіз еволюції таких систем дозволяє відзначити стійке переважання відкритих типів просторів; домінуючим різновидом зв'язків є зорові між основними домінантами, що й визначає планування вуличної мережі. Забудова рідко мала чітко виражений «вуличний» фасад, вона немов розчинялася в природному оточенні, створюючи прозорий, мерехтливий фон для основних культових споруд міста, які було видно з

будь-якої точки міста. Таке смирення людського житла перед обителлю Бога, повне підпорядкування всього планування міста і його архітектури християнським святиням характерно тільки для релігії східного обряду – і для древніх середземноморських поселень. [128].

Містобудівна концепція Стародавньої Русі і середньовіччя була спрямована на організацію парадигматичних (нелінійних, асоціативних) відносин між елементами забудови, на відміну від лінійної, синтагматичної логіки містобудування Ренесансу і класицизму. «У свідомості давньоруських зодчих . як. власне, і жителів міст, кожен складовий елемент ансамблю оцінювався не стільки з точки зору зв'язку його архітектурних форм з формами сусідніх будівель, скільки образних зв'язків його з іншими подібними йому спорудами цього міста, а також територіально віддаленими образами споруд таких міст, як Константинополь або Єрусалим ...» [18, с.57].

Для слов'ян і Візантії, на відміну від лінійного європейського світосприйняття, характерним було багатомірне сприймання простору й часу . Природа, рельєф, місце для вибору міста і будинку мали магічне значення. Слов'янам взагалі було притаманне магічне злиття з природою, що, з одного боку, народжувало фаталізм, а з іншого – вселяло в людину віру в свої безмежні можливості по підкоренню природних сил. Містобудування у слов'ян, безперечно, теж належало до системи природних знань. Ландшафтне планування, яке сприймається іноді як недосконале, примітивне, насправді відповідало іншій, ніж у сучасної людини, системі світосприйняття [134].

А. Дж. Тойнбі вважав, що для християнства характерні екстраверсія й емоція, для мусульманства – екстраверсія й відчуття [6]. Міста, що сформувалися під впливом Східної та Західної Римських імперій, відрізняються стійкими, незмінюваними властивостями типів просторів, так званими топологічними інваріантами (рівномірність, безперервність, зв'язність, просторова щільність) [298].

За думкою С. Кравцова, «можливо, корінь відмінності полягає в розходженні уявлень про історичний час на латинському Заході і Візантійському

Сході. Ймовірно, в основі композиції центричних давньоруських міст лежали уявлення Псевдо-Діонісія, що трактував світ як «космос», який перебуває у позачасовій вічності, а також історичне перенесення центру християнського світу, як вихідної цінності. Поєднання двох смислових центрів в планах міст Центральної Європи закріплювало образ історії, побудований на августинівській ідеї лінійності, де не було місця для перенесення центру землі з волі політика» [86]. Тобто давньоруські принципи містобудування за семантичним устроєм та ідейною основою ближче до Єрусалиму, як певної константи, що уособлює саму ідею вічності, ніж до швидкоплинних міст Європи – спадкоємців Західної Римської імперії.

Якщо соборний храм символізував Небесний Єрусалим, що спустився з небес від Бога, то укріплений град знаменував земний Єрусалим. Так, в Києві та Володимирі в місто вели Золоті брами. Однак Руське місто успадкувало від Єрусалиму й Візантії насамперед духовну сутність, і аналогії були частіше за все не буквальні, а символічні [115, 135].

«Русь, ще в X-XIII століттях відокремлена від святинь земного Єрусалиму Диким полем, печенежськими, потім половецькими кочовими ордами, обрала переважним об'єктом поклоніння і молитви саме Небо, Гірний Єрусалим, Престол Того, Хто сидить посеред Небесного Раю. Яскравим доказом цього виявилися і їхні символи – хрестово-купольні храми з високими верхами і закомарами» [109]. Ця духовна спрямованість закріпилася в народній назві – «Свята Русь».

Пізніше з'являються і прямі наслідування, а з XIV-XVII століть – символи, характерні для західної гілки християнства.

Аналогія єрусалимської архітектури з'являється в Європі під час і після Хрестових походів. А на Русі, яка слідом за Візантією була зметена з лиця землі в XIII ст., такі буквальні подібності, як поширене будівництво храмів-ротонд, можна простежити тільки на менш постраждалих західних землях (ротонди в Горянах - X-XI ст., Воскресенська XII -XIII ст., – в Галичі, св. Діви в Гродно XII в., в с. Олешко Івано-Франківській області XII в.,

Михайлівського замиського монастиря у Володимирі-Волинському XIII в., в польському го роді Легниці XIII в., та ін. [108]. «Такі споруди зводилися у Візантії й на Кавказі в VII-XII ст. Серед інших типів ротонди мали поширення в VIII-XI ст. в Далмації і в IX – початку X ст. на землях Моравської держави. Дванадцятиконхова з 12 підкупольними колонами велична «Золота церква» була зведена на початку X ст.. в стародавній столиці Болгарії Преславлі»).

У містобудуванні того часу простежуються певні символічні, концептуальні тенденції. План міста, як і план церкви, символізував чотирьохчастинний Богоспасаємий Світ (християнські символи «Граду» і «Церкви» однорідні за смисловим наповненням). Ринкова площа з її центричною структурою була відображенням соціальної структури міської громади, з її формальним рівністю поселенців перед магдебурзьким правом. Вона символізувала церковний жертвник, центральний елемент вівтаря, на який приноситься жертва для порятунку чотирьохчастинного світу [87].

Додаткові обмеження, що покладалися на іновірців-юдеїв, становили систему, що передбачала провину євреїв у смерті Христа і була покликана сакралізувати міський простір, створити образ міста християнського. Образ міста наближався до образу церкви, місце ринку співвідносилось з жертвником, семантично спорідненим світовому дереву [96].

Християнізація, яка з трудом рухалася по Європі, продовжуючись аж до Нових часів, порівняно легко завоювала Київську Русь з її візантійсько-палестинським корінням. Ортодоксальна гілка християнства, будучи більш містичною, в основі якої лежала любов і віра, а не сувора регламентація життя, відповідала психології східних слов'ян. В Європі у маси населення традиції народної свободи і незалежності асоціювалися зі старою вірою, а християнська віра була пов'язана з державною владою і пригніченням. На Русі ця релігія, навпаки, несла звільнення хоча б в майбутньому житті.

Цей процес почався задовго до прийняття християнства княгинєю Ольгою і введення його Володимиром як офіційної релігії і тривав аж до

XVII-XVIII століть як в Європі, так і на землях Київської Русі.

Деякі історики вважають, що справжня християнізація західноєвропейського простору сталася тільки в кінці XVI - XVII ст. під впливом Реформації і Контрреформації [44]. В Україні цей процес активно підтримували Братства. У Європі в цей час панував застій, деградація культури. Починаються релігійні війни католиків і протестантів, полювання на відьом. З'являються вуличні страти як театральне дійство.

Водночас поширюється просвіта, з'являються школи. Але в провінціях епоха середньовіччя тягнулася до XIX століття. У народних масах дуже довго зберігалися традиції, магичні культи, шанувалися священні для предків місця. У плануванні це виглядало як ефект запізнювання, містобудівної інерції. Тим більше, що території, які належали різним релігійним громадам зі своїм самоврядуванням, мали такий самий вигляд, як і двісті років перед тим. Низова культура спиралася на творчість монастирських і народних майстрів, тому принципи упорядкування сельбищної території дуже відрізнялися в залежності від конфесійних вимог громади.

Отже, сформоване християнськими теологами уявлення про Єрусалим як про святе місто (Град Божий) вплинуло на давньоруське містобудування. В архітектурному вигляді міст Київської Русі стали безроздільно панувати численні культові споруди. При цьому образна паралель з Єрусалимом посилювалася в зв'язку з формуванням центрів цих міст на підвищених ділянках місцевості, наявністю потужних оборонних стін [321].

Території міст протягом всієї історичної еволюції, окрім загальновідомого функціонального зонування «Кремль-торг-посад» чи «замок-ринок-передмістя», мали чи не більш виразне зонування за національно-релігійними ознаками, якими відрізнялися місця проживання різних національних громад. Коріння такої диференціації походять від м'якого давньоруського зонування, коли іноземці селилися за межами укріпленого міста. Народи, які переселялися з інших країв, несли з собою традиційну будівельну культуру, пов'язану з кліматичними, етнографічними і

релігійними умовами метрополії.

З XIV ст. литовські князі спеціально запрошують на поселення євреїв, вірмен і караїмів для поживлення торгівлі та ремесел, які з цього часу стають корінним населенням. Так, в Луцьку з часів Свидригайла аж до XVI ст. жили, крім поляків, русинів і вірмен, також іудеї, караїми та татари [315].

Після переходу західних земель України до Польщі національно-релігійна диференціація територій закріплюється введенням самоврядування в межах кожної національної громади. Національні меншини, які домоглися успіху в торгівлі або сільгоспвиробництві, звільнялися від податків, отримували права на додаткові щорічні ярмарки. Так, юдейська громада в Луцьку отримала окремий «привілей» на самоврядування в 1432 р., вже після самого міста. З цього ж часу зустрічається назва Жидичин на плані міста, що збереглася до цих пір [313,315].

С. Кравцов зазначає, що некаатолицькі громади створювали планувально відокремлені колонії. Євреї, караїми, татари, цигани платили подушний податок. Це ставало причиною байдужості до організації нерухомості, нерегулярності цих колоній [87]. У середині єврейських громад податки стягувалися в залежності від платоспроможності її членів. Аналізуючи планувальний розвиток Станіслава, він нагадує, що місто планувалося з урахуванням розміщення в його центрі юдейських, вірменських, греко-католицьких і римо-католицьких громад, які були орієнтовані по сторонах світу.

За авторською реконструкцією планувальної структури Луцька XVII в. [128], національно-релігійна диференціація території Старого міста простежується вже на найранніших етапах його існування. Джерела переконливо підтверджують, що всі конфесійні громади селилися в межах центрального острова. Зонування йшло по вертикалі – на найвищих відмітках рельєфу розміщувалися православні монастирі і соборні церкви, пізніше – католицькі монастирі, а нижче, на периферії острова, розміщувалися іновірні святині, кожна – на невеликому підвищенні, достатньому, щоб домінувати

над оточенням, але не перевищувати верхній рівень. Ці споруди створювали передній план панорами міста.

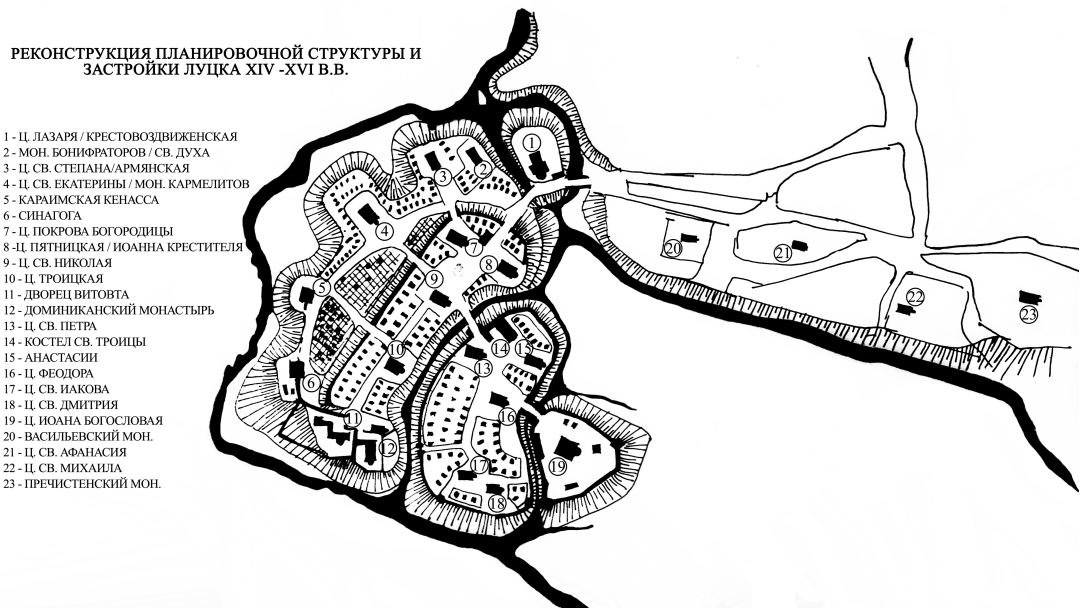

Рис. 1.7. Реконструкція планувальної структури Луцька XIV-XVII ст..

До XIII ст. планування практично всіх слов'янських міст від Карпат до Володимира і Суздаля визначали давньоруські принципи містобудівництва. Відмінності в структурах східних і західних міст з'являються пізніше, коли частина руських земель відходить до Литви і Польщі.

Відомо чотири типи планувальних структур давньоруських міст: круглий, напівкруглий, сегментний і секторний. Вони були розповсюджені по всій Русі, в тому числі й на Україні. Крім цього, все розмаїття давньоруських міст мало спільні просторові закономірності.

Найхарактернішою ознакою була наявність єдиного адміністративного, культового та суспільного центру – кремля, від якого віялом розходилися посади. [128]

В Україні і Білорусі та ж схема найчастіше мала витягнутий малюнок з секторним малюнком посадів (Путивль, Луцьк, Володимир-Волинський, Острог, Межибіж, Полоцьк, Вітебськ, Гродно).

Центр (дитинець, пізніше – кремль) займав найвигідніше положення на горі, в закруті ріки. Розповсюдженим було мисове розміщення міста. Таке розташування міста визначило орієнтацію всієї композиції на ріку. При

цьому в композицію міста активно входив зовнішній простір, на який були орієнтовані ведучі споруди центру (Переяслав-Хмельницький, Чернігів, Київ, Луцьк, Володимир-Волинський, Ужгород). (Рис. 1.8).

Домінанти займали найвищі точки міста понад рікою. Напрямок вулиць визначався центрами міського життя. Відкритому розвиткові давньоруської структури не заважали укріплення, що були підпорядковані загальній схемі «гілчастого» планування,

Відкрита ззовні, структура руського міста із середини була насичена відкритим простором. Садибна забудова, яку використовували русини аж до XVII віку, створювала численні візуальні зв'язки між основними спорудами міста, в розривах забудови. Вулиця немов розчинялась в забудові давньоруських вулиць, які служили лише вісями-орієнтирами, пов'язуючи окремо стоячі культові і адміністративні будинки, і не мали власного архітектурно-просторового рішення [116, 134].

Структуру давньоруського міста підтримувала, створюючи її просторове втілення, система об'ємних домінант. Допоміжні домінанти скупчувались по мірі наближення до центру, що полегшували орієнтацію. Ведучі споруди центру розміщувались з максимальним врахуванням особливостей рельєфу: або на перетині природних осей, або замикаючи ці вісі. Найбільші споруди займали й найвищі позначки рельєфу, неначе посилюючи природне зонування території (Рис. 1.9).

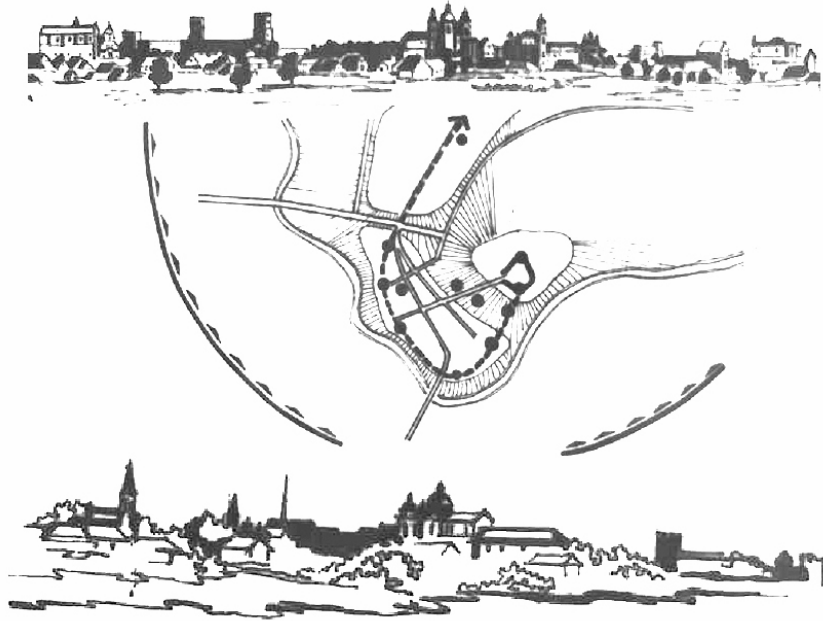

Рис. 1.8. Зорове сприйняття історичного центру Луцька.

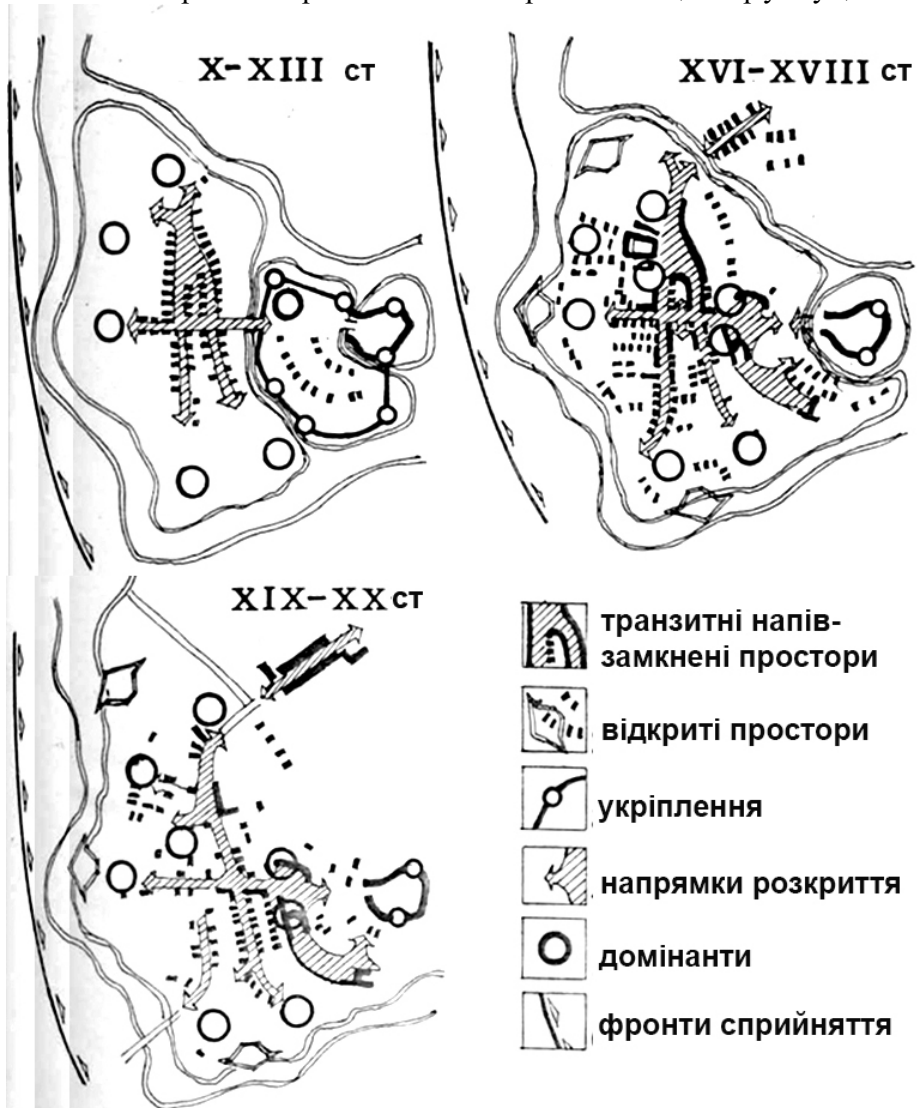

Рис. 1.9. Розвиток Луцька вздовж фронту зорового сприйняття

Результатом містобудівництва XI-XIII ст. стало закріплення центрів на узвишшях, радіальна система планувань. Проте найважливішим композиційним досягненням була відкрита структура центру та її просторовий вираз у вигляді системи візуально пов'язаних домінант – об'ємних орієнтирів.

У середині XIV ст. Галичина і Валинь відходять до Литви, а пізніше до Польщі. Польські магнати закладають нові міста, проте прийоми містобудівництва багато в чому продовжують давньоруські традиції. Ці традиції виявились найтривкішими на Волині і в сусідніх, білоруських містах. Галичина, незважаючи на позostalі міцні зв'язки з Київщиною, відчувала сильний вплив сусідів – німецьких, чеських та польських земель. Завдяки розміщенню на жвавих торгових шляхах міста Галичини в цей час швидко ростуть та розвиваються. В XIV-XVI ст. виділяються Львів, Луцьк, Дрогобич.

Планування міст, закладаними польськими та угорськими феодалами на західноукраїнських землях в XIV-XVI ст., було типовим для поселень Центральної Європи. Проте риси давньоруського містобудування певний час продовжували визначати принципи планування міст, що привело до появи трьох найпоширеніших типів просторово-планувальних структур міст, які поєднували засади європейського регулярного містобудування із характерними для них замкнутими типами просторів, – з принципами формування відкритої, ландшафтної давньоруської структури, насиченої відкритими типами просторів, що мала необмежений характер сприйняття (Рис. 1.10).

Міста України історично сформувалися як багатонаціональні містобудівні утворення. Після входження західних земель України до складу Польщі національно-релігійна диференціація територій закріплюється введенням самоуправління в межах кожної національної громади. Така система управління містом закріплювалась в його планувально-просторовій структурі [134].

Території, що підлягали переплануванню за зводом законів Магдебурзького права, носили дещо уніфікований характер, пов'язаний з

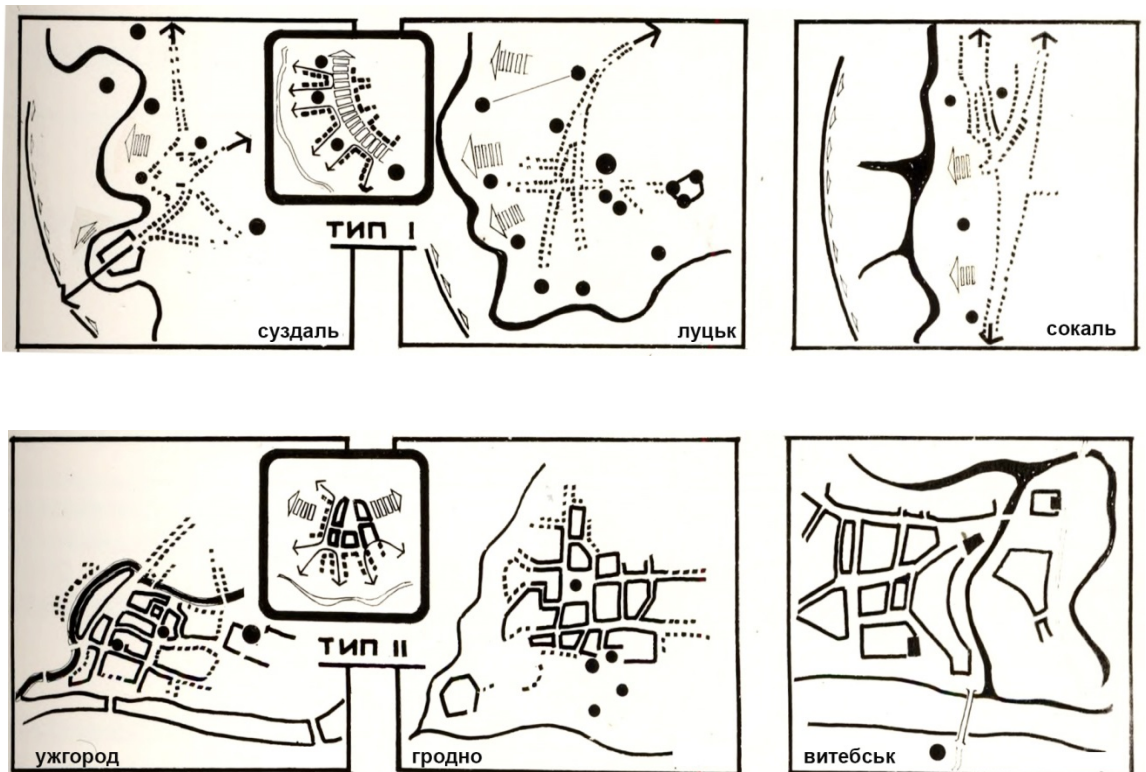
однаковою системою встановлення міських границь, фіксації ділянок, розмірами будинків. Проте не католицькі громади: євреї, караїми, татари, цигани, що створювали планувально відокремлені колонії, – мали іншу систему організації та нерегулярне планування. Прийняття унії обумовило специфічні перетворення в архітектурі і містобудівних структурах поселень: так, храми різних конфесій подекуди розмішувались відповідно до місця походження обряду по сторонах світу: храми західних християнських релігій – на заході, храми східного обряду – на сході. Після приєднання України до Російської імперії на цій території поволи стираються сліди проживання національних громад, за винятком єврейських і подекуди – грецьких та німецьких; в архітектурі та містобудуванні переважають стильові та регіональні, а не національні ознаки.

Типи просторово-планувальних структур міст, що сформувались в X-XIV ст.

ТИП I
Візуально-відкрита структура з переважанням відкритих просторів

ТИП II
Візуально-відкрита структура з переважанням замкнених просторів

ТИП II
Просторово-замкн

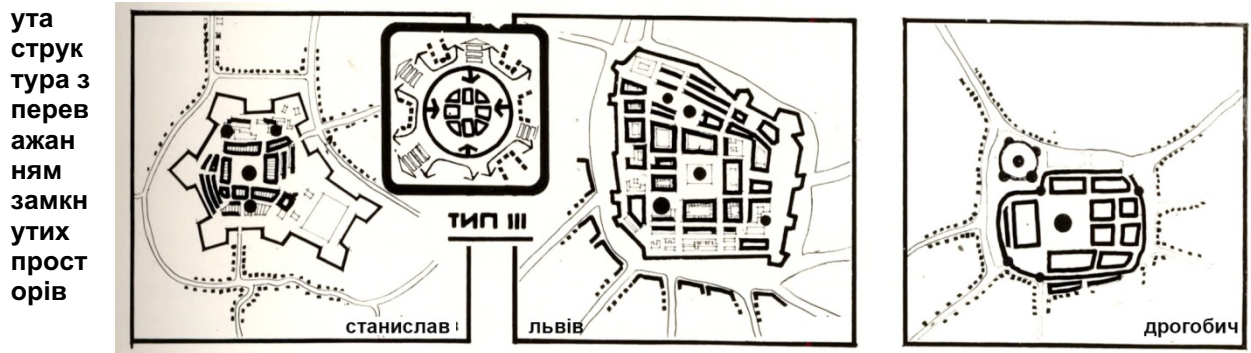

Рис. 1.10. Типи просторово-планувальних структур міст X-XIV ст.

Проте на Волині (Луцьк), Закарпатті (Мукачєво, Берегово) і досі збереглися риси існуючих на їх території різноманітних національних утворень – в архітектурі різноконфесійних храмів, в плануванні вулиць, в просторовій структурі і парцелярії кварталів, параметрах окремих будинків, масштабних співвідношеннях «будинок-ділянка» та їх чергуванні. На території міст протягом всієї історичної еволюції, крім зонування за функційними ознаками «кремль-торг-посад» або «середмістя-передмістя», існувало також зонування за національно-релігійними ознаками, що відокремлювало місця проживання окремих етнічних груп.

В епоху Відродження вчення про місто і державу переживає справжній розквіт. Італійський Ренесанс, будучи суто ідеологічною доктриною, яку охоче взяв на озброєння торгово-фінансовий прошарок багатьох міст, не могло залишити місто поза зоною своєї пильної уваги (глазич). У реальних «кулісах», утворених середньовічним містом, ідеалісти Ренесансу почали зображати місто майбутнього, прагнучи, як їм здавалося, відродити античне місто – точніше, форми античної архітектури. Не зовсім коректно вважати, що якісь утопічні ідеї пропонували виключно Томас Мор в «Утопії» і Томазо Кампанелла в «Місті сонця» [42, 52]. Інтерес до побудови віртуальних міст – ідеальних і гармонійних – був такою ж характерною ознакою Відродження, як і інтерес до Античності в цілому.

Леон Батіста Альберті видав чудовий трактат, де вперше вводив нормативні уявлення про ідеальні пропорції перетину вулиць і площ. Трохи пізніше Антоніо Аверліно (Філарете) опублікував свій «Трактат про

архітектуру» більшою мірою присвячений побудові ідеального міста «Сфорцінди» [42]. Він, звичайно, не регламентує поведінку кожного жителя в цьому місті, як Мор або Кампанелла, однак його план передбачає геометрично правильне, гармонійне місто, з рівновіддаленими від центру частинами. У той же час він не забуває про такі важливі для будь-якого міста риси, як безпека і гігієна, а також візуальне розділення місць проживання вищого і нижчого класу.

Громадські простори епохи Ренесансу в Італії

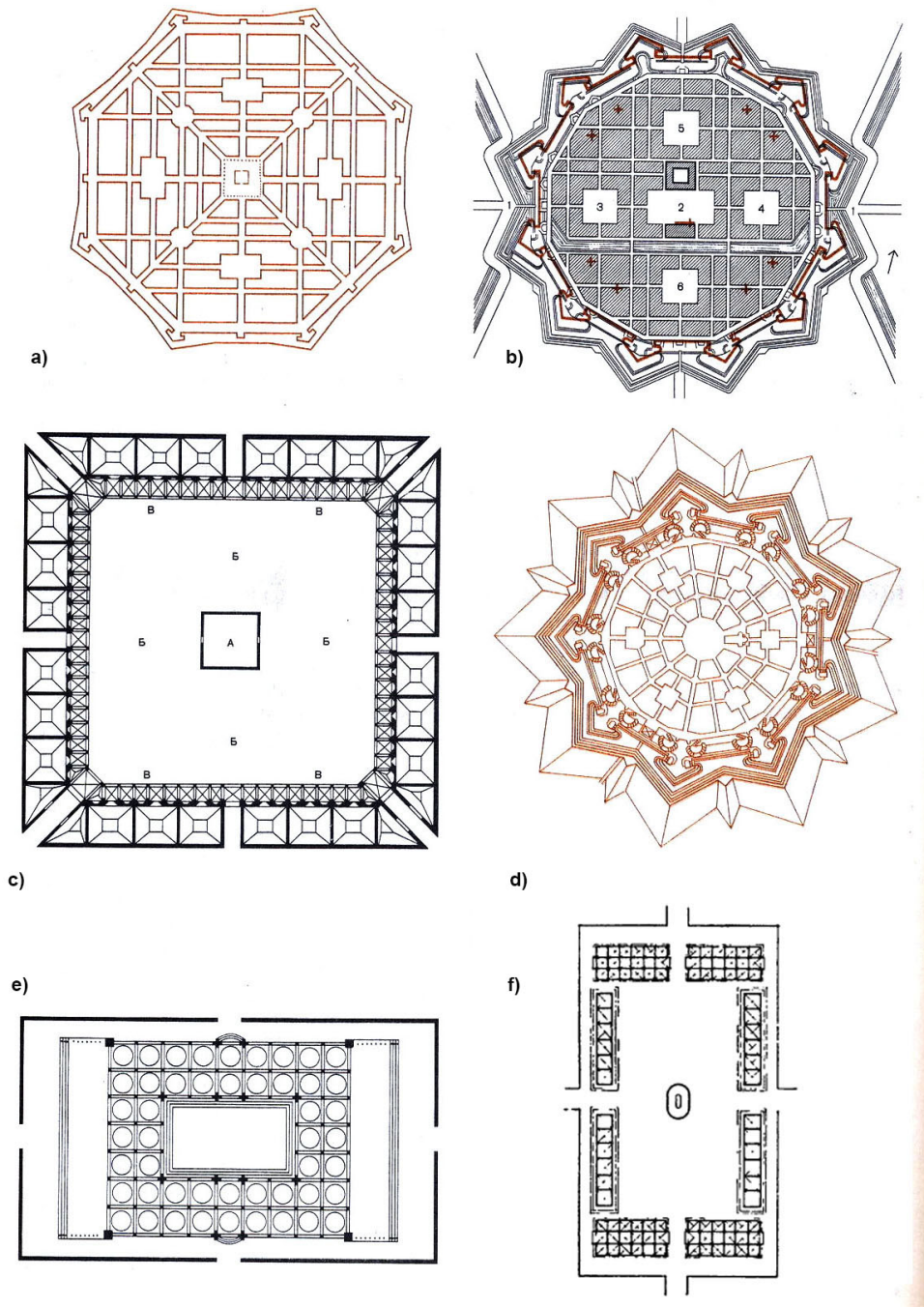

Рис. 1.11. Громадські простори епохи Ренесансу в Італії: а) Джорджо Вазарі. План ідеального міста.1598; б) Віченцо Скамоцці. План ідеального міста: 1- торгова вулиця, 2 – головна площа з палацом князя й собором, 3-4 – продовольчі ринки; 5 – біржева площа; 6 – дров'яний ринок; с) Д. Вазарі. План головної площі: А- палац князя, Б- площа, В – лоджії; д) Лоріні. План ідеального міста; е) Д. Вазарі. Площа з пасажем в центрі.

Нове місто на новому місці – ця модель закріплюється у свідомості, і ідеалізований підхід Філарете до планування міста закріпився в культурі, тим більше, що він чудово відповідав епосі абсолютизму, яка вже входила в свої права.

Ідеальне місто, кероване ідеальним, освіченим государем – отже, внутрішня структура планування отримує радіальну форму, розходячись до воріт на всі боки. Ідеальне місто – отже, його розміри і форми зумовлені раз і назавжди. Супідрядність елементів, що становлять архітектурне ціле площі, для античності і ренесансу вирішувалась переважанням простору над обсягом. Панувала площа, а будівлі їй підпорядковувались.

Трохи осторонь від утопічних проектів стоїть Ніколо Макіавеллі, який передбачає найбільш важливим в місті не красу форм і не благо кожного окремого жителя, а фігуру правителя. Дослідники називають його досить цинічним мислителем, тому що він відкрито підтримував репресивні функції державного апарату. Повага до сильного лідера і до сили взагалі (на противагу моралі) була не дивною в ту епоху феодалної роздробленості, коли жив Макіавеллі. Однак, незважаючи на презирство до міських низів і кліру, автор віддавав данину гуманізму і висловлював повагу до свободи особистості. [42]. Якщо ж говорити про Томаса Мора і Томазо Кампанеллу, їх утопічні проекти цілком вписуються в класичні ідеали Відродження, серед яких – гуманізм, неоплатонізм і інтерес до світської освіти. Їх міста покликані показати ідеальну картину як міських територій – цілісних, замкнених, структурованих, – так і міських жителів, які вишиковуються в чітку і непорушну ієрархію [175].

Як можна помітити, гуманізм епохи Відродження не дорівнював альтруїзму. Ренесансні проекти балансують на межі між гуманними і антигуманними зразками. І для того, щоб стати вільною в максимально можливому форматі, людина повинна домагатися цієї свободи, при цьому вона нічого не може зробити проти фатуму, що її переслідує. Містянам не пропонували вибирати правителів і стан. І, незважаючи на те, що багато міст

в цей час, особливо в Італії, мали статус міст-держав, ні про який індивідуалізм мова поки що не йде. Швидше навіть навпаки – всередині міста-держави здійснюється максимальне напруження владних інтересів, в той час, як звичайні містяни залишаються поза увагою.

Епоха Ренесансу, що стала першим проявом ідеології модернізму, повинна була в повсякденній практиці зберігати багато з того, що з обуренням відкидалося в трактатах нових теоретиків. Однак подальша історія показала, що теоретичні побудови, в яких, починаючи з Філарете і Макіавеллі, проголошувалася глибока переконаність у перевагах освіченої, абсолютної монархії, виявилися сильнішими. Воля правителя стала рушійною силою, долаючи розрізнений опір знаті і цехів, і з початку XVII ст. геометрична форма міста виступає на перший план [175].

Отже, в епоху Ренесансу відбувається геометризація та формалізація простору міста, формується концепція Ідеального міста, відкритий простір (площа) домінує над внутрішнім, вони поєднуються перехідними просторами - галереями.

Бароко. XVII і XVIII століття дещо охолонули до утопічності конструювання міст – перевага була віддана незвичайності і химерності форм. Однак були й деякі винятки. Новозбудовані квартали в тих державах, що не були піонерами в архітектурі епохи, особливо в містах з магдебурзьким правом, все ще тяжіли до утопізму в тій чи іншій формі. «Критерієм» для перетворення міського простору став винахід вогнепальної зброї. Колишні фортеці не могли стримати натиску гарматних залпів і вимагали зміцнення та розбудови. Артилерія закликала зокрема до оточення кам'яних фортець земляними валами і як наслідок – до занепаду значущості фортечних стін. Крім цього, працював фактор перенаселеності. Деякі міста в своїх правових документах змушені були вказувати максимальний ліміт міського населення, щоб уникнути епідемій та іншого. Йде активний розвиток передмість.

Робота з міськими просторами зводилася до грандіозних проектів облаштування і реконструкції. Умоглядні проекти залишилися в минулому, поступово переростаючи в аналітичну роботу урбаністів і архітекторів. Епоха Просвітництва приносила свої плоди. Почав наростати інтерес не тільки до принципів архітектурних побудов, а й до формування основних засобів містоуправління. Містами зацікавилися не лише мислителі, але і монархи, які до цього, як правило, залишали міста на бургомістрів і інших «адміністраторів» [19].

Епоха бароко, зазначає Глазичев, – це стиль надмірності в декорі, але також і принципу тонкої гри з архітектурним простором. Якщо говорити про місто в цілому, тут першість належала, звичайно ж, Риму. Тут вперше належало вирішити задачу переміщення натовпів паломників від однієї католицької святині до іншої, яку було вирішено трьохпроменевою прямою вулиць від площі Пьяцца дель Пополо [42].

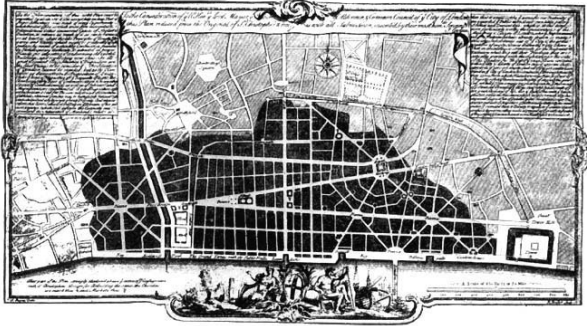
Тут Мікеланджело здійснює проект створення ансамблю на Капітолійському пагорбі як свого роду театральної сцени. І тут, вже на початку XVII ст., розігрується драматичне змагання проектних ідей щодо просторового оформлення авансцени перед собором Св. Петра і Ватиканом.

Лоренцо Берніні, випробувавши і коло, і прямокутник, знайшов рішення, в якому поєднав найкращі з ідей суперників. Зворотня трапеція авторства Мікеланджело переходить в дві дуги грандіозних портиків, немов руки самої Церкви обіймають гігантський натовп і донині. Виник досконалий ансамбль, завдяки величчю якого, ніхто вже не помічає художні слабкості фасаду собору. (Рис.1.12)

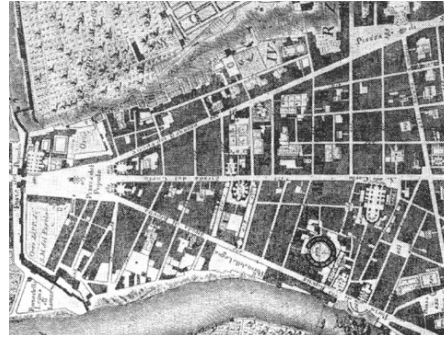
Е. Саарінен захоплювався динамікою архітектури бароко, взявши її просторові принципи за основу проектування свого аеропорту. «Найвеличніші барокові простори не стільки спонукають вас рухатися всередині них, скільки самі виглядають рухомими; вони беруть звичайний просторовий досвід і посилюють його вдесятеро» [260, р.123].

В бароковому просторі відчувається напруженість, наростання і кульмінація, він дуже динамічний, що особливо відчувається в барокових церквах з їх поступовим підсиленням ефекту за рахунок світла, живопису, кольору – аж до кульмінації в червоно-золотому, злітаючому вгору іконостасі вівтаря.

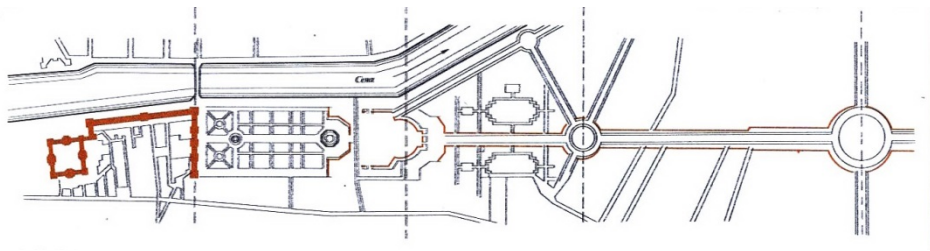
Громадські простори епохи бароко

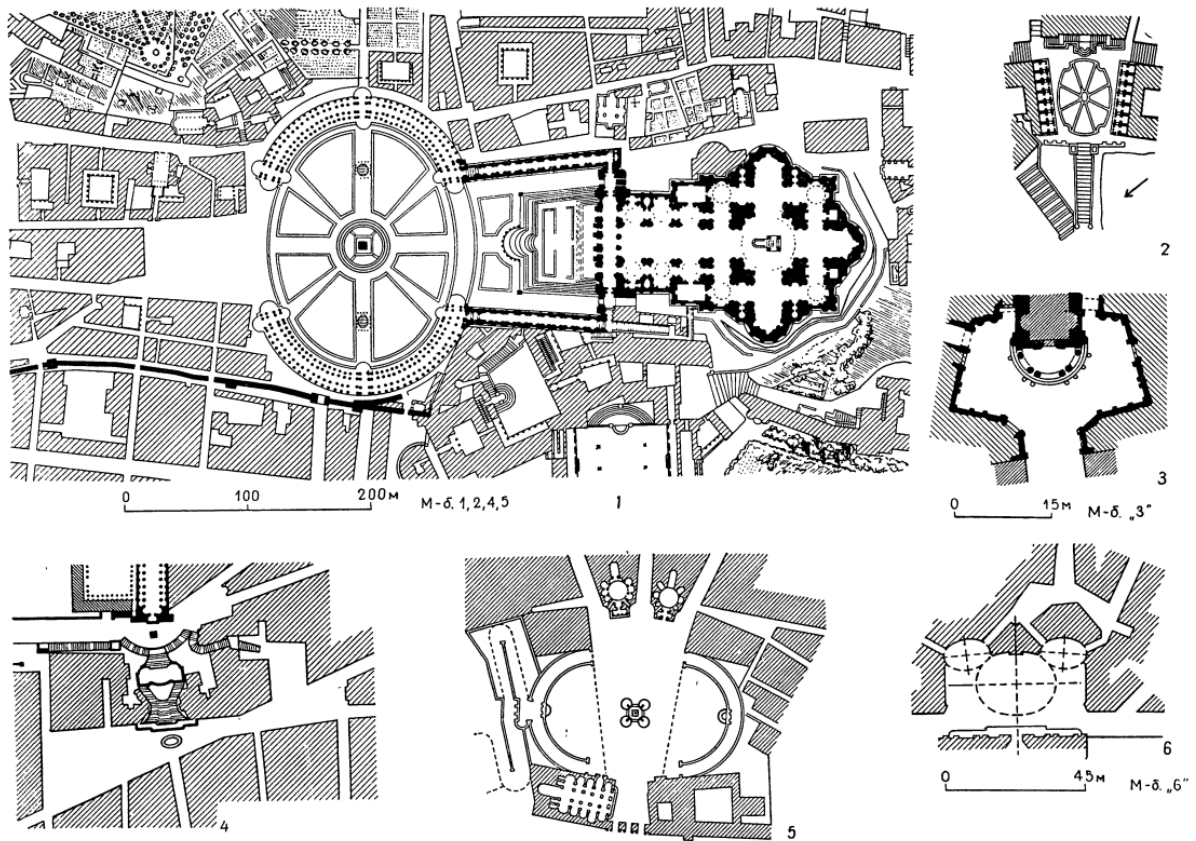
а. План Лондону

б. План Риму

с. План Лувра

d. Барокові площі Риму.

Рис. 1.12. Громадські простори епохи бароко: а) План Лондону; б) план Риму; с) план Лувру; д) плани барокових площ Риму: 1- площа св. Петра, 2 - п'яцца Кампідоліо; площа Санта Мариа делла Паче 4 - п'яцца ди Спанья; 5 - п'яцца дель Пополо; 6 - площа Сант Ін'яццо

Голдбергер пише про чудову церкву Сант'Іво: «Борроміні взяв класичні елементи, які в епоху Відродження були розроблені, щоб підкреслювати чистий, раціональний порядок, і розташував їх таким чином, щоб створити напружений, перетікаючий простір. Просуваючись Сант'Іво, ви відчуваєте стиснення, вивільнення та трансцендентність. У Сант'Іво прості геометрії якимось чином поєднуються, створюючи твір архітектури, що охоплює найглибші складності людської уяви, простір, що має одночасно чіткість епохи Відродження та таємницю готики.» [260].

В містобудівному відношенні бароко ознаменувалося створенням нових типів просторів – в Римі, Парижі та Лондоні. Уже в кінці XVII ст. виникає система знаменитих лондонських скверів – маленьких прямокутних

в плані парків, з чотирьох боків оббудованих триповерховими будинками. Тут не було місця для торгівлі, тільки житло. Ці площі, парк яких був відкритий виключно для жителів, виникали на приватних володіннях – за рахунок перебудови старих будинків і знесення стаєнь і каретних сараїв. (Рис . 1.12)

Найбільш очевидний результат реконструкції Парижа відомий всім – це система прямих і широких бульварів з однорідною забудовою по червоній лінії, що залишала надзвичайно широкі на той час тротуари, – але зміст програми реконструкції був значно ширший. Крім робіт по вдосконаленню інфраструктури міста, були розширені і впорядковані багато вулиць, висаджені сотні тисяч дерев, до міста приєдналися Венсенський і Булонський парки. У середині міської тканини були створені ще два парки – Шомон і Монсо, сформовано кілька нових площ. Хоча нові площі та міські парки явно слідували лондонським зразкам, паризькі відрізнялися від них істотно. У лондонських парках не було ресторанів, на площах не було магазинів, тоді як в Парижі цим місцям було надано відтінок демократичної, громадської розваги. Незабаром до звичних уже пасажів додалися універсальні магазини, майже відразу ж запозичені Америкою як тип, і великі готелі, в свою чергу, запозичені з успішного американського досвіду. Саме в Парижі, зазначає Глазичев, на відміну від чопорного Лондону, площам та паркам був наданий відтінок демократичної, публічної розваги. Широкі тротуари надали можливість розміщувати на них відкриті кафе [42].

Отже, В епоху бароко відбувається естетизація простору, його візуальне сприйняття, навколишнє оточення – «перлина в чаші», фасадність, іраціональність; з'являються нові типи просторів: пасажі, бульвари та універмаги; простори стають поліфункційними (з'являється функція торгівлі та харчування); завдяки появі публічних просторів міста стрімко розвиваються. Завдяки появі публічних просторів за рівнем комфорту міського середовища Париж стрімко вирвався

вперед, що швидко окупило всі витрати на його реконструкцію. [42, с.90]

Класицизм, як в епоху Відродження, повертається знову до геометрії, раціональності, пропорціонування, лінійних обмежених просторів; архітектура стає фасадною, простори – регулярними; формується квартальна структура; важливим стає горизонтальний декор фасадів, ритм та метр. Архітектура повністю перетворюється на обмежувальні площини регулярних симетричних просторів, майже втрачаючи власну просторову складову. Найяскравішим прикладом цього парадоксу стали т.зв. «потьомкинські села».

Дев'ятнадцяте століття, особливо остання його чверть, привнесло в міський простір безліч принципово нових об'єктів. Такими об'єктами стали телеграф, залізниця, метро, ліфт у висотних будівлях. Крім цього, повальна електрифікація міст змінювала швидкість і власне стиль міського життя. З'явилися нові види транспорту, фабрики і заводи нового типу. Для всього цього було мало класичного опису міст, в яких головну роль грали церква, ринок і ратуша. Важливу роль в міській забудові цієї епохи відігравали Англія та Франція, кожна з яких прагнула новітніми досягненнями продемонструвати свій статус в світовому співтоваристві [42].

Північна Америка, хоч і вважалася провінцією, не бажала відставати в технічному прогресі від Європи. У випадку з Америкою ситуація погіршувалася ще й тим, що у цього місця не було єдиної історії. Ця територія аж до недавнього часу не дуже замислювалася про власну історію та історичні пам'ятки. А отже, не було нічого дивного в тому, що американські містобудівники приносили своє минуле в жертву майбутньому, руйнуючи старі будівлі і зводячи на їх місці більш нові й сучасні. Міста дев'ятнадцятого століття служили матеріальними втіленнями раціоналізму, намагаючись поєднати в собі зручність і функціональність (іноді – всупереч волі їх мешканців) і вимагали для себе відповідного підходу в вивченні.

Концепція міста-саду повертається до відкритих просторів в оточенні природи – Ріверсайд, створений у передмісті Чикаго за проектом ландшафтного архітектора Фредеріка Олмстеда, творця Центрального парку на Манхеттені, а потім парків в нью-йоркському Брукліні і в Монреалі, випередив європейські досліди «міст-садів» і зробив величезний вплив на Ебенізера Говарда, з ім'ям якого потім назавжди виявилось пов'язаним це поняття. Лечворт – перший з реально побудованих «міст-садів», створений пізніше акціонерним товариством вже під керівництвом самого Ебенізера Говарда [119].

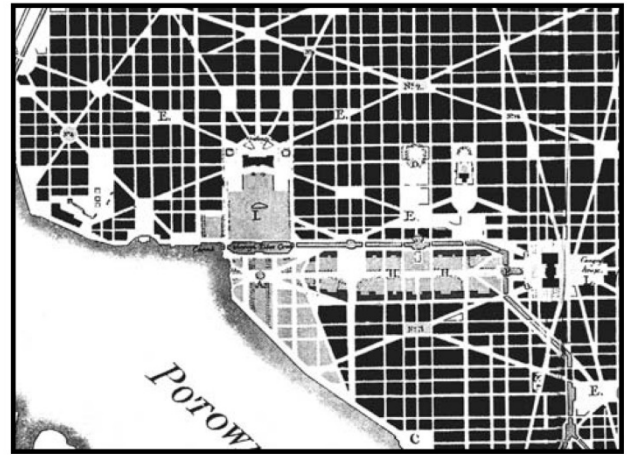
Концепція «Міста краси» розглядала місто як органічне ціле, формуючи «пейзажний» підхід до планування; характерною стала естетизація регулярної гіпермасштабності; ця концепція була втілена в реконструкції Чикаго за проектом Деніеля Бернхема. Описуючи свій план, Бернхем піднімав стиль до поетичних висот, а малюнки пастеллю, на яких постала велична панорама міста, стали важливим допоміжним аргументом. Глаз

Цей план викликав різку критику з боку соціально орієнтованих критиків, включаючи Льюїса Мамфорта, який прирівнював його до «планувальних вправ тоталітарних режимів». Підкреслимо, що саме Місто Краси виразно позначило, що в ролі планувальника знову, як в епоху великих монархів, виступив архітектор, який трактує місто як форму, створювану за зразками бароко.

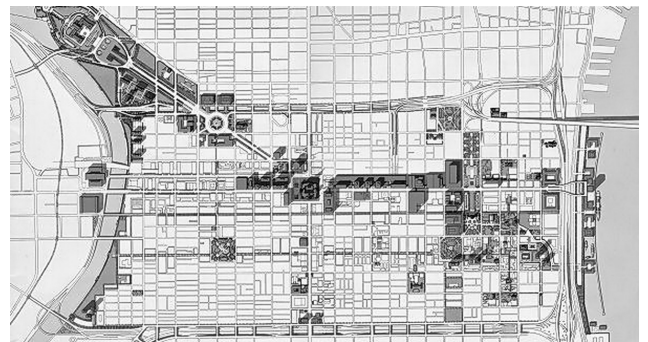
Двадцять століття породило не тільки нові, модерністські та авангардні форми мистецтва, а й новий утопізм. Розвиток технологій будівництва, механізація та електрифікація міських вулиць дозволили утопізму вийти за рамки проектів. Було зроблено кілька спроб здійснити утопічні проекти на практиці. Тут на перший план виходить вже не ієрархія міських жителів, а «краса» міського плану (Рис. 1.13).

а. План Нью-Йорка

б. План Вашингтону

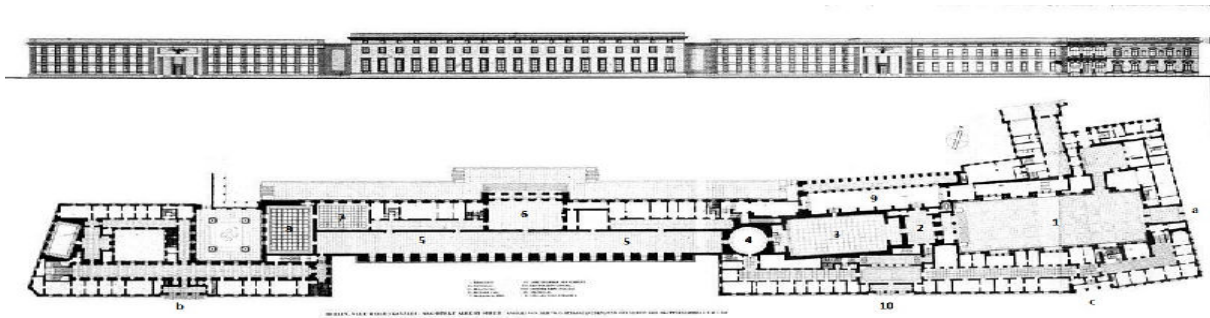
с. План Філадельфії

Рис. 1.13. Плани американських міст: а) План Нью-Йорка; б) План Вашингтону; с) План Філадельфії.

Двадцять століття породило не тільки нові, модерністські та авангардні форми мистецтва, а й новий утопізм. Розвиток технологій будівництва, механізація та електрифікація міських вулиць дозволили утопізму вийти за рамки проектів. Було зроблено кілька спроб здійснити утопічні проекти на практиці. Тут на перший план виходить вже не ієрархія міських жителів, а «краса» міського плану.

Гіпермасштаб Міста Краси був розрахований не на індивідуального індивідуума, а на масу, від якої очікувалось одне – перейнятися почуттям залучення до величі. Цілком природно, що тоталітарні режими ХХ ст. тяжіли до тієї ж моделі з особливою пристрасстю. Настільки ж природно, що диктатори зосередили увагу на столицях.

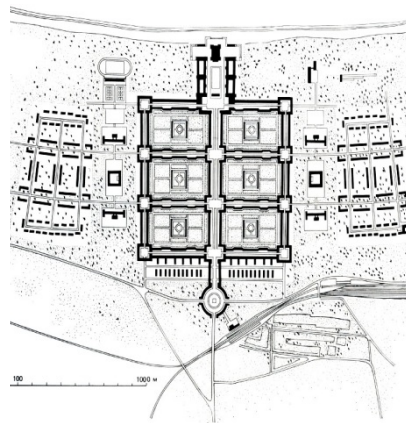
Громадські простори Німеччини 30-х-50-х років

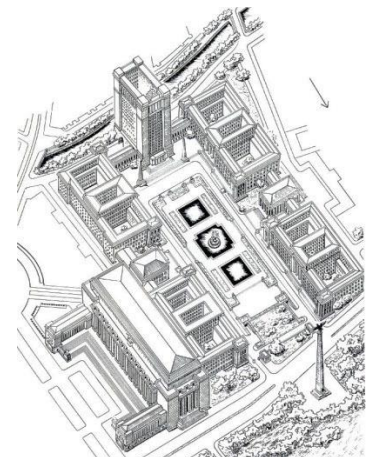
будівля Нової імперської канцелярії Шпеєр А. Воспоминания: Пер. с нем. — Смоленск: Русич, 1997. С. 96-9.

А. Шпеєр. Проект «Великої зали», Берлін, 1940 (купол: діаметр 250м), Рейхстаг, Бранденбурзькі ворота.

План типового міста у фашистській Німеччині. Вгорі - плац-парад; в центрі - суćільна периметральна забудова; на околицях - житлові будинки

Проект урядового центру
Зліва - корпус меморіального призначення

Громадські простори СРСР 30-х-50-х років

Перспектива III кварталу Шостого селища Великого Запоріжжя.

Проект проспекту і Палацу Рад, 1930-і р. Москва.

СРСР. Центр. стадіон ім. Леніна, арх. О.Власов, 1959р.

Рис. 1.14. Порівняльний аналіз архітектури фашистської Німеччини і сталінського СРСР. Громадські простори.

Радянський утопізм торкався вже не тільки безпосередньо містобудування, а й деяких соціальних проектів. Думка про те, що потрібно радянському громадянину для досягнення щасливого майбутнього, аж до тридцятих років двадцятого століття мала суто утопічний характер. Утопічний ідеал був метою, яка виправдовує будь-які засоби, і прекрасно підходив для нашарування на нього тоталітарної ідеології.

Тоталітарні режими XX ст. тяжіли до гіпермасштабності і підкреслення величчя, простори створювались для репрезентативної та політичної функцій – масових маніфестацій, мітингів, змагань, парадів – та набували антидемократичних рис; головним типом простору стають гігантські проспекти та площі (Москва, Берлін); концепція міста стає продовженням концепції «міста краси» [119]. Між Німеччиною і СРСР йшло відкрите змагання, зовнішнім проявом якого стало фізичне протистояння двох павільйонів на паризькій Всесвітній виставці 1937 року, а глибинним – зіставлення генеральних планів для двох столиць (Рис. 1.14).

Масові мітинги і ходи перед поглядом диктатора – обов'язковий атрибут тоталітарної влади. У Римі вони проходили на площі Венеції, перед старовинним палацом Венеція, де була офіційна резиденція дуче. У Москві – на Червоній площі, перед мавзолеєм. А в Німеччині – на великому полі під Нюрнбергом, яке нацистська партія облюбувала як майданчик для своїх грандіозних з'їздів з великою шоу-програмою.

Головним проспектом СРСР повинна була стати магістраль, що йде від Палацу Рад в сторону Воробйових гір. Остаточний проект проспекту так і не був прийнятий. У деяких місцях він проектувався таким широким, що в його створі цілком би умістився стадіон «Лужники».

У гітлерівській Німеччині було заплановано перебудувати всі великі міста, в кожному проектували центральну еспланаду, призначену для масових маніфестацій. Особливо довгу і широку – в Мюнхені, на батьківщині нацизму, де такі ходи проходили постійно. Мюнхенський проспект повинен був мати довжину 6 км і одним кінцем упиратися в вокзал

із куполом 200-метрової висоти, а іншим – в обеліск, приблизно вдвічі вищий

Величезні стадіони в Берліні і Москві за місткістю майже дорівнюють один одному, і обидва стоять в центрі величезних спортивних парків.

Під час Другої світової війни Гітлер, не сумніваючись в її результаті, збирався перебудувати Берлін, перетворивши його в місто, гідне нового статусу світової столиці. Відомі його слова: «післявоєнний Берлін можна буде порівнювати тільки з Вавилоном і древнім Римом, а не з якимись вульгарними Парижем і Лондоном».

Модернізм створює принципово нові концепції громадського простору: замість того, щоб бути огороженим будівлями, міський простір тепер обтікає їх навколо, втрачаючи геометричну форму та перетворюючись на аморфну масу; формується концепція вільно розташованих в просторі об'ємів. З легкої руки батька модернізму – Ле Корбюзьє – така концепція безликої, інтернаціональної, стандартизованої архітектури стала домінуючою в усьому світі, Традиційна квартальна забудова, що утворювала позитивні людиноцентричні простори, поступово знищувалась. Неконтрольована автомобілізація, що почалася з кінця 1940-х років, сприяла значному росту передмість в США, перетворила історичні міста в райони для соціально неблагополучних верств населення, вдарила по культурному життю громади, довершивши знищення мережі пішохідних просторів.

Отже, морфологічна структура громадського простору змінилась за період модернізму в двох напрямках: від будинків як складових елементів кварталів, що обмежували вулиці та площі – до будинків, вільно плаваючих в аморфному просторі; а також від інтегрованої та пов'язаної дрібномасштабної вуличної мережі до мережі автомобільних доріг, що оточують відокремлені та замкнуті в собі фрагменти міської структури.

Міста, таким чином, поступово втрачали свою просторову цілісність, перетворюючись на низку не пов'язаних між собою ізольованих об'єктів,

оточених дорогами, стоянками та озелененими ділянками. Такий простір є соціально пасивним та «негативним», що не дозволяє використовувати його для соціальних функцій.

Тенденціями кінця ХХ ст. став поступовий **відхід від модернізму**, що було викликано хвилями протесту проти руйнування старих міських кварталів та появою законів про охоронювані зони історичних міст; формуванням концепції збереження й відновлення історичних громадських просторів (Джейн Джекобс) [277]. Джекобс наважилася завдати удару в саме серце ідеології модернізму, стверджуючи, що найкраща концепція – залишити старе місто в спокої, перейнявшись його ремонтом та озелененням. Вона стверджувала, що висока щільність аж ніяк не є перешкодою гідному існуванню, що невеликі квартали привабливіше великих зон «вільного планування», що особливу цінність має змішування функцій і співіснування старого і нового.

Критика концепції занепаду центрів історичних міст та росту передмість викликала до життя ідею **«нового урбанізму»**, відродивши увагу до кращих якостей старовинних міст: невеличких кварталів з суцільними фасадами вулиць, пішохідними площами, затишними місцями відпочинку. Ідеологи напрямку – Р. та Л. Кріе [290]. Повертається ущільнення забудови, формування геометрично визначених, замкнутих, співмасштабних людині просторів. Публічний простір знову стає важливішим, аніж приватний, розвивається громадський транспорт. Будинки розміщуються фасадами по червоній лінії, відроджуються знищені тротуари, відновлюється естетичний контроль фасадів, силуету і навіть колористичних рішень по кожній вулиці. (Приклади – Сісайд та Селебрейшн у Флориді).

В період **постмодернізму** архітектори звертаються до історичних зразків, створюючи ірраціональні, символічні і втаємничені простори, причому це звернення не було прямим цитуванням, а певною грою в натяки, алюзії та складні асоціації. Простір постмодернізму стає позачасовим,

втрачає історичну пам'ять. Символи і знаки прив'язують глядача до вигаданого комерційного сценарію, а не до реальної «пам'яті місця». Отже, простір, повертаючи свою традиційну форму, втрачає соціальні та семантичні змісти, які замінюються уявними, віртуальними образами. [348].

Міський простір збирає характерні елементи з інших історичних, мистецьких та культурних епох, щоб інтерпретувати їх, як відображення сучасності. Значення зображень, скопійованих з історичної реальності, стає важливішим, ніж сама реальність. Людство вважає цей нереальний світ ідеалізованою моделлю суспільства, паралельною тій, що існує насправді, та більш привабливою й цікавою. Таким чином втрачається сама сутність архітектури, сенс якої замінюється тимчасовими рекламними символами. (Рис . 1.15)

Рис.1.15. Простір постмодернізму. Житловий комплекс Антигона в Монпельє, Франція. Арх. Ricardo Bofill. 1978-2000

Нові тенденції полягають в поверненні до ідеї громадського простору в ключових поняттях рівності, гідності, доступності; в планувальному сенсі - це створення «доброзичливих» місць, з яких складається місто, в концепціях сталого розвитку, в людиноцентричному розвитку міст.

У 70-ті роки Канада пережила економіко-управлінську кризу, що призвела до перегляду принципів містобудівної діяльності. Виник рух «Міста, придатні для життя». Ванкувер, розташований на березі Тихого океану, завоював позицію

лідера в розробці і реалізації найбільш повно збалансованої стратегії розвитку величезній території. Ця стратегія спирається на поняття «якість життя», при всій його нечіткості, і пов'язується з можливістю повністю використовувати переваги інфраструктури урбанізованої території для жителів: з достатньою кількістю їжі, чистого повітря, доступного житла; з широким ринком працевлаштування; з доступними місцями відпочинку.

У 2001 р. «Ініціатива сталого регіону» визнала важливість історичних будівель і пам'ятних місць в досвіді сприйняття міста мешканцями як одну зі складових стійкості середовища. Визначення унікального «генетичного коду» регіону стало підставою для варіантного проектування. У місті повинні бути громадські простори для фестивалів і масових святкувань, які збирають людей разом і вдихають життя в місто.

В 1994 р відоме бюро Рема Кулхааса виграло конкурс на перебудову центру іншого міста – Алміре (Нідерланди), де пропонувалось знести житлові будинки, побудовані лише тринадцять років тому, а на місці чіткої ортогональної структури старого центру була запропонована ускладнену, свідомо ущільнену містобудівну композицію, близьку по духу до проектів Леона Кріє. Проекти окремих елементів міського центру – театру, концертного залу, бібліотеки та ін. – були замовлені різним архітекторам, голландцям і іноземцям. В результаті Алміре став одним з найцікавіших в архітектурному відношенні міст Голландії – тут можна простежити всі новітні тенденції в архітектурі, містобудуванні та ландшафтному дизайні останніх років.

В цьому році Алміре активно готується до Міжнародної садової виставці «Флоріада-2022», яка проводиться в Нідерландах раз на 10 років. Це аналог всесвітньої виставки ЕХРО, але з «зеленим» ухилом. Головна тема

«Флоріада-2022» – «Зростаючі зелені міста». Головним експозиційним майданчиком стане інноваційне енергонезалежне «ідеальне місто-сад» на півострові в озері Веерватер – в «органічному» районі Almere Oosterwold

Іншою тенденцією сучасності є поступове поєднання відкритих та інтер'єрних громадських просторів, що формують єдиний простір перебування, об'єднуючись у цілісну мережу.

Отже, просторова структура міст в процесі розвитку відображала панівний політичний устрій – демократичний або тоталітарний, що проявляється в зміні парадигми громадських просторів та концепцій ідентичності.

Анфіладна, лінійна структура просторів була характерною для епох з централізованим контролем – імперій, а центральні площі для зібрань характерні для більш демократичних періодів з розвинутим самоуправлінням – Греції, раннього Ренесансу, магдебурзького права.

1.4 Аналіз традиційних типів громадських просторів

Встановлено, що вигляд історичного ядра визначається не стільки одиничними унікальними об'єктами, скільки закономірностями побудови просторово-планувальної структури, які визначають її приналежність до того чи іншого просторового типу. Сукупність типологічних ознак формує «генетичний код» всієї просторової структури міста, його головну мелодію, яку доповнюють і аранжують індивідуальні особливості ландшафту, малюнок вулиць, стильові характеристики забудови і елементи міського середовища.

Різні елементи міської системи мають різний ступінь стійкості. Забудова історичного міста – найбільш рухливий його елемент – разом з тим є акумулятором усталених ознак його своєрідності, фіксуючи розташування окремих будівель закономірності просторової організації міської системи в цілому і відтворюючи їх з дивовижною послідовністю крізь багато років. Таким чином, критерієм цінності окремих містобудівних елементів стає не

тільки їх вік, але стійкість в процесі історичної еволюції міста.

Найбільш стійкими характеристиками будь-якої матеріальної системи є просторові закономірності її побудови. Так і містобудівна структура володіє найбільш загальними принципами просторової організації, що складають її суть, основу формування вигляду міста, а отже, і його регенерації.

Характер зовнішніх зв'язків системи обумовлював планувальний та об'ємно-просторовий розвиток міста, у вигляді переважаючих тенденцій розвитку та характеру візуального сприйняття історичної забудови. Ці тенденції виразно простежуються і зараз в сучасній структурі міста, для збереження індивідуального обличчя міста їх потрібно враховувати в довгострокових програмах реконструкції. Типологічні, стійкі риси доповнювались змінними індивідуальними чинниками, які не були визначальними при побудові всього міста, проте членували його територію на середовищні зони, в яких, в свою чергу, йшло подальше подрібнення архітектурно-художньої своєрідності забудови за стильовими та іншими ознаками.

Типологія є звичним поняттям у галузі дизайну середовища – різні типології простору, поведінки, процесів та продуктів присутні в літературі (Lang, 2005; Krieger and Saunders, 2009). Проте слово «типологія» є неоднозначним. У чистому розумінні це стосується «вивчення та теорії типів та систем класифікації» [292, с. 43].

Системи класифікації та типології давно використовуються людьми для того, щоб зрозуміти простір міста – від концепцій платонівської ідеальної форми і до сучасних соціальних класифікацій. (Larice and Macdonald, 2007) [292, с. 251]. Ідея типології є найбільш корисною, коли існує якась подібність між явищами. Однак типологія не лише висвітлює схожість – вона також показує різницю між типами. Типологія, як правило, вважається успішною, якщо вона базується на методі класифікації, що приводить до вичерпних та ексклюзивних категорій.

Тип міського простору в морфології міста розглядається як особлива морфологічна композиція, яка підтримує внутрішню організацію структур та сусідніх просторів. При цьому виділяються типи громадських просторів, сформовані протягом певного періоду.

Окремі будівлі, вулиці, квартали та загальна площа міста можуть належати до певного типу [339]. На найбільш загальному рівні міська тканина визначається як розташування вулиць та кварталів.

Для створення типології, за методом виявлення та групування типів, подібних за історичними стійкими ознаками формоутворення, важливими факторами для визначення міського типу є: 1. фізичний фон міста; 2. конкретні та перспективні види на місто; 3. символічне значення міста [292].

М. Кармона, Р. Транчик та інші розділяють міське середовище на два типи: традиційне та модерністське. Традиційний тип представляє собою всі види квартальної забудови, де будинки позначають і відгороджують зовнішній простір (рис. 1.16). Модерністський тип міського простору включає вільно розміщені будинки «павільйонного типу». До міських типів просторів в традиційному типі середовища належать «квартал», «вулиця», «проспект», «площа», «аркада» та «колонада» (Рис. 1.17).

Авторська концепція полягає у виділенні відкритих та замкнених типів простору, сполучення яких формує певні типи просторово-планувальної структури міста: відкритої з переважанням відкритих типів простору, замкненої з переважанням замкнених типів простору та з відкритої з переважанням замкнених типів простору (Рис. 1.25, 1.26).

Найбільше дослідження морфотипів відкритих міських просторів належить німецькому архітекторові, містобудівнику і теоретику архітектури Р. Кріе [290]. Будучи раціоналістом в поглядах на організацію міських просторів, автор досліджував морфологію просторів історичних міст, що сформувалися в передсучасних контекстах. З огляду на притаманну їм геометричну ясність і високу художню естетичність, простори історичної спадщини автор вважає еталоном містобудівного мистецтва, якого не змогло досягти, а

почасти й зруйнувало, містобудування двадцятого століття.

Р. Кріє розробив принцип класифікації відкритих просторів, заснований на поділі їх цілісної структури на набір компонентів, кожен з яких по-своєму впливає на сприйняття простору. Згідно з концепцією автора, морфологія простору формується на підставі однієї з трьох геометричних форм плану: квадрата, кола або трикутника, яка піддалася одній або декільком процедурам перетворення: повороту, сегментації, доповненню, об'єднанню, накладанню або деформації (рис. 5). Трансформація первісної фігури призводить до створення геометрично регулярного або нерегулярного плану відкритого простору. Крім того, великий вплив на морфологію простору надає композиція елементів фасадів будівель, ступінь відкритості простору (часткова або повна оточенні будинків) і, що особливо важливо – масштаб. Крім геометричних характеристик, до визначальних факторів відкритого простору Р. Кріє відносить архітектурний стиль об'єкта. Таким чином, проходження простої геометричної фігури за кількома формотворчими сходами «породжує» величезне різноманіття типів відкритих просторів.

На рис. наведені схеми, що демонструють принцип модифікації основної геометричної фігури плану в різноманітні просторові форми. (рис. 5)

У сукупності моделі і схеми, розроблені Р. Кріє, стали основою для опису і структурування існуючих відкритих просторів, а також матрицею, що відкриває перед проектувальником широкий спектр прийомів формування нового відкритого міського простору. Р. Кріє вніс великий вклад в процедуру систематизації і типологізації міських просторів, розроблений ним метод став підставою для складання свого роду морфологічної енциклопедії канонічних відкритих просторів (Рис.1.18-1.24)

Р. Кріє проаналізував традиційні міські просторові форми: площу та вулицю. Площа – захищений, контрольований простір, що мав символічну цінність і тому був обраний зразком для спорудження численних святих

місць (агора, форум, двір монастиря або мечеті). Зараз у публічній сфері площа зазнає втрат. Ринки, парадні, церемоніальні площі, площі перед церквами, ратушами тощо, були позбавлені своїх первісних функцій та їх символічного змісту, і в багатьох містах підтримуються лише завдяки діяльності реставраторів. Вулиця в своєму першому значенні була пішохідним, архітектурно оформленим простором. Визначено, що в якості громадського вуличний простір функціонує лише тоді, коли він є частиною пішохідної системи.

Кріє віддає пріоритет просторовим типам, наполягаючи на їх функційній гнучкості. Він стверджує, що «естетична цінність різних просторових типів настільки ж незалежна від короточасних функціональних проблем, як і від символічних інтерпретацій, які можуть варіюватися».

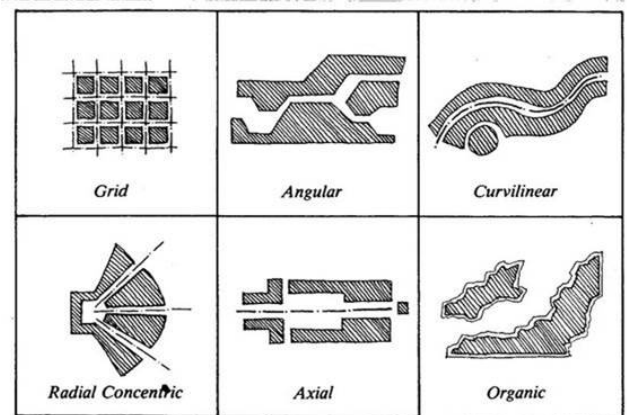
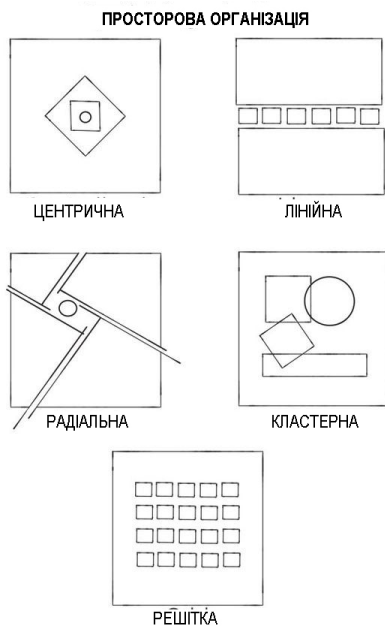

Рис. 1.16. Типи просторової організації (за Р. Транчиком)

ТИПОЛОГІЯ ПРОСТОРІВ (ЗА КАМІЛЛО ЗІТТЕ)

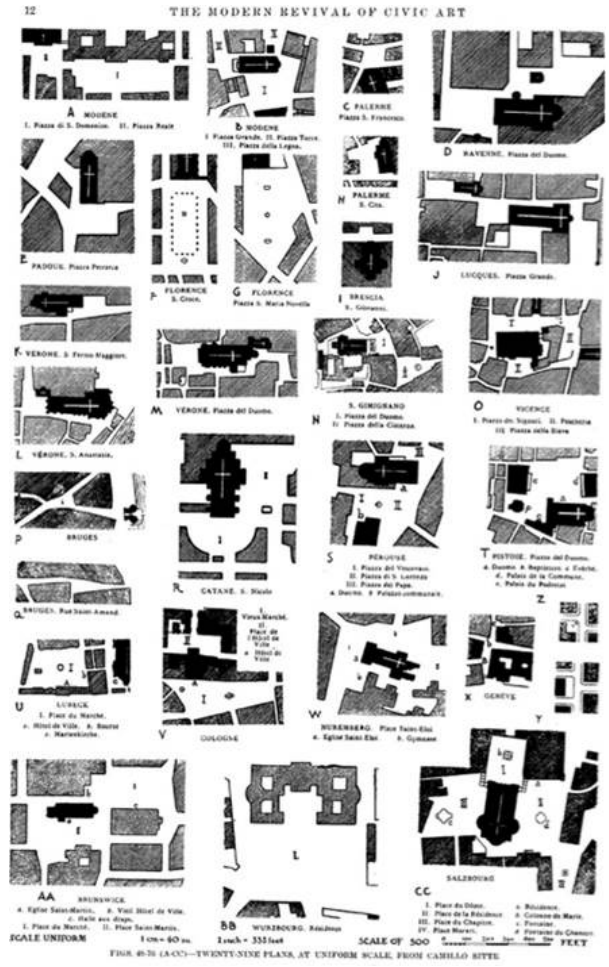
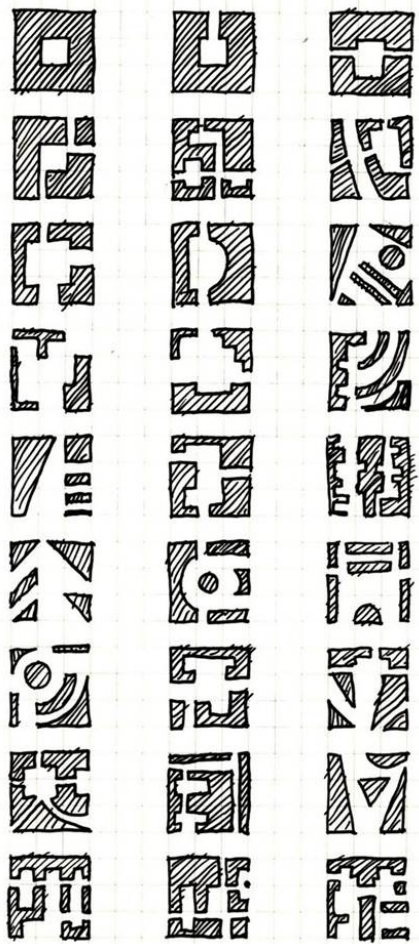

Рис. 1.17. Типологія просторів за Камілло Зітте
ТИПОЛОГІЯ ПРОСТОРІВ ПЛОЩ (ЗА Р. КРІЄ)

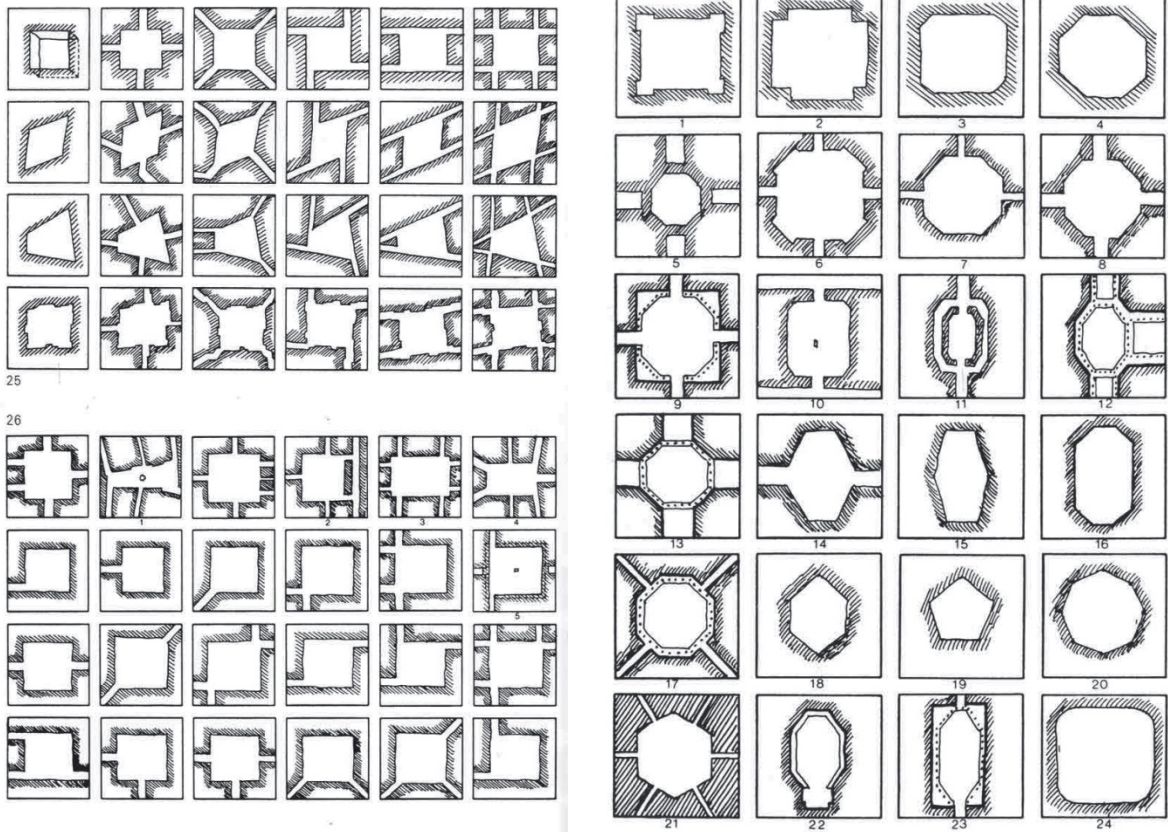

Рис. 1.18. Чотирикутні площі та їх варіації. Плани прямокутних площ.

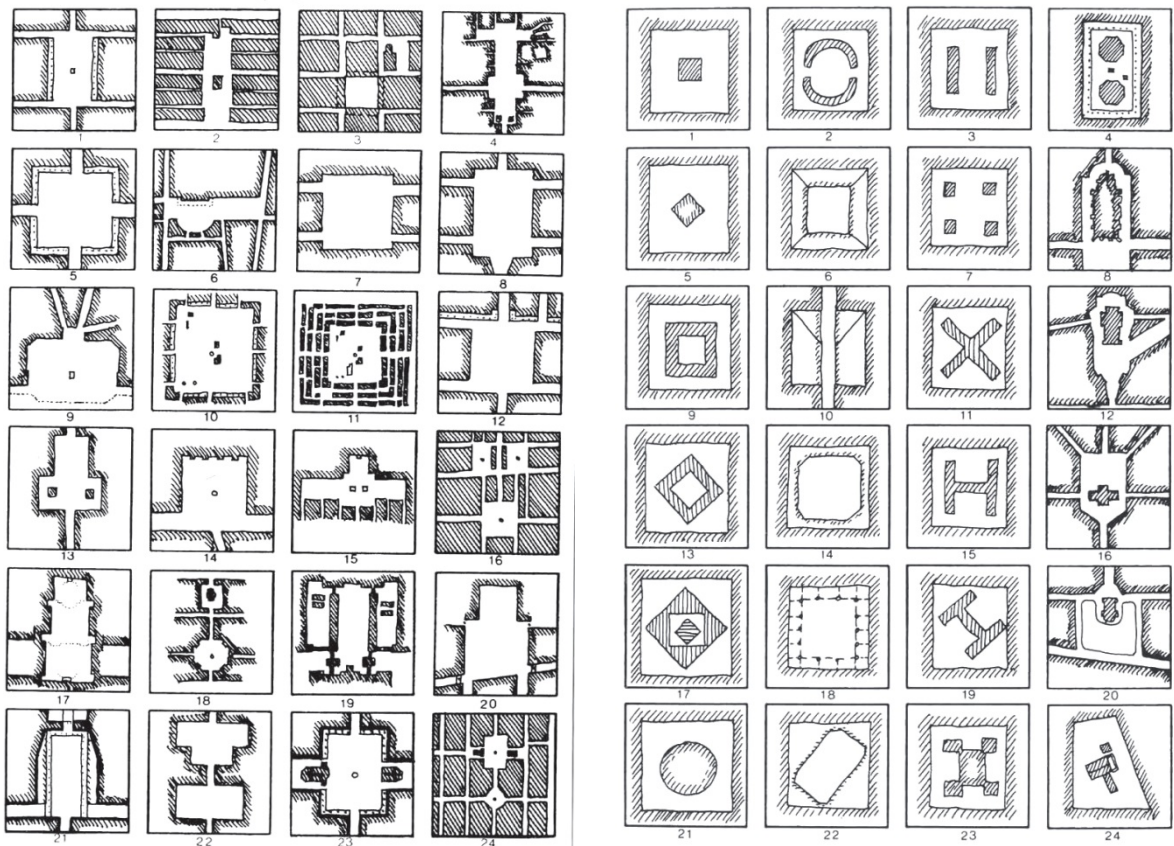

Рис. 1.19. Плани прямокутних площ. Ортогональні плани площ з будинками.

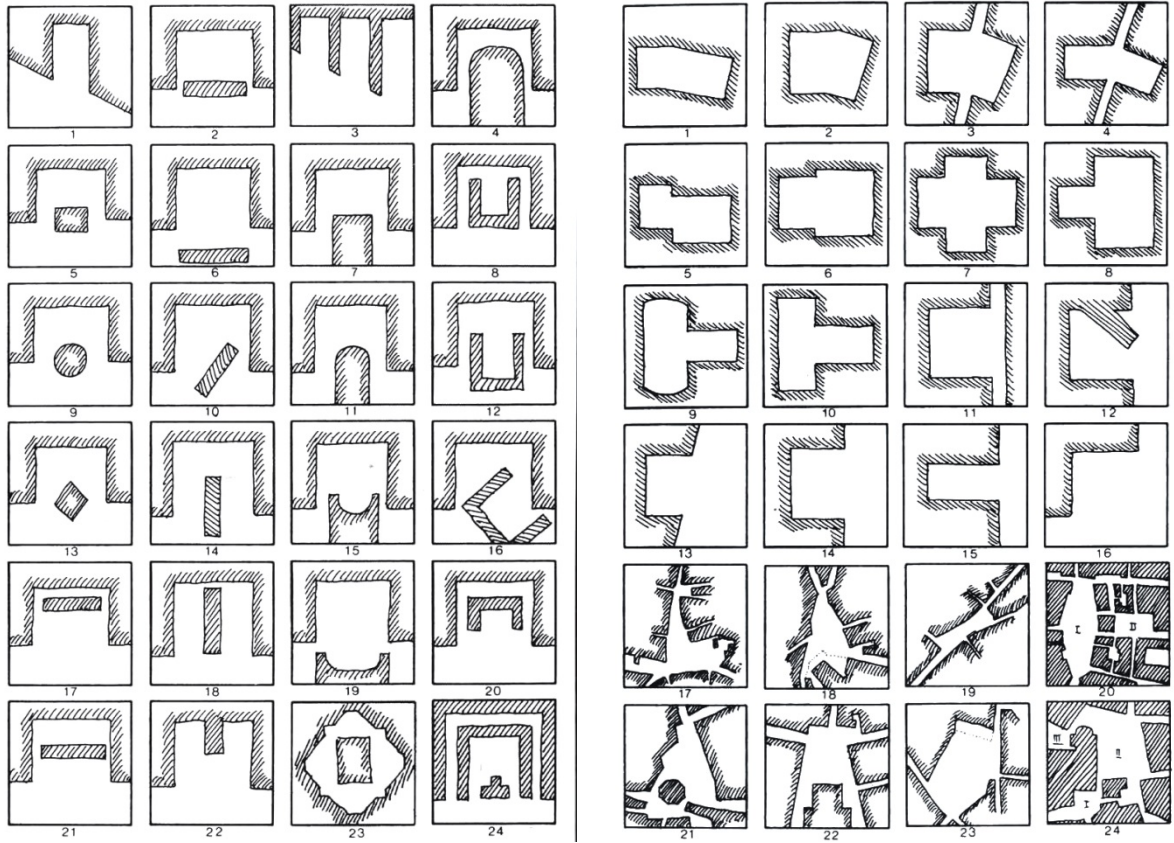

Рис. 1.20. Відкриті площі з будинками на вході . Площі, які розміщені під кутом, розділені, додані та накладені

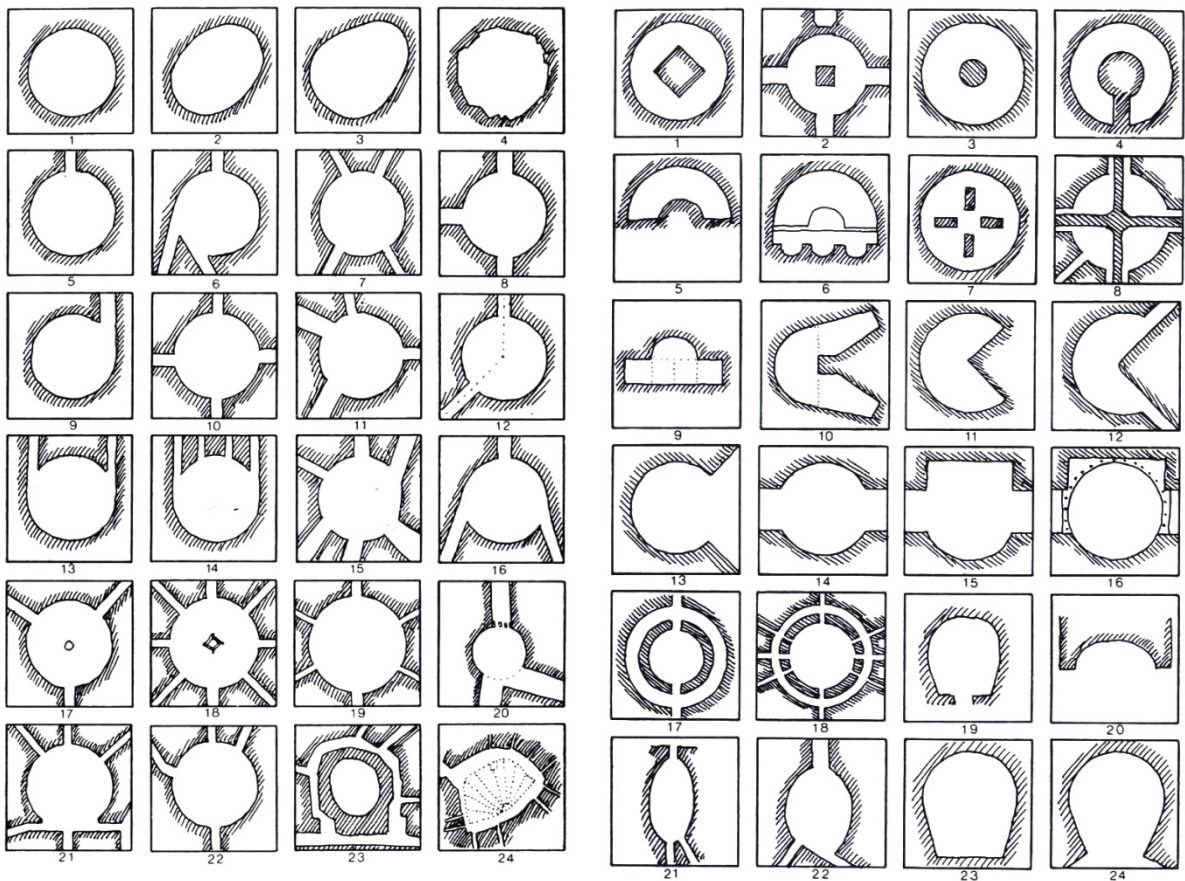

Рис. 1.21. Круглі площі та круглі площі з будинками

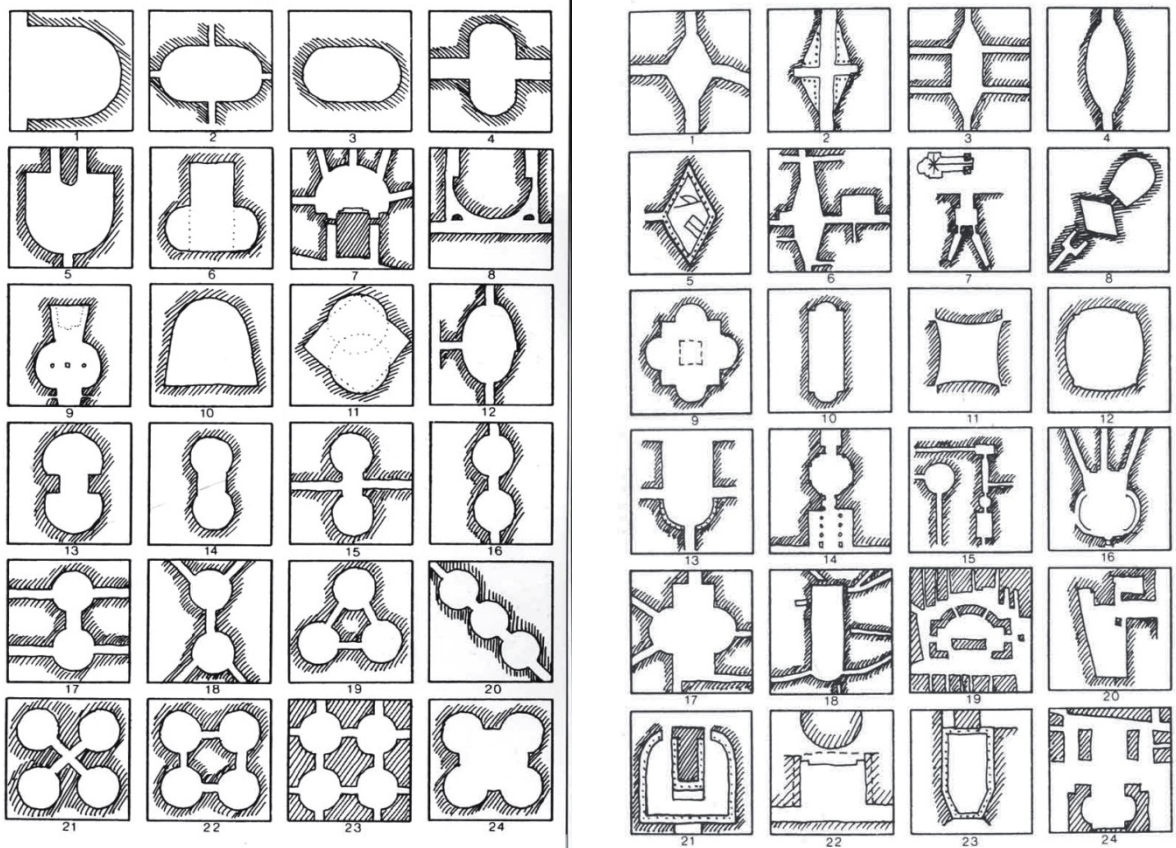
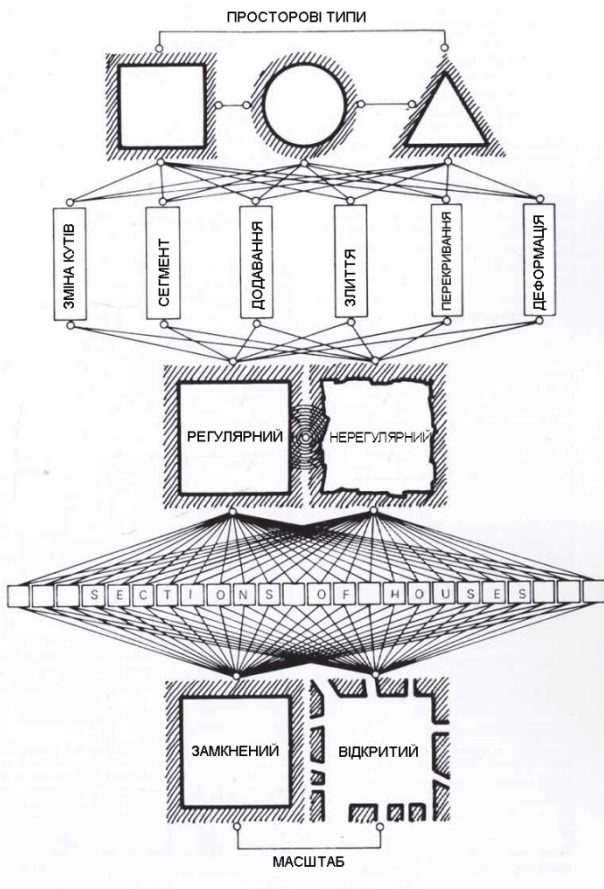

Рис. 1.22. Комбінації типів круглих площ. Складні геометричні системи

Основні форми просторових фігур

Типи трансформацій

Типи поверхонь

Деталі будинків

Ступінь замкненості простору

Масштаб

Рис. 1.23. Модель формування просторових типів (за Р. Кріє)

8

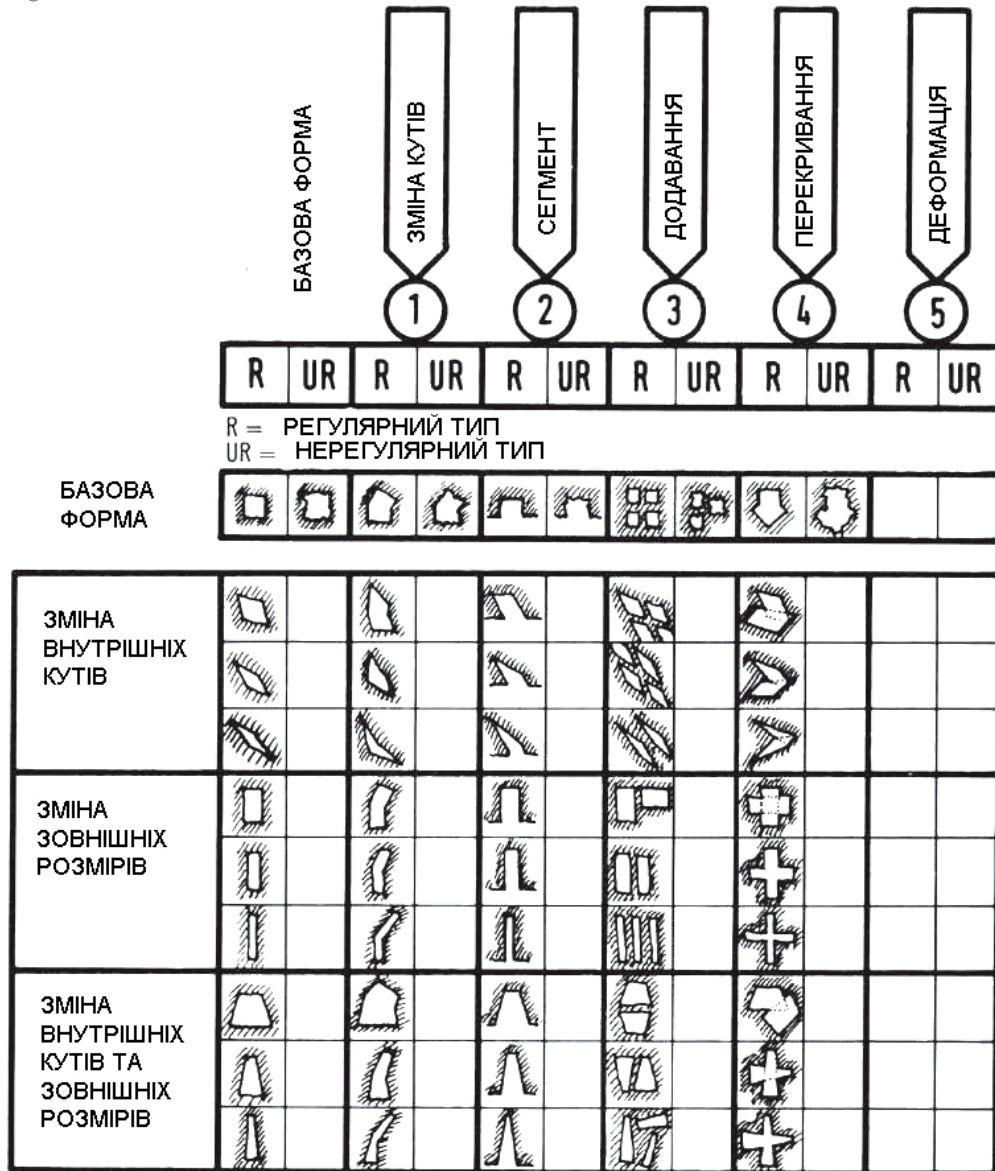

Рис. 1.24. Модель трансформації просторових типів (за Р. Кріє)

Отже, з часом просторово-планувальна структура міста ускладнювалась, видозмінювалась, однак до кінця XIX ст. малюнок громадських просторів залишався її основним формотворчим компонентом, що створював композиційну структуру міста і визначав напрямки подальшого розвитку. Саме конфігурація та зв'язки громадських просторів з оточуючими будівлями відображали сучасні соціальні норми, філософські і релігійні переконання. Тим не менше існує і зворотний вплив просторової структури на поведінку людини. Просторовий аналіз дозволяє формалізувати реальну ситуацію, розглянути архітектурний простір як естетичний

формальний елемент, що підпорядковується загальним законам композиції.

ТИПОЛОГІЯ ПРОСТОРІВ МІСТ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (авторська пропозиція)

ВІЗУАЛЬНО-ВІДКРИТІ СТРУКТУРИ		ПЛАНУВАЛЬНО-ЗАМКНЕНІ СТРУКТУРИ	
З ПЕРЕВАЖАННЯМ ВІДКРИТИХ ПРОСТОРІВ		З ПЕРЕВАЖАННЯМ ЗАМКНЕНИХ ПРОСТОРІВ	
ЛУЦЬК	УЖГОРОД	ДРОГОБИЧ	ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
ВІДКРИТІ		ЗАМКНЕНІ	
 ВУЛИЦІ-ВІСІ	 ВУЛИЦІ-КОРИДОРИ	 ВІЗУАЛЬНО ЗАМКНЕНИЙ РЕГУЛЯРНИЙ ОСЬОВИЙ ПРОСТІР	 ЗАМКНЕНІ ЛАМАНІ ВУЛИЦІ
 ТОРГОВА ВУЛИЦЯ-ІНТЕР'ЄРНИЙ ПРОСТІР	 ВУЛИЦІ-НАБЕРЕЖНІ З ОДНОБІЧНИМ РОЗКРИТТЯМ	 МІЖКВАРТАЛЬНІ ЗАМКНУТІ ВУЛИЦІ	 ВУЛИЦЯ - МЕЖА ПАРКУ
НАПІВЗАМКНЕНІ ВІДКРИТІ		НАПІВЗАМКНЕНІ ЗАМКНЕНІ	
 З НЕОБМЕЖЕНИМ РОЗКРИТТЯМ НАЗОВНІ	 ПЛОЩА-ВУЛИЦЯ, НЕ МАЄ САМОСТІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ	 ПЛОЩА-РИНОК. ПРОВІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ	 ПЛОЩА-ЗАЛ З АНФІЛАДН. РОЗКРИТТЯМ.. ПРОВІДНИЙ
 З ОБМЕЖЕНИМ РОЗКРИТТЯМ НАЗОВНІ/ ВСЕРЕД	 ПЛОЩА-АВАНСЦЕНА НА НАБЕРЕЖНІЙ	 ПЛОЩА-ПАРК. УМОВНО ЗАМКНУТИЙ	 ПЛОЩА-КИШЕНЯ ВСЕРЕДИНИ УКРІПЛЕНЬ
НАПІВЗАМКНЕНІ ВІДКРИТІ		НАПІВЗАМКНЕНІ ЗАМКНЕНІ	
 ПРОЗОРА «РЕШІТКА», НЕГАТИВНИЙ ПРОСТІР	 ЗАМКНЕНІ КВАРТАЛИ НЕПРАВИЛЬНОЇ ФОРМИ	 ЗАМКНЕНІ КВАРТАЛИ РЕГУЛЯРНОЇ ФОРМИ	 ЗАМКНЕНІ КВАРТАЛИ НЕПРАВИЛЬНОЇ ФОРМИ ПО ПЕРИМЕТРУ УКРІПЛЕНЬ
 ПРОСТІР З ОДНОБІЧНИМ МНОЖИННИМ РОЗКРИТ.	 «ГРЕБІНЕЦЬ» - ПРОСТІР, РОЗКРИТИЙ В БІК РІКИ	 НАПІВЗАМКНЕНИЙ З РОЗКРИТТЯМ НАЗОВНІ	 ДВІР-КУРДОНЕР. НАПІВЗАМКНЕНИЙ
НАПІВЗАМКНЕНІ		НАПІВЗАМКНЕНІ	

Рис. 1.25. Типологія просторів міст Західної України (авторська пропозиція)

Тип серед.	Головний складовий елемент забудови	Закономірності формування і сполучення елементів	Опис характеру забудови та її просторові характеристики
ТИП I: ЗАМОК ЛЮБАРТА			Закінчена пам'ятка архітектури і містобудівництва, просторово замкнене утворення з виявленими границями/вежі, стіни/внутрішня структура порушена, суворий охоронний режим, археологічна зона
ТИП II: ШЛЯХЕТСЬКА ЗАБУДОВА			Первісний містобуд. елемент - великомасштабна ділянка з вільно розміщеною садибою і госпбудівл. модуль неявний. Вкраплення монаст. комплексів і вільних місць. В архітектурі виділений вхід, дерев'яні деталі, різнобічна орієнтація
ТИП III: МАГДЕБУРГСЬКА ЗАБУДОВА	ЗОНИ 		Чітка нарізка видовжених парцелій будинки зблоковані тривіконними фасадами, утворюють замкнений простір торгової вулиці. Під будинками розміщені 2-3 ярусні підвали, об'єднані проходами
ТИП I: ЗОНА КАТОЛИЦЬКИХ МОНАСТИРІВ			Цілісні містобудівельні комплекси, що складаються з головної культової споруди/іноді порушена/та 2-3 поверхов. будинку келій і госпзабудови. Формують перший план панорами, межують з шляхетською забудовою
ТИП I: ІУДЕЙСЬКА ГРОМАДА	ВЕДУЧІ 		Територія колишн. єврейської громади. Втрачена забудова - характерні одноповерхові будинки, зблоковані по 3-4 в групки, що повністю займали ділянку. Вузькі вулиці, неорганізований простір
ТИП I: ПРИВАТНА САДИБНА ЗАБУДОВА	ПІДПОРЯДКОВАНІ 		Підпорядкована малоцінна забудова, має прозорий, розірв. характер переважана зеленню і госп. будівлями.
ТИП I: ЦІННА МАЛОПОВЕРХОВА ЗАБУДОВА	ПІДПОРЯДКОВАНІ 		Характерні житлові 2-3 поверхові будинки з архітектурою «цегляного» стилю XIX - поч. XX ст.
ТИП I: ІНША МАЛОПОВЕРХ. ЗАБУДОВА	ПІДПОРЯДКОВАНІ 		Хаотична 1-2 поверхова амортизована приватна забудова

Рис. 1.26. Типологія просторів заповідника м. Луцька (авторська пропозиція)

Висновки до розділу 1

1. Огляд наукових досліджень дозволив проаналізувати проблему дослідження і проектування громадських просторів. Встановлено, що громадські простори розглядаються в залежності від їх розташування: відкриті простори – як елементи містобудівної структури, інтер'єрні – в системі архітектурного проектування. Відповідно розділені і наукові дослідження на дослідження внутрішнього і зовнішнього просторів. Перехідні простори, що є важливою ланкою, яка поєднує ці типи просторів, взагалі виключені з процесу вивчення і проектування. Разом з тим розгляд громадського простору як цілісного об'єкту дослідження і проектування є необхідним і актуальним.

2. Вивчення результатів фундаментальних наукових досліджень українських учених показало, що основою дослідження архітектурно-містобудівних об'єктів є системний підхід. Разом з тим визначено, що науковий рівень розвитку морфології, синтаксису та просторових досліджень міста в Україні не є достатнім для подальшого вивчення просторових закономірностей, формоутворення та конфігурації громадських просторів, а також принципів їх використання та напрямків збереження. Порівняльний аналіз теорій міського дизайну на основі проголошених цілей дозволив обґрунтувати, що жорсткий розподіл обов'язків між архітектурою, містобудуванням та дизайном не сприяє формуванню комфортного міського середовища та знижує якість громадських просторів. Виявлено, що в дослідженнях просторової структури міста відсутня загальна теорія і методологічна основа.

3. Аналіз формоутворення міських просторів в процесі розвитку міст показав, що відкриті публічні простори були основою формоутворення міст. В античні часи (Греція) мережа відкритого-закритого простору трактувалась як єдиний громадський простір міста і була ознакою його демократії. З

посиленням імперської влади (Рим) змінюється структура громадських просторів – форумів: вона стає детермінованою, контрольованою, з визначеним напрямом руху. В епоху Середньовіччя відбувається сакралізація простору, що знаходить відображення в просторовій структурі міст. Формуються два типи структури міст – замкнені із геометрично визначеними замкненими просторами, характерні для європейського містобудування, та візуально відкриті ландшафтні структури, характерні для давньоруського містобудування, заповнені відкритим не оформленим простором з переважанням зорових необмежених зв'язків.

4. Встановлено, що сакральність середньовічного простору змінюється в епоху Ренесансу, а пізніше класицизму, його формалізацією, геометризацією і контрольованістю; в подальшому посилюється естетизація простору, з'являються нові типи просторів; завдяки появі публічних просторів міста стрімко розвиваються. Виявлено, що тоталітарні режими формували парадні великомасштабні простори з детермінованим, контрольованим напрямом руху. Епоха модернізму змінила просторову парадигму традиційного міста, що привело до втрати історично складених типів громадських просторів. Міста, таким чином, стали поступово втрачати просторову цілісність, а несформовані простори навколо висотної точкової забудови не дозволяють повноцінно використовувати їх для соціальних функцій. Разом з тим сучасна епоха характеризується поступовим зближенням зовнішнього та внутрішнього простору, формуванням громадських комплексів на основі поєднання інтер'єрних та відкритих громадських просторів та їх демократизацією.

5. Отже, аналіз дослідження проблем формоутворення громадських просторів показав відсутність теоретико-методологічної бази дослідження громадських просторів, зокрема, їх просторової структури і системи зв'язків; підтвердив необхідність вивчення і проектування інтер'єрних та відкритих громадських просторів на спільній основі як частини єдиної просторової системи міста; визначив актуальність розробки наукових принципів регенерації

та трансформації громадських просторів, а також принципів їх збереження як об'єкту історико-культурної спадщини.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора [115, 116, 119, 128, 134, 135, 313, 315, 319, 321].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМОУТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

2.1. Теоретичні основи формоутворення громадських просторів

Аналіз відповідної літератури дозволяє зробити висновок про зближення поглядів різних авторів в тому, що стосується визначення суті методології в архітектурі та містобудуванні: це – вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби архітектурно-містобудівної діяльності в області теорії і практики. Така позиція дозволяє сформулювати основні ознаки методологічного знання щодо просторово-планувальної структури міста та її приналежності до вирішення специфічних суперечностей: між процесами пізнання і архітектурно-містобудівною практикою; між предметом пізнання і методом, за допомогою якого можливо пізнання цього предмету. Теоретико-методологічне знання виводиться з існування проблеми, що містить в собі обидві суперечності: між предметом і методом, між пізнанням і перетворенням. Тому знання, отримане при вирішенні теоретичної проблеми, формує теоретичні основи науки нижчих рівнів; методологічної проблеми – методологічні основи відповідного знання.

Ознакою методологічного знання є єдність і взаємозв'язок теоретичної і практичної діяльності. Отже, методологія разом з теорією – науково-пізнавальною діяльністю – повинна мати і власну теорію науково-практичної діяльності. Дана ознака формує в методології дослідження та формоутворення громадських просторів структурну якість: єдність пізнавальної, дослідницької і практичної діяльності.

Важливою умовою існування методологічного знання є структурованість і внутрішня організація його змісту. Вивчення філософської і наукової літератури, присвяченої питанням методології науки, узагальнення наукових позицій різних авторів дозволили виділити основні підходи до визначення змісту методологічного знання:

- загальнофілософська, загальнонаукова методологія впливає на структуру, функції, характер прояву і впливу на пізнавальні процеси в архітектурі та містобудуванні, але не має можливості відобразити зміст методологічного знання в досліджуваній області;

- «технології» методологічного аналізу передбачають, що методологічні розробки повинні бути реалізованими в наочному полі наукового дослідження і в його результатах;

- виділення рівнів методологічного знання: філософські знання, загальнонаукова методологія, конкретно-наукова методологія, спеціально-наукова методологія; методика і техніка дослідження;

- змістовно-функціональна концепція методологічного аналізу наукового знання, інструментом якої виступають рівні аналізу: гносеологічний, світоглядний, логічний, науково-змістовний, технологічний і науково-методичний. Характер даної концепції обумовлено її спрямованістю на застосування трьохелементної підстави методологічного аналізу – «рівень», «зміст» і «функція». Дослідження методологічного знання починається з вищого, найзагальнішого, а закінчується локальним рівнем його пізнання, чим забезпечується взаємозв'язок теорії і практики – від гносеології об'єкту до методів його пізнання і перетворення; отримане знання відноситься до вищого значеного рівня аналізу, а отже, синтез дозволяє відобразити його у вигляді ієрархічно впорядкованої системи.

Така організація знання про методологію дозволяє розглядати його у вигляді теорії архітектури та містобудування. Таким чином, аналіз формоутворення та регенерації громадських просторів здійснюється шляхом дослідження конкретно-наукових знань архітектури та містобудування, але з урахуванням методологічної функції знання більш високого рівня абстракції. Сукупність знань, виведена в логічну систему з елементів – підстави, теорії, законів, закономірностей, категорій поняття – є логічною структурою наукової методології дослідження формоутворення громадських просторів.

Наочний зміст методології дозволяє розглядати громадський простір як область практичної діяльності – практичний рівень, відбивану у відповідній теорії, і як наукову дисципліну – теоретичний рівень, відображену у відповідній методології – методологічний рівень. Наочний зміст визначає методологію формоутворення та регенерації громадських просторів у структурному вигляді:

а) як один із загальних розділів архітектури та містобудування, що досліджує і формує зміст, організацію і методіку, логічну структуру і принципи науково-дослідної діяльності. Це знання може бути описано у вигляді мінімального переліку методологічних категорій, що виступають як характеристики наукового дослідження: проблема, тема, актуальність, об'єкт дослідження, його предмет, мета, задачі, гіпотеза, положення, що захищаються, значення для науки, значення для практики;

б) як системний аналіз логічної структури громадського простору, його розвитку та реалізації основних функцій;

в) як знання про дослідження, формоутворення та регенерацію громадського простору через упровадження наукових знань.

Таким чином, теорія науково-дослідної діяльності, конкретно-наукового знання і науково-перетворювальної діяльності в своїй сукупності формують теорію більш високого рівня – теорію проблем методології формоутворення та регенерації громадського простору. Багаторівневий характер цієї методології містить складові: філософську, загальнонаукову, конкретно-наукову, дисциплінарну, міждисциплінарну. Це дозволяє сформувати структуру тієї частини методології дослідження та регенерації громадського простору, яка пов'язана з пізнанням і перетворенням останнього.

Категорія «громадського простору» в системі містобудівного знання може бути осмислена в наступних аспектах:

- як історичні зміни морфології громадського простору від еволюції функціонального змісту;

- як гнучка трансформація просторової структури відповідно до зміни функціонального режиму;

- як художньо-образне, метафоричне та символічне вираження громадського простору;

- як еволюція просторової структури в ході розвитку просторово-планувальної структури міста.

Зміна морфології простору визначає індивідуальний розвиток міського організму – онтогенез, розвиток міського середовища як вигляду (типу) в ході історичного розвитку – філогенез.

Це дослідження є першим наближенням до розробки теорії формоутворення громадських просторів, враховуючи складність об'єкту дослідження та неоднозначність самого терміну «теорія». У своєму давньогрецькому походженні дієслово *theoreein* означало «бути спостерігачем, і продукти цієї спостерігацької діяльності, *theoremata*, були лише припущеннями та здогадками. Це значення все ще відображається у повсякденному використанні. Поширені теорії – це спостереження, які мають менший статус, ніж факти, в кращому випадку тимчасове виправлення, поки факти не стануть відомими. Вираз «лише теорія» однозначно очікує, що теорія врешті не буде підкріплена «фактами», а буде замінена фактами. У цих сенсах теорії втілюють непоправні невизначеності і, схоже, становлять форму думки, метою якої є заміщення себе псевдотеоретичним, а отже, безпечним знанням. На відміну від цього, у сучасній науці слово «теорія» сьогодні означає найглибший рівень розуміння явищ. Успішні теорії в областях, де раніше ніхто не переважав, як теорія еволюції, є найбільш епохальними інтелектуальними подіями. Конфлікти між конкуруючими теоріями, скажімо, про походження Всесвіту чи природи матерії, що ведуться на незрозумілих полях боїв макро- та мікро явищ, є одними з епосів думки кінця XX століття [267].

Джерело цієї двозначності, звичайно, не полягає в примхах етимологічної історії, але в природі самих теорій. Теорії знаходяться в царині

спекулятивної думки, оскільки вони базуються на коріннях, припущеннях. Вони самі по собі не є, наприклад, твердженнями про спостережувані явища і навіть не твердженнями про закономірності, які можна виявити у спостережуваних явищах. Це пропозиції щодо гіпотетичних процесів, які можуть бути відповідальними за закономірності, які ми бачимо у явищах. Як такі вони мають обов'язково абстрактний характер і є суто концептуальними сутностями [267].

Жодна сукупність понять, що стають частиною теорії, не може існувати ізольовано. Навпаки, концепції можуть існувати лише як частина концептуальних схем, за допомогою яких ми інтерпретуємо наш світовий досвід і перетворюємо інформацію на знання. Жодне поняття або набір понять не може існувати у вакуумі. Кожен з них повинен бути включений у ширший спектр положень чи припущень про те, яким є світ і як він працює.

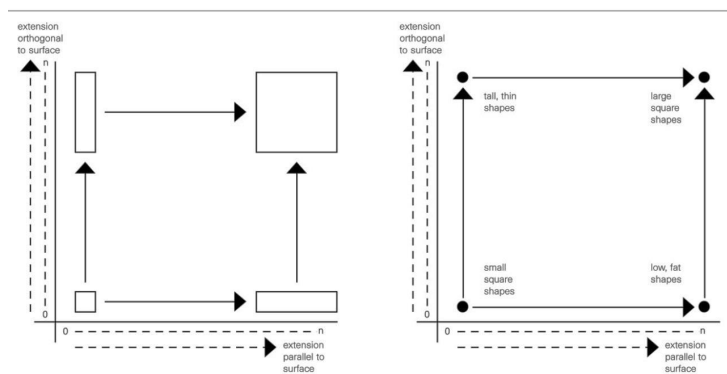
Теоретизація починається тоді, коли ми відзначаємо певний тип явища та робимо певні припущення. Перше з них – відзначення закономірностей – починається з описів. Проте, зазначає Гілліє, як опис тісно пов'язаним з тим, як ми пізнаємо світ, так і теоретичність пов'язана з тим, як ми діємо у світі. [267]. Таким чином, ми бачимо, що закономірності є вихідною точкою теорії, але вони не є самою теорією. Закономірності ініціюють процес теоретизації, оскільки з існування закономірностей ми робимо висновок, що в будь-якому процесі, який створює ці поверхневі закономірності, повинна існувати якась інваріантна структура. Теорії стосуються природи цього процесу, точніше це спроби моделювати інваріантну структуру процесів, які, як вважають, існують, щоб існували поверхневі закономірності.

Оскільки думка і опис вже дають нам картину світу, яка, принаймні, на якомусь рівні відображає свій порядок і, отже, пояснює це, ми змушені визнати, що коли ми починаємо процес теоретизації, ми вже маємо погляд на світ, який багато в чому дуже схожий на теорію, оскільки робить світ більш-менш цілісним та організованим. Різниця полягає в тому, що теоретичне розуміння, яке ми отримуємо з культури та описів, відображає не внутрішній

порядок, який породжує поверхневі закономірності, а порядок самих цих поверхневих закономірностей.

Оскільки поверхневі закономірності є об'єктом теорії, першим кроком у теоретизації є формалізація ідеї. Насправді існує простий спосіб отримати ідею закономірності з явищ і представити її як чисту закономірність, незалежно від загальної якісної природи речей. Ідея полягає в тому, щоб перевести властивості об'єктів з реального простору в абстрактний простір, що дозволяє зрозуміти природу цих властивостей. Це робиться за допомогою звичної техніки заміни простору, в якому існує об'єкт, абстрактною системою координат, в якій осі представляють ті властивості об'єкта, які, здається, представляють інтерес як закономірності.

Якщо можна представити властивості об'єкта як точку в просторі властивостей, а не як набір фактичних властивостей у реальному просторі, то можна легко представити закономірність в стосунку цих властивостей. Можна використовувати простір закономірностей для формалізації думки, що спостережувана закономірність полягає не в видимих класах чи типах речей, а в послідовностях станів речей. Тому кожен раз, коли змінюється одна змінна, регулярно з'являється зміна іншої змінної. Система координат, що показує залежність однієї змінної від іншої, зображено на рис. 2.1.

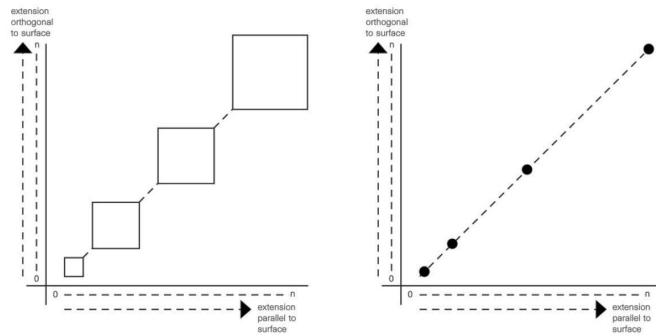

Рис. 2.1. Залежність однієї змінної від іншої (за Б. Гілліє)

У наведеному вище випадку фігури, зображені в координатному просторі, показують, що збільшення одного виміру завжди пов'язане зі збільшенням іншого. Тобто це система координат, що показує залежність однієї змінної від іншої. Пов'язані зміни також можуть бути представлені у вигляді точок у просторі властивостей. Позиція точок вказує на те, що зміна одного виміру завжди пов'язане зі зміною іншого.

Простір закономірностей – це засіб управління атрибутами, які слід враховувати за зразком подібностей та відмінностей. Там, де присутній реальний об'єкт, проявляються всі його властивості. У просторі закономірностей присутні лише вибрані властивості.

Подібно до того, як припущення, задане для відзначення закономірностей, полягає на визначенні різниці між порядком і випадковістю, припущення, що дозволяє перевести цей висновок в теорію, полягає в тому, що поверхнева закономірність передбачає наявність системного процесу, такого, що структура цієї системи в якомусь сенсі інваріантна. Теорія – це спроба моделювати ці інваріанти в системі взаємозалежних понять. Теорія є моделлю, оскільки вона має справу із способом взаємозв'язку речей, щоб виробляти поверхневі явища, і абстрактною, оскільки вона представляє систему якимись іншими способами, крім самої системи.

Оскільки теорії – це абстрактні робочі моделі процесів, які породжують фактичні, вони також дають основу для здогадок про можливе. Діючі теорії дозволяють нам вийти за межі накопиченого досвіду реальності та здогадуватися про можливі стани реальності, сумісні з моделлю. Саме цей зв'язок

між фактичним та можливим робить теорії настільки корисними для прогнозування. Теорії складаються з понять, як правило, у формі системи взаємозалежних понять з двома формами виразу: описовим та формальним (математичним).

Інтуїтивні поняття, що пронизують і дають сенс нашим мовам, мають це багатство і неточність, тому їх можна використовувати в будь-яких ситуаціях, і справді, лише в тому контексті, в якому використовується поняття, його значення стає однозначним. У науці обмежується саме це багатство та неточність. Наукові поняття, хоча і виражаються мовою, набагато вужчі за своїм потенційним застосуванням, ніж звичайні лінгвістичні поняття. Вони виражають більший зв'язок між речами, але ціною звуження сфери застосування.

Теорія – це система понять, що поєднує описові форми з їх певною неточністю та математичні чи формалізовані форми, які переводять поняття в явища з великою точністю. Таким чином, теорії пов'язують наше розуміння світу, представлене лінгвістичними поняттями, з явищами шляхом формальних виразів, що відповідають цим поняттям. (Рис.2.2)

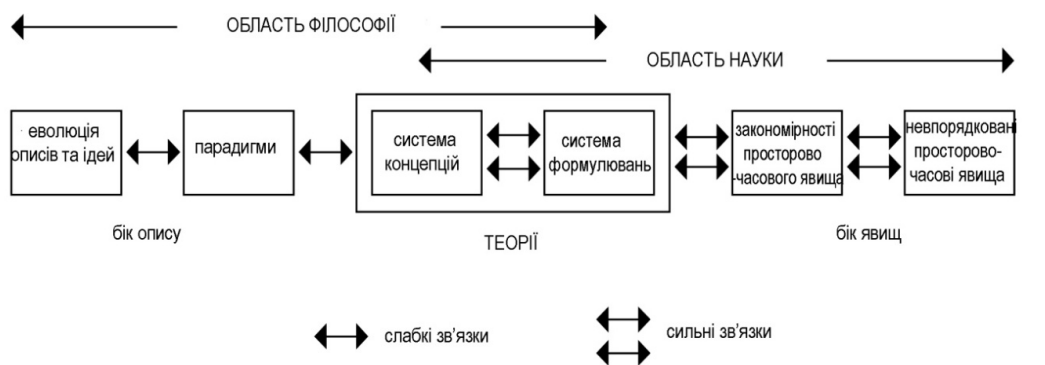

Рис. 2.2. Еволюція описів та ідей (за Б.Гіліє)

Малюнок 2.2. показує не місце теорії між описами та реальним світом, але також і те, як наука співвідноситься з філософією, що частково перекривається наукою у цій загальній схемі. Загальна форма діаграми демонструє еволюцію описів та ідей порівняно з явищами просторово-часового континууму. Теорії знаходяться в центрі, що визначає її відношення між системою понять та системою формальних виразів, та діє двома шляхами: через

концепції уточнюються парадигми, що повертаються в область філософії до еволюційної структури опису ідей, які є одночасно і неминучим контекстом, і неминучим обмеженням теорії; а через систему формулювань виявляються закономірності в просторово-часових явищах.

Теорії в науковому сенсі – це один крок від парадигм, з одного боку, та закономірностей, з іншого, оскільки вони складаються з концепцій, які пов'язані між собою в систему, та формальних методів, які використовуються для перевірки закономірностей, передбачених системою понять, у просторово-часовому континуумі. Отже, наукові теорії вимагають, щоб три взаємозв'язки були особливо сильними: відносини між поняттями, що утворюють концептуальну систему; співвідношення між поняттями та формальними методами вимірювання; та взаємозв'язки між цими формальними прийомами та просторово-часовими явищами. Як видно з діаграми, наука і філософія є суперницями в області теорії, але лише тому, що їхні зайняття тягнуться від теорії в протилежних напрямках, завдяки чому наука і філософія охоплюють те, що повинно бути покрито теоретичною думкою. Однак саме тому, що наука переходить від понять до явищ, її теорії походять від співвідношення між поняттями, що складають теорію, і сенсом, який отримується від повсякденних описів. У цьому сенсі наукові теорії психологічно найсильніші там, де вони насправді найслабші, тобто там, де концепції, що формують теорію, повертаються до більш широких концептуальних систем, що інформують про повсякденне життя [267].

З огляду на ці визначення, аналітична теорія архітектури повинна опиратися на об'єктивні закономірності, що пов'язують конфігураційні аспекти форми та простору з поведінковими та експериментальними результатами. Архітектурна теорія – це спроба зробити той чи інший з недискурсивних аспектів архітектури дискурсивним, описуючи недискурсивність у поняттях, словах і цифрах. Можна сказати, що архітектурна теорія прагне створити «недискурсивну техніку», тобто техніку для вирішення тих питань шаблону та конфігурації форми та простору, до

яких відсутні описові дискурсивні форми. [267]. Б. Гілліє зазначає, що архітектурна теорія, принаймні в «вузьких» аспектах, за допомогою яких вона описує та прописує дизайнерські рішення, є спробою контролювати архітектурну зміну.

Щоб виявити недискурсивні закономірності, потрібні недискурсивні методи для опису або просторових закономірностей, або формальних закономірностей (або, можливо, обох), які не пов'язані з яким-небудь конкретним типом просторової чи формальної конфігурації чи шаблону, і які придатні для загального застосування для опису всіх можливих типів шаблонів. Такий набір недискурсивних методів аналізу конфігурації, було розроблено у вигляді методу «просторового синтаксису». Ці методи використовуються для двох основних цілей: по-перше, щоб виявити конфігураційні аспекти простору та форми, які є носіями культури, в будівлях та тканині міста, і по-друге, через ці порівняльні дослідження – для розробки бази даних, що дозволить поступово розвивати загальну теорію просторового аналізу в архітектурі.

Використання методів конфігураційного аналізу передбачає певну формалізацію об'єкта дослідження, отже, представлення його як складної системи. Ідея системного підходу до дослідження і проектування міста природно виникає в процесі вирішення практичних завдань сучасного містобудування. Органічна цілісність планувальної структури міста, високий ступінь взаємозв'язку складових елементів дозволяє віднести її до розряду системних об'єктів. Загальні положення системного підходу до вирішення містобудівних проблем були розроблені ще в 80-ті роки ХХ ст. Л.Н. Авдотьїним. Ним були виведені основні принципи системно-структурного підходу: ієрархічність побудови окремих рівнів системи; послідовна диференціація підсистем і елементів системи; виділення основних системоутворюючих ознак.

В якості системи стала розглядатися планувальна структура міста (М.К. Кудрявцев), яка володіє стійкими рисами і всіма категоріями системи: цілісності, множинності, конфігурації, зв'язності, крупності, самодостатності,

неоднорідності, щільності та розвитку; при цьому завданням її реконструкції має бути створення стійкої планувальної структури, для чого необхідним є історико-генетичний та морфологічний аналіз тенденцій розвитку міста.

Застосування системних методів в містобудуванні обмежено великою кількістю критеріїв, складністю міської системи та її динамічністю, що надає їй схожість з живим організмом і змушує обмежуватися дослідженням однієї будь-якої області. Найбільш інтенсивно в різних аспектах досліджується функціонально-планувальна структура міста (Г.Н.Лаврік, М.М.Дьомін, О.Е. Гутнов) [45,49,92,116].

Розгляд об'єктів і процесів як систем, тобто у всій сукупності складових їхніх компонентів, взаємозв'язків і відносин, включаючи відносини з навколишнім середовищем, став правилом сучасного наукового пошуку в теорії містобудування.

З огляду на загальну теорію систем, вихідні положення теорії архітектури та містобудування спираються на два базових принципи:

- принцип системності: міське середовище розглядається з позицій системного цілого і його закономірностей; об'єкти, явища й процеси міського середовища представляються як складна система з усіма властивими їй закономірностями;

- принцип ізоморфізму – наявність однозначної (ізоморфізм) або часткової (гомоморфізм) відповідності структури однієї системи структурі іншої, що дозволяє моделювати ту або іншу систему за допомогою іншої, подібної їй в тому або іншому відношенні.

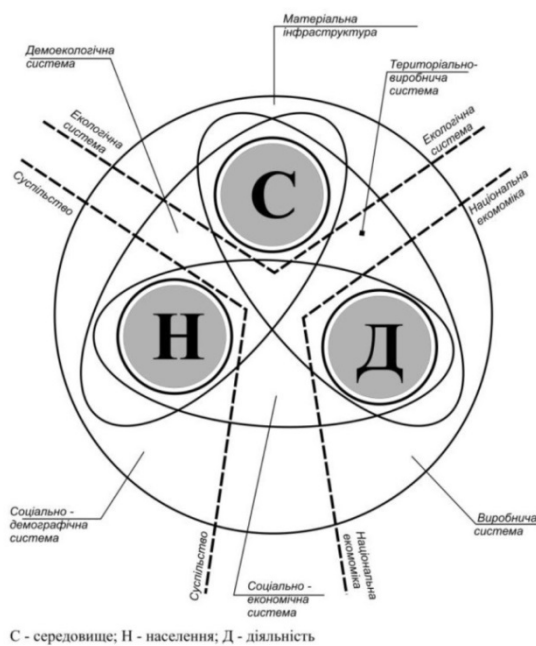
Обидва принципи – принцип системності й принцип ізоморфізму – підкреслюють наявність загальних системних закономірностей в архітектурі й містобудуванні.

Усе більше наукових досліджень присвячуються питанням системногорозвитку міста в сучасних умовах, серед яких слід відзначити фундаментальні дослідження Дьоміна М.М., Заблоцького Г.А., Ключниченко С.С., Лаврика Г.І., Устенко Т.В., Фільварова Г.Й., Фоміна І.О.,

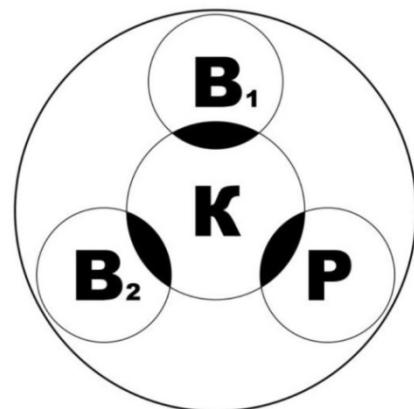
та ін.[49,79,92,193,199].

Необхідність розгляду й фіксації основних понять системної методології в даній роботі викликана наступним: у рамках системних досліджень містобудівних систем, об'єктів і містобудівних утворень дотепер не вироблена загальноприйнята думка з багатьох методологічно важливих питань; невизначені багато базових понять, включаючи поняття системи. Аналіз і діагностика стану і цінності атрибутів міського середовища (забудова, простір, функції, властивості, зміни), визначення цілей і прогнозування його трансформації повинні базуватися на теоретичних містобудівних категоріях: структура, організація, генезис, композиція, кожна з яких має просторову, функціональну і латентну складові.

Модель регіональної містобудівної системи (за М.М. Дьоміним)

Основні групи процесів діяльності людини (за Г.І. Лавриком)

B₁ - виробництво першого роду,
B₂ - виробництво другого роду,
P - процеси сфери рекреації,
K - комунікаційні процеси

Рис. 2.3. Модель містобудівної системи «середовище-населення-діяльність» (за М.М. Дьоміним).

**Структурні моделі екологічних систем
«середовище↔населення» (За Г.І. Лавриком)**

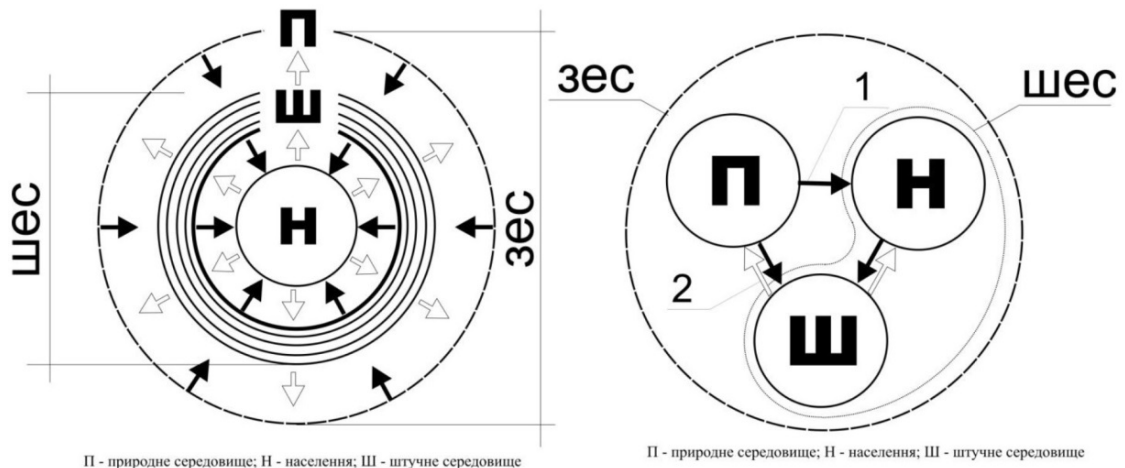

Рис. 2.4. Структурні моделі містобудівних систем (за Г.І. Лавриком).

Система «середовище – громадський простір» забезпечує необхідні умови для перебування та діяльності людини. Діяльність представляє певні процеси людської життєдіяльності. На думку вчених-архітекторів [2], всі архітектурні системи, незалежно від рангу в загальній ієрархії, включають в собі однакове число видів системоутворюючих компонентів. Виходячи з цього, всі архітектурні системи (підсистеми), що відрізняються кількісними і якісними характеристиками своїх компонентів, можуть бути відображені однією формальною моделлю із точністю до С-ізоморфізму. Тому, модель містобудівної системи «населення – середовище – діяльність» (за М.М. Дьомінім) може бути прийнята за основу для побудови моделі міського громадського простору та дослідження його компонентів і яка, в свою чергу, є підсистемою загальної містобудівної системи. (Рис.2.3, 2.4)

Системні дослідження в архітектурі й містобудуванні містять системний аналіз і системний підхід. Системний підхід являє собою методологічне вираження принципу системності, загальнонаукової методології якісного дослідження і інтегративного моделювання містобудівних об'єктів та містобудівних процесів як систем. Системою в загальнонауковому розумінні є сукупність взаємозалежних і взаємодіючих компонентів – об'єктів і процесів, які утворюють єдине ціле, що володіє

властивостями, яких не мають компоненти, розглянуті окремо. Поняття «містобудівна система» відбиває морфологічну, функціональну й інформаційну єдність містобудівних об'єктів, процесів й явищ, єдність законів їхнього функціонування. Основні властивості системних містобудівних об'єктів: цілісність, ієрархічність та інтегративність. Просторово-планувальна структура міста та міське середовище в цілому – інтегральні явища, що створюються завдяки дії багатьох факторів і є багато складовими. Просторово-планувальна структура міста володіє ознаками системи: цілісністю; наявністю двох і більше типів зв'язків (просторовий, функціональний, синтаксичний і т.д.); структурою, визначеними межами та тенденціями розвитку.

Отже, просторово-планувальна організація історичного центру міста визначає композицію історичного міста в цілому і являє собою цілісну систему вуличної мережі та міських просторів, що складається з двох підсистем – просторово-планувальної та об'ємно-просторової. Ця система включає елементи (типи просторів), структуру зв'язків між елементами, тенденції розвитку та межі розвитку.

У дослідженні на основі достовірних джерел аналізуються: генеза просторово-планувальних структур міст та формоутворення міських просторів; типи громадських просторів та їх конфігураційні характеристики в процесі формоутворення і використання.

Дослідження автора базуються на структурному підході у вивченні організації громадських просторів.

Морфологічна теорія описує історичний процес розвитку в міській формі та його просторові наслідки. Виділяються однорідні ділянки – клітини міського ландшафту. Ю. Ідак в своїй дисертації «Основи морфології міста» виділяє елементи просторової структури, аналізуючи систему міської форми та її компоненти. Встановлено, що морфологічна система є однією з форм містобудування. Цю систему можна розділити на три важливі розділи:

- елементи, що надають форму структурі (організація елементів);

- елементи, що є регулярними (об'єкти);
- компоненти (дорожні мережі, сегментація, корпус).[75]

А.Е.Гутнов, досліджуючи структурно-функціональну організацію міської системи, визначив, що стійкість її елементів слугує гарантією спадкоємного розвитку міста, звідси впливає стратегія містобудівного проектування - використовувати природну «інерцію» процесу розвитку міста, спрямовуючи її в потрібне русло.

Запропоновано аналогічну модель розвитку просторово-планувальної структури центру на основі виявлення стійких просторових елементів.

Використання кількісних параметрів полегшує використання математичних методів дослідження, однак для аналізу композиційно-просторової побудови системи тільки кількісних методів недостатньо. При цьому стані питання, як вказував А.Е.Гутнов, доцільно прагнути до формування логічних, якісних моделей містобудівних систем.

Аналіз формоутворення просторово-планувальних структур міст України та світу, проведений в 1-му розділі, дав можливість виявити стійкі просторові ознаки і принципи організації різних просторових структур. Їх стійкість в процесі еволюції міста примушує зробити висновок про системну приналежність просторово-планувальної структури історичного ядра, а типологічні ознаки віднести до системоутворюючих.

Таким чином, під впливом структуроутворюючих (історичних та природних) чинників просторово-планувальна структура історичного центру до XIX ст. сформувалася як цілісна система, що розвивається, зі властивими їй принципами організації, стійким набором відносно незмінних елементів та комплексом зовнішніх і внутрішніх зв'язків.

Якщо відволіктися від сукупності діючих на систему чинників, залишивши лише головні характеристики – принципи просторової організації та динаміку розвитку в часі, можна представити історичне ядро міста у вигляді спрощеної моделі – як сукупність певним чином організованих просторово-планувальних елементів, об'єднаних стійкими

зоровими та планувальними зв'язками в цілісну просторову систему, що розвивається. Побудова такої описової моделі дасть можливість визначення перспектив і напрямків її подальшого розвитку на основі властивих тенденцій. Просторова організація системи визначається приналежністю до певного просторового типу, який може бути виявлений в результаті аналізу історичної еволюції міста.

Кожній система притаманні:

принцип стійкості системоутворюючих (типологічних) ознак;

принцип відповідності стійких ознак та тенденцій розвитку системи її просторовому типу;

принцип підпорядкування тимчасових, нестійких характеристик системоутворюючим ознакам.

У вивченні просторових закономірностей історичного ядра можна виділити три основні рівні:

перший рівень – окремі споруди, ділянки планування і принципи їх поєднання в певні типи простору, котрі розглядаються як різні комбінації будівель і їх розміщення відносно один одного;

другий рівень – передбачає об'єктом розгляду безпосередньо просторово-планувальну структуру історичного ядра, що представляє собою сукупність характерних типів простору, об'єднаних стійкими візуальними і планувальними зв'язками в цілісну систему, яка характеризується історично складеними принципами організації та просторово-часовими параметрами;

третій рівень – система центру великого міста і місто в цілому, що включає у вигляді окремих підсистем історичне ядро і інші містобудівні освіти. Цей рівень характеризується наявністю розгалужених просторово-планувальних зв'язків між підсистемами і зовнішньою системою, що формують власне планувальну структуру міста.

На кожному рівні виділяється основний об'єкт дослідження (тип міського простору, просторово-планувальна структура історичного ядра, місто в цілому), котрий в свою чергу визначається як система, що

складається з відносно неподільних елементів, об'єднаних стійкими зв'язками . Кожна система характеризується:

принципами організації (основні з них сформувався в процесі історичної еволюції під впливом ряду факторів, частково доповнені сучасними перебудовами, частково втрачені);

принципами включення в зовнішню систему (принципи організації зовнішньої системи і зв'язок з іншими системами);

наявністю основних і другорядних елементів і показників (сюди включаються параметри самої системи і її складових елементів);

тенденціями розвитку, зумовленими комплексом зовнішніх зв'язків.

При дослідженні просторово-планувальної структури ядра пропонується виділяти дві основні підсистеми: просторово-планувальну та об'ємно-просторову. Первинними елементами в першій підсистемі будуть типи міського простору та ділянки планування, в другій – об'ємні доміанти і рядова «тканина».(Рис.2.5)

Переважає чи іншої підсистеми визначає приналежність системи до просторового типу. У відкритих системах домінує об'ємно-просторова підсистема, а внутрішня структура характеризується невизначеністю параметрів окремих елементів, неоднорідністю просторової щільності, нерівномірністю та дискретністю розподілу простору. В системах з переважанням замкнутих просторів домінує просторова -планувальна підсистема, поряд з цим системі притаманні визначеність і чіткість параметрів і меж, рівномірність в розподілі просторової щільності і однорідність просторової «тканини». Закономірності формування типів міських просторів та їх організація в комплексі з закономірностями побудови об'ємно-просторової підсистеми складають просторову структуру системи [116].

Завдання дослідження, таким чином, зводиться до аналізу структуроутворення в процесі розвитку і виявлення принципів організації системи за допомогою певної її формалізації.

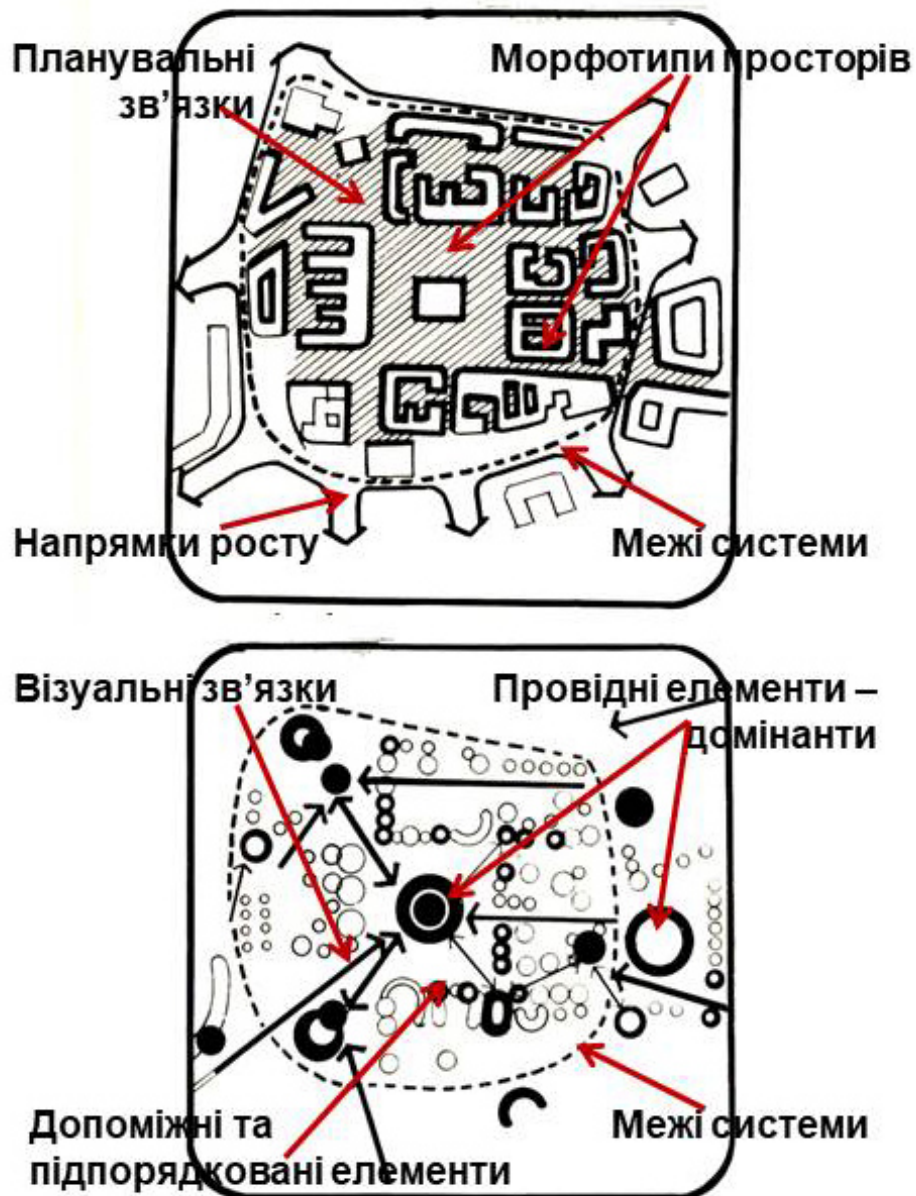

Рис. 2.5. Просторово-планувальна та об'ємно-просторова підсистеми центру

Автором розроблено методика визначення усталених ознак просторово-планувальної структури історичного міста та середовищного зонування його історичного центру; запропоновано систематизацію та класифікацію існуючих методів збереження та організації просторів.

Встановлено, що визначення меж історичної просторово-планувальної системи та принципів її формування теж є певною проблемою. Усталені фрагменти просторово-планувальної системи міста, що володіють певними історичними характеристиками, не завжди зберігаються як цілісне

містобудівне утворення і подекуди мають вигляд окремих фрагментів; з іншого боку, великі міста можуть мати кілька містобудівних утворень, що мають певну історичну цінність. Для визначення композиційної основи та ступеню збереженості просторової тканини міста використовуються методи просторового аналізу (для обмеженої просторової ділянки) та середовищного зонування – (для виділення ділянок з однорідними просторовими характеристиками в структурі міста) [120].

Пропонована методична схема дослідження включає три етапи:

Перший етап дослідження – ретроспективний аналіз системоутворення, що включає аналіз збереження структури, тобто структуроутворюючих стійких зв'язків і елементів – об'ємних і просторово-планувальних, а також зовнішні та внутрішні зв'язки. При цьому необхідно виявити основні тенденції:

- цілісність системи, збереження її меж, область впливу зовнішніх і внутрішніх зв'язків;

- тенденції розвитку зовнішніх зв'язків системи, їх роль у формуванні планувальної структури міста в цілому;

- виділення та класифікація найбільш стійких елементів (типів просторів), їх співвідношення;

- тенденції заміщення та видозміни елементів системи – об'ємних та просторових; на основі цього – виявлення тенденцій перетворення внутрішньої структури системи.

На другому етапі визначаються пропозиції щодо перетворення сформованої структури. На цьому етапі в зіставленні з виявленими тенденціями розвитку і доцільністю перетворень визначаються вимоги до перетворення системи. На третьому етапі розробляються конкретні рішення для визначених елементів системи.

Отже, просторово-планувальна структура будь-якого історичного міста являє собою просторово неоднорідне, динамічне середовище, при цьому характер цієї неоднорідності має тенденції до усталеності завдяки стійким

принципам організації структури. В просторово-планувальній структурі міста можна визначити зони, відносно однорідні за просторово-планувальними ознаками (переважаючими типами просторів, принципами їх чергування та характером зв'язків). Їх кількість, закономірності побудови кожної зони та міської системи в цілому відрізняються для кожного міста і відображають специфіку його історичної еволюції. Разом з тим принципи організації кожної зони та малюнок її відкритих просторів є відносно стійкими характеристиками, що відображають її системну цілісність та в сукупності створюють неповторне обличчя міста.

Таким чином, *метод середовищного зонування* території історичного центра міста передбачає виділення ділянок, однорідних за рядом ознак:

- просторово-планувальними (характер просторової структури рельєфу та функціонально-планувальна організація території, малюнок міських просторів та структура їх чергування);

- візуальними (існуючі та потенціальні зорові зв'язки зони із встановленням сфери візуально-просторового впливу, що визначається функціонально-планувальною структурою центру, характером рельєфу та розташуванням домінант; встановленням меж оптимальної видимості та зон охорони візуального сприйняття);

- композиційно-просторовими (роль в композиції центру; прийоми композиції; принципи організації стаціонарних просторів перебування; розміщення домінант та принципи їх взаємозв'язку з фоновою забудовою; масштабні співвідношення);

- часовими та стильовими (виділення найбільш усталених містобудівельних напрямків та стилю забудови у співставленні з часом виникнення та формування планувальної структури; виявлення в планувальній структурі найбільш характерного періоду; цінність та цілісність архітектурного спадку, наявність пам'ятників). В процесі зонування визначаються провідні і допоміжні зони [120,313].

Автором наведені приклади середовищного зонування міст Луцька та Дрогобича (Рис.2.6, 2.7).

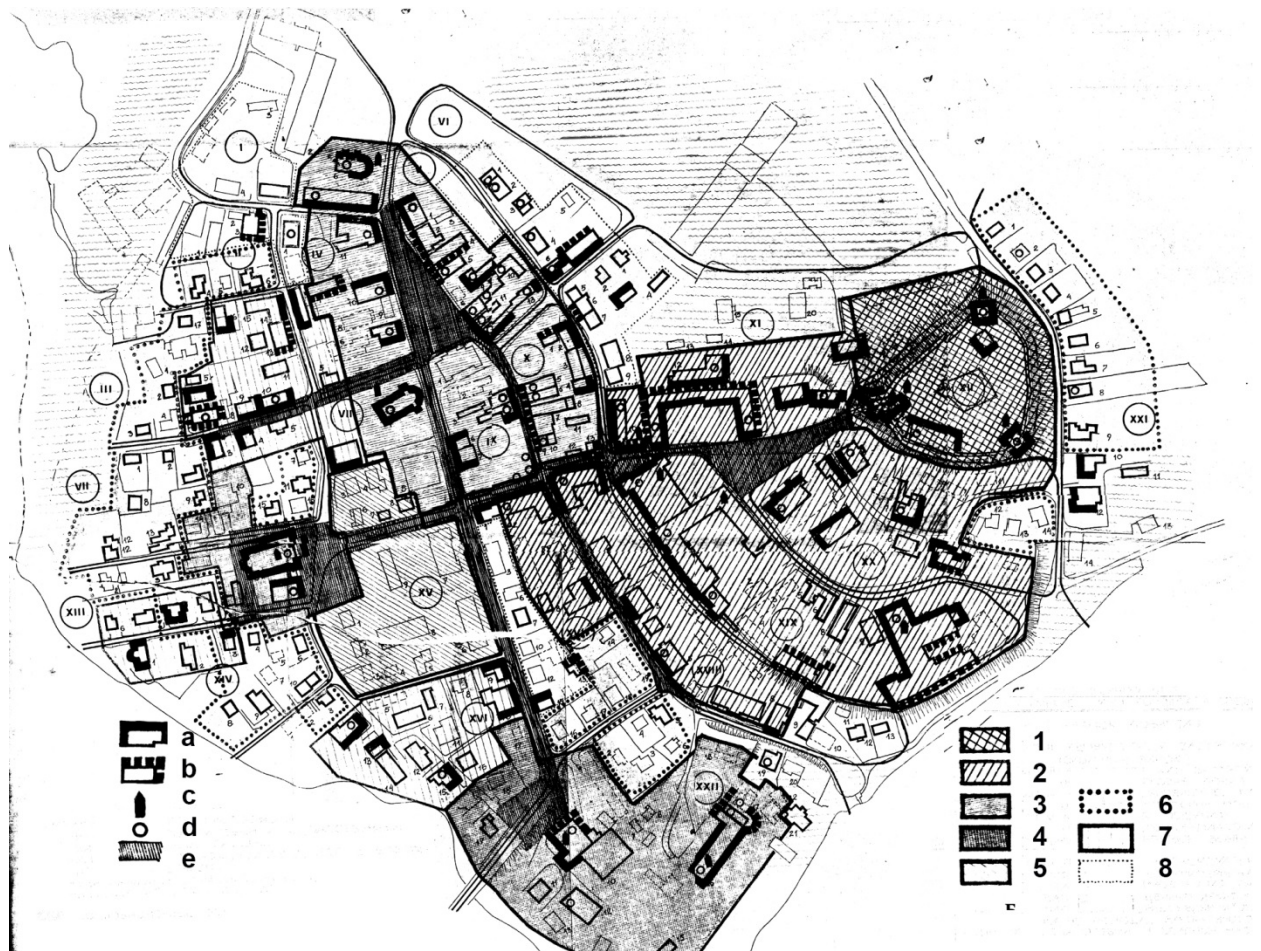

Рис.2.6. Середовищне зонування Луцька за просторовими характеристиками (пропозиції автора до Концепції регенерації Луцького історико-культурного заповідника, 1991): провідні типи міського середовища: 1- тип I «Замок Любарта»; 2- Тип 2 «Шляхетська забудова (Окольний замок)»; 3- тип 3 - «магдебурзька забудова (вхідна торгова зона); 4- тип 4 - «Території монастирів» (спеціалізовані туристичні центри); 5 - тип 5 «юдейська громада» (нова малоповерхова забудова); допоміжні зони: 6 - тип 6 збережена індивідуальна садибна забудова; 7 - тип 7 - характерна малоповерхова «розірвана» забудова з цінним архітектурним зовнішнім виглядом; 8 - малоповерхова «розірвана» забудова, що не має закінченого архітектурного вигляду; індивідуальні риси своєрідності: а) цікаві за стильовими характеристиками фасади; б) характерні фасади, що потребують відновлення деталей; с) вертикальні доміанти; д) наявність склепінчастих

підвалів; е) композиційні вісі – транзитні громадські простори.

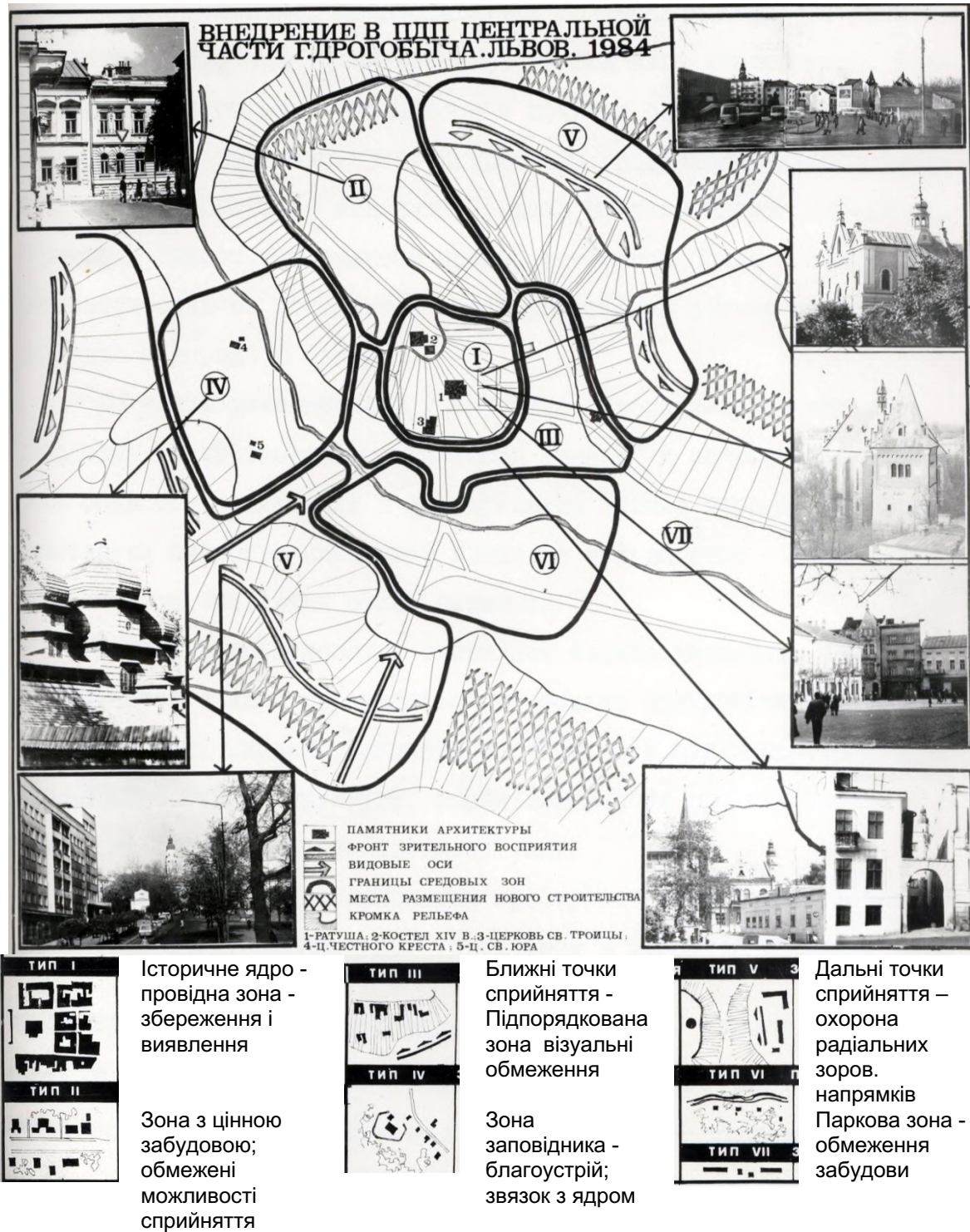

Рис. 2.7. Середовищне зонування Дрогобича для вияву цілісних фрагментів просторово-планувальної системи.

2.2. Просторовий аналіз на основі теорії фігури-фону як інструмент вияву композиційної структури просторів

В усі історичні періоди проблема організації відкритих міських просторів не втрачала своєї актуальності. З часом міська структура ускладнювалась, однак до кінця XIX ст. вулиці та площі залишалися її основними формотворчими елементами. Саме конфігурація громадських просторів з оточуючими будівлями, як правило, відображала сучасні соціальні норми або філософські і релігійні переконання. Тим не менше існує і зворотний вплив просторової структури на поведінку людини. Просторовий аналіз дозволяє формалізувати реальну ситуацію, розглянути архітектурний простір як естетичний формальний елемент, що підпорядковується загальним законам композиції.

Проаналізувавши ряд теорій просторових досліджень міста, автор пропонує власні розробки, що включають як низку відомих апробованих загальнонаукових, так і вперше запропонованих методів дослідження з застосуванням методів суміжних наук, зокрема просторового аналізу та просторового синтаксису. В основу дослідження покладено принцип збереження усталених типологічних ознак, об'єктивності і системності, а також міждисциплінарний підхід, який обумовлений комплексним характером роботи.

Необхідність виділення своєї «елементарної частинки міського простору» визнавали: І.Г.Лежава – як елементарний архітектурний простір; К. Норберг-Шульц – як осередку простору; А.Каппаб'янка – як просторової одиниці; Ф.Тіль – як первинного простору [307].

Специфіка авторського підходу полягає в тому, що громадський простір розглядається не тільки як елементарна просторова одиниця, а через взаємостосунки кількох просторів, що характеризуються мінімальною кількістю прямих і зворотних системних зв'язків (*ступінь інтегрованості*). При такому підході структурно-функціональні елементи громадського простору виявляються в їх генетичному зв'язку і в специфіці функціональних морфологічних і семантичних характеристик.

Громадські простори з погляду їх смислової значущості мають специфічну трансформацію в сприйнятті людини. Сміслова неоднорідність громадського простору дозволяє розглядати його як своєрідне семантичне поле і будувати на основі цього специфічні моделі, що фіксують цю неоднорідність у функціональному, морфологічному та синтаксичному взаємозв'язках. Громадський простір – єдність функціональної і морфологічної семантики: осмислення простору в контексті форм людської життєдіяльності. Тобто, принцип формування громадського простору є принципом його соціальної семантизації.

Теоретична модель громадського простору розкриває основні сторони його структурних і генетичних взаємозв'язків, є початковою змістовною основою системного аналізу просторових рішень містобудівного використання громадського простору. Основними аспектами такого аналізу є структурно-функціональний, структурно-морфологічний, семантичний, еволюційно-генетичний підходи.

Громадський простір як цілісне утворення є системою, що має спеціальні властивості, які не виводяться з властивостей окремих елементів, що складають цю систему. Вивчення цих властивостей дозволяє отримати нову інформацію про природу громадського простору і його елементів. Інформаційна цінність емерджентних властивостей обумовлена тим, що вони відображають ті відношення, що існують, як і ті, що виникають між елементами громадського простору в результаті певних взаємодій. Тому дане дослідження, спрямоване на виявлення і вивчення громадського простору як системи, є системно-орієнтованим.

В рамках методології дослідження і регенерації громадського простору реалізуються два різних підходи: конструктивний (синтаксичний) та декларативний (складний об'єкт – громадський простір – трактується як система).

Автором проведено аналіз теорій просторових досліджень міста. Визначено, що для багатьох європейських міст в останні кілька десятиліть

років методи просторового аналізу для містобудування стали поширеною практикою, що спирається на серйозні наукові дослідження. В своїх роботах Н. Еллін, М. Кармона, Т. Хіт, Т. Ок та Т. Т'іздел розглядають окремі приклади використання теорії просторового аналізу в містобудуванні; містобудівні, архітектурно-композиційні, соціальні, психологічні та інші аспекти формування міського середовища [126, 236, 254].

На основі досліджень еволюції сучасного простору та аналізу історичних прецедентів можна виділити *три теорії аналізу просторово-планувальної структури міста*: (1) теорія фігури-фону; (2) теорія зв'язків; та (3) теорія місць. Ці теорії суттєво відрізняються одна від одної, але разом узяті дають потенційні стратегії дослідження громадських просторів. Щоправда, ці теорії, задекларовані свого часу Р. Транчиком як необхідні для дослідження міського середовища, ще й досі не отримали свого завершення, та використовуються лише в поодиноких розробках [345].

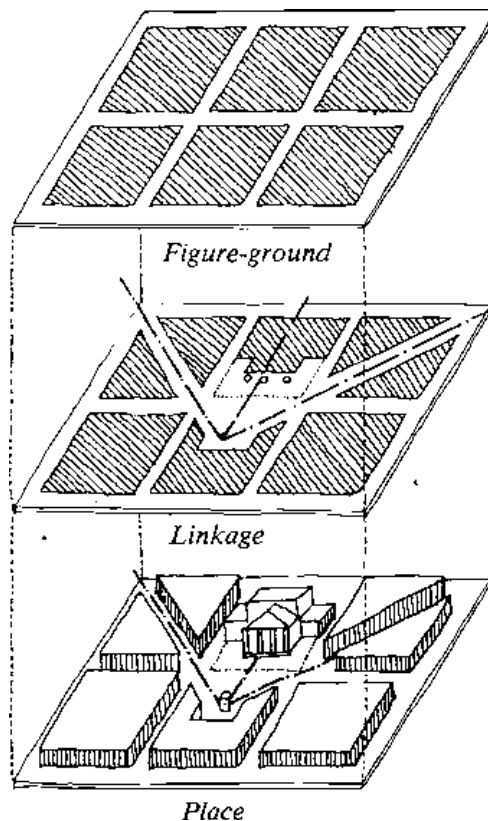

Рис. 2.8. Діаграма теорій дослідження міського середовища (за Р. Транчиком).

Теорія фігури-фону допомагає виокремити структуру відкритих просторів, що визначаються як зв'язані порожнечі між масами будинків в

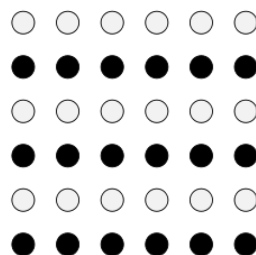
плані міста; *теорія композиції*: домінанти та осі; *теорія місця* розглядає місця та простори як *genius loci* – визначне місце, носій пам'яті. На відміну від теорії фігури-фону, яка базується в основному на співставленні «твердих тіл» і порожнеч, теорія зв'язку виводиться з «ліній», що з'єднують один елемент з іншим. Ці лінії утворені шляхами, лінійними відкритими просторами або іншими сполучними елементами, які фізично з'єднують частини міста. Акцент робиться на схемі циркуляції, а не на просторовій діаграмі теорії фігури-фону. Нарешті, теорія місць додає компоненти людських потреб і культуро-історичний шар, включаючи унікальну форму та деталі, пов'язані з історією та ідентичністю місця.

Теорія просторового аналізу заснована на *гештальт-психології*, тобто на особливостях сприйняття двовимірного зображення плану міста чи будинку. Цілісність сприйняття простору і його впорядкованість досягаються завдяки наступним принципам гештальт-психології: *близькості* (елементи, розташовані поряд, сприймаються як цілісність), *схожості* (фрагменти, схожі за розміром, контурами, кольором або формою, мають тенденцію сприйматися разом, *цілісності* (сприйняття має тенденцію до спрощення і цілісності),

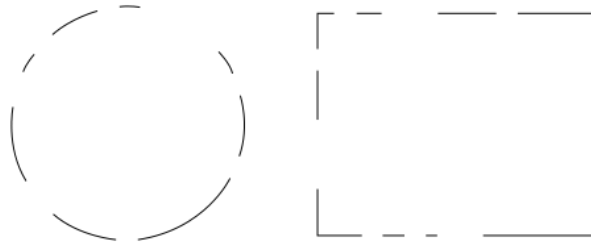
Принципи гештальт-психології

Принцип близькості: елементи, розташовані поряд, сприймаються як цілісність: (права група – як квадрат, ліва – як три стовпчики)

Принцип схожості: фрагменти, схожі за розміром, контурами, кольором або формою, мають тенденцію сприйматися разом (на малюнку бачимо рядки)

Принцип цілісності (сприйняття має тенденцію до спрощення) та замкнутості (тенденція завершувати фігуру так, що вона набуває повної форми)

Рис. 2.9. Принципи гештальт-психології

замкнутості (відображає тенденцію завершувати фігуру так, що вона набуває повної форми); *суміжності* (близькість стимулів в часі і просторі - суміжність може визначати сприйняття, коли одна подія викликає іншу); *загальної зони* (принципи гештальту формують наше щоденне сприйняття нарівні з навчанням і минулим досвідом; передчуття й очікування також активно керують нашою інтерпретацією відчуттів); *транспозитивності* (проявляється в тому, що образ цілого зберігається, навіть якщо всі частини змінюються за своїм матеріалом; в категоріях простору прикладом такої транспозитивності можуть бути, наприклад, відновлення форми втрачених споруд з прозорих матеріалів чи металевого каркасу, які відтворюють і підтримують історичний силует забудови, користуючись лише «блакитною лінією»). (Рис. 2.9.)

Найпростіше формування сприйняття полягає в розподілі зорових відчуттів на об'єкти – фігури, розташовані на фоні. Виділення фігури з фону і утримання об'єкта сприйняття включає психофізіологічні механізми. Клітини головного мозку, які отримують візуальну інформацію, при погляді на фігуру реагують більш активно, ніж при погляді на фон [8, 225].

Рис. 2.10. Ваза Рубіна – в залежності від сприйняття видно або вазу, або два профілі.

Рис. 2.11. М. Ешер. Вершники. Взаємозамінюваність фігури-тла.

Фігура завжди висувається вперед, фон – лишається позаду, фігура багатша за фон змістом, і яскравіша, ніж фон. Однак їх роль і місце в сприйнятті визначаються особистісними, соціальними факторами. Тому стає можливим явище оборотної фігури, коли, наприклад, при тривалому сприйнятті, фігура і фон міняються місцями. Цей феномен обертання «фігури-фону» покладений в основу просторового аналізу. Роздивляючись малюнки, де фігура і тло є реверсивними зображеннями (рис.), в залежності від концепції нашого сприйняття ми бачимо або два обличчя, або вазу (Ваза Рубіна – Рис. 2.10). На цьому парадоксі побудовані більшість оптичних ілюзій Ешера (рис.2.11).

Рис. 2.12. Жан-Батиста Ноллі – карта Риму 1748 р.

Використання теорії фігури-фону в просторовому аналізі дозволяє виявити та підсилити композиційні закономірності побудови простору [126].

Найкращою ілюстрацією теорії фігури-фону в містобудуванні є карта Риму Джамбаттіста Ноллі, намальована в 1748 р. (Рис. 2.12). Карта Ноллі

розкриває місто як чітко визначену систему мас і порожнеч. Забудоване покриття є щільнішим, ніж зовнішній простір, тим самим надаючи форму публічним відкритим просторам – іншими словами, створюючи позитивні, тобто геометрично визначені, порожнечі або «простір як об'єкт»[130, 263, 265].

Відкритий простір у Римі вирізаний із будівельної маси як безперервний потік, що пов'язує внутрішні та зовнішні простори та функції. На карті Ноллі відкритий громадський простір є позитивною порожнечею і є більш образним, ніж маси, які визначають його. Простір мислиться як позитивна сутність у інтегрованому взаємозв'язку з навколишніми масами. Ця ідея була втрачена в сучасній концепції простору, коли будівлі є фігурами, вільно розташованими в просторі, а простір навколо – це беззмістовна порожнеча. У Ноллі – порожнеча змістовна. (Рис.2.13)

Рис. 2.13. Жан-Батиста Ноллі – карта Риму 1748 р. Фрагмент

Будь-який фрагмент просторового середовища, зображений у вигляді просторово-планувальної схеми, так само тяжіє до загальних законів

сприйняття. Починаючи роботу з трансформації середовища, потрібно проаналізувати, які елементи середовища утворюють «фігури», а які складають нейтральне «тло». Людське око схильне також до ідеалізації форми, до її умовного завершення, вбачання відносин симетрії, навіть якщо це виявлене не досить виразно. В якості основного закону угруповання окремих елементів існує т.зв. закон «прегнантності», тобто прагнення до віднаходження найбільш стійкої, простої та економної конфігурації, чому сприяють чинники близькості, подібності, продовження.

Міське середовище оцінюється спостерігачем як нейтральне «тло», тканина, наповнена окремими просторовими одиницями – «фігурами». Традиційний психологічний стереотип сприйняття відкритого міського простору як зовнішнього середовища, «фону» – з огляду на масштабність, дистанцію сприйняття, сезонного і добового ритмів освітленості, кольору, погоди і самої технології функціонування – все частіше змінюється його усвідомленням як самостійної фігури, інтер'єру міста. (Рис. 2.14)

Рис. 2.14. Безперервність громадського простору історичного міста, який виступає «фігурою». Фрагмент плану Рима –пл. Мінерва та Пантеон.

Теорія фігури-фону зазначає, що коли форма міста є переважно вертикальною замість горизонтальної (точкові вежі, збірно-розбірні «плити» або хмарочоси, характерні для сучасного міста), – формування цілісного міського простору є майже неможливим. Більшість спроб розміщення вертикальних елементів на великій площині поверхні призводять до того, що широкі відкриті простори навколо рідко використовуються. Вертикальні будівлі, викладені як окремі об'єми в ландшафті, не можуть створити позитивний простір в навколишньому середовищі через недостатнє покриття землі [242,263].

Отже, теорія фігури-фону в містобудуванні використовується для вияву та трансформації взаємозв'язків просторової маси між кварталами забудови шляхом додавання, вилучення або зміни фізичної геометрії малюнка.

Малюнок на основі фігури-фону – це графічний інструмент для ілюстрації масово-порожнечих відносин; двовимірна абстракція, що пояснює структуру та композицію міських просторів (Рис.2.15).

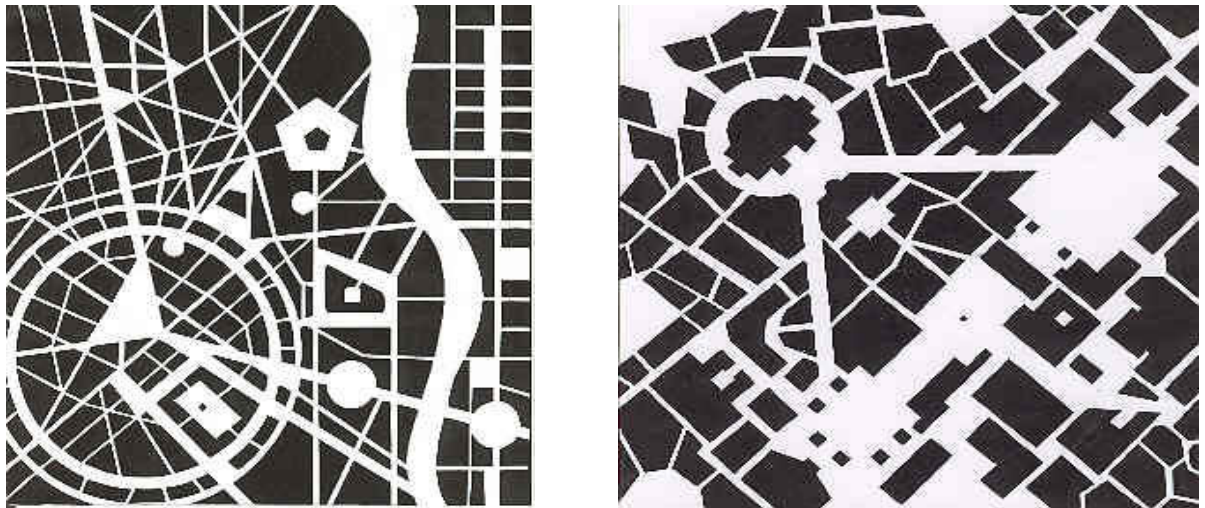

Рис. 2.15. Малюнок транзитних просторів створює просторову структуру міста, формує неповторні містобудівні орнаменти.

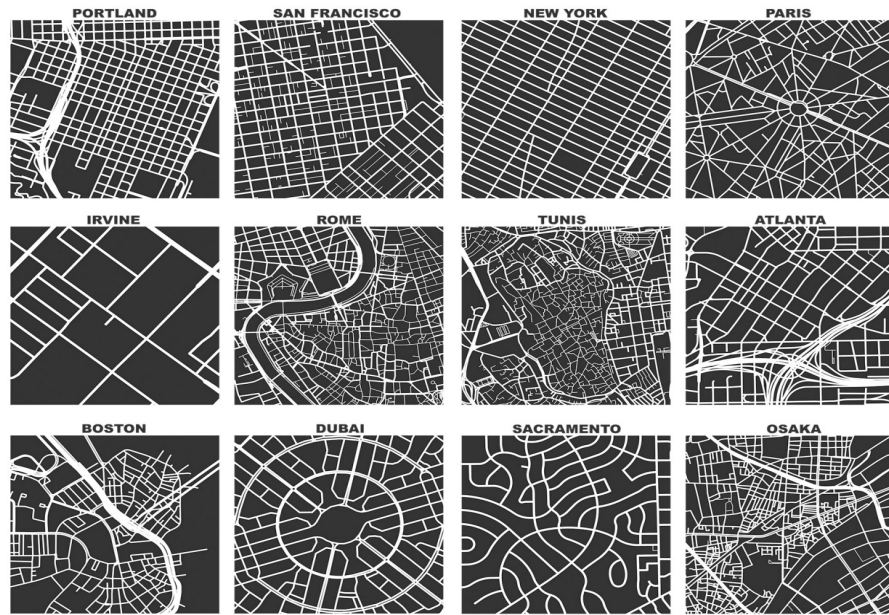

Рис. 2.16. Відображення композиції вуличної мережі різних міст.

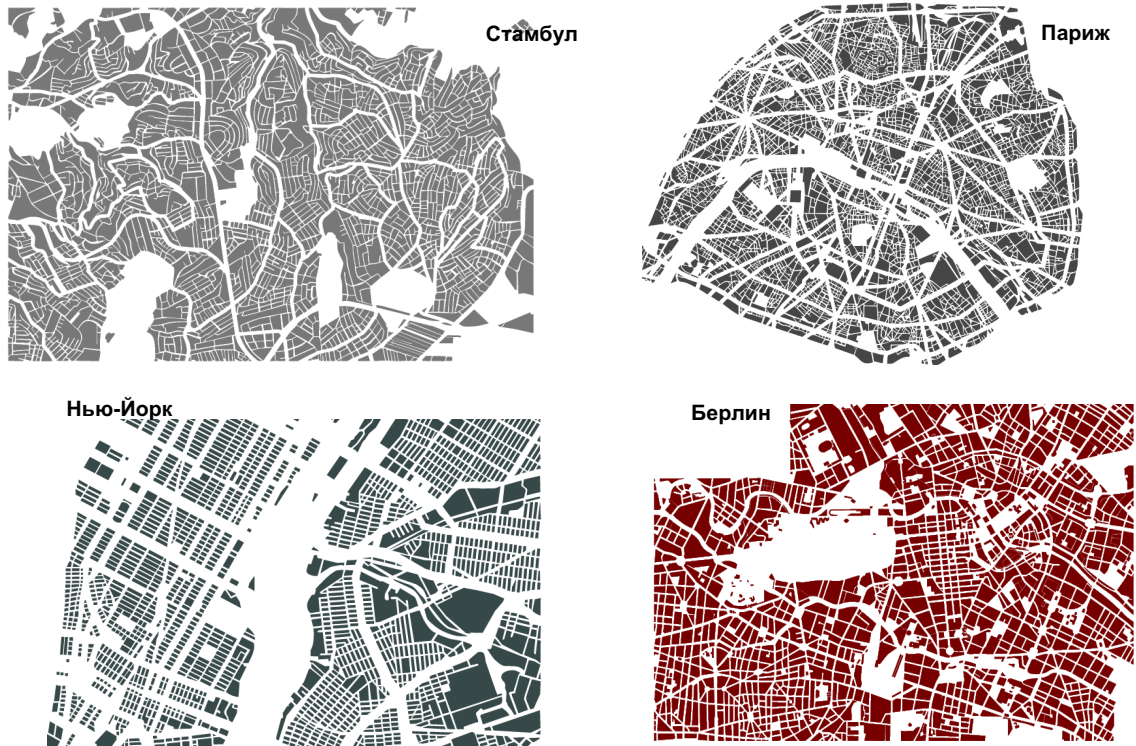

Рис. 2.17. Просторовий аналіз міст за методом фігура-фон.

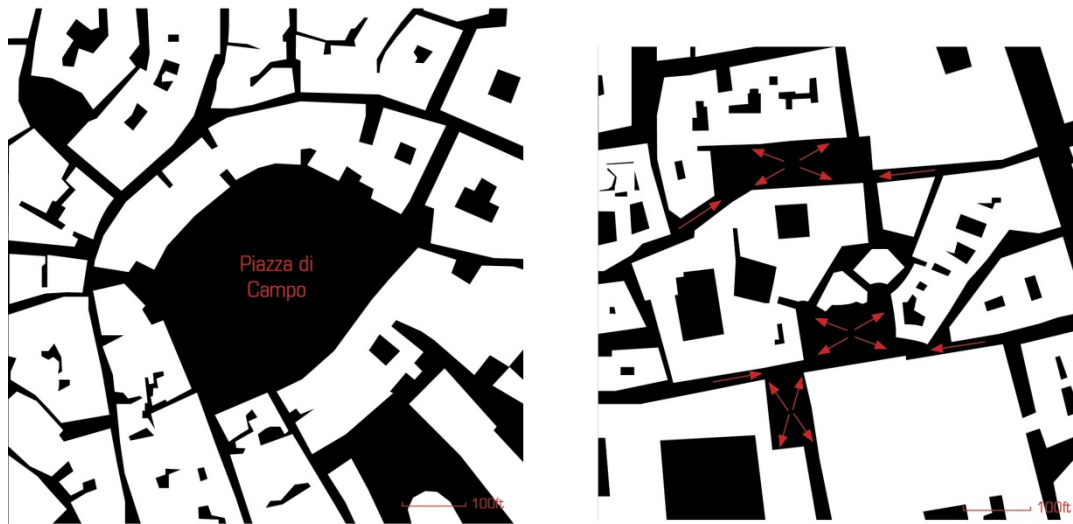

Рис. 2.18.Інверсивний підхід – перевертання просторових порожнеч у фігури.

Просторовий аналіз методом фігури-фону, формалізуючи планування міста, дозволяє побачити його як самостійний елемент. Для підсилення цього ефекту використовують метод інверсії (рис. 2.18.). Такі чорно-білі зображення попри свою простоту є дуже ефективним інструментом, щоб виявити проблемні місця в структурі міста – збереженість історичного планування (рис. 2.19), межі районів (рис. 2.20), недобудовані прогалини та ін..

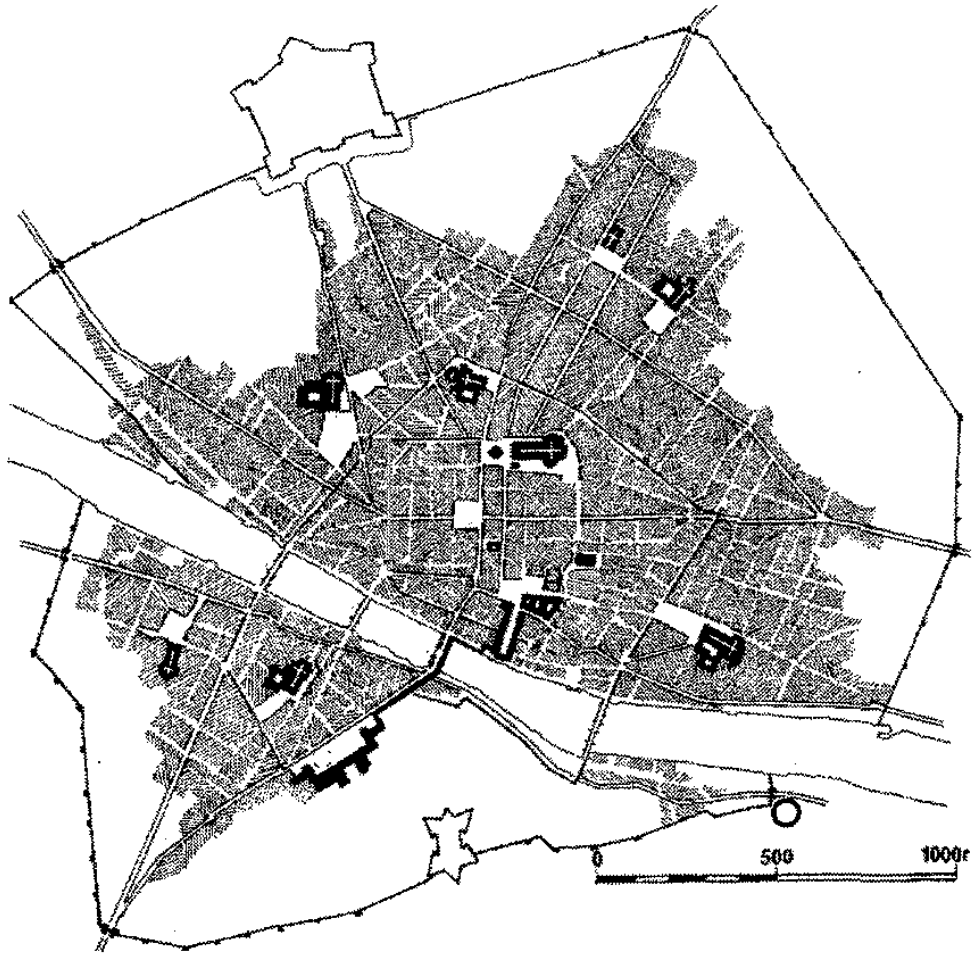

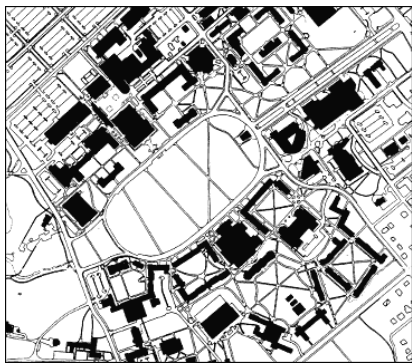
Рис. 2.19. План Флоренції на основі фігури-фону.

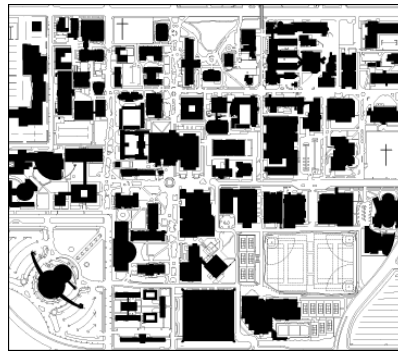
Рис. 2.20. Єрусалим Просторовий аналіз (фігура-фон)

Рис. 2.21. а) Місто Ош (Франція) та б) місто Дрогобич. Просторовий аналіз «фігура-фон».

Університет у Флоріді

Державний Університет Арізони

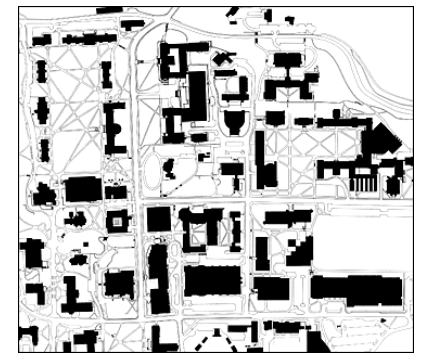
Університет в Обурні

Коледж у Бостоні

Політехнічний Університет в Каліфорнії

Університет Корнел

Рис. 2.22. Дослідження просторової структури кампусів університетів за допомогою теорії фігура-фон

На основі вдосконалення теорії «фігури-фону» автором запропоновано *метод просторового аналізу* для визначення композиційної структури та співвідношення транзитних та стаціонарних просторів [126, 130, 132].

Метод просторового аналізу використовується як для вирішення нагальних містобудівних завдань, так і для дослідження конкретних фрагментів міського середовища. Метод просторового аналізу дозволяє формалізувати складний багаторівневий малюнок містобудівної тканини міста, виокремлюючи лише композиційно-просторові аспекти сприйняття; виявити композиційну структуру міських просторів.

Автором пропонується розподіляти відкритий міський простір на два види: *простір перебування* (стаціонарний) – той, де мешканці перебувають, сидять, відпочивають, – і *простір пересування* (транзитний) – той, в якому рухаються. Саме малюнок транзитних просторів виявляє композицію містобудівного утворення, його структуру, виступає в ролі своєрідного геометричного містобудівного орнаменту. Виявлення позитивних (замкнених) просторів дозволяє прослідити просторову щільність містобудівного фрагмента, наявність незабудованих або втрачених фрагментів, які потребують регенерації чи редизайну.

Просторовий аналіз є необхідним етапом для визначення типу просторової організації фрагменту міста. Загальний малюнок пішохідних транзитних просторів, який можна визначити шляхом найпростішого просторового аналізу, дає уявлення про структуру системи (регулярна, лінійна, гілчаста). Форма замкнених стаціонарних просторів, що приєднуються до пішохідного транзитного простору, їх ритм і розмір впливають на їх функційне наповнення та архітектурно-художнє вирішення.

Щоб домогтися позитивної (геометрично визначеної) форми зовнішніх просторів, периметр просторів та кварталів забудови повинен бути чітко сформульований та відокремлений від транзитних відкритих просторів і місць перебування, що також містять проходи, курдонери, двори, ніші, кишені та коридори.

Цей метод дає можливість віднайти спосіб перевести аморфний, невизначений простір в позитивні порожнечі, тобто визначати і геометрично обмежувати простір навколо будинків, повертаючись концептуально до простору, «вирізаного» з маси забудови. На практиці цей просторовий взаємозв'язок між фігурами не завжди можливий або навіть бажаний, але він визначається як концептуальний керівний принцип в історично складених просторово-планувальних структурах [126, 137]. У межах маси забудови міста певні визначені типи позитивних просторів повинні бути збережені чи створені заново. Позитивні міські «порожнечі» є містилищем і символом людського єднання і являють собою напругу між індивідом і колективом. В Америці сквери та парки – це вираження громадянської гордості, так само як Майдан Незалежності в Україні чи Тяньаньмін в Пекіні.

Дуже ефективним є просторовий аналіз для історичних міст із збереженою щільною забудовою, де простір має позитивний, геометрично означений характер (рис. 2.23, 2.24)

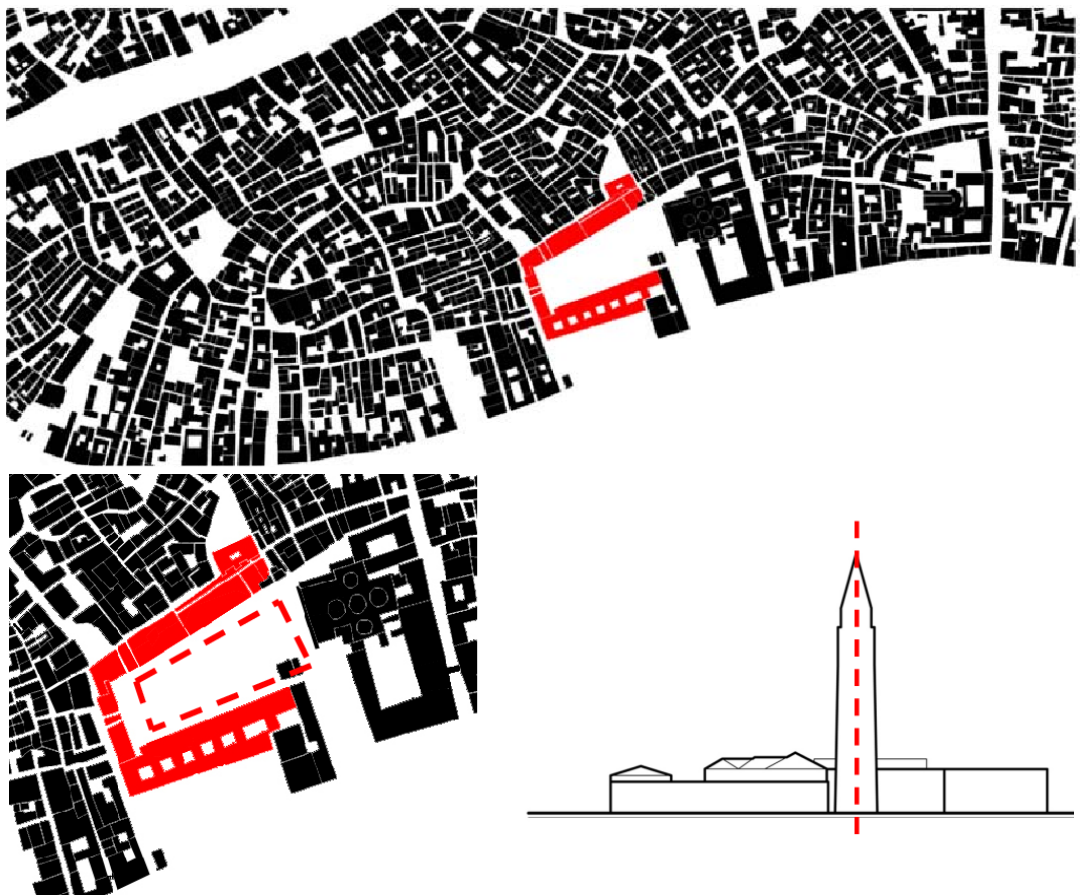

Рис. 2.23. Просторовий аналіз площі Сан Марко, Венеція.

Figure 44 Analytic diagrams of Piazza della Signoria
by Tao Yang

Рис. 2.24. Просторовий аналіз площі Синьйорії, Флоренція.

Характер міської порожнечі – громадського простору – залежить від розміщення «твердих тіл» по її периметру (будівель, міських кварталів, дерев або інших обмежень), масштабу цих елементів та горизонтальних розмірів простору між вертикальними компонентами. Композиція просторово-планувальної структури міста, виявлена просторовим аналізом, може приймати безліч композиційних конфігурацій [132,136]. (Рис.2.25)

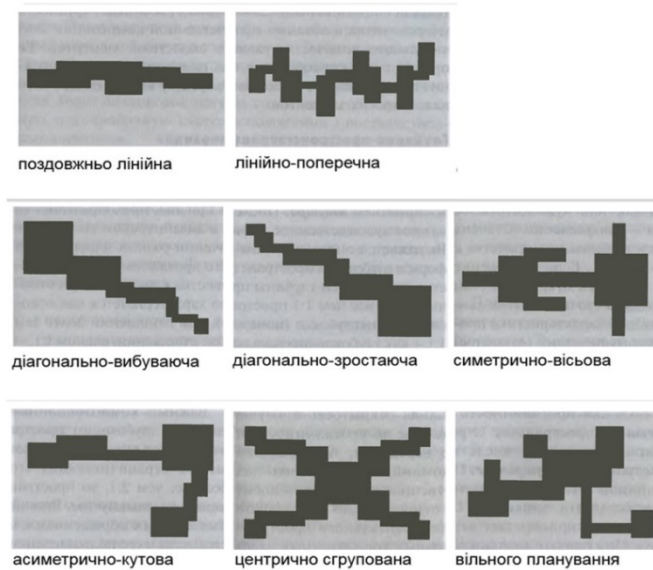

Рис.2.25. Композиційні схеми громадського простору.

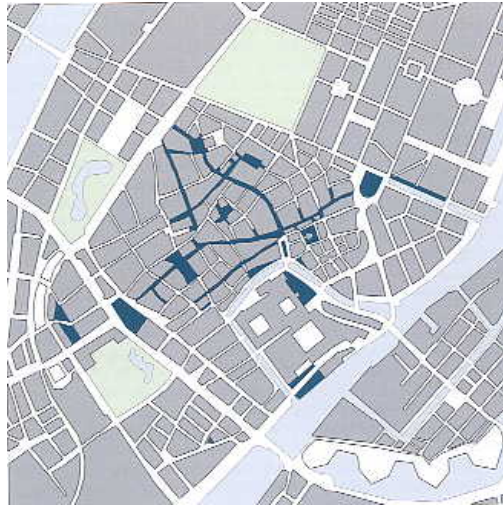

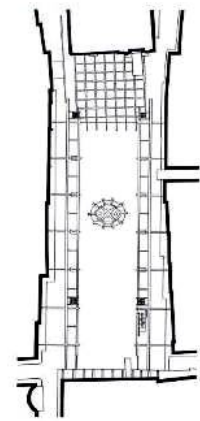
Рис. 2.26. Використання методів просторового аналізу для дослідження планувальної структури міста Копенгаген.

Rathausplatz St. Pölten

St. Pölten, Austria. 1995-97
 Architect: Boris Podrecca
 Lighting: Boris Podrecca and Bartenbach Lichtlabor
 Innsbruck

Location: City centre
 Type: Main square
 History: Renovated public space
 Architectural feature: Surface treatment

Реновація Ратушної площі в Сен-Полтен – створення кам'яного постаменту для вільно стоячих елементів благоустрою з підсвіткою

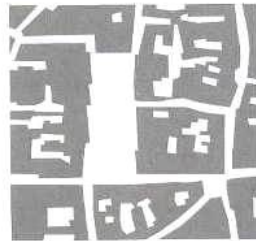
N
 10 20 30 40 50 metres
 1:2,000

Використання методів просторового аналізу для проектування площі міста

St. Pölten
 1:50,000

Rathausplatz St. Pölten
 1:5,000

Area: 6,900 m²
 1:5,000

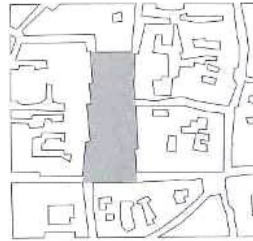

Рис. 2.27. Використання методів просторового аналізу для проектування площі міста Сен Полтен.

Більшість міст побудовані з комбінацій та перестановок цих моделей, а також за допомогою поєднання великих і менших зразків. Лінійна структура форумів Імперського Риму або регулярна сітка Манхеттена є характерними просторово-планувальними структурами цих міст. Крім розкриття конфігурації та зв'язаної сукупності просторової форми, просторовий аналіз допомагає сформулювати відмінності між міськими масами та порожнечами та надає інструмент для класифікації їх за типами.

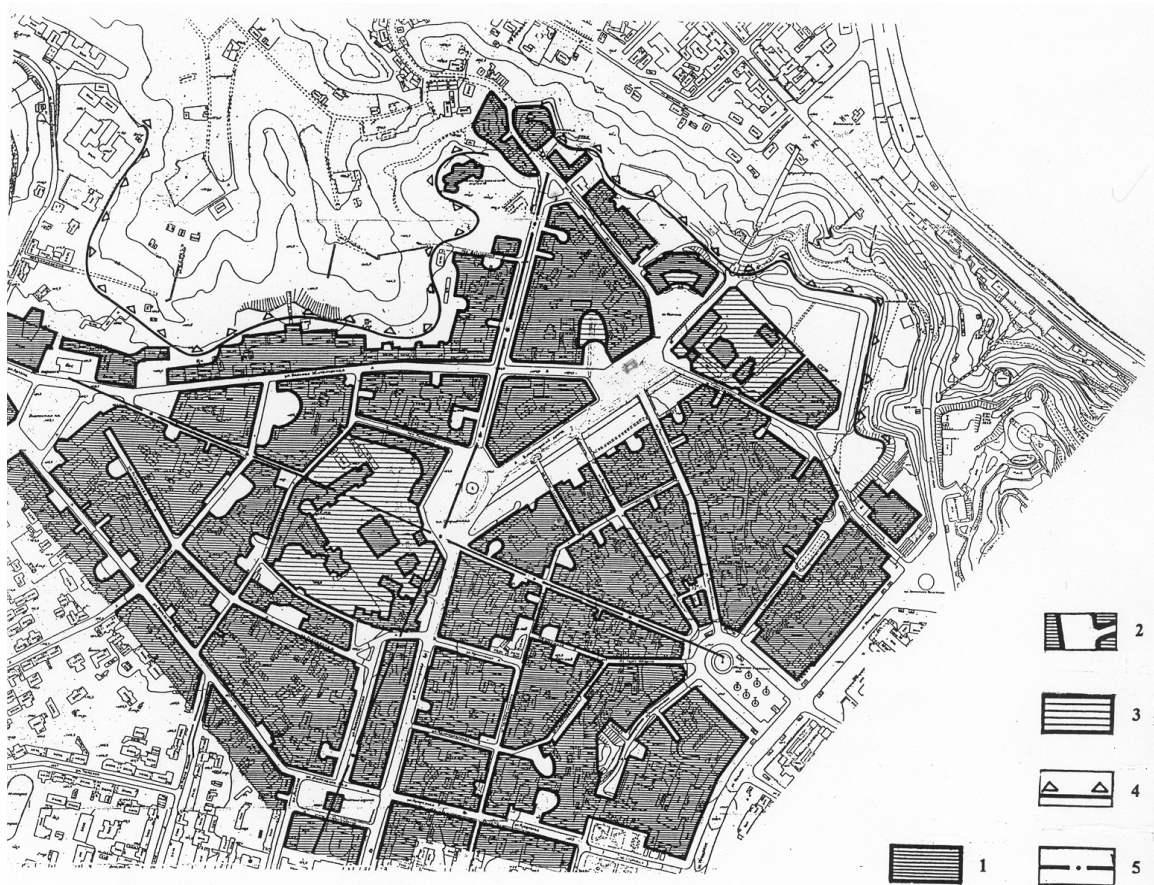

Рис.2.28. Просторовий аналіз охоронної зони Софії Київської (за Є. Водзинським, О. Кондратенко, О. Олійник): 1 - замкнуті простори кварталів, 2 - транзитні простори, 3 - територія цілісного утворення - заповідника «Софія Київська», 4 - окрайка рельєфу і візуальний фронт, 5 - межі охоронної зони.

2.3. Просторовий синтаксис системи громадських просторів та їх принципові конфігураційні моделі

Просторовий синтаксис – це науково обґрунтований, орієнтований на людину підхід, який досліджує взаємозв'язки між просторовим плануванням та цілим рядом соціальних, економічних та екологічних явищ. Ці явища включають моделі руху, обізнаність та взаємодію; щільність, землекористування та вартість землі; ріст міст та соціальну диференціацію; безпеку та криміногенність. Це набір методів для аналізу просторових розпланувань та моделей людської діяльності в будівлях та міських районах. Це також сукупність теорій, що пов'язують простір і суспільство. Теорія просторового синтаксису стосується того, де знаходяться люди, як вони рухаються, як адаптуються, як розвиваються та як це обговорюють.

Просторовий синтаксис базується на двох філософських ідеях. Перший полягає в тому, що простір - це не просто фон для людської діяльності та досвіду, а визначальний фактор цієї діяльності [133]. Наприклад, рух людини є по суті лінійним, оскільки сліди руху є лінійними шаблонами; взаємодія двох або більше людей вже вимагає певного простору між ними, отже, створює опуклий простір, в якому всі точки видно з усіх інших; і так само вулиці, що вливаються в простір площі, чи навіть внутрішні простори в будинках, що оточують цю площу, пов'язані з нею через серію різновидових ізовіств або полів зору (рис. 2.29). Людина схильна формувати простір таким чином, щоб всередині простору сприймати якомога більше зв'язків з іншими просторами, бути «інтегрованою» [274].

Простір є невід'ємною частиною людської діяльності: переміщення в просторі, взаємодія з іншими людьми в просторі або навіть просто сприйняття оточуючих просторів з нього має природну і необхідну геометрію.

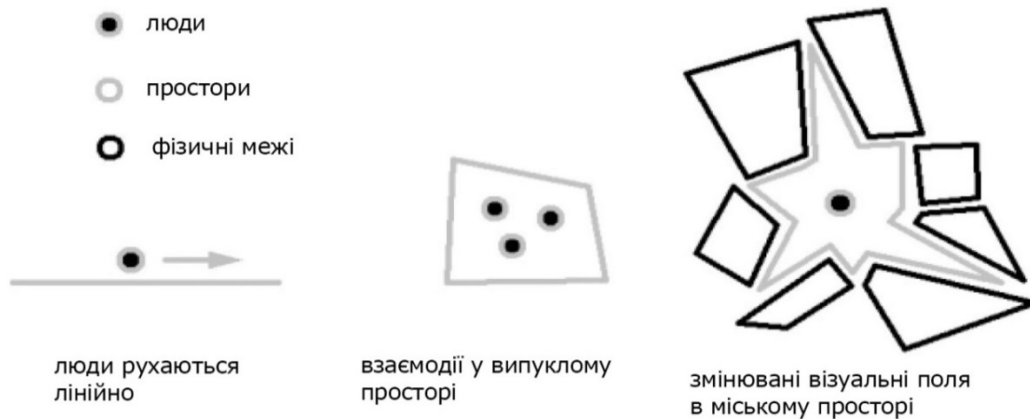

Рис.2.29. Основні ідеї просторового синтаксису.

Друга ідея полягає в тому, що наповнення простору функцією витікає не просто з властивостей того чи іншого простору, а є наслідком взаємодії між усіма просторами, що складають структуру. Наприклад, на те, як люди вибирають напрям руху, впливатиме конфігурація просторів у структурі пішохідних просторів центру. [267,274].

Огляд історії вказує на те, що теорія архітектури, орієнтована на форму, все частіше використовується, щоб зрозуміти існуючі, але невидимі структури та організації, які стоять за архітектурними формами та явищами. Одним із методів, розроблених в рамках офіційного погляду, є просторовий синтаксис, який є відомим як один із важливих методів морфології простору сьогодні. Одним із принципів просторового синтаксису є взаємний зв'язок між простором та соціально-культурними моделями.

Просторовий синтаксис застосовує концепцію конфігурації в міських просторах, щоб виявити ці соціальні закономірності та структури. У цьому сенсі форма міст є відображенням способу життя жителів. Іншими словами, міста можна розглядати як фактичний прояв історичних, економічних, соціальних та культурних сил, що діють у суспільстві. Мета застосування просторового синтаксису полягає у виявленні цих соціальних взаємозв'язків у просторі [267,281]. Цей метод шукає визначення простору та причину його незалежності [266], що є одним із позитивних моментів методу.

В. Hillier пропонує спосіб аналізу просторових конфігурацій, який може бути використаний для різних фрагментів міської структури – від інтер'єрних просторів до планувань міст. З точки зору просторової та формальної організації, побудовані середовища є конфігураційними сутностями, форми яких не задаються лише природними законами. Архітектурні та містобудівні форми виникають на стику між природними процесами та людськими втручаннями. Дії людини обмежують і структурують природні процеси росту. Сам масштаб, очевидність і повільний темп змін просторово-планувальної структури міста пропонують її як парадигму для конфігураційного дослідження. Якщо розглядати побудовані середовища як організовані системи, то їх основна природа – конфігураційна, головним чином тому, що саме через просторову конфігурацію виражаються соціальні цілі, для яких створюється побудоване середовище. Суть проблеми полягає у фіксації локальної та глобальної динаміки містобудівних систем. Метою методу повинно бути охоплення місцевого або стихійного формоутворення, виникнення глобальної складності та того, як обидва співвідносяться з людським розумом [266,273].

Запропоновані методи дослідження спрямовані безпосередньо на проблему *конфігурації*, тобто на проблему розуміння одночасного впливу цілого комплексу сутностей один на одного через їхній взаємозв'язок. Конфігурація є визначальною складовою архітектурних та містобудівних планувань.

При цьому методі аналізу важливим є розуміння суті конфігураційних відносин на відміну від простих. *Просте* відношення визначається як відношення – скажімо, суміжність або проникність – між будь-якою парою елементів у комплексі. При цьому *конфігураційне* відношення відрізняється додатковим впливом на одночасне співіснування з третім елементом, а можливо, і всіма іншими елементами у комплексі.

На малюнку 2.30 представлено схему конфігураційних відносин. Відношення a і b – симетричні в трьох позиціях, це прості відносини. При

повороті на 90 градусів, відносини між *a* і *b* лишаються незмінними, проте зміниться їх відношення до третього елементу – опори *c*. В ситуації 2.30.2, *a* і *b* є симетричними щодо *c*, а також відносно один одного. Це – конфігураційне твердження, оскільки воно описує просторові відношення з точки зору третьої складової. В позиції 2.30.3, *a* і *b* симетричні відносно один одного, але не симетричні щодо *c*. Це конфігураційна різниця.

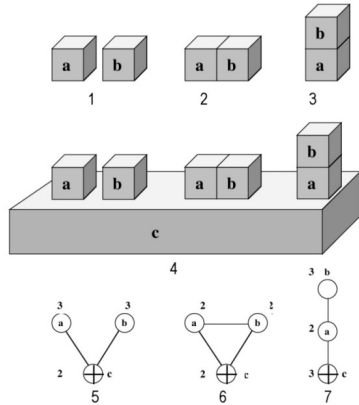

Рис.2.30. Принципова схема конфігураційних відносин (за Б. Гілліє)

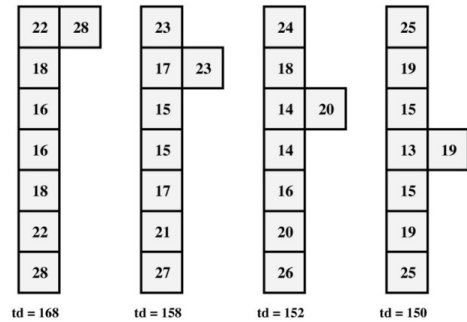

Рис. 2.31.Схеми конфігураційних взаємодій із змінюваним елементом

Цю характерну особливість конфігураційних відносин видно на графіках 2.30. – 5,6,7, у яких вузли вирівняні над коренем відповідно до їхньої «глибини» від кореня конфігурацій (в кожному нижньому вузлі).

На рис. 2.31 представлено серію простих фігур із «загальною глибиною» для кожної клітини до всіх інших, вписаних у кожен клітинку, та суми цих загальних глибин для кожної фігури під малюнком. Усі фігури складаються із семи однаково пов'язаних комірок, плюс восьма, яка змінює положення. Існує два основні ефекти від зміни положення цього окремого елемента. По-перше, змінюються загальні значення глибини та їх розподіл. По-друге, суми загальної глибини для кожної фігури змінюються, зменшуючись зліва направо, коли восьмий елемент рухається до більш центрального розташування.

Звідси витікають два ключові принципи конфігураційного аналізу: зміна одного елемента в конфігурації може змінювати конфігураційні

властивості багатьох інших, а може, і всіх інших у комплексі; будь-яка зміна елементів, яка не є просто симетричною, змінює загальні властивості конфігурації.

Розглядаючи фігури (або чарунки простору) як конфігурації, тобто як композити, що складаються зі стандартизованих елементів, ми фактично розглядаємо фігуру як графік, як суто реляційний комплекс, в якому ми тимчасово ігноруємо інші атрибути елементів та їх відносини. Для багатьох властивостей фігури та для багатьох інших цілей конфігураційний опис такого роду буде зовсім неадекватним або недоречним. Але при вивченні архітектурних та містобудівних об'єктів конфігураційна структура форми є унікальною потужною властивістю і дає уявлення про властивості просторових та формальних форм, які все частіше виявляються як найбільш фундаментальні. Якщо розглядати малюнок плану чи фрагменти відкритого простору з різних точок, що знаходяться всередині них, то просторові планування суттєво відрізняються. Якщо на плані (рис. 2.32) почати рух з сірого простору, позначеного 0, у нас буде вибір руху в чотири суміжні простори – це будуть простори першого рівня глибини, позначимо їх 1; потім – три простори другого рівня глибини, позначені 2; і далі – два простори третьої глибини, позначених 3. Якщо скласти кількість доступних просторів, враховуючи їхній рівень глибини, то загальна глибина сірого простору від усіх інших просторів дорівнює 16. Якщо ж почати рух з кутового сірого простору, позначеного 0 на рис. 2.32b, то загальна глибина в цілому дорівнюватиме 30. Це – ступень інтеграції кожного простору. Чим менше загальна сума, тим більше ступінь інтегрованості простору; тобто, тим менше потрібно буде пройти, щоб перейти до всіх інших просторів у плануванні. Чим менш інтегрований або більш відокремлений простір, тим більше просторів вам потрібно пройти, щоб потрапити до всіх інших [274].

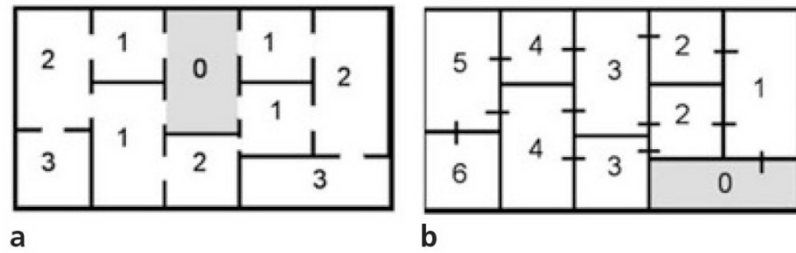

Рис.2.32. Вимір ступеню інтегрованості простору

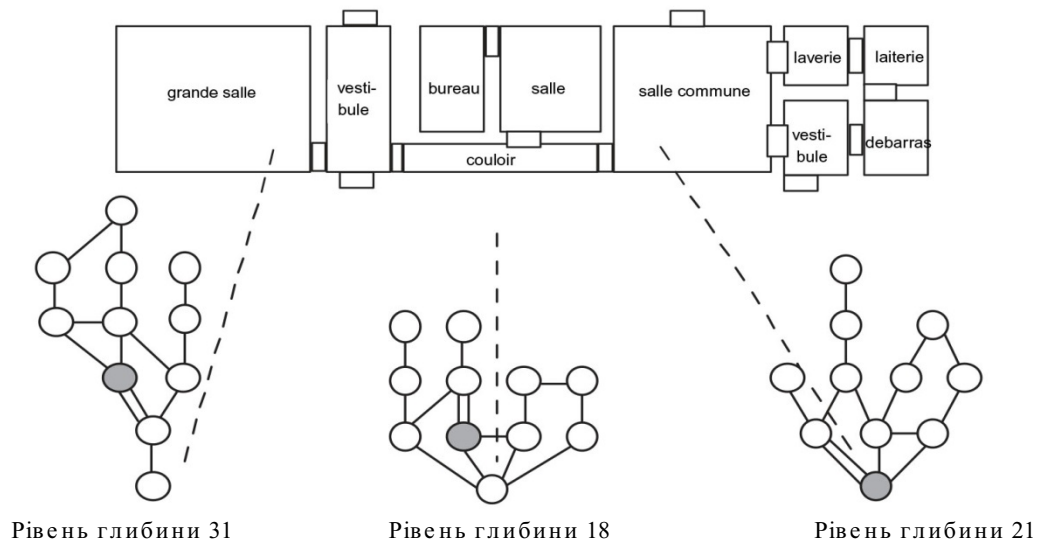

Рис. 2.33. Кореневий графік значень інтегрованості просторів

Зв'язок між кожним простором та всіма іншими в плані може бути візуально позначений тоном кольору простору відповідно дозначення інтеграції—від найтемніших кольорів для найбільш інтегрованих до найсвітліших – найменш інтегрованих просторів. Інший спосіб математичного представлення співвідношення значень інтеграції просторів – у вигляді кореневого графіка, в якому рівні глибин з кожного простору читаються як вертикальні рівні. (рис.2.33) Отже, інтегрований простір має поверхневий граф, відокремлений простір – глибокий граф. Значення інтеграції – це індекси відносин між кожним простором та всіма іншими в плануванні.

Просторовий синтаксичний аналіз поєднує ці дві основні ідеї. Просторові планування спочатку представляють як малюнок позитивних просторів, ліній або полів зору, що покривають план (або, як ми побачимо, якусь їх комбінацію), а потім проводиться аналіз конфігураційних відношень між кожним просторовим елементом та всіма, або деякими іншими. Можна

використовувати ці прийоми, щоб показати, як культура проявляється в плануванні простору, формуючи просторовий малюнок, в якому види діяльності інтегруються та розділяються по різних ступенях. Простори, які ідентифікуються за допомогою функціональних ярликів, таких як «вітальня», «кухня» або «приймальня», – це не просто приміщення з певними меблями, декоративними стилями та обладнанням, але також такі, що мають певне конфігураційне відношення до будинку як цілого.

Цей метод використовується для аналізу планувань, незалежно від їх втілення в будівлях чи містобудівних системах, та віднаходження інваріантів у шаблонах, які сховані в природі самих конфігурацій. Ці інваріанти можна сприймати як глибокі структури або генотипи. Кожен культурний прояв в архітектурі, чи то формування типів будівель, чи типів просторів та їх поєднання, створюється за допомогою таких генотипів. Наприклад, аналіз систем організації простору виявляє, що міста мають глибокі структури конфігурації просторів, що відрізняються в залежності від культури. Так само, як і організовані простори, будівлі різного призначення також мають глибокі структури або генотипи. Ці генотипи втілюють культурні або типологічні інваріанти. Існують генотипові інваріанти, за допомогою яких кожне суспільство та кожна функція в суспільстві прагне виразити себе в архітектурі.

Розподіл глибин, показаний на кореневих графіках, який лежить в основі як архітектурних, так і геометричних ефектів, насправді є найбільш фундаментальною ідеєю в кількісному визначенні властивостей конфігурації просторових або формальних комплексів. Поняття «глибини» чи «інтегрованості» простору приховує дуже фундаментальну теоретичну властивість: що це, по суті, узагальнення ідеї відстані. Наше загальне поняття відстані полягає у визначенні певної кількості метричних одиниць між однією точкою та іншою в межах якоїсь просторової системи відліку. Ми можемо назвати це конкретною відстанню.

Загальна глибина підсумовує всі конкретні відстані від вузла до всіх інших. Тому ми можемо сприймати це як «універсальну відстань» від цього

вузла. Якщо конкретна відстань стосується метричних властивостей форм і комплексів, універсальні відстані, здається, є ключем до конфігураційних властивостей. Універсальна відстань виглядає узагальненням ідеї глибини, що дозволяє конфігурації стати центральним пунктом аналізу.

Як правило, вітальня або холл в будинку; так само як площа, в яку сходяться вулиці або об'єднуючий атриум в комплексі, є високо інтегрованими просторами. Як видно, наприклад, на плані Дрогобича (рис. 2. 21b), Ринкова площа та площа навколо костелу є найбільш інтегрованими просторами, проте Ринкова площа має вищий рівень інтеграції, тому що безпосередньо пов'язана з більшою кількістю вуличних і внутрішньоквартальних просторів безпосередньо. Тобто рух звідси до всіх інших просторів центрального ядра міста буде найкоротшим.

В історичних структурах більш помітні ієрархічні співвідносини між просторами: є, наприклад, холи загального використання та холи на чоловічій або жіночій половині, з обмеженими зв'язками і тому з нижчим рівнем інтеграції.

Малюнок інтеграційних значень, отриманий в результаті аналізу, можна вивести на поверхню, просто затінюючи простори відповідно до значень, від найтемніших для найбільш інтегрованих до найсвітліших з мінімумом інтеграції (або, якщо використовуються кольори, від червоного до синього). Зробити візуально чіткими математичні зразки за допомогою кольорів або відтінків для представлення чисел є важливою особливістю аналізу синтаксису простору, оскільки це робить основні зразки, які неможливо легко побачити в плані, відразу зрозумілими для інтуїції.

Виведення структури (тобто синтаксису) плану на поверхню таким чином полегшує процес проектування, виявляє проблемні місця та демонструє ефективність планувальної схеми.

Але ми також можемо використовувати цей метод для історико-культурного та соціального аналізу. Наприклад, просторові вираження функціональних схем, виявлені у певній групі будинків – взятих, скажімо, з

якогось регіону чи соціальної групи – можуть слугувати доказами культурних зразків в плануванні такого будинку, яке можна продемонструвати чисельно. Таким чином, синтаксичний аналіз може показати, що плани будинків і фрагментів міського планування, можуть розглядатися самі по собі як просторові вирази культури (Hanson 1998).

Ця теорія однаково успішно може використовуватися і в містобудівній діяльності, зокрема, для дослідження формоутворення просторів міста. Містобудівні утворення в конфігураційній теорії представляються як шаблони діяльності, пов'язані з шаблонами простору, а саме – як конкретний шаблон діяльності повинен бути пов'язаний із конкретною конфігурацією простору. Але простір формується не лише взаємопов'язаними вимогами шаблонів конкретних видів діяльності, а опосередковано різними іншими вимогами, які види діяльності накладають на схеми руху.

Тож існують взаємозв'язки між формальною описовістю простору та тим, як люди його використовують. Ці елементарні взаємозв'язки між формою простору та його використанням говорять про те, що правильний спосіб сформулювати співвідношення полягає в тому, щоб сказати, що простір дається нам як сукупність потенціалів, і що ми використовуємо ці потенціали як особистість та колективність при використанні простору. Саме це робить зв'язок між простором і функцією проаналізованим і певною мірою передбачуваним. Поділяючи міський простір, який є неодмінно безперервним, різними формальними способами ми, швидше за все, поділимо його відповідно до якогось аспекту, як функціонують люди (Рис.2.34).

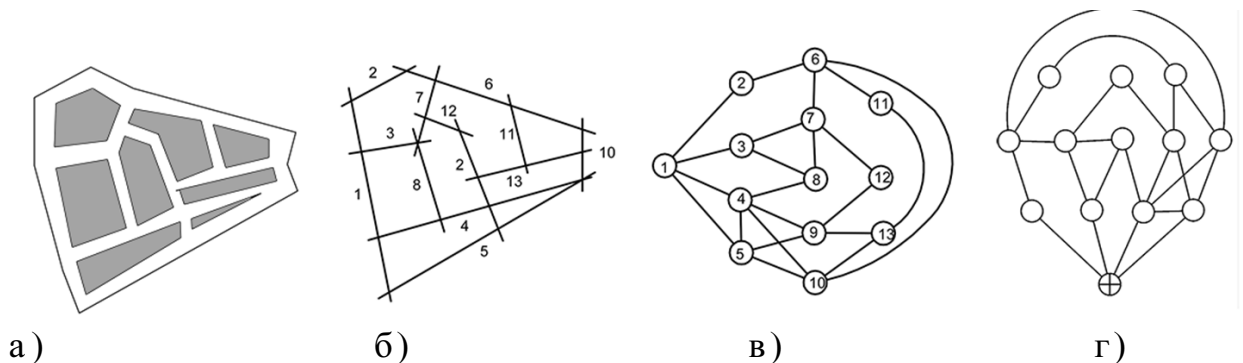

Рис. 2.34.Різні методи просторового синтаксису: а) просторовий аналіз «фігура-фон»; б) осьова карта; в) графік інтегрованості; г) кореневий графік.

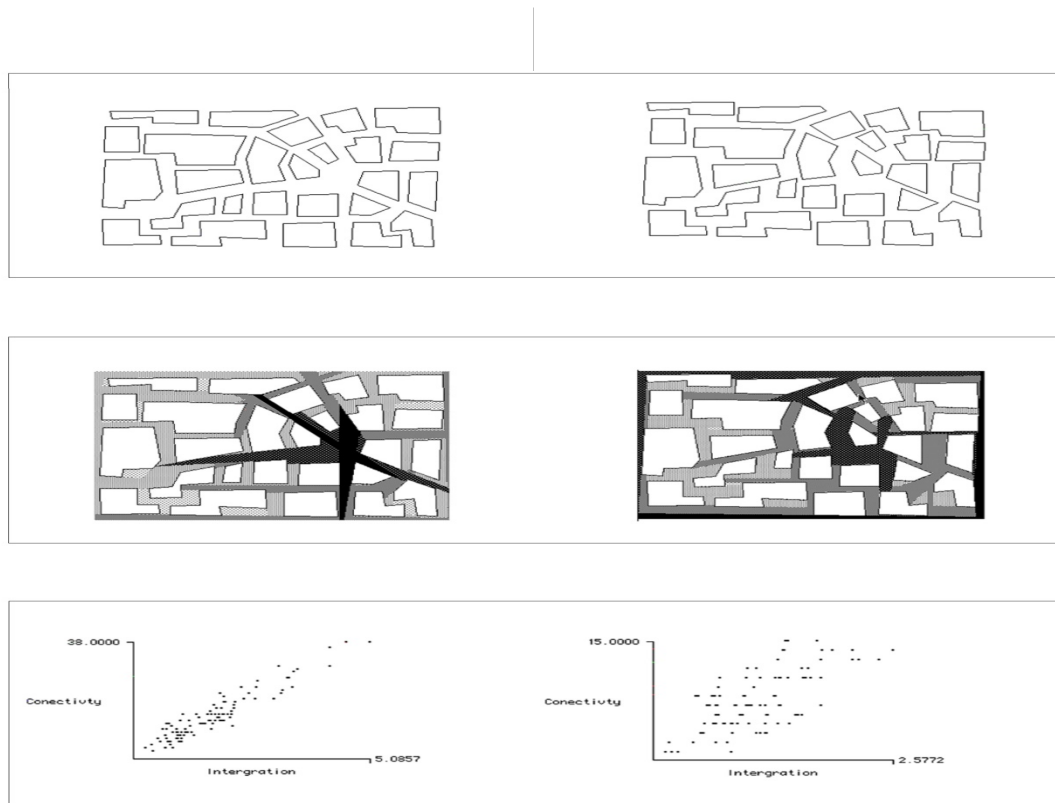

Рис. 2.35.Порівняльний аналіз ступеню інтегрованості та зрозумілості міста.

Розглянемо, наприклад, два гіпотетичні розпланування міст на рис. 2.35 а та б. Два плани складаються з одних і тих самих «кварталів» або «островів» будівель. У першому випадку вони розташовані таким чином, що мають певний ступінь нерегулярності, але виглядають більш-менш «міськими», оскільки утворювана форма простору є геометричною і позитивною. У другому плануванні ті ж квартали трохи суміщені, завдяки чому система простору здається набагато менш «міською» та набагато менш «зрозумілою».

Ці малюнки (2.35, 2.37) об'єднують просторовий аналіз за методом фігури-фону, виявляючи позитивний малюнок просторів, з синтаксичним підходом, демонструючи їх інтегрованість.

Рис.2.36 наочно демонструє, як пов'язана ступінь інтегрованості просторів (кореневий графік) із системою зв'язків. Змінюючи спосіб пов'язаності просторів між собою (у випадку інтер'єру – просто змінюючи

входи в приміщення та їх послідовність), можна змінювати інтегрованість простору, а отже, і його зрозумілість, відвідування та спосіб використання (рис.2.36)

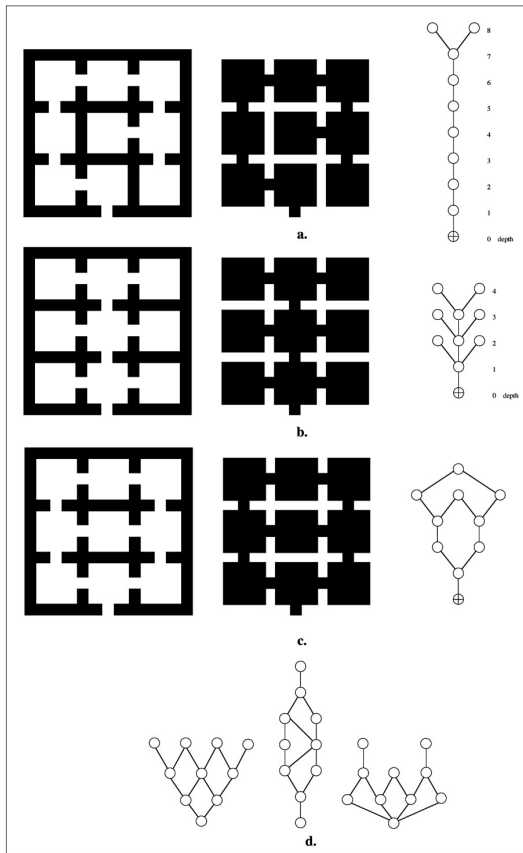

Рис.2.36. Просторовий аналіз також демонструє ступінь інтегрованості

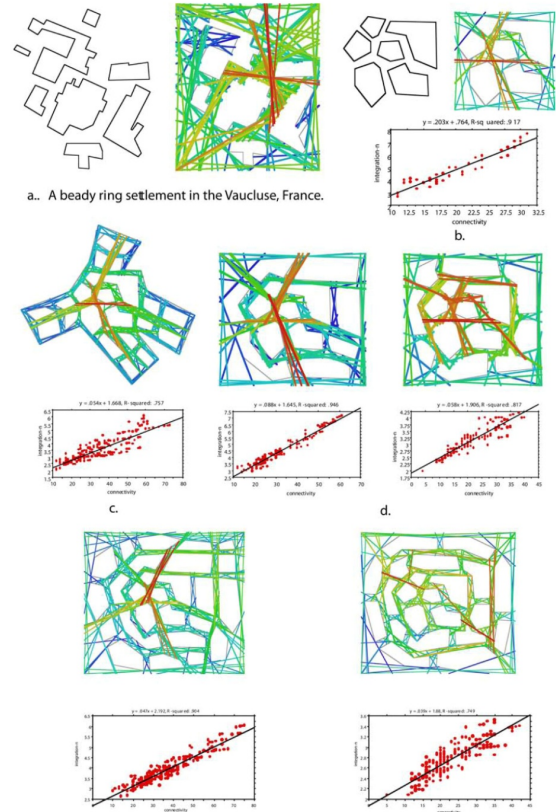

Рис.2.37. Вплив зміни взаємозв'язків просторів на їх інтегрованість (червоний колір – більш інтегровані простори, зелений – менше)

Спостерігач, що рухається в будь-якому плануванні, зазнаватиме постійні зміни в полі видимості, але поля видимості, що спостерігаються в першому, досить відрізняються від тих, що знаходяться в другому. Очевидні відмінності в зрозумілості в двох плануваннях, як виявляється, пов'язані з цими формальними відмінностями в послідовності полів видимості.

Розуміння є складною властивістю в міській системі. Оскільки міський простір на рівні землі не можна побачити і пережити одразу, але потрібен спостерігач, щоб сприймати систему в русі, можна вважати, що зрозумілість

пов'язана із способом створення картини цілої міської системи з її частин, а точніше, з переміщенням від одного простору до іншого.

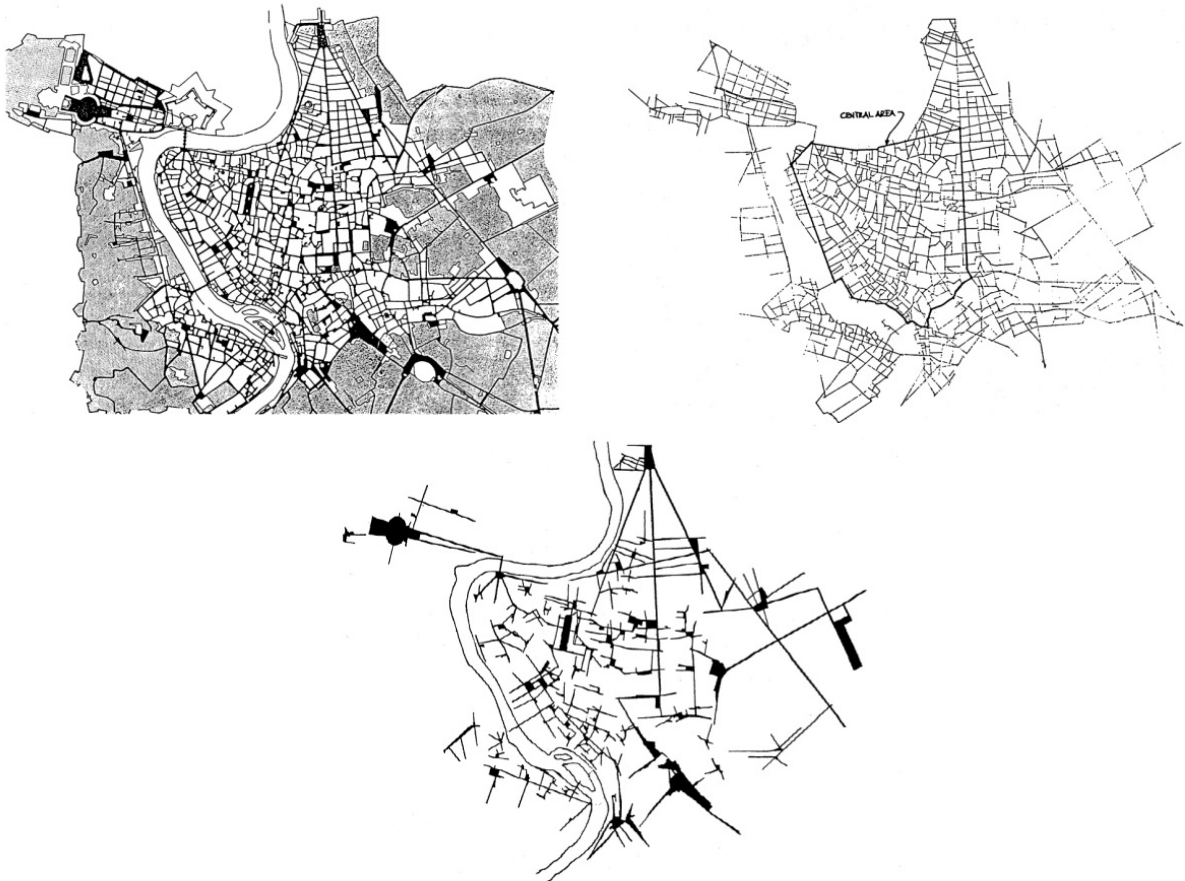

Рис.2.38.Матриця маршрутів руху на прикладі Риму: а) карта Риму; б) осьова карта Риму; в) Ізовіст-карта Риму

Зв'язок – це та властивість, яку можна побачити з кожного простору, оскільки де б глядач не знаходився в просторі, він може побачити, з якою кількістю сусідніх просторів цей простір пов'язаний. Зрозумілою є система, в якій добре зв'язані простори мають тенденцію бути також добре інтегрованими просторами. Мал. 2.38 демонструє просторовий та зв'язковий аналіз на прикладі центру Риму, мал.2.39 – Лондону.

Отже, просторовий аналіз на першому етапі дозволяє виявити «зрозумілість» та композицію плану, співвідношення просторів пересування і перебування, а зв'язковий аналіз зосереджується на транзитних шляхах (

просторах пересування), пов'язуючи їх з осями зору [133].

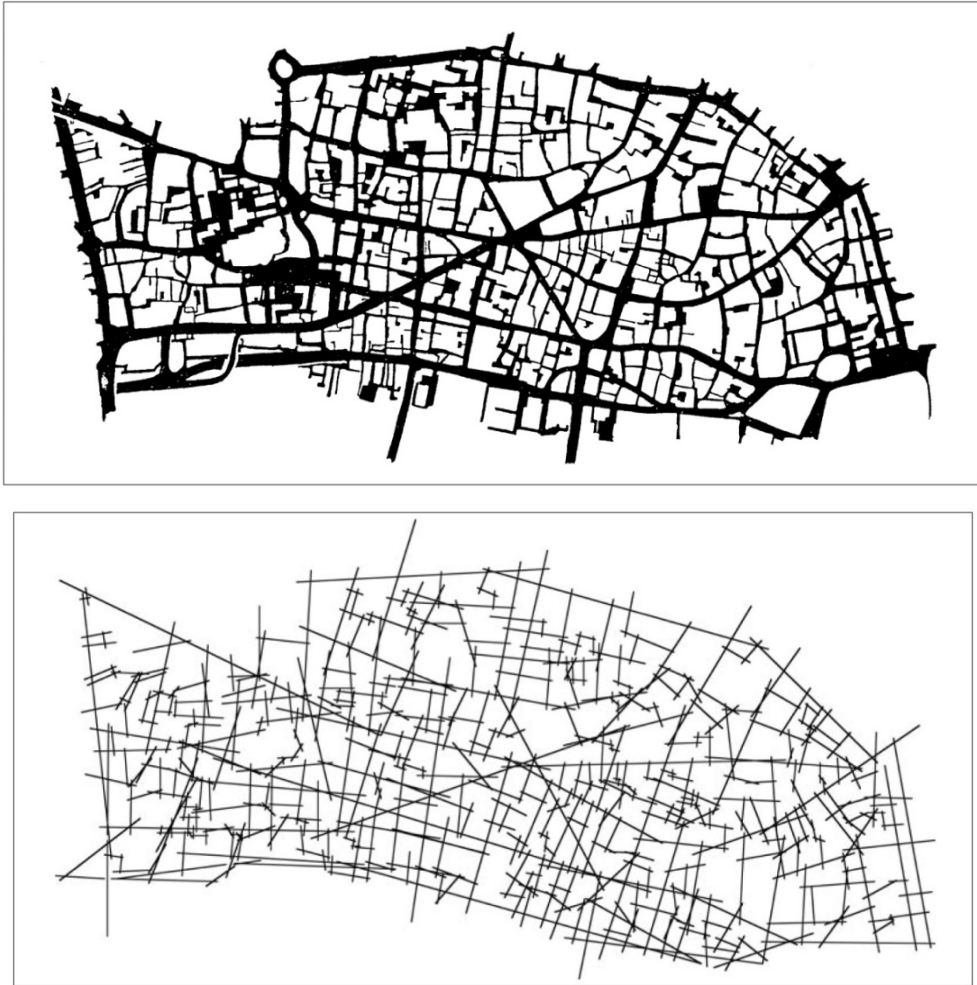

Рис. 2.39. План центру Лондона: а) просторовий аналіз; б) осьова карта.

На рис. 2.39. показаний план центру Лондона, на нижньому – «осьова карта» міста в цілому, тобто найменший набір прямих ліній, які проходять через весь відкритий простір на малюнку 2.39а. Добре помітно, що збережена тенденція осьових безперервних ізовістів, тобто, незважаючи на звивисті криві будівель, ви матимете можливість проглядати Ломбард - стріт чи Корнхілл з кінця в кінець, і ця лінія закінчується «ударом» по фасаду будівлі під дуже відкритим кутом, що виглядає природним запрошенням продовження потенційного руху в цьому напрямку.

Важливо, що проведенні просторово-синтаксичних досліджень з фрагментами планів міст, треба встановлювати межі і вибирати обмежену кількість просторів, з якими проводиться дослідження. Для регулярних середньовічних структур це, як правило, 1-2 квартали від Ринкової площі.

Просторовий синтаксис здатний використовувати радіус інтеграції для прогнозування руху пішоходів у локальному та більшому масштабах. Цей критерій відомий як «потенціал руху» (Penn 2003, Hillier 1996). Отже, чим більше ступінь радіуса інтеграції на вулиці, тим більше потенціал руху пішоходів і тим приємнішим буде простір для користувачів.

Аналіз ступеню інтеграції допомагає визначити, наскільки простір є загальнодоступним або приватним, використовуючи критерій глибини. Збільшення інтеграції простору приводить до збільшення кількості людей. Використовуючи критерій ступеня інтеграції, ми можемо проектувати різні простори відповідно до необхідних видів землекористування, загальнодоступних чи приватних [267]. Метод просторового синтаксису також застосовується для вимірювання розбірливості простору. Розбірливість визначається як взаємозв'язок між «підключеністю» та його інтеграцією. Можна стверджувати, що чим інтегрованіший простір, тим він більш розбірливий і навпаки.

За допомогою методу просторового синтаксису на основі ступеню інтеграції просторів або їх глибини можна визначити просторову структуру міста [267]. Цей метод збільшує раціональність, а разом з тим креативність процесу проектування [266].

Однією з сильних сторін методу просторового синтаксису є його здатність графічно описувати складні ознаки. Лінч (1981) вважає, що якщо ми коли-небудь вирішимо розробити певну мову для міст, ця мова, мабуть, буде візуальною, тому що для опису складних просторових закономірностей, ілюстративній презентації надається перевага над словами. Можливо, метод просторового синтаксису, представляючи результати аналізів графічно та у вигляді карти або діаграми, дозволяє зрозуміти складний феномен міста більше, ніж будь-коли раніше. Це перший крок до досягнення візуальної мови міського дизайну. Графічні презентації роблять це легко зрозумілим для всіх груп стейкхолдерів. Отже, його можна використовувати як ефективний ін

струмент для прийняття рішень на основі участі та спільного залучення різних політичних груп та громадян до процесу планування та проектування, щоб відобразити їх різноманітні потреби та бажання.

Насправді цей метод може вирішити одну з основних проблем, з якою стикаються містобудівельники та дизайнери, а саме розрив між експертними та неспеціальними мовами. Нарешті, абстракція міських просторів методом просторового синтаксису надає можливість морфології проілюструвати порядок і дисципліну у вигляді подібності та неподібності та зробити можливим порівняння різних просторів [267].

Просторовий синтаксис знайшов багато різноманітних застосувань, серед яких: виявлення та аналіз планувальної структури міста, дослідження обсягу руху пішоходів, визначення міського землекористування земель, проектування спеціальних міських земельних ділянок, таких як метро, вивчення сегрегації в містах, аналіз динамічних процесів розвитку міст, вимір ймовірності правопорушень, аналіз планів окремих поверхів будівель або фасадів, репрезентація характеристик та конфігурацій просторових зразків спільнот, а також взаємозв'язків між просторовими та соціальними зразками, вияв міських характеристик, і, що найважливіше, - усвідомлення, що навіть найскладніші закономірності можна розпізнати, визначивши декілька понять та маючи початкові результати [266].

Спроможність просторової синтаксичної моделі висвітлювати структуру у різних масштабах, від найбільш локальних до найбільш глобальних, є життєво важливою, оскільки дослідження доводять, що більшість міських явищ є багатомасштабними. Наприклад, ступінь і характер руху вздовж вулиці буде визначатися тим, як вулиця вбудована у глобальну і локальну мережі. Подібним чином функціонування громадських площ визначається не тільки тим, як їх простір обмежений навколишніми будівлями, але й тим, як він просторово вбудований у більш масштабну систему простору. Тобто не тільки конфігурація громадських просторів впливає на їх функціональне використання та напрямки руху, але також взаємозв'язки між сусідніми

просторами, що утворюють мережу.

Отже, на те, що відбувається в будь-якому окремому просторі – кімнаті, коридорі, вулиці чи громадському просторі – принципово впливають відносини між цим простором і мережею просторів, з якими він пов'язаний.

Авторське узагальнення теорії просторового синтаксису складається з чотирьох основних компонентів:

а. Презентації просторових відносин

Просторові елементи можуть бути представлені геометричними формами та їхнім сприйняттям людьми. Вони можуть бути геометрично виведені (наприклад, точкою, осьюовою лінією, відрізком, опуклим простором та ізовістом), представлені у вигляді схеми «фігура-фон» або функціонально визначені (наприклад, опис приміщень в будинку).

б. Аналіз просторових зв'язків

Зв'язки між просторовими елементами є результатом їх конфігурації. Ці взаємозв'язки можна об'єктивно проаналізувати за допомогою ступеню інтеграції та вибору. Ці два заходи відображають два основоположні елементи людського руху: по-перше, вибір місця призначення, по-друге, вибір маршруту. Один вимірює зручність доступу (інтеграція), а інший – зручність пересування (вибір).

с. Інтерпретаційні моделі

Просторові моделі розробляються для аналізу, опису, пояснення та прогнозування різних видів просторових та соціально-економічних явищ. Автор пропонує використовувати їх для аналізу композиції, ефективності використання, просторової орієнтації на стадіях передпроектного аналізу.

д. Аналіз соціальних та поведінкових процесів

Аналіз взаємозв'язків між просторовими та соціальними закономірностями демонструє, як простір інтегрований у соціально-економічні процеси, завдяки яким створюється побудоване середовище. Це можна використовувати на загальному рівні, наприклад, для пошуку спільних рис у моделях між функціями та культурами, як в теорії спільного (

generic) міста (Кулхас). На стадії вибору проектного рішення конкретної ділянки можна використовувати інструменти просторового синтаксису, щоб дослідити, що відбувається з просторовими шаблонами, якщо об'єкти в просторі розгортаються та формуються різними способами.

Конфігураційний підхід призвів до ключового відкриття про міста: що архітектура вуличної мережі формує потоки рухів. Дослідження показують, що від 60% до 80% рухомих потоків на вулицях зумовлені структурою самої мережі, тобто потенційними потоками, визначеними математично. Це не означає, що простір визначає індивідуальний рух. Це означає, що якщо люди переходять з власної волі звідкись куди-небудь, деякі простори використовуються більше, ніж інші. Зв'язок між структурою просторової мережі та переміщенням – це доведений ефект.

Але дослідження реальних моделей руху в містах показує, що люди рухаються, читаючи кутову геометрію мережі, а не фактичні метричні відстані. Аналізуючи мережу з точки зору шляхів найменших змін кутів даного сегмента вулиці до всіх інших, ми можемо наблизити потенціал руху до архітектури мережі, і, таким чином, сприяти покращенню нових містобудівних та дизайнерських проектів. Важливим є висновок відносно впливу конфігурації мережі просторів на напрямки руху, який відкриває шлях для поглиблення розуміння міста як складної самоорганізуючої системи.

Оскільки просторова структура формує потоки руху, вона також формує схеми землекористування, які залежать від щільності переміщень. За цим процесом слідують економічні цінності. Згідно з ефектами зворотного зв'язку та помноження, як тільки з'являється один магазин, за ним слідують інші – це один з проявів процесу створення міст, як складної системи, завдяки чому міста перетворюються від комплексу будівель на «живі» утворення. Структура центрів формується структурою міської просторової мережі. Вулична мережа – це безперервна просторова мережа.

Це призводить до визначення просторової форми міст. Міста загалом – не лише «органічні» – в процесі еволюції своєї просторово-планувальної системи утворюють передню (основну) мережу пов'язаних центрів всіх масштабів – від кількох магазинів та кафе до цілих передмість, занурену в фонову мережу житлових утворень. Дві мережі мають різні геометричні та метричні властивості. Мережа переднього плану має довші лінії, майже прямі сполучення та безперервність маршруту, фонові мережі – коротші лінії, прямі кутові зв'язки та більше локальних сітчастих структур. Різниця між мережами переднього та заднього плану – це різниця між більш морфогенетичним та більш консервативним простором. Перша фокусує рух на створенні розвитку та змін, друга розсіює його, щоб зберегти речі такими, як вони є. Здається, ця загальна структура в деякому сенсі лежить в основі всіх міст, і можна зробити висновок, що під індивідуальністю та культурним типом міст існує універсальне спільне місто, яке робить місто таким, яким воно власне є. Усі суспільства повинні в певному сенсі бути морфогенетичними, щоб справлятися зі змінними технологічними та соціальними обставинами, і всі суспільства також повинні діяти так, щоб відтворювати їхні структури – звідси подвійне використання простору.

Переважаючі міста мають всеохоплюючу централізацію, оскільки функції централізації розповсюджуються по всій мережі. Всеохоплююча централізація є просторово стійкою – це означає, що де б ви не знаходились, ви знаходитесь поруч із невеликим центром і недалеко від значно більшого.

Недоліком методу просторового синтаксису є продовження його переваг – те, що будь-яке аналітичне дослідження композиційного простору проводиться з акцентом на абстрактний опис топології простору. Тобто стверджується, що соціологічні аспекти просторової композиції можна виявляти за допомогою топологічних описів.

Але виявлення соціологічних аспектів просторових композицій за допомогою топологічних описів поки що більше опирається на здоровий глузд, ніж на теоретичні основи [227]. Дане дослідження є ще однією

спробою узагальнити різні аспекти топологічно-синтаксичних підходів з метою створення єдиної теорії.

Містобудування та дизайн середовища – дуже складні сфери з безліччю змінних, і, отже, потрібні такі інструменти, щоб зробити існуючі умови більш чіткими, простими та визначеними. Дуже важливим є обережне використання цього методу в умовах історичних міст, де маршрути руху людей не тільки залежать від топології, а підпорядковуються також культурним чинникам.

Оскільки метод просторового синтаксису, з одного боку, знаходиться в загальній категорії предмета композиції / конфігурації, а з іншого боку, він тісно пов'язаний з лінгвістикою, тому запозичення цих питань можливо буде спроможним усунути недоліки цього методу. Це також допоможе розробці критеріїв проектування на місцевому та загальному рівнях. Слід зазначити, що ці критерії є ціннісними та універсальними, і їх слід тлумачити в будь-якому місці відповідно до місцевих обставин. Автор пропонує для дослідження просторово-планувальних структур в їх історичному розвитку залучати методи містобудівного аналізу, а також такі додаткові методи:

Мовознавство: Міський дизайн має мову, подібну до розмовної, включаючи слова (морфологія, типи просторів), граматику (правила) та синтаксис. Тому ми можемо використовувати лінгвістичний підхід у дизайні міст. Здається, що застосування лінгвістичного підходу в міському дизайні може полегшити процес дизайну міських просторів.

Образ міста (Лінч, 1960): просторовий синтаксис не приділяє достатньо уваги третьому виміру. Здається, що застосування методу Лінча для визначення ідентичності району, в таких елементах як орієнтир і шлях, що веде до орієнтира, можуть бути ефективними факторами в ментальних картах жителів та туристів.

Типологія міського простору (Krier, 1979): Застосування «типології міського простору» Kriera нагадує нам зосередитись на історії та еволюції досліджуваного району.

Важливим інструментом дослідження просторової структури саме історичного центру є історико-містобудівний та середовищний аналіз, що допомагають виокремити однорідні за просторовими та ціннісними характеристиками ділянки, які потім можна досліджувати топологічно методом просторового синтаксису.

Отже, метод просторового синтаксису був розроблений в Англії, а потім поширився в інших частинах світу, включаючи країни, що розвиваються. Що спонукає нас застосовувати метод в Україні, так це те, що всі його дослідження базуються на аналізі конфігурації просторів.

Найважливішим питанням узагальнення методу є ступінь його загальних принципів. Візуальний зв'язок як універсальне поняття вважається важливим критерієм у всіх країнах та культурах, що сприяє пересуванню людей у будівлях та містах. Тому ми можемо стверджувати, що метод просторового синтаксису застосовний до різних умов, оскільки його основний принцип є інклюзивним. Однак, виходячи із зазначених вище причин, представляється важливим застосовувати цей метод з обережністю при проектуванні просторів історичних видів середовищ, які менш схожі на західноєвропейські культурні умови. Огляд слабких та сильних сторін методу просторового синтаксису виявляє певні недоліки методу; їх слід враховувати разом із його потенціалом. Наше дослідження підтверджує попередній досвід, що в глобальному масштабі метод просторового синтаксису може представляти корисний та надійний інструмент, але в локальному масштабі він може зіткнутися з деякими труднощами, які, запропоновано усунути додатковими методами..

Теоретичні моделі

Системний підхід до вивчення просторових об'єктів містобудівних структур можливий тільки за умови розробки механізмів ізоморфічного перенесення певних властивостей реальних об'єктів на їх формальні моделі та подальшого вивчення цих моделей, що відображають пошуківані властивості. Чим точніше знайдено спосіб відображення якостей реального об'єкта або

процесу, що нас цікавлять, тим продуктивніше буде результат адекватного опису реальних властивостей архітектурних об'єктів.

Аналіз процесу формоутворення міст та систем їх громадських просторів, проведений в першому розділі, а також використання та вдосконалення синтаксично-просторового підходу для містобудівних систем дозволили дослідити структури громадських просторів історичних міст та сформулювати основні теоретичні моделі.

Можна виділити три основні типи моделей: феноменологічні (що відображають зовнішні спостережувані глядачем характеристики модельованих явищ), імітаційні (пов'язані з імітацією властивостей історичного аналізованого об'єкта, що цікавлять дослідника, штучним шляхом з урахуванням закономірностей і особливостей встановлених при попередньому аналізі) та змістовні (розкривають внутрішні, зовні неспостережувані, механізми явища).

В роботі для цілей аналізу конфігураційної структури просторів віддається перевага змістовним моделям, що описують приховані механізми побудови об'єктів. Моделі побудовані у відповідності з наступними умовами: в якості об'єкту виділені формальні просторові одиниці – типи просторів, – співвідносні з конкретними просторовими об'єктами (кімнатами, коридорами, фрагментами вулиць, площами і т. ін.); визначені межі варіювання виділених типів; визначені взаємозв'язки між просторовими елементами та їх конфігурація, що характеризують вид просторової взаємодії; визначені правила переходу від формальної моделі, яка описує структурні характеристики об'єкта, до його об'єктної реалізації (стратегії використання та збереження). Такого роду правила визначають у своїй сукупності «код» (або алгоритм), в якому зосереджені індивідуальні характеристики архітектурного об'єкта, що відображають властивості його геометричної розчленованості і просторової пов'язаності елементів.

Практичне значення дослідження конфігурації (структури взаємозв'язків) полягає у визначенні варіацій доступності та використання просторів та їх відповідного перетворення чи трансформації, що передбачають різні види

«*serendipity*» – щасливого неочікуваного випадку. Serendipity – це складова щастя, це те, що покращує соціальний досвід і життя в цілому. Збільшення відчуття щастя – це проблема, над якою працюють зараз сотні вчених-соціологів, а вона, виявляється, криється в топології і конфігурації міського простору. Інтегрованість простору посилює його серендипність (в українській є тільки такий термін, на жаль), а архітектори та дизайнери, використовуючи цей інструмент, уподібнюються капітану Грею з «Червоних вітрил» О. Гріна, який «створював чудеса власними руками».

У випадку інтер'єрних громадських просторів така модель характерна для музеїв сучасного мистецтва, культурних центрів, – таких, де передбачаються демократичні місця для спілкування і свобода вибору руху.

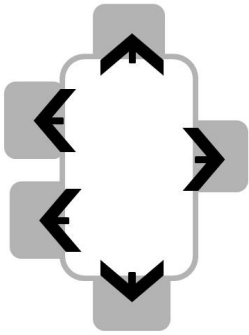
Друга, лінійно-осьова, модель (Рис. 2.40б) характерна для інтравертних суспільств, не передбачає спілкування і взаємодії. Вона направляє, детермінує і контролює поведінку людей. Така модель є більш характерною для імперських, тоталітарних держав, або лінійно-природних міст, витягнутих вздовж фронту сприйняття, як на Русі, або інтровертних східних містобудівних структур. Вона зменшує можливість випадкових зустрічей і спілкування, спрямовує і певною мірою визначає поведінку і напрям руху людини (рис.2.42). У випадку інтер'єрного простору така модель є більш дидактичною, тому що передбачає поступовий послідовний рух визначеним маршрутом. Різновидом цієї моделі може бути кількаосьова або навіть решіткова модель, в якій є велика свобода вибору індивідуального руху і зменшена його детермінованість, проте відсутня можливість соціальних контактів та спільних діяльностей – це більш екзистенціальна, індивідуальна модель (рис. 2.42).

Центрична модель може мати вільний, відкритий простір центрального ядра, або включати додатковий об'єкт в його центрі (ратуша на Ринковій площі, собор, Суkenниці на Площі Ринок в Кракові і т.ін. – рис. 2.41).

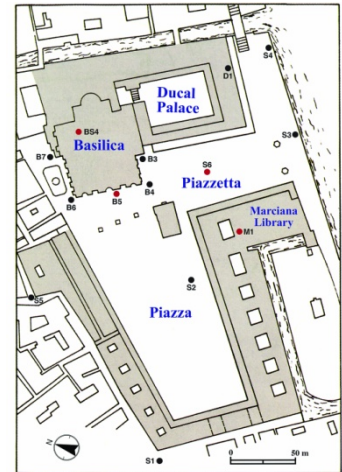
Більший простір може охоплювати в своєму обсязі менший простір. Між ними легко виникає візуальний і просторовий взаємозв'язок, але зв'язок

малого простору з зовнішнім середовищем опосередковується великим, в якому він розташований. При такому типі просторових відносин, більший простір служить тривимірним оточуючим полем для меншого. Для нормального співіснування ці два обсяги повинні виразно відрізнитися за розмірами.

Різновиди центричної моделі

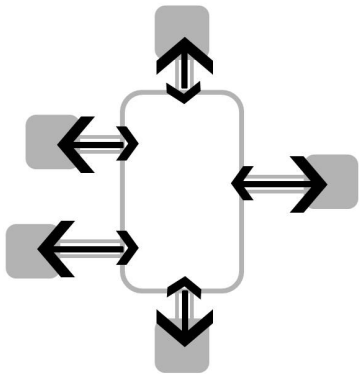

Пьяцца Навона, Рим

Сан Марко, Венеція

Підтип 1а. Центрична з інтегрованим ядром

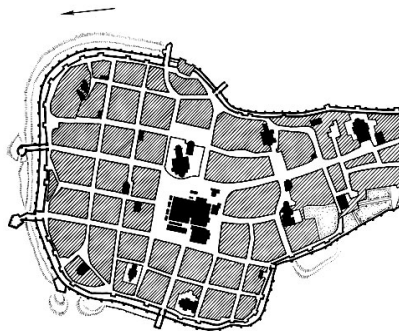
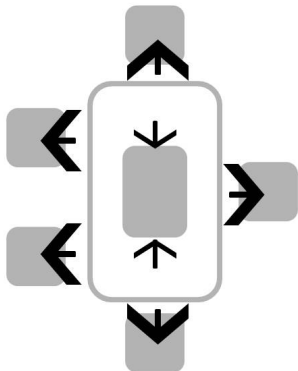

Аахен

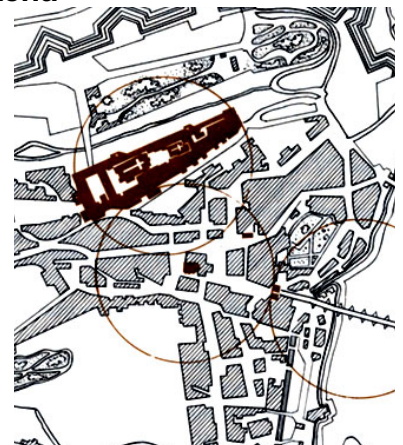

Мишкольць

Підтип 1б. Центрично-розгалужена

Краків

Прага

Підтип 1в. Центрична з будинком в центральному просторі

Рис. 2.41. Різновиди центричної моделі

Якщо обсяг меншого простору збільшувати, то зовнішній простір починає втрачати свої «охоплюючі» властивості. При подальшому збільшенні внутрішнього обсягу, навколишній простір виявляється занадто стисненим, перетворюючись в інший тип – вулицю.

Рис. Різновиди лінійно-осьової моделі

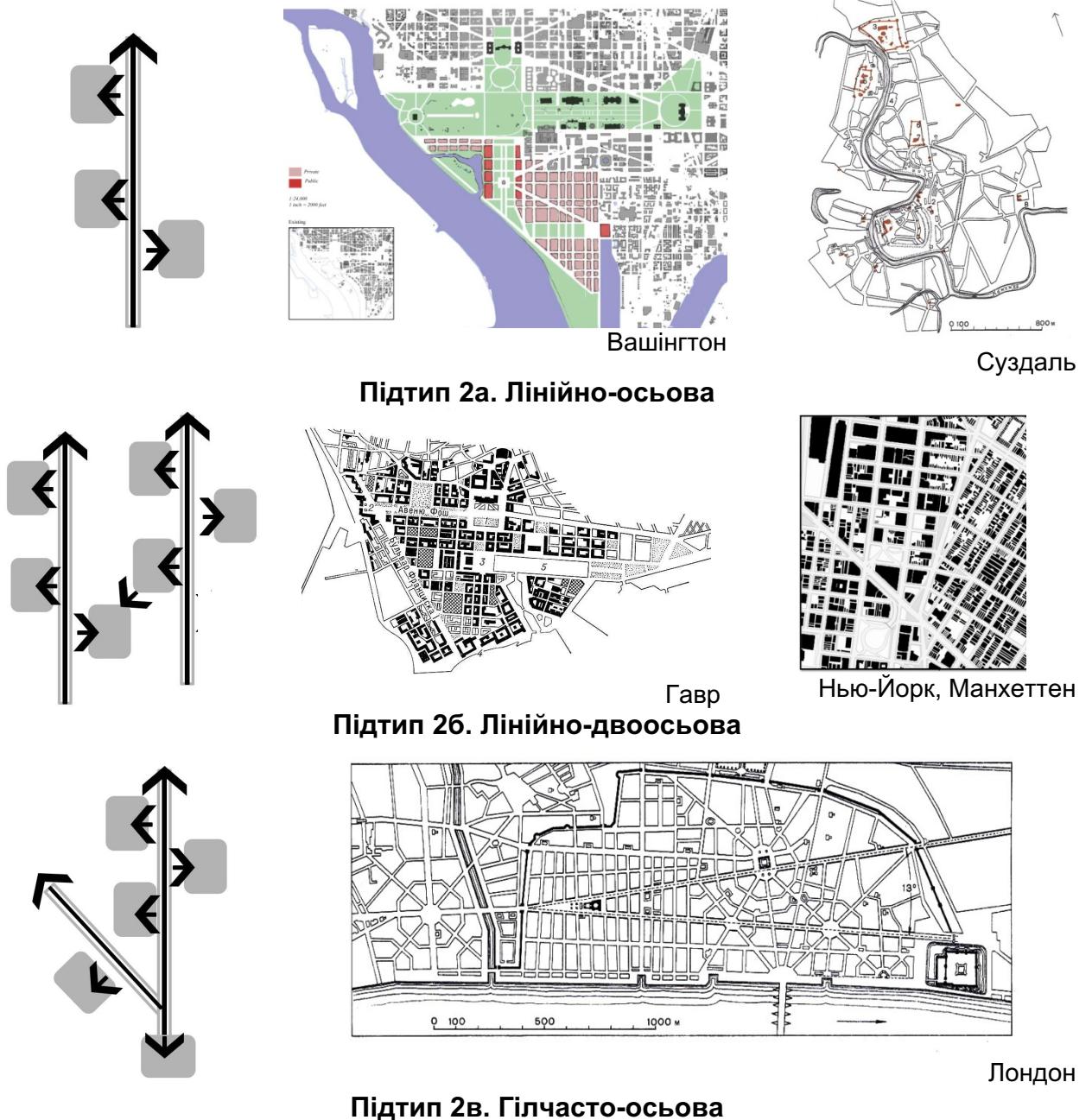

Рис. 2.42. Різновиди лінійно-осьової моделі

Внутрішній об'єм вбудованого простору може відрізнятися за формою від зовнішнього. В такому випадку посилюється враження його

самоcтійності. Контраст форм може вказувати на функціональне розходження двох просторових обсягів або на особливий символічний сенс внутрішнього простору. Громадські простори конфігуративно та структурно пов'язані між собою в рамках аналізованих містобудівних та архітектурних об'єктів.

Виділено три типи взаємозалежності елементів простору в просторово-планувальній організації міста: **підпорядкованість, взаємозалежність та незалежність**. Це позиції, якими описується все розмаїття форм локальної взаємодії пар просторів в будь-якій просторовій структурі (рис 2.43).

Взаємозалежність, або координація. Два простори, перебуваючи в складі структури, в силу своєї позиції можуть впливати на властивості один одного. Якщо простори поєднані в лінійну систему, то перекривання доступу до одного з них руйнує всю систему в цілому. Так, наприклад, перекриття вул. Банкової перед Адміністрацією Президента в Києві погіршило умови доступу до інших просторів цієї частини Печерську.

Підпорядкованість, або детермінованість. Один простір змінює структурні властивості іншого, залишаючись незмінним. При наявності центрального розподільчого простору, який пов'язаний з усіма оточуючими, домінуючий простір «контролює» (або детермінує) навколишні простори. Видалення одного з підконтрольних просторів із загальної структури не порушить просторової циркуляції через площу чи атріум, проте видалення центрального елемента розриває всю систему зв'язків. Аналогічна ситуація виникає, наприклад, на Майдані Незалежності, який є розподільчим простором для віялових вулиць, що струмують з Верхнього міста. Тут закриття однієї з вулиць суттєво не вплине на загальні транзитні зв'язки. Проте закриття самої площі зробить неможливим доступ до всіх інших просторів.

Незалежність, або індиферентність. Простори існують незалежно один від одного, а зміна їх властивостей не відбивається один на одному. Наприклад, в умовах регулярного планування міста простори перехресть пов'язані один з одним різноманітними маршрутами, а виключення одного з них

не позначиться істотною зміною властивостей пов'язаності інших.

МОДЕЛІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

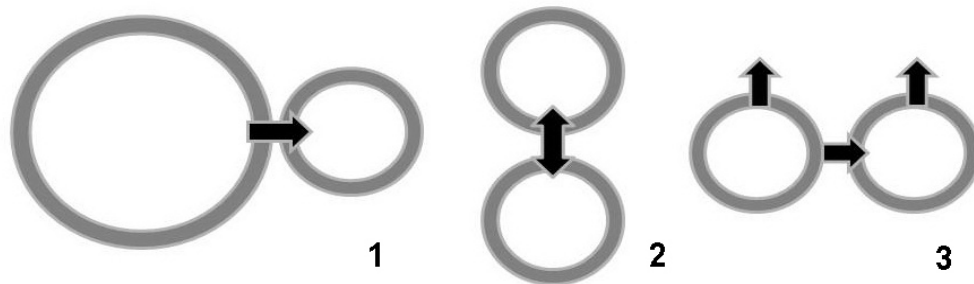

Рис.2.43.Типи взаємозв'язків елементів простору: а) взаємозалежність, б) підпорядкованість та в) незалежність

Взаємопроникні просторові відносини виникають при перетині двох просторових полів, коли утворюється загальна просторова зона. При такому взаємопроникненні обсягів обидва простори зберігають індивідуальність і обриси, але конфігурацію взаємопов'язаних обсягів можна по-різному інтерпретувати.

Суміжні простори – найпоширеніший тип просторових взаємозв'язків. Прийом дозволяє кожному просторового об'єму мати чіткі обриси і відповідати – кожному по-своєму – специфічним функціональним і символічним вимогам. Ступінь візуальної та просторової неподільності двох суміжних обсягів залежить від характеру площини, яка одночасно розділяє і об'єднує їх. Два просторових обсяги, розташованих на відстані один від одного, може пов'язати або об'єднати третій проміжний простір. Візуальні та просторові відносини між двома просторовими обсягами залежать від характеру третього простору, з яким вони обидва пов'язані. Проміжний простір може відрізнитися по формі і організації від двох просторових обсягів, підкреслюючи свою сполучну функцію.

Два просторових обсяги і проміжний простір можуть мати однакову форму і розміри, утворюючи лінійний ряд просторових обсягів.

Проміжний простір сам може мати лінійну форму, щоб зв'язати два віддалених один від одного просторових обсяги або з'єднати цілий ряд обсягів, безпосередньо один з одним не пов'язаних. Проміжний простір при умові достатнього обсягу може сам стати домінуючим елементом в просторових співвідношеннях, організовувати щодо себе ряд просторових обсягів. Проміжний простір може бути сформований за «залишковим» принципом, що задається обрисами і орієнтацією просторових обсягів, які він пов'язує.

Проте, слід зазначити певну умовність запропонованої класифікації, втім, як і будь-якої. В якості опонента процитуємо М. Хайдеггера, який писав: «Простір, всередині якого знаходиться скульптурне тіло як певний існуючий об'єкт; простір, замкнутий обсягами фігури; простір, що залишається як порожнеча між обсягами, – чи не виявляються всі ці три простори в єдності їх взаємодії завжди лише різновидами єдиного фізично-технічного простору?» [271, с.121].

2.4 Методичні основи просторового аналізу інтер'єрних громадських просторів. Дидактичні та демократичні моделі простору

Різновидом громадських просторів є громадські інтер'єрні простори музеїв, культурних центрів, молів, громадських закладів. Для найбільш соціально орієнтованих країн характерним є розвиток громадських інтер'єрних просторів як продовження відкритих просторів міста, що таким чином утворюють цілісну просторову єдність. Таким чином, простір культурного закладу розглядається як ланка єдиної системи громадських просторів міста, проте дещо більше обмежений порівняно з відкритими просторами.

Архітектура музею, його зовнішня форма та внутрішнє планування галерей разом із дизайном та експозицією експонатів визначають способи сприйняття музею та його вмісту. Такі багатофункційні взаємовідносини між контекстом, змістом, простором та відвідувачами, хореографовані за допомогою архітектури, є цікавим прикладом організації громадського простору з урахуванням його наповненості і можуть бути поширені для аналізу відкритих громадських просторів.

Простір не тільки відображає і виражає соціальні закономірності, він також може генерувати їх, формуючи малюнок руху. Загалом синтаксичний аналіз підтверджує, що модель просторової інтеграції в просторовому плануванні буде певною мірою корелювати зі графіком руху.

Основною стратегією синтаксичного аналізу є вимірювання конфігураційних властивостей просторів, що складають планування, і за допомогою цього – виявлення ключових структурних особливостей плану. Оскільки в музеях просторове планування зазвичай використовується як для вираження, так і для підтримки певного виду педагогічного наміру, а також для формування схеми відвідування, аналіз просторового синтаксису може показати, як це було зроблено, і оцінити, як це працює. По суті, синтаксичний аналіз може бути використаний для того, щоб показати, що просторове планування є одночасно залежною змінною, оскільки воно може відображати заздалегідь задані соціальні, культурні чи педагогічні ідеї, а також незалежною змінною, оскільки просторовий дизайн може, як правило, мати вплив на формування схеми руху та співучастності серед відвідувачів.

На практиці синтаксичний аналіз, як правило, є досить складним, з багатьма іншими вимірами конфігураційних положень просторів у плануванні, а також вимірами планування в цілому [267]. Але разом з тим, дослідження показали, що важливою допомогою в розумінні того, як працює план, може бути його зрозумілість, якщо визначати це як ступінь візуального взаємозв'язку окремих просторів у плані, і це дає хороший орієнтир щодо ступеню інтеграції цього простору в плані в цілому. Наприклад, з кожного простору ми можемо бачити, скільки він має зв'язків з іншими просторами, але не наскільки інтегрованим він є, оскільки це залежить від цілого комплексу відносин, більшість з яких не можна побачити з окремих просторів. Ступінь кореляції малюнку зв'язності просторів із малюнком значень інтеграції є орієнтиром для зрозумілості плану [266].

Першим опублікованим дослідженням з використанням просторового синтаксису для вивчення музею / галереї був передпроектний аналіз реконструкції Національної галереї. Мова йшла про вибір рішення на передпроектній стадії. Переглядаючи проекти, дослідження припустило, що схема, яка характеризується основними осями, які перетинають її довжину і ширину, в поєднанні з вторинними осьовими лініями, що безпосередньо перетинають основні, породила б зовсім інші педагогічні потенціали та соціальний досвід порівняно з більш складним плануванням. Пізніше цей метод було запропоновано для реконструкції Британського музею та Галереї Tate в Лондоні (рис. 2.44, 2.48).

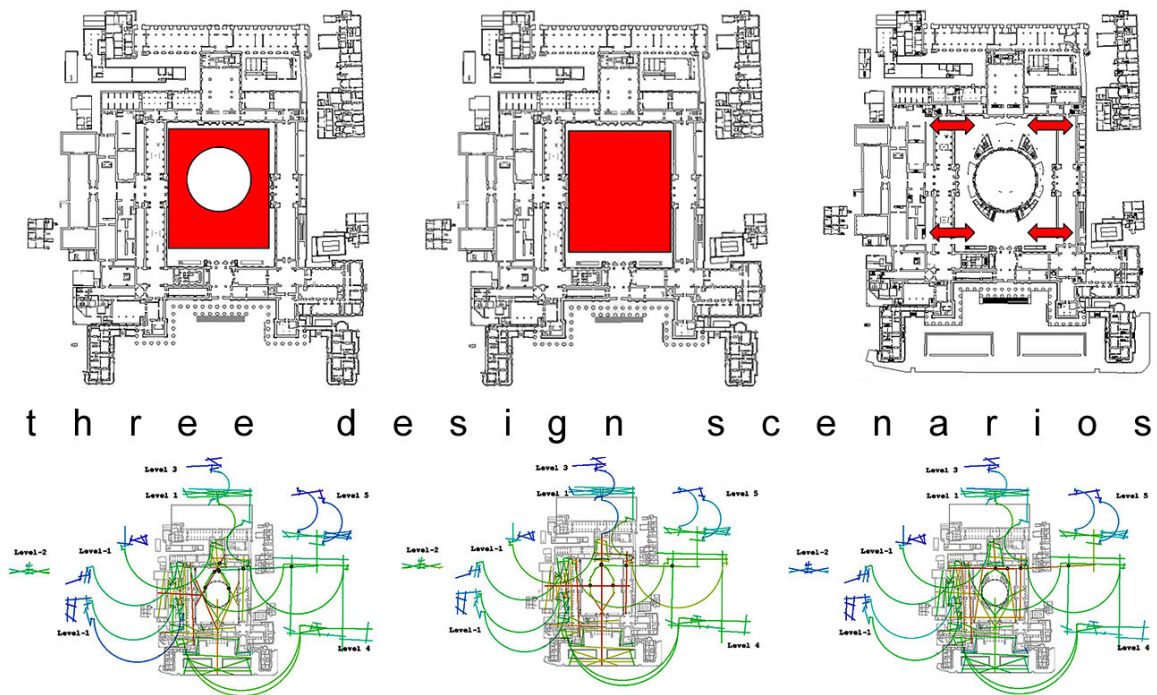

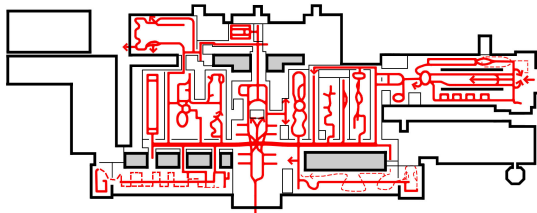
Рис. 2.44. Використання просторового синтаксису для передпроектного аналізу реконструкції Британського музею в Лондоні.

Можна було б полегшити педагогічний підхід, при якому проста структура, з різноманітністю та визначеністю просторових відносин та послідовністю, запропонувала б хронологічну презентацію колекції та дозволила б одночасно сприймати картини та приймати іншу інформацію. Інший варіант, який дозволяє широкий спектр альтернативних маршрутів, заохочуватиме більш дослідницький стиль відвідування, і в той же час

зменшуватиме обізнаність інших відвідувачів і призведе до коротших і менш регулярних зустрічей між ними. По суті, різні схеми пропонували зовсім різні результати з точки зору просторової культури, кожна з яких могла б заохотити; один – наполегливо педагогічний і в той же час більше публічний і церемоніальний, інший – більш дослідницький та приватніший.

Пізніше аналіз двох галерей Музею природознавства в Лондоні довів, що розташування просторів по обидва боки центрального проходу, який підкреслював синхрон і ієрархічний порядок, відображає ієрархію класифікаційних ідей природи, які домінували в науковому мисленні у вісімнадцятому столітті (рис. 2.45).

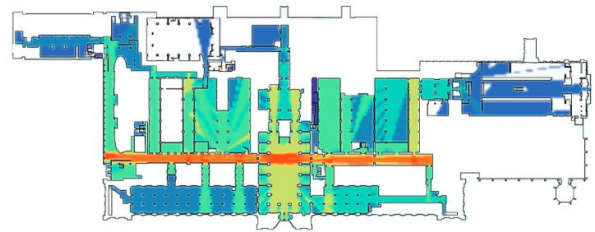
Приклад передпроектного аналізу - Музей природознавства, Лондон

А) Схема руху відвідувачів 2002

Б) Концепція руху відвідувачів із залученням зовнішнього простору

В) Аналіз проектного рішення розширення Музею методом просторового синтаксису

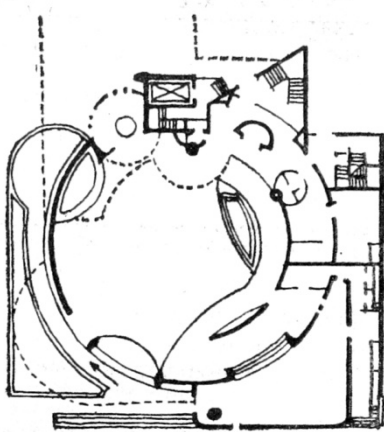
Рис. 2.45 Приклад передпроектного аналізу для Музею природознавства в Лондоні

Автори провели зміни у дизайні виставки, щоб відобразити мінливий зв'язок відвідувачів із знаннями, від прямого та явного до непрямого та

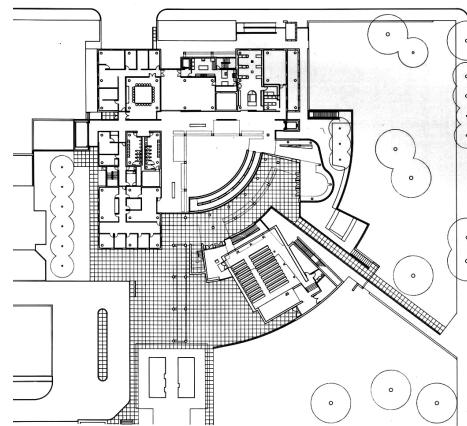
детального. У той час як у Галереї птахів наукові знання були абстрактними, оскільки вони були виставлені, але не пояснені, в залі біології людини вони набули більш фізичної та дидактичної форми, підкріплені завдяки популярному використанню освітніх технологій. Автори також побачили сучасне освітнє мислення, відображене в плануванні, в тому, що поділений і осьово фрагментований план виставки служив для індивідуалізації навчання, на відміну від старої морфології, що характеризується центральним проходом, який виконував роль інтегруючої точки та створював колективну взаємодію між людьми та предметів. У всіх цих сенсах, стверджували автори, зміни в структурі відображали зміни в ідеях наукового знання та його формах передачі. Більш детальне порівняння планувань музеїв, з точки зору як соціальних, так і педагогічних наслідків, було зроблено Прадінуком (1986). Він продемонстрував, як просторовий тип та формування плану впливають на педагогічні та соціальні стосунки між кураторами та відвідувачами, та запропонував типологію деяких найвідоміших та найвпливовіших галерей Європи. Результати показали співвідношення кількості людей, що стоять або рухаються, з конфігураційними змінними. Отже, ступінь залежності руху від конфігурації залежала від ступеня зрозумілості синтаксису та інтегрованості плану. На основі цих висновків Чой запропонував виділити дві моделі відповідно до ролі простору в структуруванні малюнку руху: детерміновану модель, згідно з якою рух примусовий, оскільки вибір циркуляції обмежений; і імовірнісна модель, згідно з якою руху дозволено бути більш випадковим, але модульованим конфігураційними змінними.

Наслідки дизайну результатів Чоя досліджував Пепоніс (1993), використовуючи випадок з музеєм, щоб проілюструвати, як розуміння функціональних потенціалів на більш абстрактному рівні дозволило набагато чіткіше сформулювати низку альтернатив стратегічного проектування. Приймаючи Зал біології людини в лондонському Музеї природознавства (див . Вище), як полярний випадок, коли хитромудрий і локалізований план

призводить до того, що відвідувач втрачає будь-яке відчуття будівлі в цілому та соціального характеру музейного досвіду, а також Гуггенхайма в Нью-Йорку як протилежний випадок планування, в якому публічний простір домінує над детермінованою послідовністю перегляду, так що «дві шкали перегляду об'єднуються в єдиний досвід» [274,с. 287], він стверджував, що High Museum мистецтв в Атланті використовує обидва потенціали і створює набагато багатший інформаційний та соціальний досвід. Там це зроблено двома шляхами: по-перше, через структуру інтегрованості, або інтеграційне ядро, яке постійно направляє локально різні схеми пересування в галереях назад до галерейних просторів, що виходять на соціально активний головний атриум; по-друге, шляхом створення системи видимості в самих галереях, яка багатша, ніж система потенційного руху, так що твори мистецтва формують передній план та інших відвідувачів, з'являючись на різній глибині в зоровому полі, іноді в інших галереях, а іноді в основному атриумі як фон. Таким чином, просторове планування створило «вбудовану хореографію руху та зустрічі» [274,с. 295], в якій музей був досвідом предметів та інших людей, що були інтегровані між собою безперервно різними способами.

А) Музей Гуггенхайма в Нью-Йорку.
Арх. Ф.-Л. Райт. План

Б) High Museum в Атланті.
Арх. Р. Мейєр. План

Рис. 2.46. Пріоритет публічного простору в інтер'єрах музеїв: А) музей

Гуггенхайма в Нью-Йорку, Б) High Museum в Атланті.

Ідея «перегукування» творів мистецтва з людиною, що породжує додаткові семантичні та зорові зв'язки, використано як основну концепцію

формування простору також Л. Скорик при реконструкції музею Т.Г. Шевченка в Каневі. Роздруковані великі портрети Кобзаря на прозорому фоні, крізь які проглядають інші портрети і його власні роботи, створюють враження його позачасової присутності в просторі, розмови з глядачем. Так глибока інтегрованість центрального простору, крім зустрічей відвідувачів, доповнюється зустріччю з головним героєм.

Рис. 2.47. Інтер'єри експозиційних залів музею Тараса Шевченка в Каневі.
Арх. Л. Скорик. 2011 р.

Питання дизайну також були на першому плані при дослідженні просторового синтаксису галереї Tate Britain лабораторією Університетського коледжу Лондона в 1996 р. [267]. Дослідження проводилось для з'ясування ймовірного впливу проекту реконструкції на схеми відвідування та, що більш важливо, на просторову культуру галереї.

Опитування відвідувачів показали, що відвідувачі цінують неформальну та невимушену атмосферу Тейт, і, як правило, відвідують досить імпровізовано та повторюють відвідування. Це були явно ключові фактори успіху галереї, незважаючи на дещо віддалене розташування. Загадкою було те, як формалізований, неокласичний план Тейт Британія (рис. 2.48а) міг створити, здавалося б, виразно неформальну культуру відвідування

Першим завданням було зрозуміти, як працює галерея, та зрозуміти схему руху, яку попередні дослідження визначили як випадкову.

На рис. 2.48а показані сліди перших десяти хвилин руху сотні відвідувачів, що входили в галерею Тейт Британія, які демонструють, що деякі простори набагато відвідуваніші, ніж інші. Потім на рис. 2.48b показані закономірності візуальної інтеграції в просторі галереї.

Просторовий синтаксис як інструмент перевірки проектних рішень (на прикладі Галереї Tate)

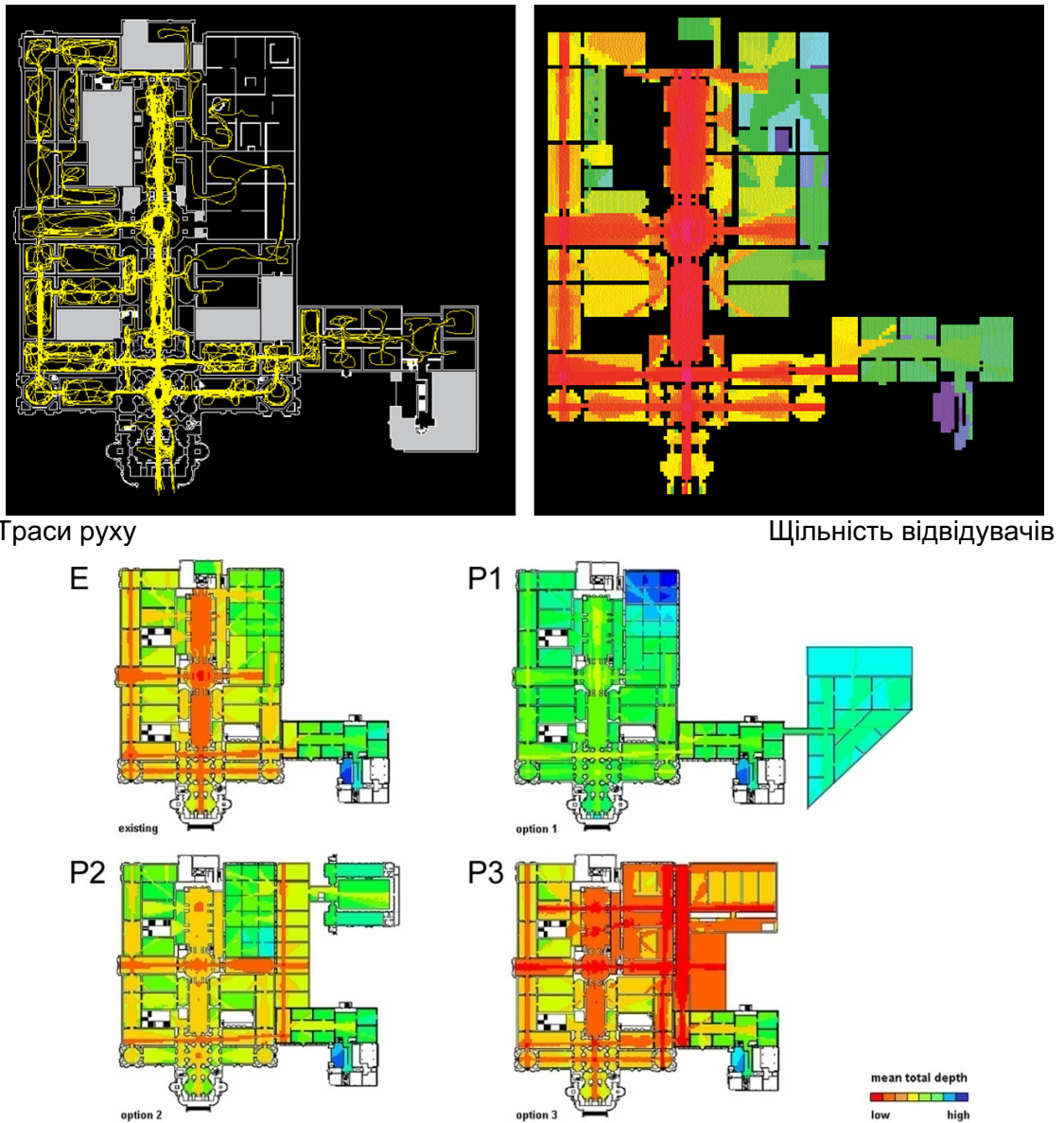

Рис. 2.48 Просторовий синтаксис як інструмент перевірки проектних рішень (P.Dursun Space_Syntax_in_Architectural_Design) а – б Сліди сотні людей, які зайшли в галерею Тейт Британія та рухались протягом десяти хвилин (а), по

казують, що після входу відвідувачі швидко розповсюджуються на багато, але не всі з просторів галереї. Щільність слідів руху чітко нагадує малюнок візуальної інтеграції в просторовому плануванні, показаний в (b).

Отже, аналіз візуальної інтеграції показує не тільки те, що видно з кожного простору, а скільки візуальних полів потрібно пройти, щоб побачити весь план з кожної точки в ньому. Закономірність візуальної інтеграції на рис. 2.48b чітко нагадує щільність напрямків руху на рис. 2.48a, і це можна перевірити статистично. Формуючи рух таким чином, просторове планування також формує певний малюнок співприсутності для відвідувачів, і це є одним з найпотужніших ефектів.

Це дослідження спричинило надзвичайно ретельне вивчення руху та використання простору, і його підхід став поширеним методом дослідження просторового планування в галереях та музеях. Виявилось, що кожен простір можна проіндексувати за допомогою швидкості переміщення, швидкості перегляду та загальної заповнюваності. Виявилось, що галерея читається відвідувачами за її дизайном: як кімнати, візуально пов'язані через входи в анфіладу. Ключовим результатом дослідження Тейт було те, що воно показало спроможність простору формувати те, що в ній відбувалося, за допомогою планування. Інтеграційне ядро зв'язувало головний вхід через головну вісь із глибшими частинами будівлі та структувало доступ до галерей від входу та між галереями в різних частинах будівлі. Таким чином, вісь та способи пов'язання галерей з нею відігравали ключову роль як у забезпеченні зрозумілості плану в цілому (це було чисельно підтверджено), так і в організації руху як у галерею, так і з неї, а також всередині галереї. Це структура плану, яку Hillier називає неглибоким ядром, і яка, як було показано, створює відчуття динамічної неформальної зустрічі у багатьох типах будівель.

Це також має додатковий ефект «спіткання»: люди, що рухаються всередині галереї, постійно зустрічають не лише тих, хто рухається в галерею

та виходить з неї, але й тих, з ким стикався раніше, можливо, при вході в галерею. Оскільки люди, як правило, несвідомо обстежують тих, з ким вони присутні, подія повторної зустрічі може також бути свідомим або несвідомим досвідом розпізнавання, своєрідною мінімалістичною версією зустрічі з кимось вдруге. Ці повторні зустрічі здаються випадковими подіями, але насправді є передбачуваним ефектом планування, ефектом «serendipity». Плани з поверненнями, як правило, сприймаються більш соціально захоплюючими, ніж ті, що виключають їх через надмірну послідовність. Ось тоді неофіційний, і, мабуть, надзвичайно випадковий спосіб відвідування, з відчуттям щільної зустрічі, може виникнути із формалізованого, неокласичного плану.

Узагальнюючи дослідження Галереї Тейт, можна підсумувати, що в просторовому плануванні сучасного музею закладені дві ключові теми: «організована прогулянка» та «збір відвідувачів». Перша реалізується шляхом організації просторів у видимій послідовності, щоб передати знання, а друга проявляється створенням місць зібрань, інтеграційного ядра, де відбуваються зустрічі. [274,с. 292].

Проблеми архітектурних форм були додані до планувань Псаррою та Граєвським з метою забезпечити не тільки краще розуміння музейного простору, але й краще розуміння архітектури як більшої, тривимірної, просторової, формальної, соціальної та символічної сутності, у межах якої мають місце просторові характеристики видів просторових синтаксичних вимірів [327].

Виходячи з того, що умова взаємодії між архітектурою та глядачем передбачає розуміння будівлі, автори вивчали в контексті Музею Шотландії в Единбурзі геометричну, об'ємну та поверхневу артикуляцію будівлі та пов'язання її з синтаксичними характеристиками. У статті також зроблено пропозицію щодо способів, за допомогою яких глядач може зрозуміти тривимірну скульптуру будівлі, і розглянуто, як тривимірні формальні

характеристики можуть вплинути на пізнання та зрозумілість простору. Зв'язок між просторовим синтаксисом та архітектурним та наративним потенціалом музеїв був додатково досліджений авторами при дослідженні Художньої галереї та музею Келвінґроу та, головним чином, Псаррою при порівняльному аналізі двох музеїв обговорюваних вище, разом з Музеєм природознавства в Лондоні та Музеєм Беррелла, Глазго. З цих досліджень можна побачити, як такі архітектурні концепції, як осьовість та «просторова пошаровість», посилюють інтеграцію. Звідси витікає можливість використовувати синтаксичні властивості, щоб опосередковувати взаємозв'язок між будівлею та експонатами, створювати різноманітний та цікавий досвід та стимулювати подальші дослідження. Від історичних будівель до сучасних, музейна архітектура переходить від «показу» до «бесіди» та від класифікації до розповіді [327].

Цей висновок може бути запропонований для організації дидактичних та інформаційних публічних просторів, наприклад, Алеї Небесної сотні чи підземного археологічного музею на Поштової чи Музею в Пирогово.

Розглядаючи просторове розташування окремих експонатів стосовно контактів відвідувачів (тобто їх обізнаність про експонати) та взаємодії (тобто фізичну взаємодію) з експонатами, дослідження показало, що просторові параметри мали сильний вплив на те, як люди досліджували виставки. Цікаво, що на структуру контактів впливали варіації прямої доступності, тоді як на схему взаємодій впливала ступінь перехресної видимості окремих експонатів

Автори також розглянули просторове розташування експонатів на ту саму тему. Було виявлено, що дизайн простору може впливати на способи сприйняття та когнітивного відображення відображень.

З цього також витікає, що план музею, який виступає педагогічним пристроєм, що передає знання та розповідь, також може працювати на передачу ненаративного значення. Ставрулак і Пепоніс (2003) стверджують, що

дизайн К. Скарпи музею Кастельвеккіо поступово формує наше уявлення про те, як експонати пов'язані, і конструює просторове розуміння [274]. Для ілюстрації цього аргументу автори спочатку обговорили розміщення статуй у скульптурних галереях музею. Було продемонстровано, що їхнє, здавалося б, вільне просторове розташування виявило при уважному розгляді навмисний конфігураційний шаблон: розташування кожної статуї враховувало розташування інших, так що їхні погляди були або спрямовані один до одного, або перетиналися в загальній точці простору – часто вісь інтегрування (рис. 2.45). Але сприйняття цих мінливих взаємозв'язків між поглядами статуй залежало від відвідувачів, які займали точку перетину і визнавали збіжність поглядів; отже, структура поля поглядів, що перетинаються, може бути розкрита за допомогою руху. Статуї стали більше, ніж об'єктами, які можна було побачити, а віддалений огляд змінився втіленим досвідом. Таким чином, простір не лише генерував зразки зустрічей між відвідувачами, але й підтримував поле співсвідомості, породжене спільною присутністю відвідувачів та статуй. Той самий прийом – спільної присутності – використаний Л. Скорик в Каневі (Рис.2.47).

Отже, синтаксичні дослідження все частіше розглядають взаємодію між двома аспектами просторового планування: розташуванням об'єктів у просторах та структурою взаємозв'язків між просторами, і показують, що вони одночасно дуже взаємозалежні та потужні за своєю здатністю формувати досвід відвідувача.

Музей / галерея як просторовий тип характеризується загалом глибокими взаємопов'язаними кільцями простору. Є дві крайні можливості: в одній крайності є єдине кільце простору, в якому кожен відвідувач повинен пройти одну і ту ж послідовність простору в однаковому порядку (а); з іншої крайності – максимально пов'язана сітка, яка має тенденцію утворювати комплекс, який важко зрозуміти і який неможливо відвідати в упорядкованій послідовності (b).

Ця ідея просторових типів використовується для вирішення найосновнішого з усіх питань: наскільки музей або галерея, становлять окремий просторовий тип із загальними рисами в часі та просторі. Автором виявлено дві теоретичні ізоморфні моделі музею / галереї як просторового типу: перша – з центральним розподільчим місцем для збору, яке служить простором для виходу з дороги та повернення до неї; і друга – набір послідовних просторів, які виглядають як глибокі, поєднані між собою кільця, які в підсумку ведуть назад до місця збору. Шаблон, складений із глибоких взаємопов'язаних кілець, що врешті-решт повертаються в той самий простір, матиме драматичний вплив на досвід відвідувача. Чим більше тупікових просторів, тим більш обмеженим буде відвідувач до певних послідовностей, тоді як чим більше наскрізних просторів, тим більше буде вибору та потенціалу для дослідження.

В реальності плани суміщують, як правило, обидві схеми в тій чи іншій пропорції. Наприклад, в галереї Тейт Модерн у Лондоні, які мали на меті повторити план галереї Тейт Британія (див. Вище), насправді змінені пропорції просторів: у Тейт-Британія близько 2/3 просторів, що пропонують певний дослідницький потенціал та вибір шляхів для відвідувачів, тоді як у Тейт Модерн менше третини таких, а більше двох третин просторів з набагато більшими обмеженнями на дослідження та вибір маршрутів. Це відображається у дуже різне відчутті двох галерей [274].

Можна пояснити цю дихотомію, довівши ці різні потенційні плани до крайності. В одному крайньому випадку ми маємо випадок, коли кожен експозиційний простір є тупіковим. У цьому випадку план може мати форму лише однієї послідовності просторів (рис. 2.47a), а отже, фактично одного великого кільця просторів, в яких кожен відвідувач повинен пройти одну і ту ж послідовність пробілів в одному і тому ж порядку. З іншого боку, коли кожен простір є простором, зв'язаним з усіма своїми сусідами, ми маємо сітку просторів (рис. 2.47b), яку практично неможливо зрозуміти та відвідати

у впорядкованій послідовності, і глядачеві пропонується настільки великий вибір, що кожен візит стає новим, але незабутнім досвідом. Тому баланс між різними типами просторів буде вирішальним фактором для досвіду відвідувачів. Спосіб зв'язку просторів між собою неминуче впливатиме на потенційний зразок руху, а, отже, і на спосіб відвідування, яким досліджують виставки та отримують інформацію. Це має чіткі наслідки як для педагогічної функції музею, так і для його соціальної функції. З педагогічної сторони ми можемо використовувати послідовність просторів, щоб підтримати та висловити дидактичний погляд на те, як слід переживати експонати та в якому порядку. Це може бути дуже потужним там, де існує законний і висвітлюючий наратив, як, наприклад, при показі хронології твору художника (яскравим прикладом була б виставка Сезанна 1996 року в лондонському Тейт Британія), або послідовність контрастів (як в 2018 р. виставка «Метрополіс» в Мистецькому Арсеналі в Києві, куратор - П. Гудімов).

У таких випадках просторова послідовність дає мовчазну артикуляцію інтелектуальному досвіду, і тому стає позитивною для відвідувача. Але за відсутності «необхідної розповіді» надмірно послідовний план може виглядати як непотрібно обмежений. Альтернатива полягає в тому, щоб спроектувати простір таким чином, щоб послідовності були більш локалізованими та взаємопов'язаними, щоб дозволити відвідувачам вибрати різні шляхи та побудувати власну модель досвіду. Це зменшує враження дидактичного потенціалу простору і фактично передає відвідувачеві певний ступінь інтелектуального контролю.

Соціальні ефекти балансу між послідовністю та вибором є більш тонкими, але, можливо, навіть більш потужними. Як і будь-який просторовий план, музей або галерея створюватимуть та підтримуватимуть певний зразок співіснування та зустрічей серед відвідувачів завдяки тому, як він формує рух. Якщо план приймає форму єдиної послідовності, то загалом і за умови

різниці в швидкості відвідувачі будуть входити, циркулювати та залишати виставку в тому ж порядку. З іншого боку, простір із певним ступенем структурованого вибору, реалізований за допомогою зрозумілого неглибокого ядра, означатиме, що відвідувачі, які входять у простір разом, часто розбиватимуться на різні шляхи, а потім знову стикатися один з одним через деякий час, можливо рухаючись у зворотному напрямку, створюючи ефект розгортання, про який ми згадували раніше, і таким чином покращуючи соціальний досвід візиту. [274].

Концепція громадського простору XIX століття співпадає з концепцією розвитку ідеї музейних будівель як «символічних контейнерів», що ілюструють та виражають внутрішній зміст, тобто як громадський простір площі, так і музею повинен був бути переважно монофункційним. Ці концепції зберігається, хоча вони набули нових форм, у XX столітті - періоді, який характеризується фрагментацією, що спостерігається у зростанні архітектурного різноманіття та постмодерністської гри зі стилістичними формами, такими як колаж, пастиш, і роздуми про розорення.

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що органічна цілісність просторово-планувальної структури міста, високий ступінь взаємозв'язку її складових дозволяє віднести її до розряду системних об'єктів. Система громадських просторів, як зовнішніх, так і внутрішніх, є частиною загальної просторової системи міста. Таким чином, громадський простір визначено як сукупність відкритих та закритих просторів, що призначені для загального користування, створюють умови та надають можливості для перебування людей та проведення різноманітної діяльності. Відкриті та закриті простори створюють єдине безперервне середовище перебування людини, а отже, формоутворення і проектування відкритих просторів та інтер'єрів підпорядковуються тим самим законам.

2. На основі попередніх досліджень визначено такі методи аналізу просторово-планувальної структури міста: 1) метод просторового аналізу; 2) метод просторового синтаксису (зв'язків); та 3) метод аналізу ідентичності місця. Метод просторового аналізу розроблений на основі вдосконалення теорії фігури-фону і рекомендований для визначення композиційної структури та співвідношення транзитних та стаціонарних просторів, відкритих і закритих. Цей метод застосовано для формалізації просторово-планувальної структури та виокремлення композиційно-просторових аспектів міських просторів. Виділено два види громадського простору: *простір перебування* (стаціонарний) – той, де мешканці перебувають, сидять, відпочивають, – і *простір пересування* (транзитний) – той, в якому рухаються. Саме малюнок транзитних просторів визначає композицію, а розташування стаціонарних – ефективність та врівноваженість планування.

3. Метод просторового синтаксису виявляє конфігурацію громадських просторів, яка, в свою чергу, визначає соціальні та поведінкові закономірності. Встановлено, що конфігурація громадських просторів визначає характер діяльності та потенційні напрямки руху людей, а отже, функцію простору, види діяльності та напрямки його збереження та дизайну.

4. Визначено два типа теоретичних конфігураційних моделей громадського простору: а) центрична; б) лінійно-осьова; що принципово відрізняються за характером просторових зв'язків та соціального змісту. Перша модель характеризується наявністю центрального розподільчого простору, поєданого з оточуючими просторами – або безпосередньо, або через проміжні лінійні простори в полі зору. Така модель, як показав історичний огляд, була характерною для екстравертних, демократичних суспільств, вона передбачає постійне повернення в розподільче ядро, спілкування і зустрічі. Встановлено, що можливість повернення в певне місце зустрічі створює умови для т.зв. ефекту «*serendipity*» – щасливого неочікуваного випадку, а отже, покращує соціальний зміст простору. Друга, лінійно-осьова, модель, не передбачає спілкування і взаємодії. Вона

направляє, детермінує і контролює поведінку людей. Така модель є більш характерною або для імперських, тоталітарних держав, або лінійно-ландшафтних планувань, витягнутих вздовж фронту сприйняття, або інтравертних суспільств. Вона зменшує можливість випадкових зустрічей і спілкування, спрямовує і певною мірою визначає напрям руху людей.

5. Ці моделі є характерними як для зовнішніх громадських просторів, так і для інтер'єрних просторів. Встановлено, що центрична модель, яка передбачає спілкування і свободу вибору руху, характерна для музеїв сучасного мистецтва, культурно-громадських центрів. Лінійно-осьова, анфіладна модель, є більш дидактичною, тому що передбачає поступовий послідовний рух за визначеним маршрутом. В просторовому плануванні музею чи культурно-освітньої установи ці моделі проявляються як дві ключові теми: «зустріч відвідувачів» та «організована прогулянка». Перша проявляється в створенні інтеграційного ядра, де відбуваються зустрічі; друга реалізується шляхом організації просторів у видимій послідовності, щоб передати потрібні знання.

6. Встановлено, що в сучасних конфігураціях є тенденція поєднувати обидві моделі з посиленням інтегрованості просторів. Альтернатива полягає в проектуванні простору таким чином, щоб послідовності були локалізованими та взаємопов'язаними, що дозволить відвідувачам вибрати різні шляхи та побудувати власну модель досвіду. Це зменшує враження дидактичного потенціалу простору і фактично передає відвідувачеві певний ступінь інтелектуального контролю. Сценарій планування і руху відвідувачів таким чином змінюється від «демонстрації та класифікації» до «співбесіди і розповіді».

7. Апробацію моделей на прикладах відкритих громадських просторів – головних площ різних міст та інтер'єрів громадських закладів різного типу – проведено в подальших розділах дослідження.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора [120, 126, 130, 132, 133, 136, 137, 313, 313].

РОЗДІЛ 3. КОМПОЗИЦІЙНИЙ, ПРОСТОРОВИЙ ТА ФУНКЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

3.1. Особливості просторового, соціального та функційного аналізу громадських просторів на прикладах головних площ великих міст

Просторовий аналіз. Два типи теоретичних моделей – центричну та лінійно-осьову – апробовано автором на двох рівнях: локальному (площі та фрагментів міст) та на рівні району чи міста. До центричного типу на локальному рівні віднесено такі простори, що сформувались або розвивались в період середньовіччя, Ренесансу, бароко та були проявом демократичної структури міст, – такі, як п'яцца Кампідолою та Навона в Римі, Сан-Марко в Венеції та інші. До лінійно-осьового типу віднесено простори східних, імперських та пострадянських міст з їх детермінованою, контрольованою, тоталітарною структурою – таких, як проспект Незалежності в Мінську, вул. Маршалковська в Варшаві, Тяньаньмін в Пекіні, Тюільрі в Парижі; або із спеціально контрольованою функцією, як площа св. Петра в Римі (рис.4,5).

Аналіз системи громадських просторів на рівні міста дозволив віднести до центричного типу просторово-планувальні структури таких міст, як Болонья, Краків, Львів (фактично всі міста з регулярними ринковими площами). Виявилось, що всі вони є високо інтегрованими просторами, пов'язаними з багатьма сусідніми громадськими просторами.

До лінійно-осьового типу відносяться структури Нью-Йорку, Вашингтону, Запоріжжя; лінійно-ландшафтні типи характерні для давньоруських міст (Суздаль, Луцьк, Вітебськ); а також Самарканду, міст Мароко та інших. В більшості міст структура громадських просторів являє собою комбіновані типи – кількаосьові (Гавр, Гаага), багатоцентрові кільцеві (Париж) або багатоцентрові осьові (Прага). (рис.3.1).

Так, безпосередньо з простором площі Сан Марко поєднані наступні функції: музеї, ресторани, торгівля, собор, бібліотека, прогулянка, відпочинок, туризм. Це перший ряд просторів, що знаходиться в зоні

зорового сприйняття і безпосередньо пов'язаний з інтеграційним ядром площі. Через систему пішохідних вулиць цей ряд поєднується з наступним, який, в свою чергу, приводить до іншого інтегрованого ядра. Таким чином, просторово-планувальна структура міста представляє собою єдність інтегрованих розподільчих «ядер» – багатofункційних просторів, поєднаних між собою в певну послідовність.

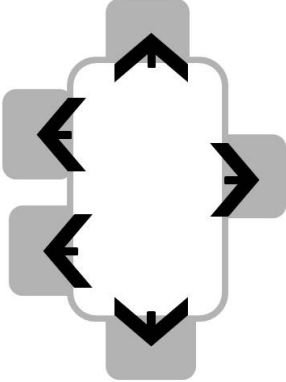
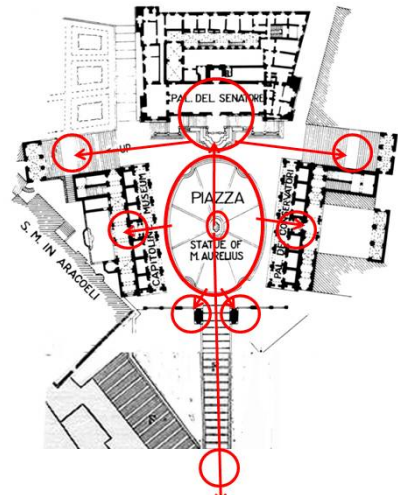
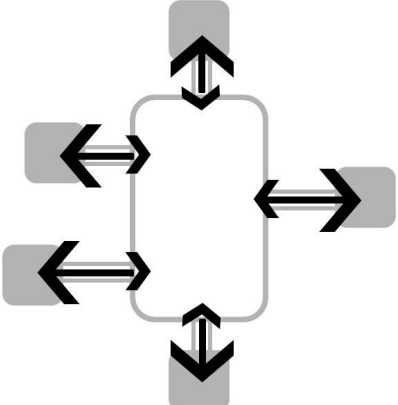
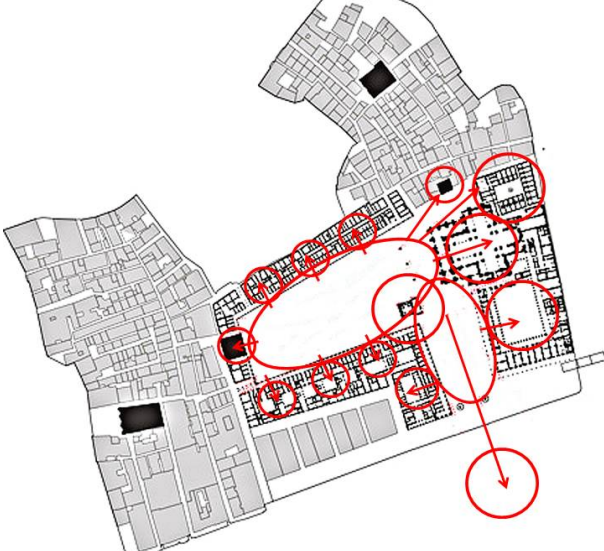
Як правило, всі вони мають структуру «неглибокого ядра», що дає можливість туристам і відвідувачам заходити в сусідні простори (магазини, кафе, церкви, музеї) різними шляхами, що зберігає для них враження певної свободи вибору, а потім знову повертатися в центральне інтеграційне ядро, час від часу перетинаючись один з одним, що створює ефект «повернення» та «зустрічей» і таким чином покращує соціальний досвід візиту.

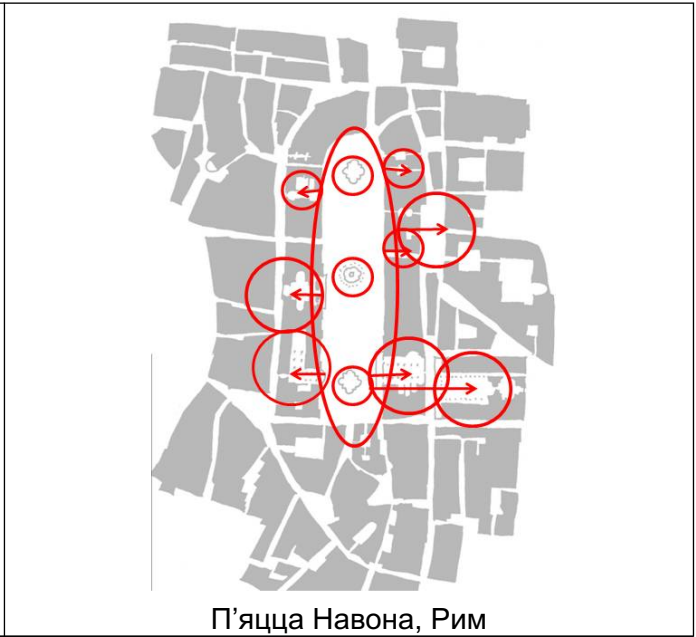
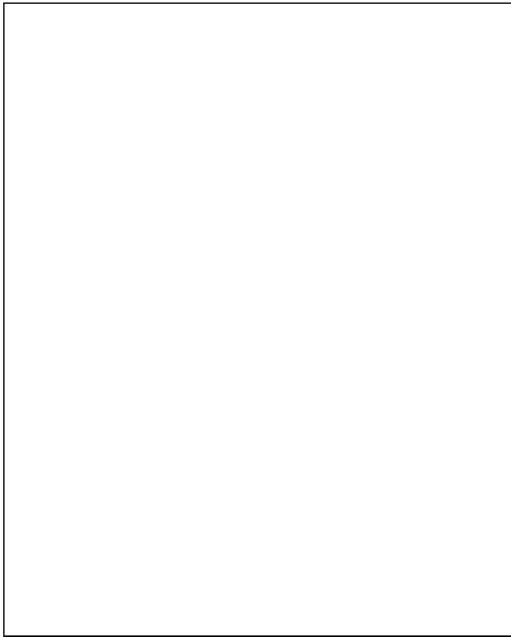
При цьому просторово-планувальна структура історичного центру міста може мати вигляд або лінійної послідовності, де «повороти» і «зустрічі» відбуваються тільки на першому рівні інтеграції (Нью-Йорк) або кільцевої структури, пов'язаної з системою громадського транспорту, що поєднує локальні «кільця» і повертає в решті-решт відвідувачів у вихідну точку (Венеція, Париж, Лондон). Просторово-планувальна організація історичного центру може мати кілька кілець повернення, нанизаних на лінійну або гілчасту структуру (Рим, Прага). Але в будь-якому випадку «кільця» навколо інтеграційного ядра відомих столиць світу насичені різноманітними громадськими і соціальними функціями і мають розвинену мережу зв'язків.

Сучасні поведінкові дослідження стають набагато ширшими, ніж тільки взаємозв'язок між конфігурацією простору та напрямом руху відвідувачів, вони все частіше стосуються проблеми взаємозв'язку між поведінкою людей та фізичною формою просторів, а також розуміння, як фізична форма простору відповідає людським потребам та відображає цінності.

Аналіз громадських просторів за принципом центричної моделі

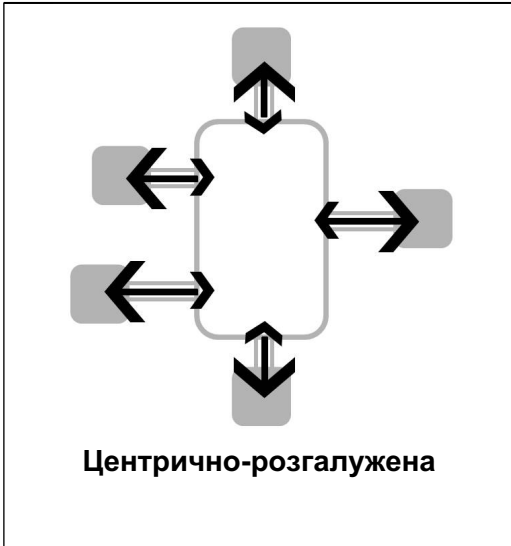
Локальний рівень (група площ-громадських просторів)

 <p>Різнавид 1а Центрична з інтегрованим ядром</p>	 <p>П'яцца Кампідоліо, Рим</p>
 <p>Різнавид 1б Центрично-розгалужена</p>	 <p>П'яцца Сан-Марко, Венеція</p>

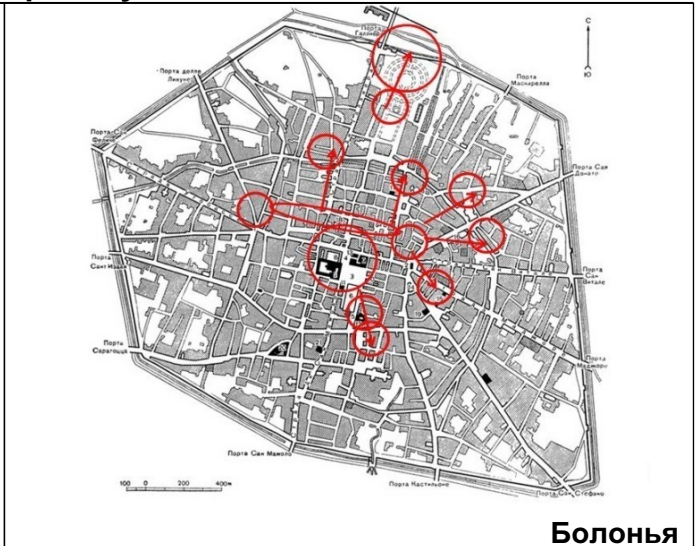

П'яцца Навона, Рим

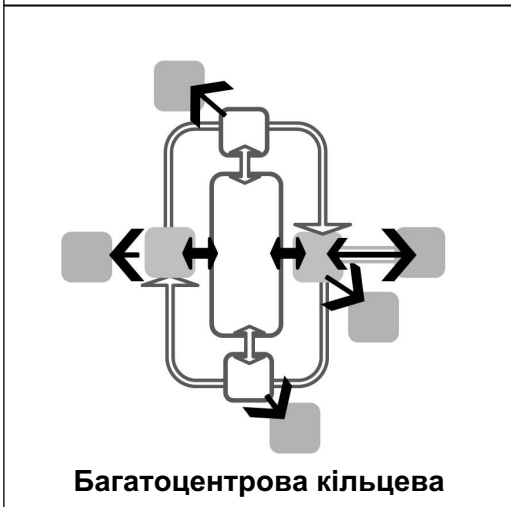
Рівень району чи міста

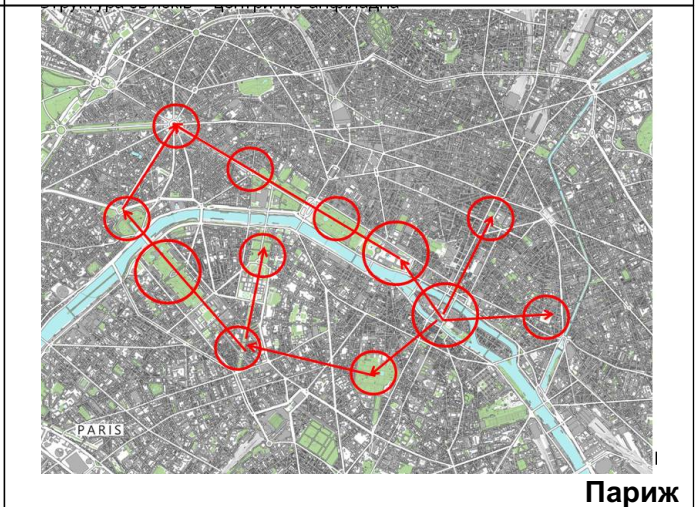
Центрично-розгалужена

Болонья

Багатоцентрирова кільцева

Париж

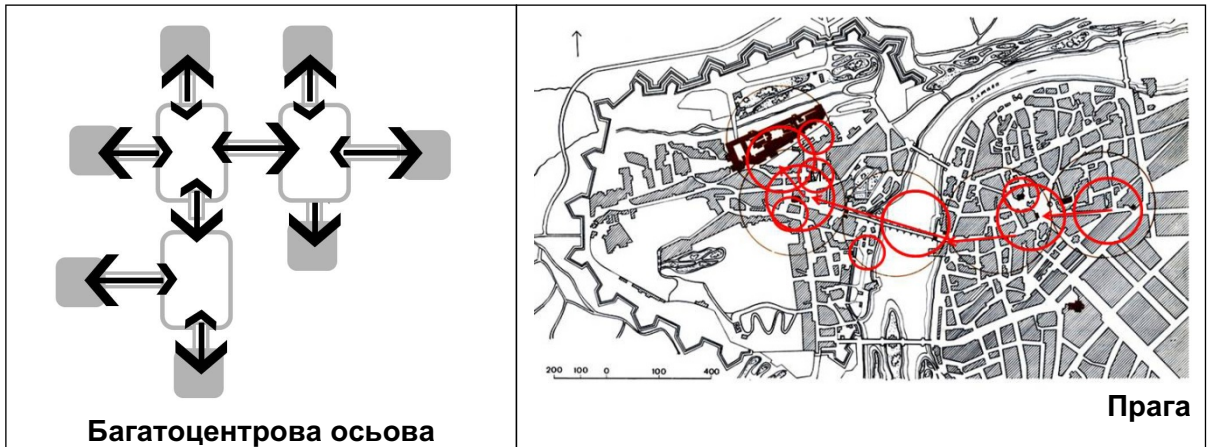
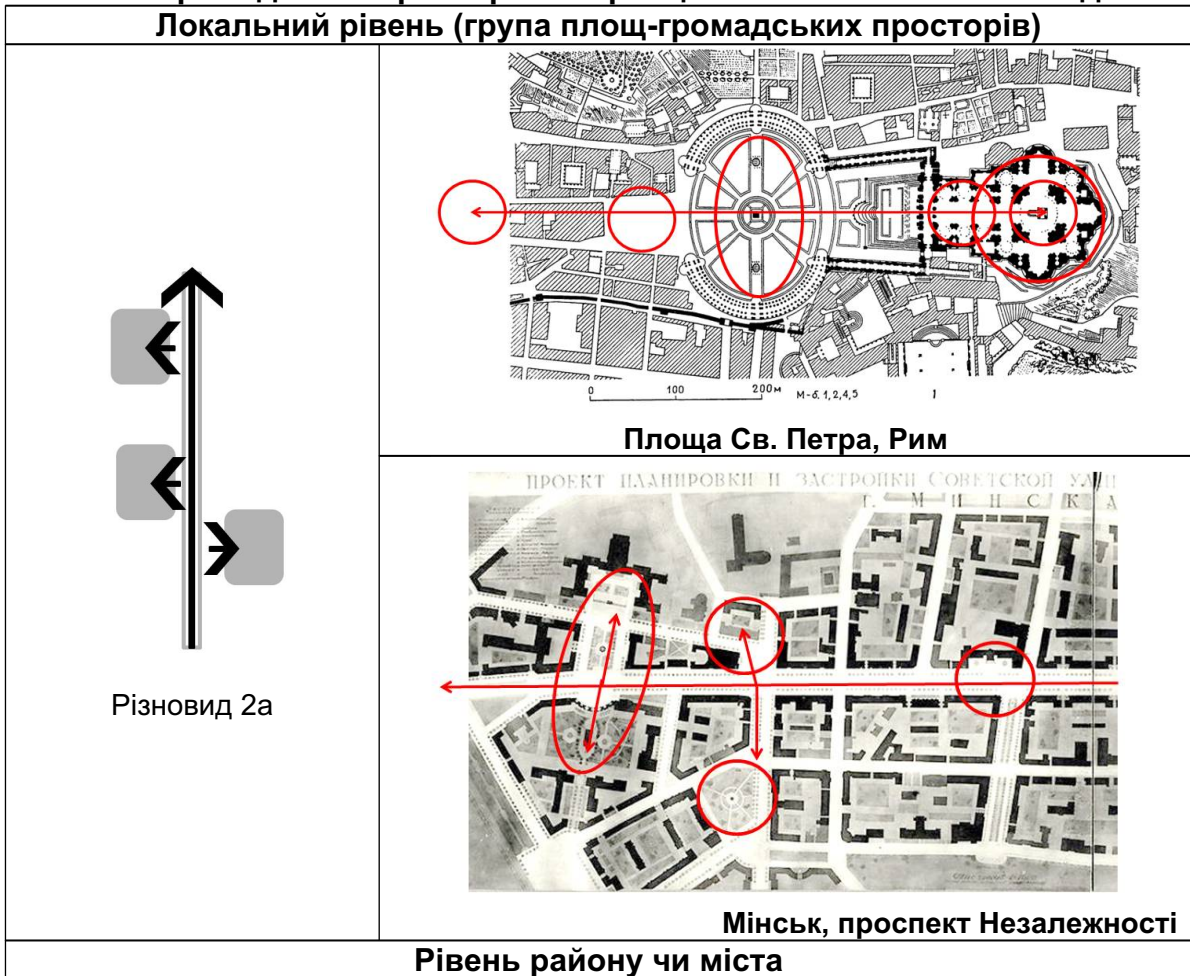
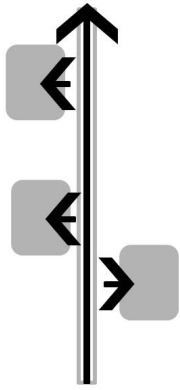

Рис. 3.1. Аналіз громадських просторів за принципом центричної моделі

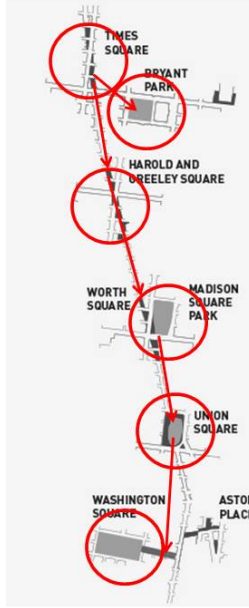
**Аналіз громадських просторів за принципом лінійно-осьової моделі
Локальний рівень (група площ-громадських просторів)**

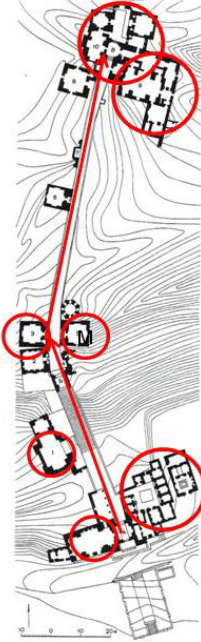
Рівень району чи міста

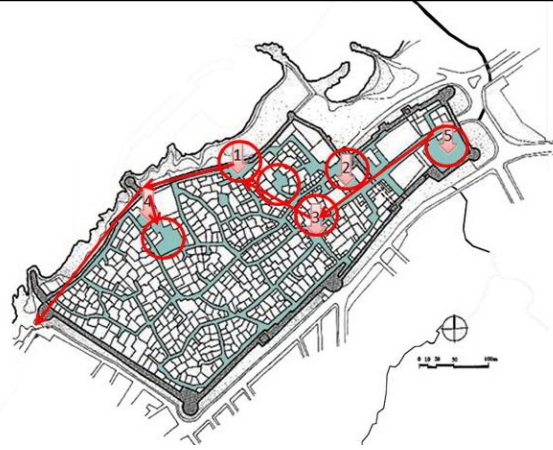
Різнавид 2а

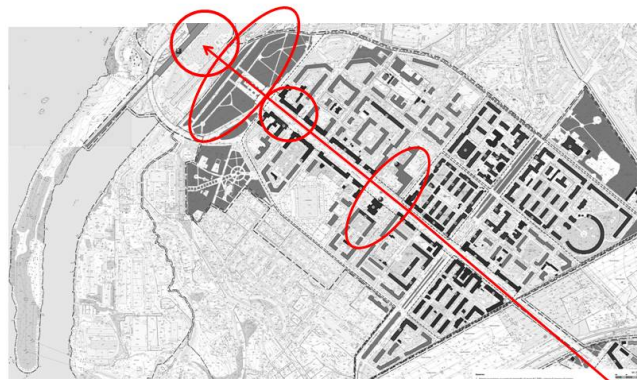
Нью-Йорк

Самарканд

Асила, Мароко

Запоріжжя

Рис. 3.2. Аналіз громадських просторів
за принципом лінійно-осьової моделі

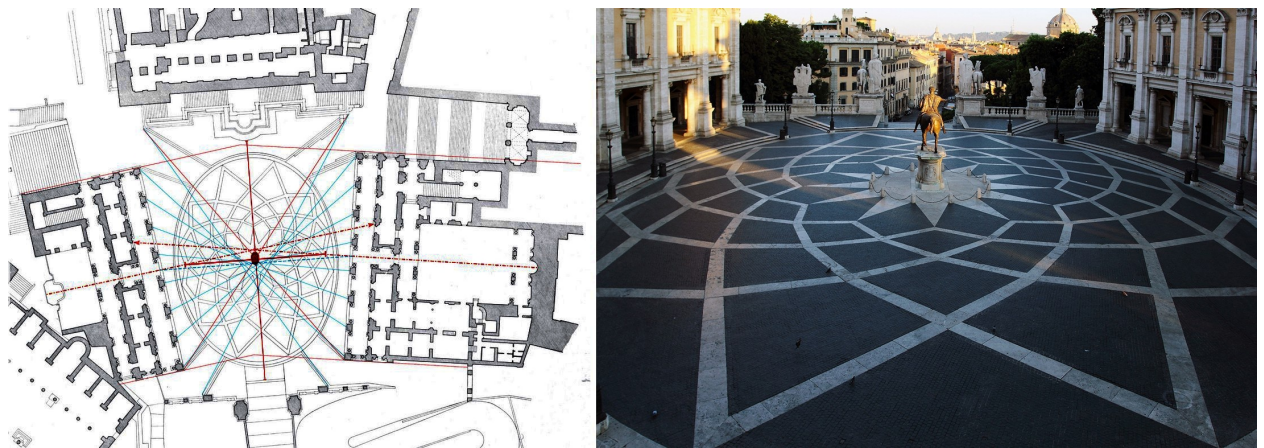

Рис. 3.3. Аналіз зв'язків на П'яцца Кампідоліо. Рим

Соціальні характеристики та функція. Громадський простір історично сформованих площ поєднує різноманітні соціальні функції. Встановлено, що основними соціальними характеристиками громадського простору є: доступність та розміщення в структурі центру (громадський простір має бути базовим елементом – головною площею чи відомим місцем); використання та види діяльності; зручність (комфорт) та атрактивність; соціальна функція; образ та ідентичність. Компонентами соціально-поведінкової моделі простору є дизайн, використання та правила поведінки (рис. 3.4).

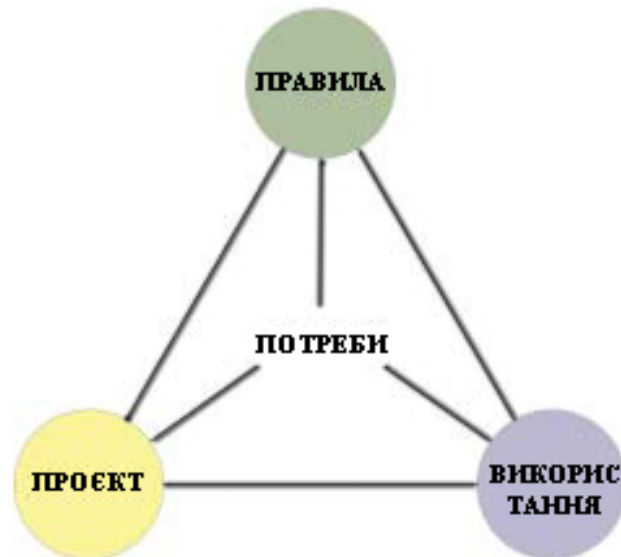

Рис. 3.4. Поведінкова модель громадського простору

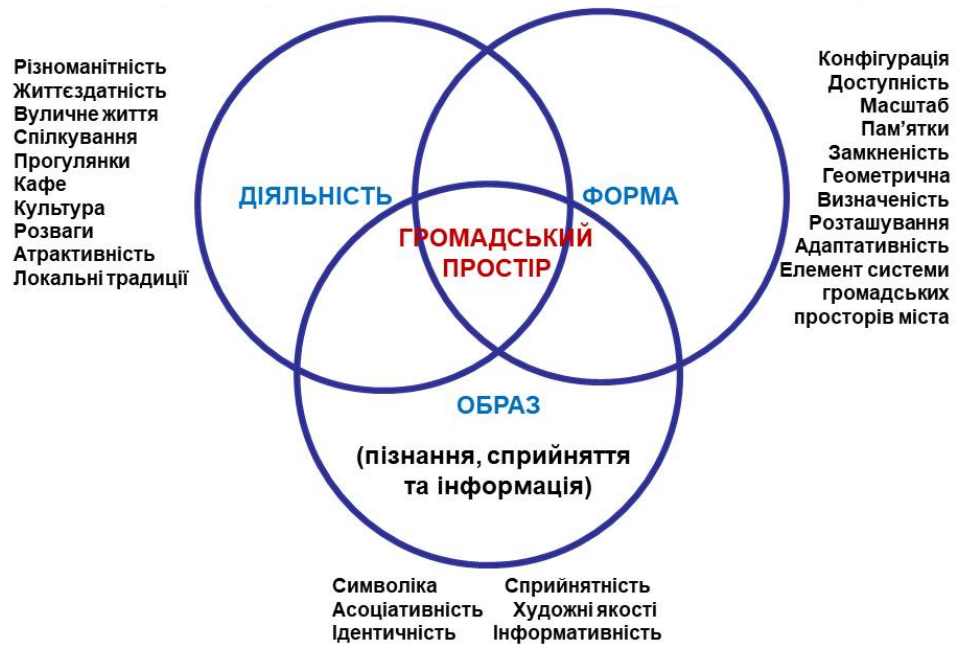

Рис. 3.5. Модель соціально-функційного наповнення громадського простору

Види соціальної діяльності в громадському просторі

Відпочинок, прогулянка, туризм

Площа Замкова, Варшава

Домська площа, Кельн

Площа Ринок, Краків

Торгівельні функції

Ковент Гарден, Лондон

Кампо ди Фиоре, Рим

Музейні, культурні функції

Музейний квартал, Відень

Ковент Гарден, Лондон

Рис. 3.6. Види соціальної діяльності в громадському просторі

Якості, що сприяють розвитку громадського простору і його «успішності», можуть бути поєднані в три групи: ті, що визначають діяльність (**різноманітність**, життєздатність, вуличне життя, спілкування, прогулянки, кафе, культура, розваги, атрактивність, локальні традиції); що ідентифікують образ (**символіка**, **сприйнятність**, асоціативність, художні якості, ідентичність, інформативність); утворюють форму і структуру зв'язків (**конфігурація**, доступність, масштаб пам'ятки, замкненість, геометрична визначеність, розташування, адаптивність, елемент системи громадських просторів міста) (рис.3.5).

Автором проаналізовано *10 відомих площ світу* (Лувр-Плас де ла Конкорд, Париж; П'яцца Кампідоліо, Рим; Ковент Гарден, Лондон; П'яцца

Сан Марко, Венеція; Picadilly Circus, Лондон; Площа Св. Петра, Рим-Ватікан; Площа Тяньаньмін, Пекін; П'яцца Навона, Рим; Пьяцца дель Кампо, Сієна; Трафальгарська площа, Лондон) за конфігуративними та соціальними характеристиками. Виявилось, що всі вони є високо інтегрованими просторами, пов'язаними з багатьма сусідніми громадськими просторами.

Аналіз площ продемонстрував, що для всіх:

- *за категорією доступності* характерним є наявність пішохідної та прогулянкової зони; розміщення в центрі; доступність;

- *за категорією використання*: культурні, релігійні, дитячі, ігрові функції; туризм; історичне, знакове чи місце зустрічі; торгівля, кафе; рідше – житло, бізнес; в країнах з певним політичним устроєм – військові паради; політичні потреби;

- *за категорією комфортності та атрактивності*: чистота; безпечність; наявність зелені, місць відпочинку та сидіння;

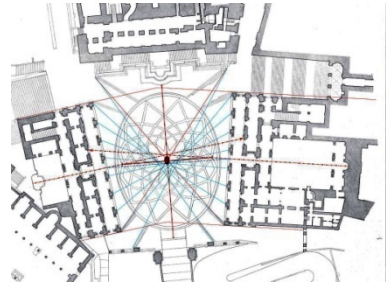

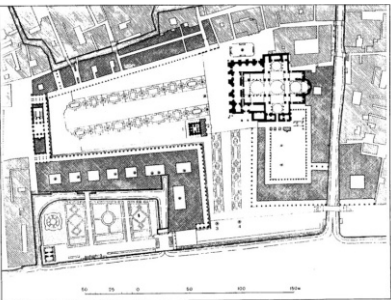

- *за категорією переважної соціальної функції*: доброзичливість, сприятливість; різноманітне вуличне життя цілодобово; місце зустрічі; вистави; комерційний простір;

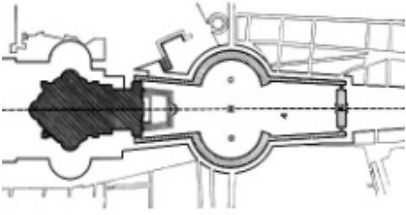
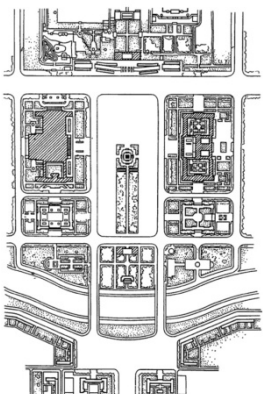
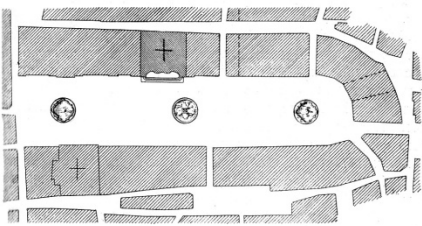
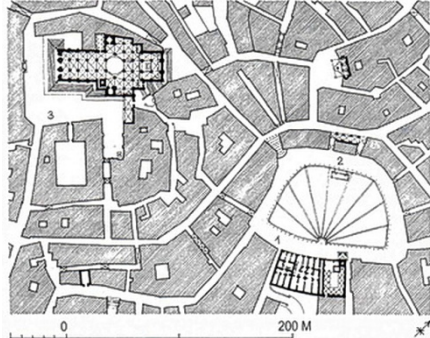
- *за категорією образу*: велика площа, відома по всьому світу; гордість країни, ідентичність нації. (Табл. 3.1.)

Табл.3.1

Аналіз десяти визначних площ світу

Назва та опис площі	Доступність та зв'язки	Використання та діяльність	Комфорт та атрактивність	Соціальна функція	Образ
 <p>Лувр-Плас де ла Конкорд Перша частина (біля Лувру) – дворовий простір палацу, меморіальний простір, туризм, музей Друга частина- формальний парк Тюільрі– парк для публіки, транзит Лувр-</p>	Пішохідна Прогулянки Безпечно Зупинки поряд	Сталий розвиток: відкритий зелений простір історичні будівлі Публічні місця для сидіння	Різні види ландшафту (напр.. фонтани)	Доброзичливість, широкий прохід Яскраво виражена ідентичність міста	Вражаючий та незабутній Пов'язаний з видатними будинками обок

<p>Плас де ля Конкорд Третя частина Плас де ля Конкорд – церемоніальна, меморіальна, свята, демонстрації</p>					
 <p>П'яцца Кампідоліо Мікеланджело 1546 Класифікація: меморіальна, пішохідна, туризм, музей</p>	<p>Пішохідна, доступна Прогулянкова Публічний транспорт Безпечно Видимість Пішохідні активності</p>	<p>Культура Туризм Історичне оточення</p>	<p>Чисто Прогулянкова зона</p>	<p>Доброзичливість Сприятливість</p>	
 <p>Ковент Гарден, Лондон Класифікація: Культура, Житло, Релігія, меморіальна</p>	<p>Частково доступна Дороги навколо В середині нема транспорту - пішоходи</p>	<p>Церква Культура Житло Історичне оточення</p>	<p>Чисто/безпечно (магазини всередині) Зелена зона поблизу Музеї, магазини Універмаг Туризм Зона реставрації</p>	<p>Вуличне життя /активності Змішане населення Нічне життя Доброзичливість Різноманітність Можливість</p>	
 <p>П'яцца Сан Марко Класифікація: Соціальна, пішохідна, меморіальна, туризм, музей, релігія</p>	<p>Виключно пішохідна Лодки під час повені Основний вхід – з каналу</p>	<p>Концерти Релігія Кафе і ресторани Карнавали Місце зустрічі</p>	<p>Чисто/безпечно (магазини всередині) Нема зелені, проте мило</p>	<p>Доброзичливість Різноманітне використання вдень і вночі Переважно туризм</p>	<p>Незабутній Візантійський стиль</p>
 <p>Picadilly Circus Класифікація: Меморіальна (меморіал та статуя). Транспортний вузол, пов'язаний із визначними місцями. Вулиця-шопінг</p>	<p>НЕ пішохідна, незручна Транспортна розв'язка Важливий транспортний вузол – зв'язок</p>	<p>Сусідні вулиці Визначні пам'ятки Туризм</p>	<p>Великий натовп – небезпечно Висока щільність Мало зелені</p>	<p>Інтерактивне вуличне життя Магазини ідентичність міста Лондону</p>	<p>Історична статуя Вражаючі будинки та лайтбокси Фото можливості Атрактивний ландшафт</p>

 <p>Площа Св. Петра Головна вулиця та площа Розташована біля собору, запроектованого видатним Мікеланджело</p>	<p>Сприймається з дальніх точок. До площі веде довга пряма вулиця Віа Консіаціоне. Пішохідний вільний доступ, великий відкритий простір Зелені простори – в сусідніх кварталах.</p>	<p>Знакове місце Визначні пам'ятки Туризм святкування, релігійні активності. Пішохідні види діяльності. Доступна для дітей. Фонтани</p>	<p>Історична Публічний простір Знакове місце Зелені нема Релігійні функції</p>	<p>Публічна площа Відома по всьому світу Великий доброзичливий запрошуючий простір Церква обіймає людей, формує ідентичність міста</p>	<p>Центрично-осьова, симетрична Монумент в середині Історичний туристичний магніт, дуже добре збережений; Незабутній</p>
 <p>Площа Тяньаньмін Класифікація: Підйом прапора, монумент героям, Меморіал Мао</p>	<p>Центр міста Доступна (метро, міст, дорога) прогулянка</p>	<p>Військові паради Урочистості, святкування Політичні потреби</p>	<p>нема зелені Нема місць для сидіння</p>	<p>Гордість країни Місце зустрічі туризм</p>	<p>Архітектура: раціональна симетрія Історичні події 1989</p>
 <p><i>Рис. Площа Навона. План</i></p> <p>П'яцца Навона</p>	<p>Прогулянка - пішохідна Доступна, легко пересуватись Пішохідні активності: відпочинок, шопінг, ігри</p>	<p>Урочистості, святкування, події Торгівля, житло, бізнес Ігрові майданчики для дітей Церква-релігія</p>	<p>Часом небезпечно (крадії) Зручний масштаб будинків – 4-5 поверхів Незручні санітарні умови</p>	<p>Інтерактивна (місце комунікацій) Вуличне життя – кафе, магазини Туризм Формує ідентичність міста Фонтани</p>	
 <p>П'яцца дель Кампо, Сієна Соціальні -Публічний Комерційний простір, Соціальні активності: зустрічі, прохід, вистави; церемоніальні – вежа, театр, вівтар – знакові точки; житлова – змішана функція на першому поверсі, вище – орієнтоване на пам'ятку;</p>	<p>Прогулянка - пішохідна Доступна, легко пересуватись Центр міста</p>	<p>Вистави, концерти, події Торгівля, житло, бізнес</p>	<p>Закритий простір Зручний</p>	<p>Публічний простір Комерційний простір ідентичність міста Соціальні активності: зустрічі, прохід, вистави</p>	

 <p>Трафальгарська площа</p>	<p>Дружня до пішоходів Станція метро та трамваю Добрий зв'язок з оточенням Центр міста</p>	<p>Колонна Нельсона, статуя Національна галерея Церква св. Мартина Сезонні події Посольство-бізнес</p>	<p>Вуличні меблі Класика</p>	<p>Велика площа, соціальне життя Громадське життя Ідентичність міста Точка зустрічі Значні події</p>	<p>Атрактивність Привабливість Історія Відчуття місця</p>
---	--	--	----------------------------------	--	---

Приклад реконструкції Трафальгарської площі

Трансформація Трафальгарської площі являла собою перший етап грандіозного проекту реконструкції Лондону «Площі світу для всіх», кульмінацію багаторічної роботи з покращення громадських просторів в його центрі, націлену на створення більш цивілізованого середовища для його всесвітньо відомих будівель, пам'яток та просторів. В 1996 році був проведений конкурс на кращі пропозиції з трансформації Трафальгарської площі, який виграла команда Н. Фостера, зокрема, завдяки використанню просторового та синтаксичного аналізу площі [273]. Дослідження простору Трафальгарської площі включало аналіз конфігурації простору, виявлення його потенційних можливостей і розуміння, яким чином його форма впливає на рух пішоходів [133].

Трафальгарська площа була закладена в 1840-х роках Чарльзом Баррі. На ній центральним акцентом є колона Нельсона, сама площа обрамлена прекрасними будівлями, включаючи Національну галерею на півночі. Проте, незважаючи на її велич, до середини 1990-х років площа була просто транспортною розв'язкою, а центральну зону з колонною відвідували лише окремі сміливці. Найбільш значним кроком реконструкції стало закриття північної сторони площі для руху транспорту та створення нової широкої тераси біля Національної галереї, що пов'язує її східцями до центра Площі (Рис.3.4).

Результат просторового аналізу показав, що лондонці уникають знаходитися в центрі площі, обходячи її по периметру; туристи інколи заходять всередину простору, але вибирають лише південну частину, звідки

відкриваються види на сусідні простори. На перший погляд, основною проблемою Траф альгарської площі було те, що вона відрізана від оточення транспортним рухом. Насправді це було лише частиною проблеми. Усунення руху само по собі не призвело б до значних покращень у використанні пішоходів. Просторовий аналіз Траф альгарської площі довів, що, хоча ефекти дорожнього руху важливі, але не настільки, як вплив конфігурації простору.

Як підтверджує аналіз багатьох проектних рішень громадських просторів, вдалий проект означає насамперед розумні просторові рішення. Найкращий благоустрій не примусить людей користуватись погано організованим простором. На думку Б. Гілліє, досконалий просторовий дизайн площі включав три ключові елементи: 1) прості, прямі маршрути для пішоходів, які проходять посередині простору, а не лише по його краях; 2) наявність точок в просторі, звідки люди можуть бачити декілька візуальних напрямків, і, отже, зрозуміти, як площа вписується в ширший міський контекст; 3) наявність закладів для прийому їжі, пиття або відпочинку, розташованих неподалік від основних пішохідних маршрутів, але не на них [133].

Аналіз Траф альгарської площі показав, що жоден з цих елементів не був присутнім у тодішньому рішенні площі. Аналіз візуального сприйняття з Траф альгарської площі визначив, що види з геометричного центру Площі дуже обмежені; лише з південного кінця відкриваються ширші види на околиці; існуючі сходи в північно-західному та північно-східному кутах площі гальмують перехресний рух по простору площі, який, як було встановлено, є важливою характеристикою досконалого використання площі. Як результат, лондонцям, які рухаються від одного кута Траф альгарської площі до іншого, легше обходити простір по периметру, ніж перетинати по діагоналі. Отже, просторовий аналіз продемонстрував, що вибір руху залежить від просторового рішення. (Рис. 3.4) [133].

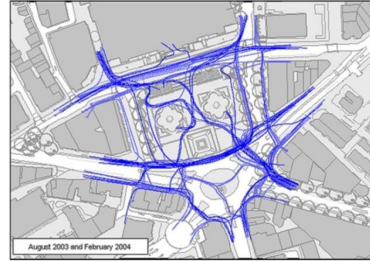
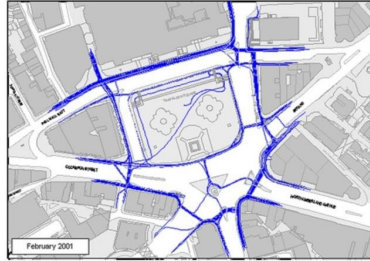
Стан до реконструкції

Стан після реконструкції

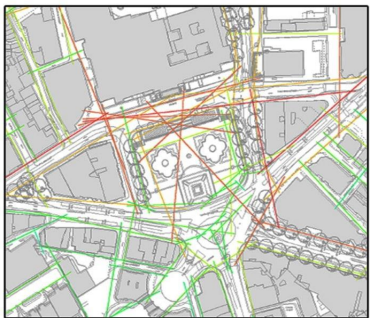
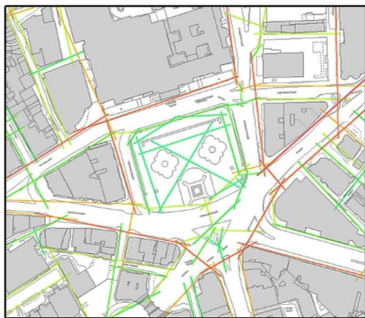
Опис заходів

Найбільш значним кроком реконструкції стало закриття північної сторони площі для руху транспорту та створення нової широкої тераси біля Національної галереї, що пов'язує її східцями до центра Площі. Фото до і після реконструкції

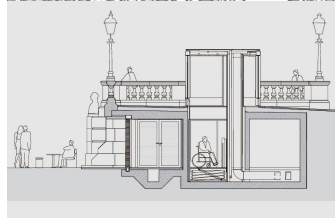
Просторовий аналіз показав, що лондонці уникають заходити в центр, обходячи її по периметру; туристи інколи заходять всередину простору, але вибирають лише південну частину, звідки відкриваються види на сусідні простори.

Синтаксичний аналіз вибору напрямків руху: до реконструкції (ліве фото) і після (праве фото). Червоний колір - найпопулярніші маршрути, зелений – рідко використовувані

Аналіз візуального сприйняття з Трафальгарської площі визначив, що види з геометричного центру Площі дуже обмежені; лише з південного кінця відкриваються ширші види на околиці

Розріз по центральних сходах.

Загальний вигляд площі після реконструкції

Розміщення пішоходів на площі після її реконструкції

Рис. 3.7. Приклад реконструкції Трафальгарської площі з використанням методів просторового та синтаксичного аналізу.

Основні ідеї щодо редизайну Трафальгарської площі:

- продовження площі на південь та створення нових, прямих пішохідних переходів, що дозволило розширити територію площі, забезпечити можливість сприйняття панорамних видів з південного краю, зробити пересування по площі і відвідування Національної галереї безпечним

; відкриття північно-східного та північно-західного кутових сходинок на площу шляхом створення двох нових сходів на діагональних трасах. (Рис.3.4)

Разом з тим аналіз визначив, що рух і надалі буде переважати на стороні біля Національної галереї, тому виникла необхідність влаштування додаткових сходів і місць для сидіння; південна частина простору верхнього рівня не буде (навіть з кутовими сходами) значним рухомим простором, але надасть чудові можливості для стаціонарного використання - відпочинку та сидіння. Хоча нові кутові сходи створюють діагональний рух по площі, вони самі по собі не оживляють жоден з цих просторів, так само як пішохідний рух по верхньому північному рівню не оживить південну частину верхнього простору, тому центральний зв'язок між цими двома потенційно погано використувуваними просторами став критично важливим для їх взаємної анімації. Для цього було запропоновано:

- забезпечення прямого шляху від Національної галереї до нижнього рівня площі через найменш використовувану частину Трафальгарської площі; це дозволить «перетікати» одному простору в інший, а також забезпечить зручні маршрути до Галереї та з неї;
- створення природного поділу на схід та захід у просторі верхнього рівня, з більшою кількістю послуг, орієнтованих на лондонців, на західній стороні верхнього рівня (де звично зупиняються люди, які працюють у цьому районі), та більш туристичними закладами на східній стороні верхнього рівня;
- створення нових, добре використовуваних діагональних маршрутів через площу для лондонців, які є більш приємними, менш трудомісткими та безпечнішими, ніж існуючі периметральні маршрути навколо [133, 255].

Детальні покращення на площі та прилеглих вулицях включили нові місця для сидіння, покращене освітлення та дорожні знаки, а також стратегію мощення, яка використовує візуальні та фактурні контрасти. Сукупний ефект полягав у перетворенні життя площі. Колись вороже міське середовище було відновлено як справжній громадський простір.

Отже, метод просторового та синтаксичного аналізу допомагає визначити, як просторові конфігурації генерують соціальну взаємодію в міському середовищі. Основною метою просторового синтаксису є взаємозв'язок між людськими потребами та просторами перебування. Встановлено, що поведінкові характеристики вже закладені в структурі простору. Як підтверджує аналіз проектного рішення громадського простору Траф альгарської площі, вдалий проект означає насамперед розумні просторові рішення.

3.2. Аналіз планувальної організації та громадських просторів на прикладі загальноміського центру м. Києва проаналізовано з точки зору просторового синтаксису також *центральної площі м. Києва: Майдан Незалежності, Троїцьку, Льва Толстого, Європейську, Софійську, Михайлівську, Львівську, площу Перемоги.*

Виявилось, що за *категорією транспортної доступності* вони є зручними, проте пішохідно непристосованими; за *використанням* – мають переважно адміністративні, політичні функції; обмежено – культурні функції; іноді тут проводяться урочистості, святкування, концерти; за *категорією комфортності* – всі площі незручні за санітарними умовами, відсутні місця для сидіння, відпочинку; фонтани, зелень; переважно - це транспортні розв'язки; за *категорією соціальної функції* - місце зустрічі; комерційний простір; не вистачає ознак ідентичності [98, 122, 127, 131].

Так, безпосередньо з простором Майдану Незалежності поєднані наступні функції: торгівля, ресторани, прогулянка, туризм, адміністративні, політичні. На Майдані Незалежності, як і на інших площах міста, простір недостатньо інтегрований – не вистачає громадських та соціальних функцій, що безпосередньо пов'язані з простором площі.

Площі Толстого та Європейська, хоча і мають по периметру кілька громадських закладів, що безпосередньо виходять на площу (культурний і громадський центр Український дім, Національна філармонія, бібліотека, парк, кілька торговельних закладів та кав'ярень), разом з тим мають вигляд

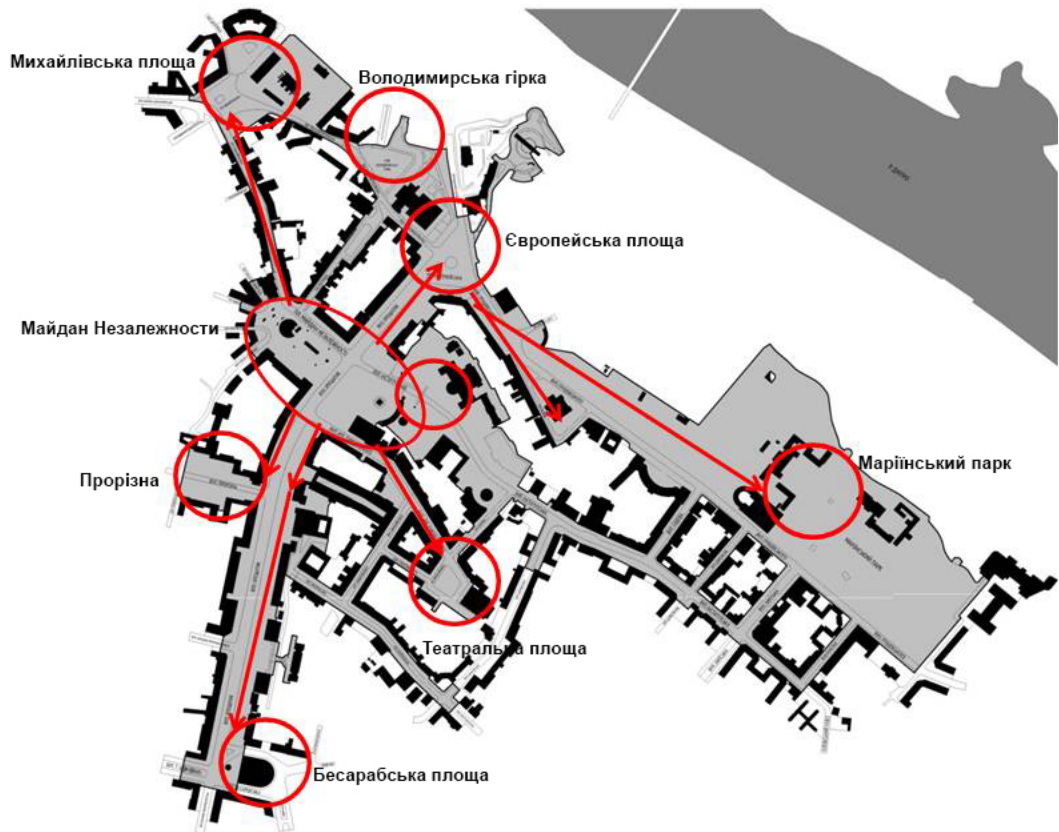

Рис. 3.9. Розміщення громадських просторів і головних площ в центрі Києва.

Просторовий аналіз вул.. Хрещатик

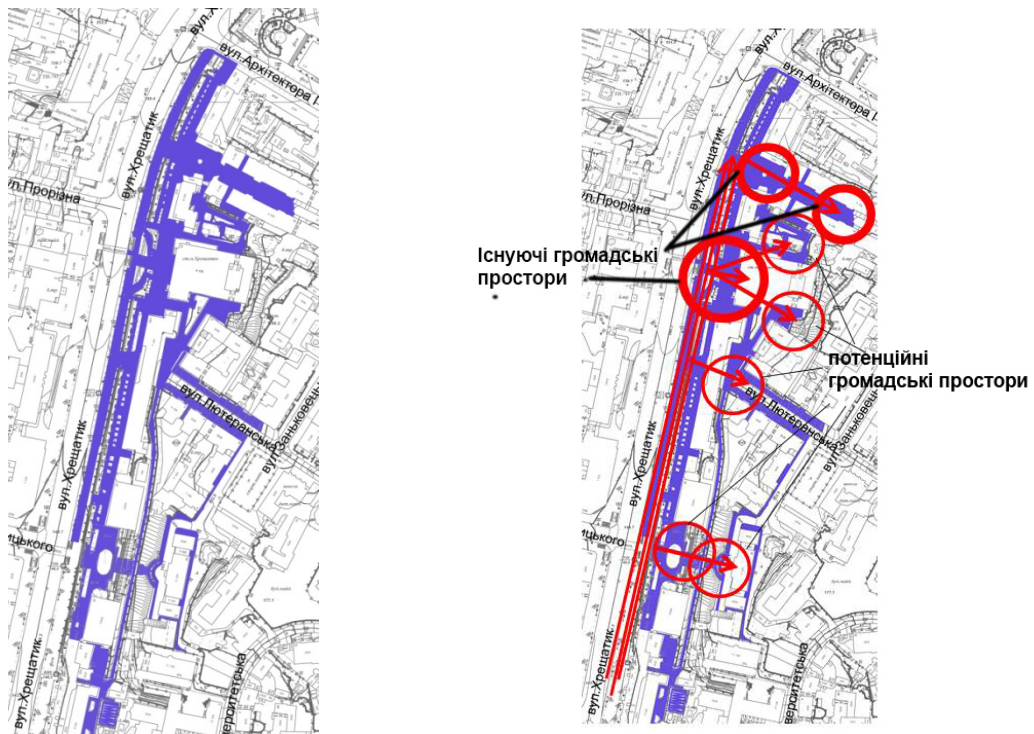

Рис. 3.10. Просторовий аналіз фрагменту непарного боку вул.. Хрещатик:

А) просторовий аналіз «фігура-фон», б) аналіз існуючих та потенційно можливих громадських просторів

В Києві дві центральні вулиці його історичного центру – Володимирська і Хрещатик – є основними магістралями міста, що несуть певні «генетичні коди» нації, втілюють його ідентичність. Проте мережа громадських пішохідних просторів вздовж цих вулиць не сформована остаточно, і її формування є на сьогодні одним з нагальних завдань. І Володимирська, і Хрещатик лише частково використовуються за призначенням, як громадський простір. Хоча в просторову організацію Хрещатика свого часу було закладено просторові зв'язки з оточуючими пагорбами через арки і розриви забудови, її силуетний і ярусний характер. Проблема повернення місту його пішохідних вулиць, парків, дворів, та інших громадських просторів є темою кількарічних проектних розробок студентів-дизайнерів кафедри дизайну інтер'єру Факультету архітектури, будівництва та дизайну НАУ з дисципліни «Дизайн середовища» під керівництвом автора. Студенти повинні були виявити потенціально привабливі простори і об'єднати їх в цілісну систему, запропонувати цікавий і відповідний саме для цього місця дизайн [125,318, 320].

Ставилися наступні завдання: дослідити стан забудови і внутрішнього простору кварталу; стан історико-культурної спадщини; необхідність реставрації; виявити найцікавіші об'єкти та події історії, які треба виявити, зберегти чи підсилити. Дослідження міського простору проводилося шляхом просторового аналізу, виявлення співвідношення транзитних/стаціонарних просторів. Важливо було визначити, чи використовується транзитний простір (тротуари, площі, проходи) як пішохідний, як використовується закритий простір, чи є можливість його використання як загального громадського простору та підключення до основної осі вздовж Володимирської та Хрещатика. Підсумувати стан проблем з історико-культурною спадщиною та громадськими просторами на даній території. Намітити план заходів по регенерації міських просторів і реконструкції забудови. Використати для дизайну середовища символи та елементи, пов'язані з історією та ідентичністю даного місця (*genius loci*).

Просторовий аналіз площ м. Києва. Бесарабська площа

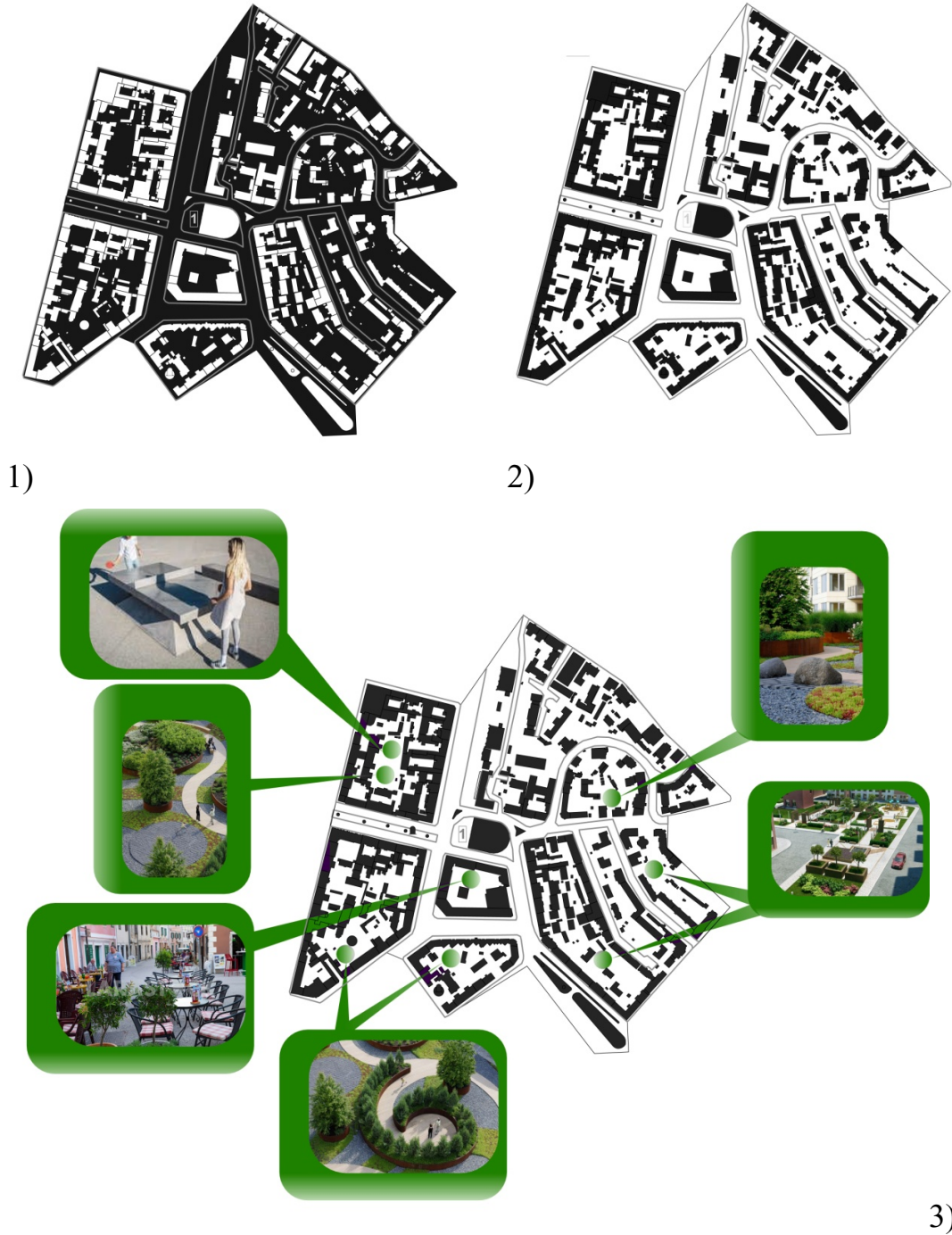
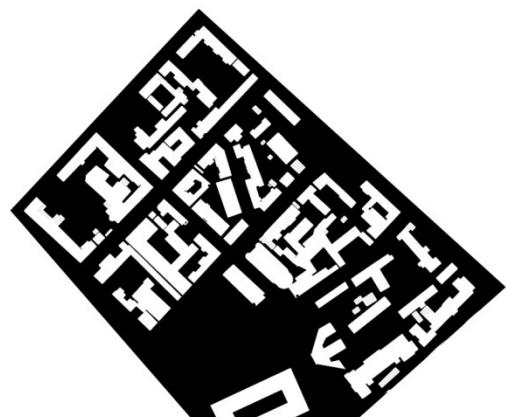

Рис. 3.11. Бесарабська площа в Києві. 1- 2 - Просторовий аналіз, 3 – пропозиції з дизайну громадських просторів. Авт. Пилипенко Н., Олійник О.

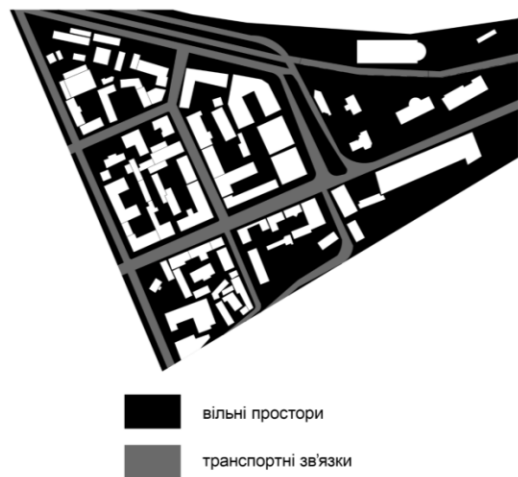
1

На схемі запропоновані концепції заповнення вільних просторів.

3

Рис. 3.12. Контрактова площа в Києві. 1- 2 - Просторовий аналіз, 3 - пропозиції з дизайну громадських просторів.

- будівлі та споруди
- транспортні зв'язки

1

- пам'ятки архітектури
- нові споруди виконані в історичному стилі
- споруди
- дисгармонійні споруди

- транспорт
- обмежений рух транспорту
- пішоходи

- зона поштової площі
- зона міського призначення
- зона громадського призначення

До покращення Поштової площі було проаналізовано та створено 3 схеми:

- перша показує розташування пам'яток архітектури; споруд які дисгармонують та споруди, що вписуються в дане середовище;
- на другій схемі показано рух транспорту та пішоходів
- а на третій схемі представлено громадські та міські зони для розвитку та впровадження на них нових ідей.

3

Рис. 3.13. Поштова площа. Просторовий аналіз: 1- схема транспорту; 2 - просторовий аналіз оточення; 3 - просторовий аналіз площі.

**ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОПОЗИЦІЇ
БЛАГОУСТРОЮ ТЕРИТОРІЇ
ПОШТОВОЇ ПЛОЩІ М. КИЇВ**

Окрім транспортно-комунікаційного вузла Поштова площа є важливим елементом публічного простору міста. Головним завданням є збереження об'єкта культурної спадщини-річкового вокзалу, реновація його в художньо-мистецький центр. Зону площі використовувати під площадку для атр об'єктів, експозицій яких, постійно міняти. На фасаді річкового вокзалу можливо влаштувати свісові шоу. Площа та набережна потребує формування публічного простору з виходом площі до Дніпра та сприятиме збереженню культурної спадщини та подарує мешканцям та гостям міста нову якість публічного простору біля р. Дніпро.

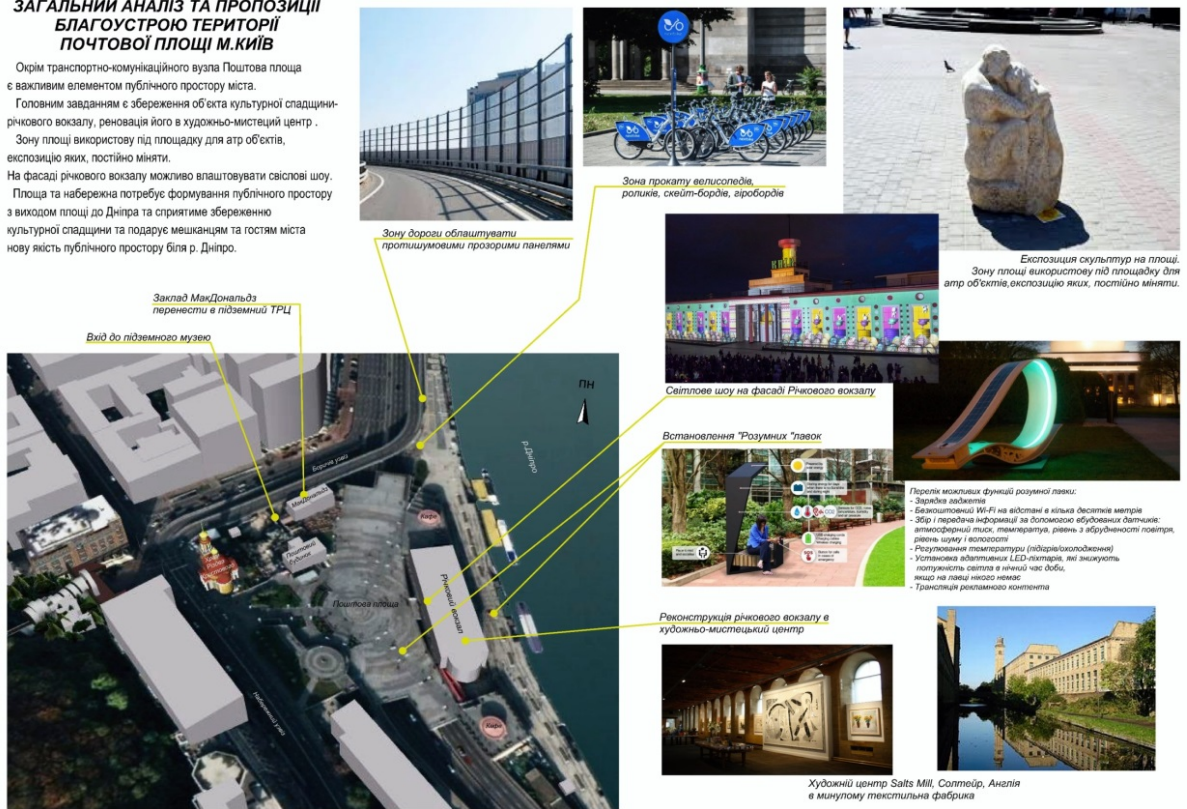

Рис. 3.14.Пропозиції з благоустрою Поштової площі

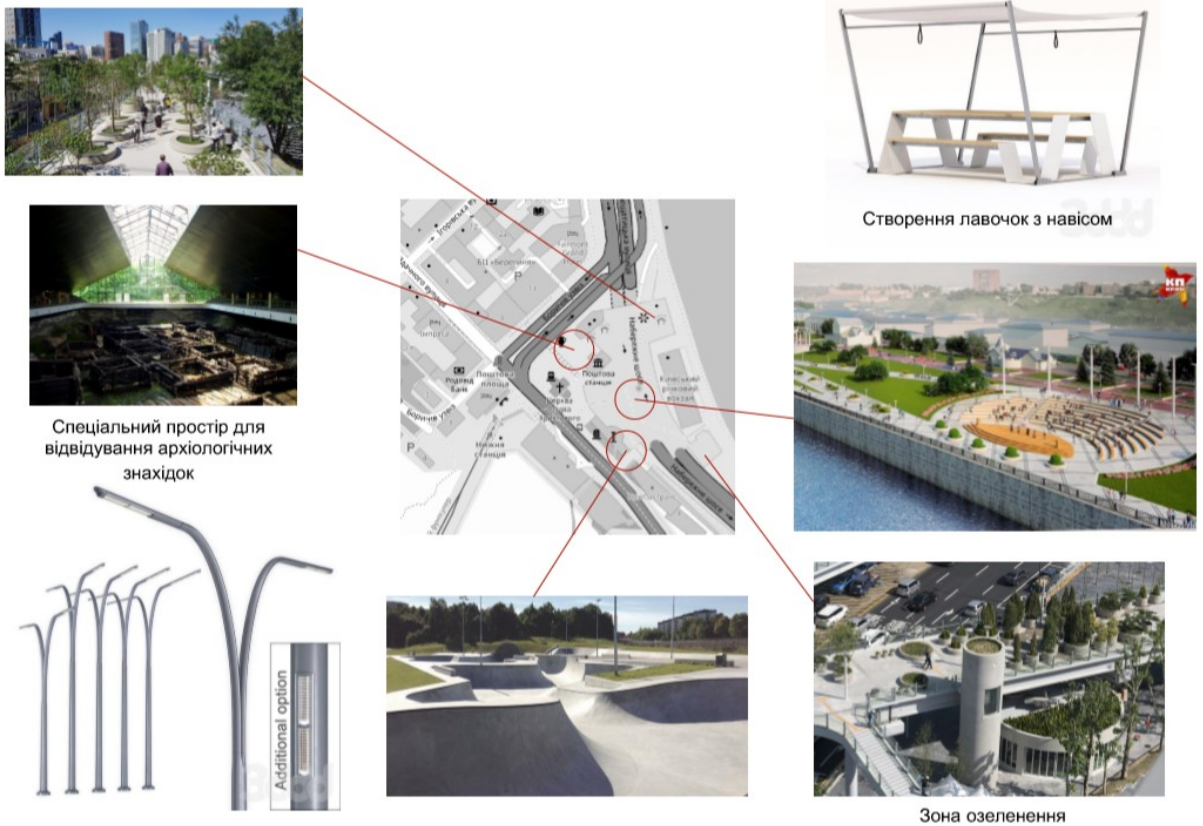

Рис. 3.15. Поштова площа. Пропозиції з дизайну громадських просторів.

Історико-містобудівний аналіз показав, що структура міста поступово ускладнювалась, однак до кінця XIX ст. вулиці та площі залишалися її основними формотворчими елементами. Просторовий аналіз дозволив формалізувати реальну ситуацію, розглянути громадські простори як естетичний формальний елемент, що підпорядковується загальним законам композиції. Будь-який фрагмент просторового середовища, зображений у вигляді просторово-планувальної схеми, тяжіє до загальних законів сприйняття. Міське середовище оцінюється спостерігачем як нейтральне «тло» – тканина, наповнена окремими просторовими одиницями – «фігурами». Традиційний психологічний стереотип сприйняття відкритого міського простору як зовнішнього середовища все частіше змінюється його усвідомленням як інтер'єру міста.

За допомогою просторового аналізу легко виявити композиційно-просторову структуру міста. Доцільно виділити два види простору: стаціонарний (або замкнений) простір – простір перебування, – і транзитний (відкритий) – простір пересування.

Малюнок транзитних просторів демонструє композицію містобудівного фрагменту, його структуру. Виявлення стаціонарних (замкнених) просторів дозволяє прослідкувати просторову щільність містобудівного фрагмента, наявність незабудованих або непов'язаних з основною композицією фрагментів, проблемних місць.

Просторовий аналіз став необхідним інструментом для попереднього визначення типу просторової організації фрагментів міста. Загальний малюнок пішохідних транзитних просторів, який визначається шляхом просторового аналізу, дає уявлення про структуру та композицію системи в цілому. Форма замкнених стаціонарних просторів, що приєднуються до транзитного пішохідного простору, їх ритм і розмір певним чином впливають на їх можливе функційне наповнення та дизайн.

Таким чином створюється можливість утворення мережі пішохідних громадських просторів, насичених різноманітною функцією шляхом

доповнення і об'єднання розірваних фрагментів транзитних просторів в цілісну мережу, до якої прив'язані стаціонарні простори дворів, парків, дитячих та відпочинкових майданчиків.

Проте відкриті простори з детально проробленим, візуально визначеним дизайном сприймаються як детерміновані і обмежують особистий простір і уяву конкретної людини. Міський простір має надавати більше можливостей для розвитку творчості та дизайну, мати різноманітні візуальні якості, і цьому якраз відповідають простори із змінюваною функцією. У формуванні таких просторів приймає участь сама громада міста, втілюючи в нього власні ознаки ідентичності.

Разом з тим міські простори охоче використовуються жителями, коли їх форма має певну геометричну визначеність і утворює безперервний потік між масами будинків.

Отже, завдання архітектора чи дизайнера, котрий займається міським дизайном – сформувати певну композицію з розірваних фрагментів простору, надати геометричну форму невизначеному простору між будинками, обмеживши його стінами, перепадами рельєфу, малими архітектурними формами, але не надавати йому чітко визначену функцію, залишаючи його користувачам певну свободу дій.

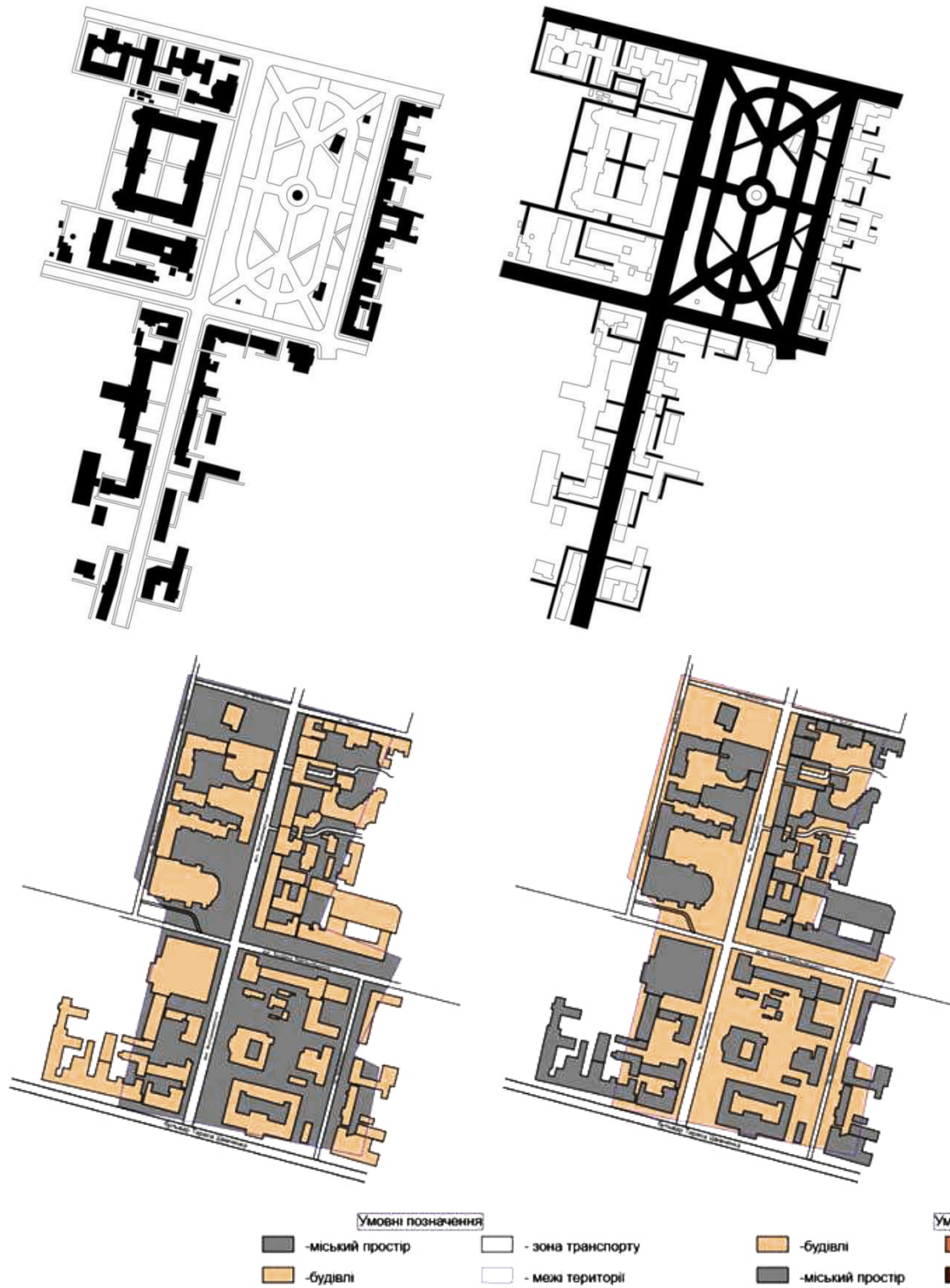

Рис. 3.16. Фрагмент вул. Володимирської та парк ім. Шевченка в Києві.

Просторовий аналіз.

Рис. 3.17. Вул. Володимирська - Золоті ворота. Просторовий аналіз громадських просторів

Архітектурна композиція обраної території включає в себе: акцентні та допоміжні об'єкти, вісі. Акцентних об'єктів вийшло 7, допоміжних 23. Акцентним об'єктом території громадського призначення являється пам'ятка архітектури "Золоті Ворота", а допоміжним об'єктом до споруди являється фонтан Термена. На території житлового призначення акцентним об'єктом є той елемент простору, який представляє певну зону.

Архітектурна композиція має:

- головну вісь, яка сполучає акцентні об'єкти;
- допоміжну вісь, яка сполучає акцентний і допоміжний об'єкти.

Рис. 3.18. Вул. Володимирська - Золоті ворота. Аналіз композиції.

Рис. 3.19. Вул. Володимирська- Золоті ворота. Пропозиції з дизайну внутрішнього простору кварталу.

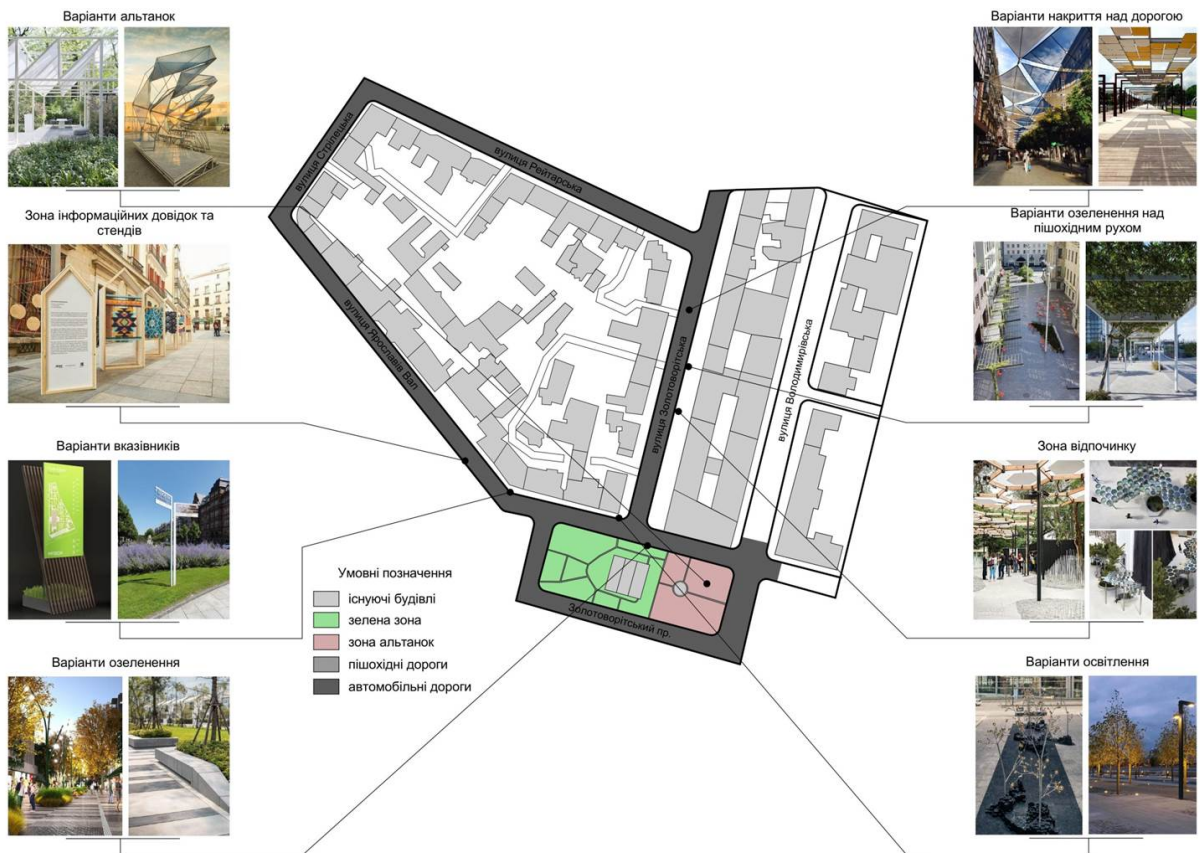
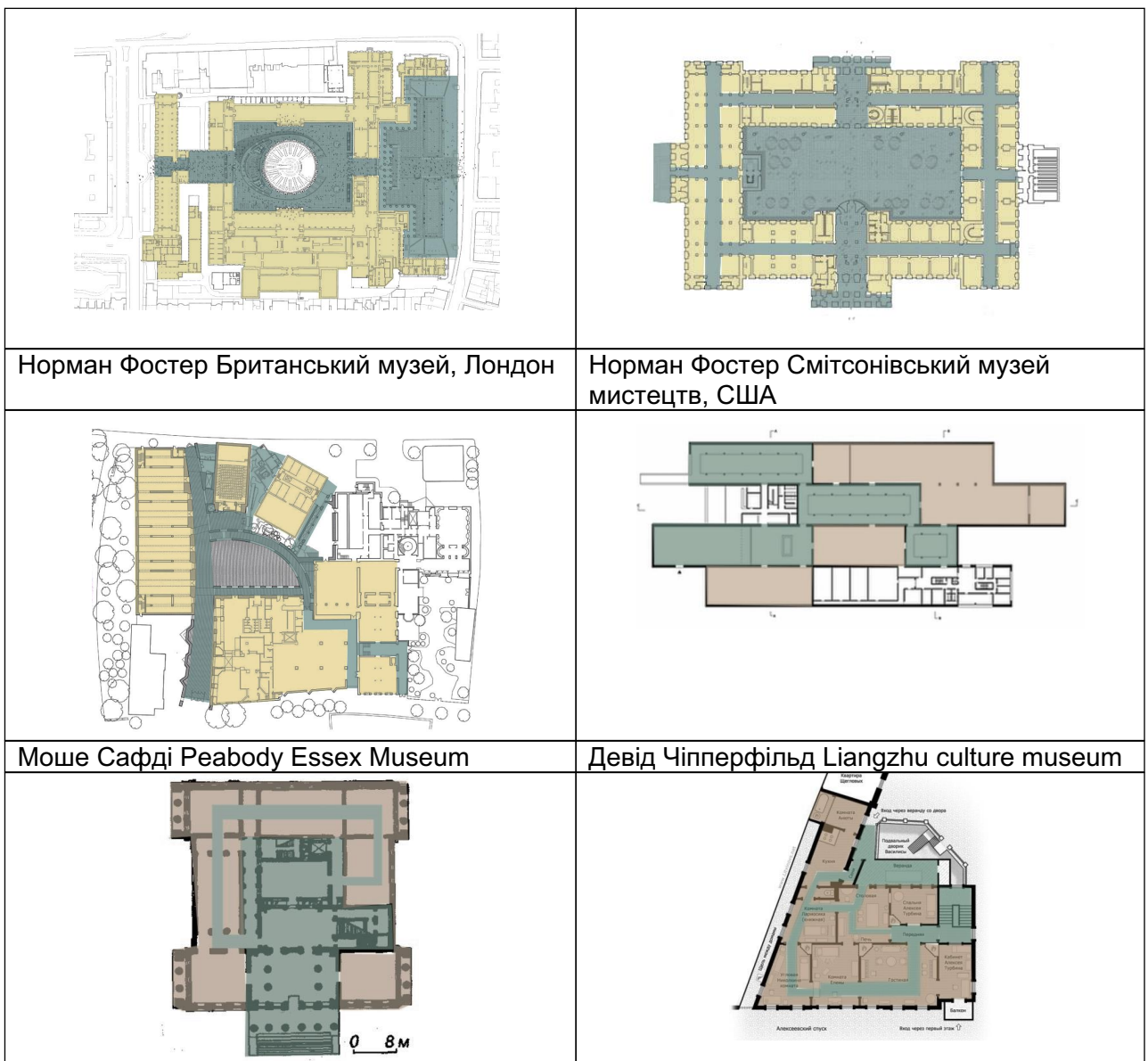

Рис. 3.20. Вул.Володимирська- Золоті ворота. Пропозиції з дизайну громадського простору біля Золотих воріт..

3.3 Особливості просторового аналізу інтер'єрних просторів на прикладі музейно-культурних комплексів.

Різновидом громадських просторів є інтер'єри музеїв, культурних центрів, молів, бібліотек тощо. Архітектура музею, планування його галерей разом із дизайном та експозицією визначають способи сприйняття його вмісту. Транзитні шляхи підкреслюють планувальну структуру будівлі, а експозиція зазвичай прив'язується до напрямку руху відвідувачів. Транзитні шляхи є частиною простору пересування, а експозиція – простору перебування.

Городецький В. Національний художній музей України

Гарденін М.М. Літературно-меморіальний будинок-музей М.Булгакова (Дім Турбінних)

Рис. 3.21. Музеї світу. Просторовий аналіз.

Концепція музею сьогодні, на відміну від концепції «символічних контейнерів», розповсюдженої в XIX ст., набула нових форм, які характеризуються багатофункційністю, фрагментацією, грою зі стилістичними формами, включенням альтернативних візуальних технологій та практик пошуку. Форма його стає більш плюралізованою, в якій аудиторія розглядається як більш фрагментована та множинна. Сучасні тенденції організації громадських інтер'єрних та екстер'єрних просторів все більше зближуються [138, 320]. Інтер'єри великих музейних комплексів дедалі частіше трактуються як відкритий простір, міні-місто із площами, вулицями та залами-«будинками» (Лувр Абу-Дабі).

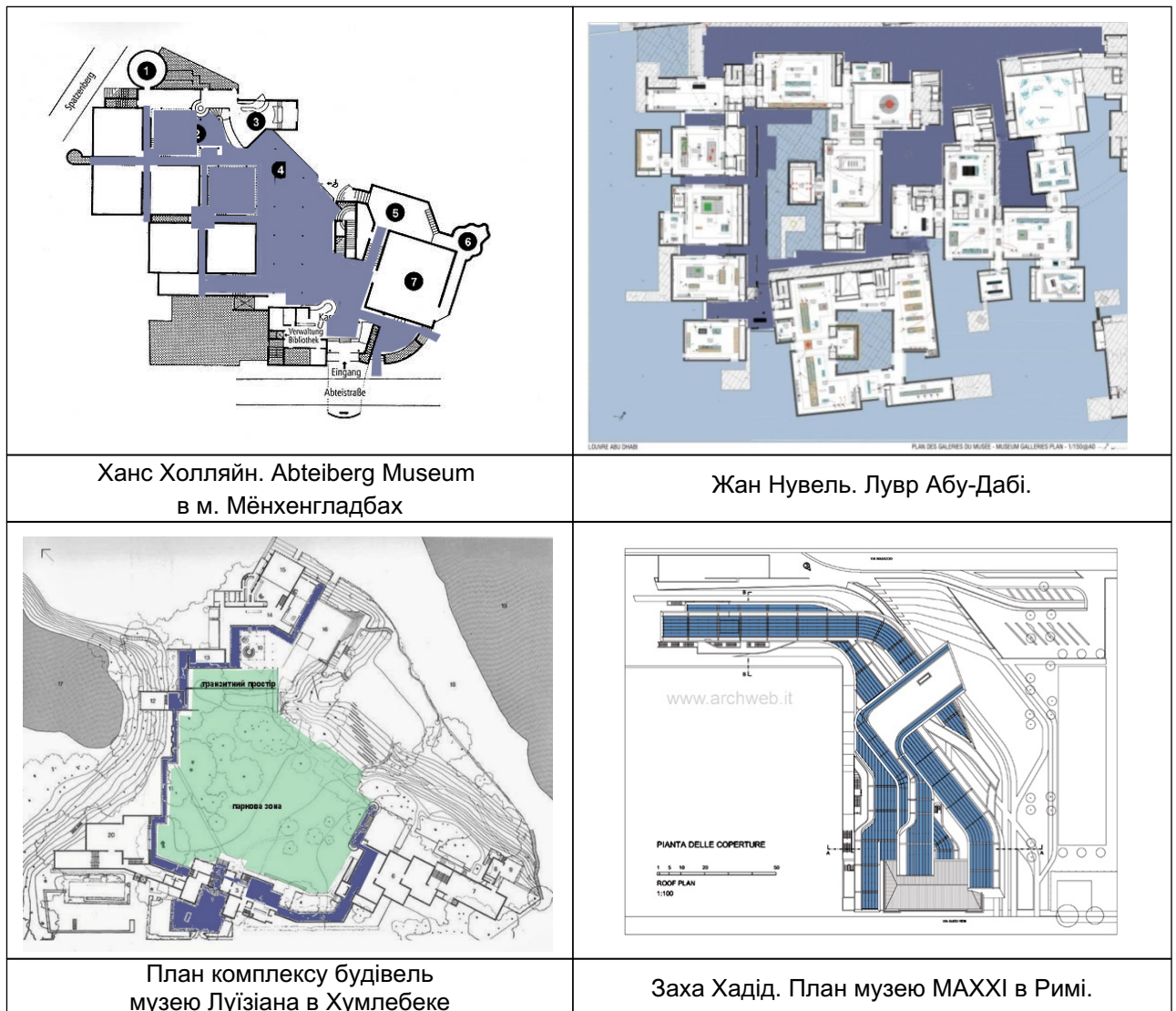

Рис. 3.22. Видатні музеї світу. Просторовий аналіз (продовження).

Для просторового аналізу було також вибрано декілька бібліотек і громадських закладів, спроектованих відомим архітектором Алваром Аалто.

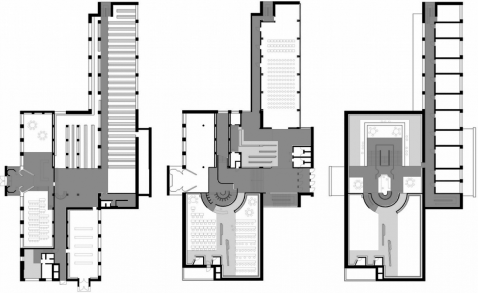
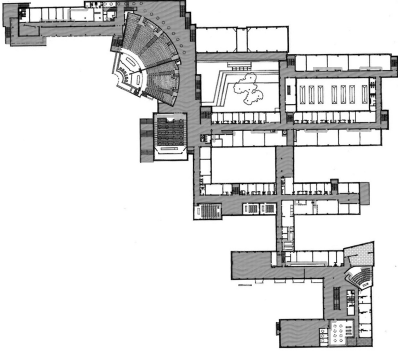
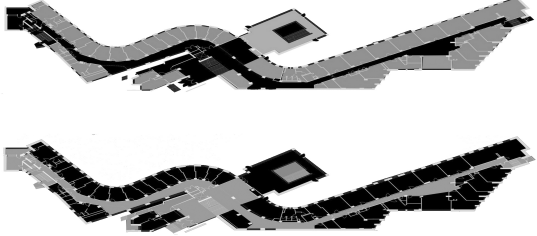
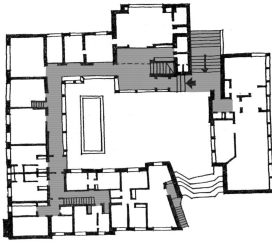
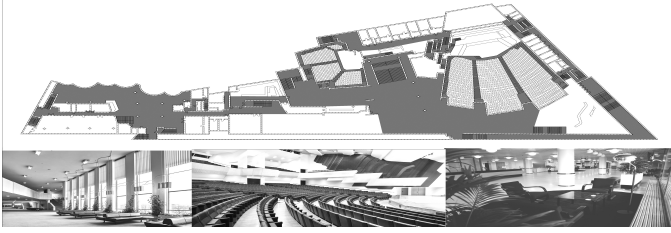
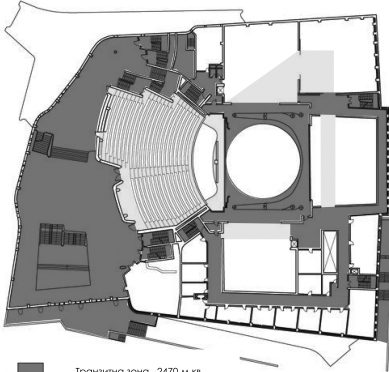
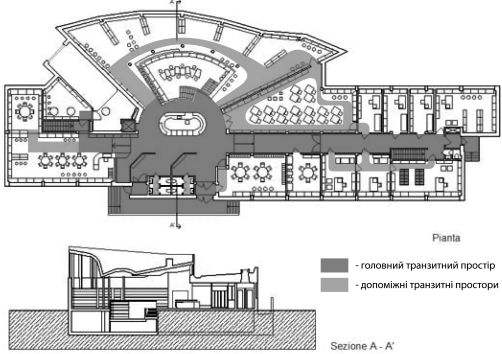
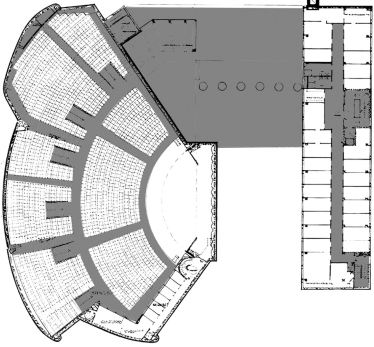
 <p>Транзитна зона 180,82 м. кв. Напівтранзитна зона 47,18 м. кв.</p>	
<p>Центральна бібліотека Виборга. Арх. А. Аалто</p>	<p>Університет в м. Хельсінкі</p>
	
<p>Гуртожиток для студентів, Кембрідж, Масачусетс . А. Аалто. 1947-1949</p>	<p>Селищний центр в Сяйнатсало, Фінляндія. А. Аалто</p>
	 <p>Транзитна зона 2470 м.кв. Допоміжна транзитна зона 690 м.кв.</p>
<p>Палац "Фінляндія" (Гельсінкі) Finlandia Hall.</p>	<p>Театр в Ессені. А. Аалто</p>
 <p>Pianta</p> <p>Sezione A - A'</p> <p>■ - головний транзитний простір ■ - допоміжні транзитні простори</p>	
<p>Бібліотека в Сейнайокі. 1965. А. Аалто</p>	<p>Будинок культури робітників, м. Хельсінкі А. Аалто</p>

Рис. 3.23. Просторовий аналіз освітніх і культурних громадських просторів на прикладі творів А. Аалто

Отже, аналіз показав, що площа транзитного простору в громадських закладах, яка є аналогом відкритого громадського простору, має тенденцію до збільшення пропорційно «корисній площі». Якщо в житлових будинках та офісах відсоток транзитного простору пересування не повинен перевищувати 30%, то в громадських закладах площа холів, фойє, розподільчих залів загалом може сягати 40-50%.

Синтаксичний аналіз. Якщо просторовий аналіз дає можливість проаналізувати загальну композицію комплексу та співвідношення просторів перебування-просторів пересування, то синтаксичний, зв'язковий аналіз дозволить визначити схему розміщення експозиції. Загальна схема конфігурації просторів, як було визначено в 2 розділі, передбачає два різновиди: *модель з центральним інтеграційним (розподільчим) ядром*, який передбачає вільне ознайомлення з усіма оточуючими залами: та *анфіладна*, в якій експозиція вибудовується послідовно, і огляд її має відбуватися поступово, в запланованому порядку. При цьому послідовний розвиток експозиції і, відповідно, детермінований рух відвідувачів, може бути прямим (вхід-вихід на різних кінцях) або кільцевим (експозиція розвивається послідовно, але по кільцю, і вертається в зону входу).

Так, дитячі музеї проектують переважно з метою розвитку здібностей дитини, тому експозиція таких музеїв передбачає послідовне ознайомлення, має кільцеву або лінійну форму. Музей трактується як невелике місто, створене спеціально для дітей. Такі музеї іноді суміщують дидактичний підхід з вільним вибором, надаючи дитині можливість обрати те, що цікавить її найбільше, а потім оглядати й інші частини музею [138].

Експозиція музеїв історії, природи зазвичай розміщується периметрально і послідовно (у відповідності до певного історичного періоду), має лінійну конфігурацію, що не передбачає міст зустрічей, крім вхідного холу.

Натомість внутрішній простір музеїв сучасного мистецтва є переважно цілісним, демократичним, інтегрованим, передбачає одне або кілька місць зустрічей; виставкові приміщення і вестибюль пов'язані між собою системою сходів і переходів, іноді на різних рівнях, формуючи цілісну систему внутрішнього простору. (Приклади-музей Сальвадора Далі в Санкт-Петербурзі, Художня галерея в Онтаріо, музей мистецтва в Кальмарі, Швеція). Часто внутрішній простір зосереджується навколо внутрішнього двору-вестибюлю, який слугує інтеграційним ядром (Музеї С. Гуггенхайма в Нью-Йорку, музей Centercity в Ченані, Південна Корея). Для цих музеїв характерним є також взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього простору за рахунок прозорих конструкцій чи певної форми організації планування. При цьому зовнішній відкритий простір навколо будівлі чи поряд розглядається як частина експозиції. Виділяються такі типи організації прилеглих відкритих просторів: «Авансцена»; «Експозиція»; «Меморіальний парк»; «Музей в парку»; «Вулиця-музей»; «Штучні позавуличні простори».

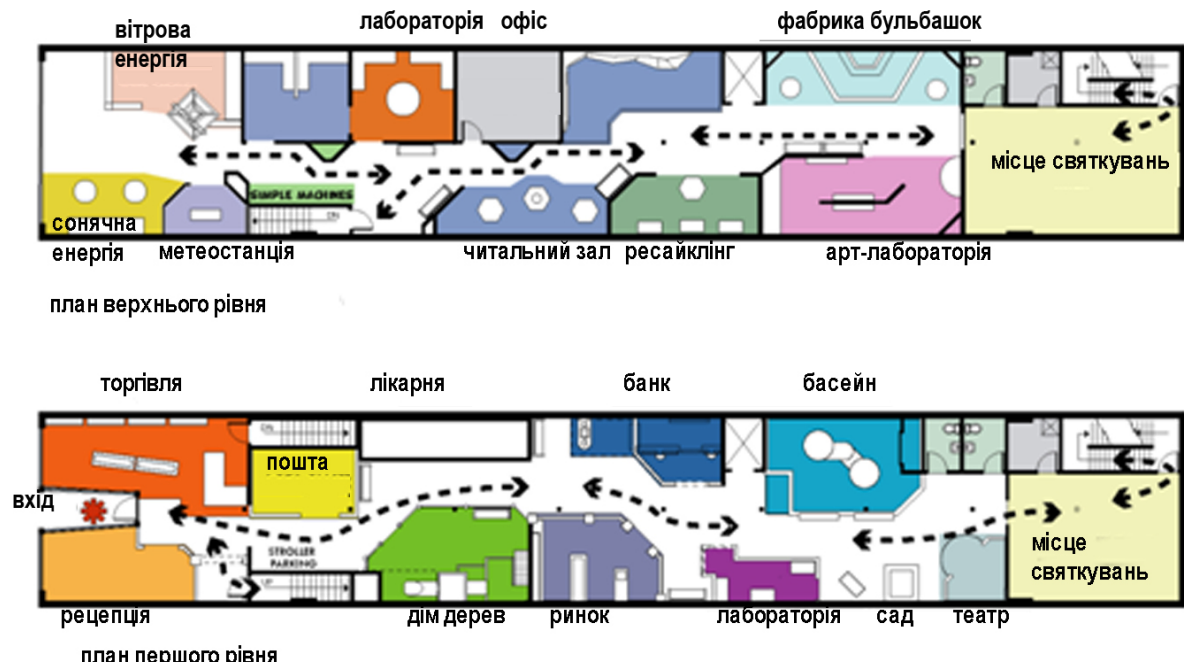
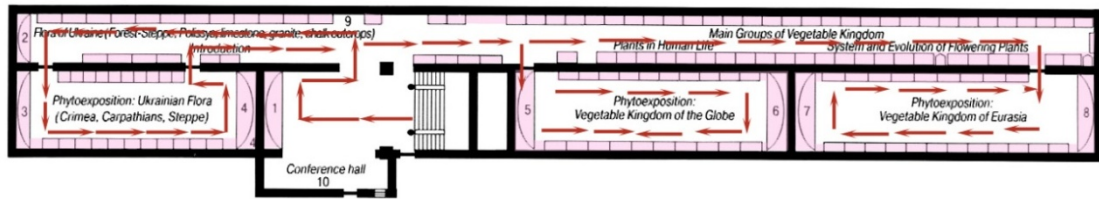

Рис. 3.24. Дитячий музей Little Buckeye в Менсфілд, США. Схема просторової організації.

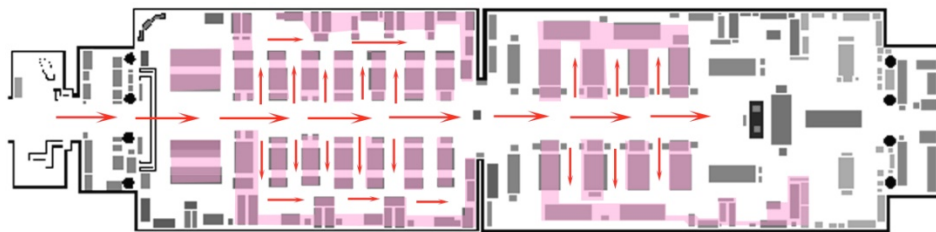
Просторовий синтаксис як інструмент передпроектного аналізу. На прикладі Музею природознавства в Лондоні. Просторовий синтаксичний

аналіз свідчить про те, що новий коридор може значно підвищити ефективність роботи музею, інтегруючи відокремлені задні частини, вирішуючи затори та покращуючи навігацію в музеї, замінюючи тупики петельними стежками. Це дало б відвідувачам більше свободи для огляду музею.

Аналіз музеїв з точки зору моделі руху. Дидактична модель

Природознавчий музей в Києві.

Мінералогічний музей ім. А.Е.Ферсмана РАН (Москва)

Рис. 3.26. Аналіз музеїв з точки зору моделі руху. Дидактична модель

Висновки до розділу 3

1. Два типи теоретичних моделей – центричну та лінійно-осьову – перевірено шляхом просторового аналізу відкритих громадських просторів та інтер'єрів громадських закладів різного типу. Виявлено, що до центричного типу належать площі, сформовані в періоди середньовіччя, Ренесансу, бароко, що були проявом демократії, – такі, як п'яцца Кампідоліо та Навона в Римі, Сан-Марко в Венеції та інші. До лінійно-осьового типу належать площі східних, імперських та пострадянських міст з їх контрольованою, тоталітарною структурою – такі, як проспект Незалежності в Мінську, вул. Маршалковська в Варшаві, Тяньаньмін в Пекіні, Лувр-Тюільрі в Парижі; або із спеціально визначеною функцією, як площа св. Петра в Римі.

2. На рівні міста до центричного типу віднесені такі міста, як Болонья, Краків, Львів (фактично всі міста з регулярними ринковими площами); до лінійно-осьового типу – Нью-Йорк, Вашингтон, Запоріжжя; лінійно-ландшафтні типи характерні для давньоруських міст (Суздаль, Луцьк, Вітебськ); а також східних – Самарканд, міста Мароко та інших. В більшості міст структура громадських просторів являє собою комбіновані типи – кількаосьові (Гавр, Гаага), багатоцентрові кільцеві (Париж) або багатоцентрові осьові (Прага). При цьому просторово-планувальна структура історичного центру міста може мати вигляд або лінійної послідовності, де «повороти» і «зустрічі» відбуваються тільки на першому рівні інтеграції (Нью-Йорк) або кільцевої структури, пов'язаної з системою громадського транспорту, що поєднує локальні «кільця» і повертає в решті-решт відвідувачів у вихідну точку (Венеція, Париж, Лондон). Просторово-планувальна організація історичного центру може мати кілька кілець повернення, нанизаних на лінійну або гілчасту структуру (Рим, Прага).

3. Аналіз 10 відомих площ світу за категоріями доступності, використання, комфортності, атрактивності, переважної соціальної функції, образу дозволив підтвердити, що всі вони є високо інтегрованими просторами, пов'язаними з прилеглими інтер'єрними громадськими просторами. Характерними рисами визначені наявність пішохідної зони; розміщення в центрі; доступність; культурні, релігійні, дитячі, туристичні, розважальні функції; наявність зелені, місць відпочинку та сидіння; доброзичливість, сприятливість; різноманітне вуличне життя; втілення ідентичності нації. Продемонстровано просторовий аналіз Трафальгарської площі, який підтвердив залежність поведінкових характеристик та руху пішоходів від конфігурації просторів, а отже, вплив конфігурації на вибір схеми проектування. Виявлено, що прилеглі громадські простори можуть бути поєднані безпосередньо з відкритим простором площі, утворюючи інтегральну єдність, або утворювати систему підпросторів, кожен з яких поєднаний з групою інших просторів. Визначено необхідність посилення цієї

тенденції.

4. Встановлено, що потенціал громадського простору Києва не використовується в повній мірі, що підтвердив аналіз системи громадських просторів Києва в межах вул. Володимирської-Хрещатик, Поштової та Бесарабської площ. Показані можливості для підключення додаткових просторів і регенерації існуючих. Запропоновано методи виділення позитивного простору в межах відкритих просторів та залучення прилеглих інтер'єрних приміщень з різними функціями, для утворення цілісної мережі. Розроблені пропозиції та прийоми дизайну для визначених ділянок громадського простору.

5. Розглянуто особливості просторового аналізу інтер'єрів на прикладах музейно-культурних комплексів. Виявлено, що всі вони на сучасному етапі мають тенденцію до утворення чи поглиблення ступеня інтегрованості: анфіладна, дидактична модель (Британський музей) доповнюється інтегрованим ядром, перетворюючись на більш демократичну; багатоосьові, решіткові моделі утворюють такі центри на перетині осей, центричні моделі поглиблюють соціальні аспекти інтегрованого ядра. Разом з тим визначено, що більшість музеїв Києва мають історичну складену, дидактичну модель планування, що потребує оновлення з точки зору покращення досвіду відвідувачів та більшої демократизації руху.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора [98, 122, 125, 127, 131, 133, 138, 318, 320].

РОЗДІЛ 4. НАУКОВІ ПРИНЦИПИ РЕГЕНЕРАЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

4.1 Аналіз громадського простору з точки зору сприйняття.

Візуальні та образні характеристики простору

В основі сприйняття середовища громадського простору лежать візуальні відчуття. Аналіз робіт із сприйняття міського середовища (А.В. Бабуров, Є.Є. Водзинський, В.Г. Глазичев, Г.Б. Забельшанський, И.Г. Лежава, В.М. Розін та ін.) дозволив виділити наступні *аспекти візуального сприйняття* громадського простору [10, 27, 41]:

- психофізіологічний – сприйняття середовища як фізично існуючої реальності з визначеними властивостями;
- емоційний – реакція на приємні або неприємні для органів відчуття фізичні дії;
- естетичний – вид естетичної діяльності, що виражається в його цілеспрямованому і цілісному сприйнятті;
- художньо-образний аспект сприйняття середовища громадського простору – процес осмислення його композиції, самобутньої образної виразності.

Таким чином, візуальний образ громадського простору – це результат візуального сприйняття містобудівної композиції фрагментів міста, що формує в свідомості людини певний естетичний, самобутній образ даного середовища, з урахуванням властивих йому якостей динаміки і статичності.

Загальний метод візуального аналізу громадського простору ґрунтується на описово-порівняльному аналізі просторово-планувальної структури та містобудівних характеристик і основних аспектів об'ємно-просторових зв'язків громадського простору.

Системний розгляд морфологічних і образних характеристик громадського простору за допомогою критеріїв і принципів композиційного формоутворення, впорядковане осмислення семантичних структур різних етапів формування міста дозволяють не лише візуально сприймати образ

громадського простору, а визначити перспективи його розвитку відповідно до прийомів сучасної архітектурної мови та принципів сталого розвитку міст.

Знаки і знакові системи, а також образні асоціації, що лежать в основі архітектурно-просторового середовища громадських просторів міста, виступають ціннісними характеристиками соціокультурного буття. Як правило, вони виражаються у вигляді особливих стереотипних семіотичних структур: шляхів, зв'язків, сенсів і форм. Візуально сприймане середовище громадського простору, що формується за допомогою композиційних складових і знакових систем різного рівня, само переходить в розряд складних знаків, інтегруючи нові смислові і образні асоціації, а елементи, її складові, стають «елементарними частками» цього знаку. Її форма і суть цієї ієрархії можуть варіюватися, а сукупності значень допускають безліч інтерпретацій, залежних від особистості сприймаючого (його життєвого світогляду і «установки» на сприйняття). Усе це переводить цілісний образ міста в деяку варіативну структуру сенсів, значень, форм, простору і часу.

Формулювання визначення візуального образу обумовлене філософською і естетичною системою визначень художнього прикладного і виразного. У цьому напрямі найбільш значущі дослідження належать Р. Арнхейму, Е.Беляєвій, З.Яргіній, К.Лінчу та ін. [8, 96, 97, 216]

Особливо важливим і інформативним є існуюче історичне середовище, яке оформлює громадські простори в центрі міста, визначає їх конфігурацію, насичує їх інформацією і символікою.

Інформативну насиченість історичного середовища (на прикладі вул. Пушкінської в Києві) показано на рис.4.1.

Інформативна насиченість історичного середовища (на прикладі вул.. Пушкінської в Києві)

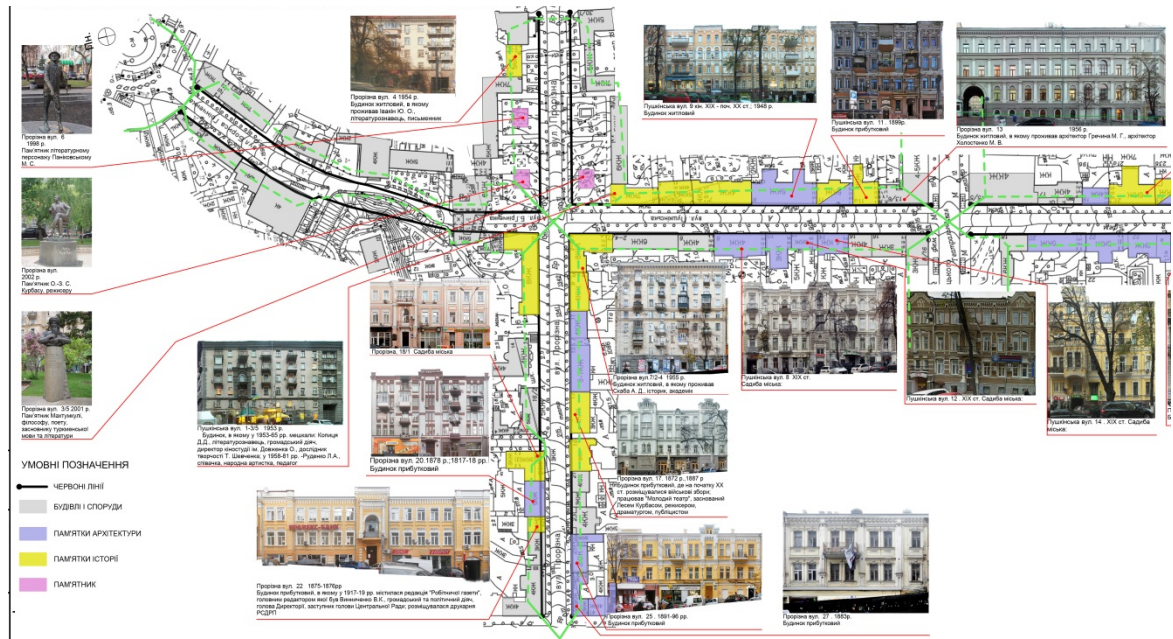

Рис. 4.1. Інформативна насиченість історичного середовища (на прикладі вул.. Пушкінської в Києві, від вул.. Б. Гринченка до вул.. Б. Хмельницького)

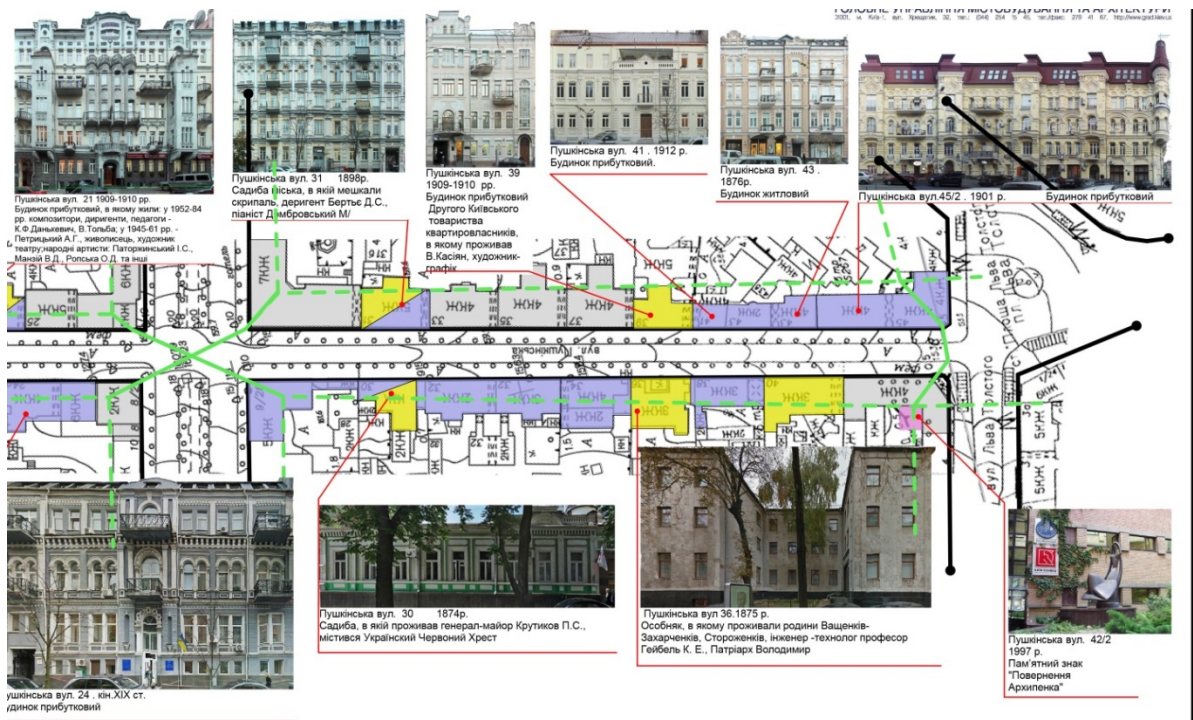

Рис. 4.2. Інформативна насиченість історичного середовища (на прикладі вул.. Пушкінської в Києві, від пл.. Л. Толстого до бул. Т. Шевченка)

Силуєтне завершення будинків, «блакитна» лінія забудови, також є важливим елементом завершення візуального образу громадського простору (Рис.4.3-4.5) [124].

Рис. 4.3. Блакитна лінія забудови вул.. Городецького

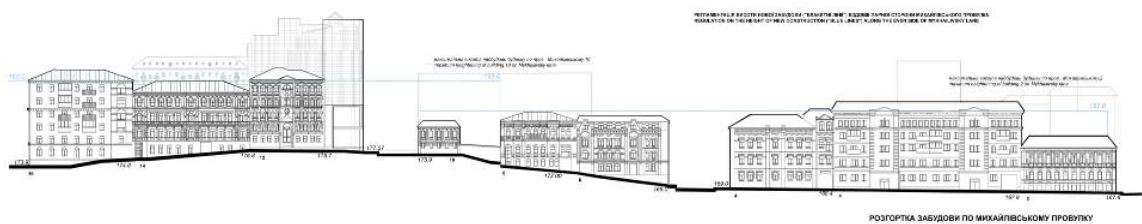

Рис. 4.4. Блакитна лінія забудови по Михайлівському провулку

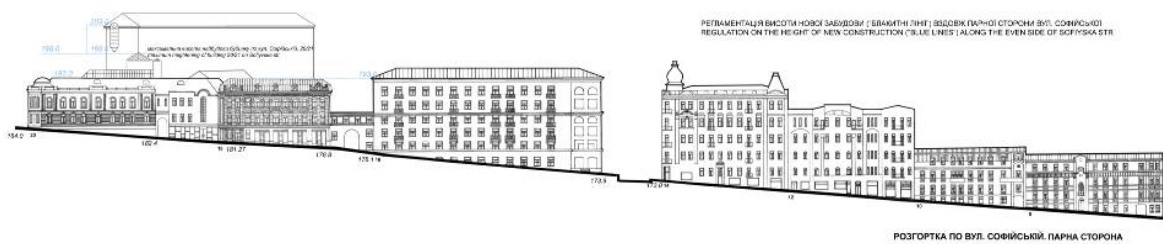

Рис. 4.5. Блакитна лінія забудови вул.. Софійської (парна сторона)

Отже, враження від історичного середовища (громадського простору), навіть вибір видів діяльності в ньому дуже залежать від зорового комфорту його сприйняття. До основних, усталених характеристик зорового сприйняття відносяться:

- ступінь замкненості простору,

- характер обмежувальних площин,
- «блакитна лінія», ярусність сприйняття,
- розкриття видів на природне оточення,
- історичні домінанти в полі зору,
- монументи, скульптури та пам'ятники,
- ритм та масштаб членувань.

До тимчасових, змінюваних характеристик відносяться:

- характер озеленення в полі зору,
- забрудненість та фізичний стан забудови та інших огорожувальних площин;
- наявність реклами, кіосків, смітєвих баків та іншого візуального сміття. (рис.4.6)

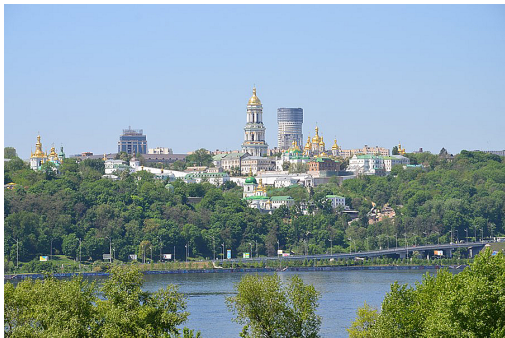
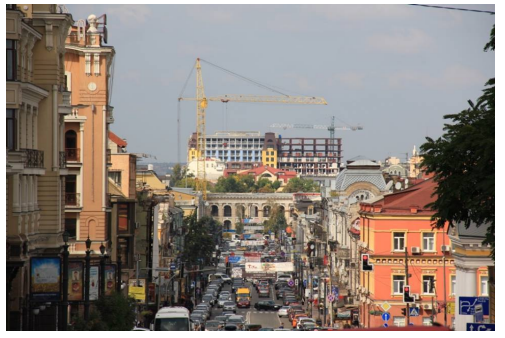

Разом з тим, саме ці важливі характеристики мало коли приймаються до уваги при розміщенні нової забудови. Таким чином, висотна хаотична забудова центрів не тільки знищує традиційне історичне середовище, але наносить непоправної шкоди і громадським просторам міста.

Більшість відомих сучасних архітекторів вже зрозуміли масштаби заповодіної ними катастрофи в «шляху від горизонталі до вертикалі» (Р. Кулхас) і знищення традиційної форми міста. Так, Заха Хадід, що спочатку намагалася знайти своє місце в колі глобалізованої маскулінної архітектури шляхом створення гострих деконструктивних об'ємів (типу пожежного депо Вітра), досить швидко перейшла до створення огортаючих оболонки, що спроектовані разом з привабливими позитивними просторами; Рем Кулхас, що також починав свою діяльність як авангардист-деконструктивіст, зараз виступає з пронизливою критикою втрати містом ідентичності і перетворення його на «смітєвий простір» («Місто-генерик»); Пітер Айзенман, в творчому доробку якого були хмарочоси в центрі Берліна, прийшов до контекстуального проектування малоповерхових розпластаних культурних комплексів (Сантьяго-де Компостела) на основі просторового

аналізу структури традиційних просторів цього регіону; Жан Нувель створює простір музею Лувр Абу-Дабі як традиційне східне місто, складене з невеличких кварталів, що оточують замкнену площу під мерехтливим куполом.

Лише Україна, здається, продовжує шлях в зворотному напрямку – ганебного знищення традиційних міст і створення безликих гігантських міст-генериків, від яких Європа відмовилась більше двох десятиліть назад. В центрі Києва за роки незалежності збудовано більше 400 хмарочосів, і за цим показником він вийшов на п'яте місце в світі [117].

Спотворення історичного середовища Києва та його громадських просторів з точки зору сприйняття представлено на рис.4.6

Спотворення історичного середовища та громадських просторів з точки зору сприйняття	
Оточуюча забудова	
Знищення історичних панорам та видів	 <p>Будинок по Кловському узвозу, 7а</p> <p>Вид з вул.. Сагайдачного на «будинок-монстр» по вул.. Нижній вал, 27-29</p>
Висотне будівництво в зонах візуального сприйняття	 <p>Бульвар Шевченка. Хілтон</p> <p>Вид з Хрещатика на Липки</p>

<p>Фізична забудова громадських просторів, площ, парків , «ущільнення забудови»</p>	 <p>Забудова Троїцької площі, м. Київ</p>	 <p>Проект торговельно-офісно-житлового центру по вул. Воровського, 15-а, Київ (Сінний ринок)</p>
<p>Знищення «блакитної лінії» забудови</p>	 <p>Регламентация висоти нової забудови по парній стороні вул. Софійської</p> <p>Регламентация висоти нової забудови по непарній стороні вул. Михайлівської</p>	
<p>Знищення історичного вигляду оточуючої забудови: перебудови, надбудови</p>	 <p>Проект «реставрації» з надбудовою пам'ятки архітектури по вул. Сагайдачного, 29</p>	
<p>Знищення пам'яток археології та історії – забудова пам'ятних місць</p>		

	 <p data-bbox="443 548 954 616">Врятований від знищення археологічний музей на Поштовій площі в Києві</p>	 <p data-bbox="978 548 1457 660">Нова забудова на місці археологічної пам'ятки під кварталом Хрещатик-сіті, Черкаси</p>
<p data-bbox="220 689 363 817">Будівництво фальшивих пам'яток, імітацій</p>	 <p data-bbox="443 1086 805 1120">Церква Богородиці Пирогощі</p>	 <p data-bbox="978 1086 1417 1120">Будинок по вул. Б. Хмельницького</p>
<p data-bbox="220 1144 414 1272">Декорування нових будинків псевдоісторичними деталями</p>	 <p data-bbox="443 1480 766 1514">Бульвар Л. Українки, Київ</p>	 <p data-bbox="978 1480 1348 1547">Готель «Інтерконтиненталь», Михайлівська площа</p>
<p data-bbox="395 1570 1310 1608">Озеленення, малі архітектурні форми, реклама, торгівля</p>		
<p data-bbox="220 1630 414 1758">Неконтрольоване розростання зелені, «самосів»</p>	 <p data-bbox="443 1989 917 2056">Неконтрольований ріст дерев знищує історичні види</p>	 <p data-bbox="978 1982 1476 2049">Єдина точка сприйняття в Ботанічному саду, що лишилась відкритою</p>

Рис. 4.6. Спотворення історичного середовища та громадських просторів з точки зору сприйняття

Ноель Ковард, англійський письменник, композитор, актор і громадський діяч, зауважив свого часу: «Чим вище будинки, тим нижче мораль».

Нижче подані плани деяких вулиць та площ історичного центру Києва із зазначеними місцями розміщення реклами, торговими кіосками та ін. (розробки НАУ з паспортизації вулиць Києва для КМДА, 2016 р., рис.4.7-4.14)

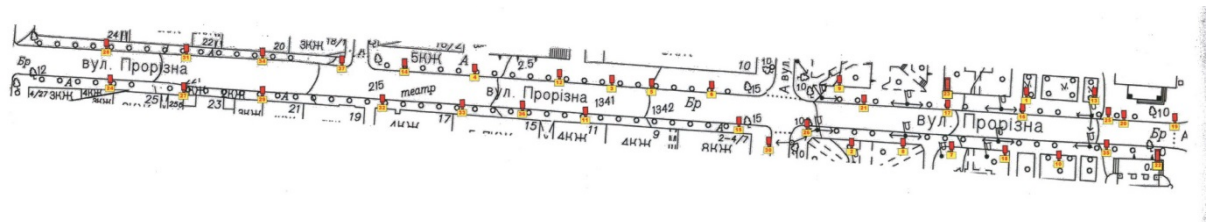

Рис. 4.7. Розміщення носіїв реклами по вул. Прорізній

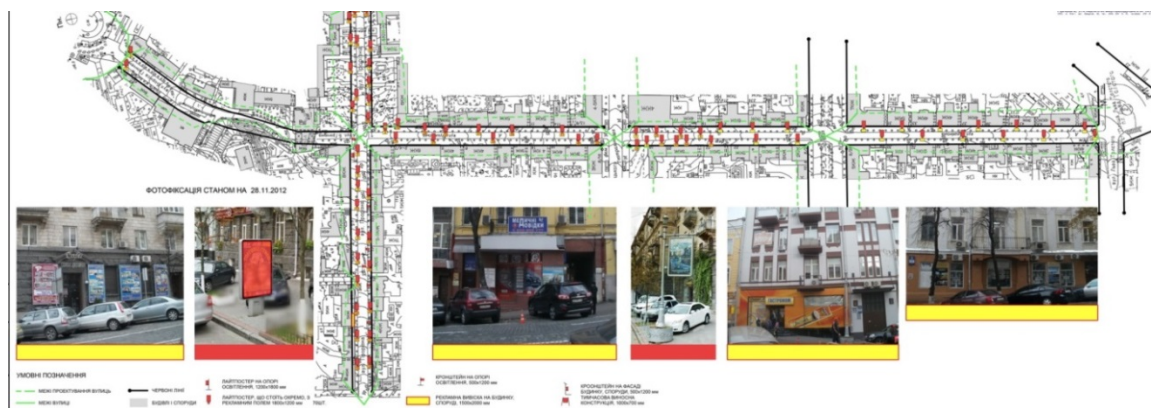

Рис. 4.8. Розміщення реклами по вул. Пушкінській-Грінченка-Прорізній

Міський простір представляє собою утворення, що включає в себе фізичний (будівлі, комунікації, інфраструктура), соціальний (практики споживання та створення фізичних просторів, соціальні стосунки), та уявний (образ міста) підпростори. Дійсно, міський простір – це не просто обсяг, обмежений сукупністю будинків, а й соціальний простір відносин, наповнений смислами, що можуть змінюватись.

Лише при пішохідному, найприроднішому виді руху, людина сприймає середовище повноцінно, тривало і детально. Це обумовлено характером пішохідного руху – можливістю частих зупинок, зміною швидкості і напрямку. В свідомості людини поняття простір і час – величини взаємно пов'язані, тобто простір сприймається і вимірюється за допомогою часу.

Порівняльний аналіз двох міст в Великобританії підтвердив важливість та економічну ефективність пішохідних громадських просторів. Так, в містечку Паундбері, Дорчестер, генпланом 2019 року передбачено створення мережі пішохідно доступних громадських просторів з різними функціями поза помешканням. В іншому містечку такого ж розміру, перевага віддавалась роботі вдома, і мережа громадських просторів нерозвинена. Як стверджує звіт *Walkability report 2020* р., оцінна вартість в першому прикладі в п'ять разів вища. Площа громадських приміщень в першому випадку складає 55792 кв. метри, в другому – 1904 [347].

Рис. 4.15. Економічна ефективність пішохідних громадських просторів на прикладі Великобританії.

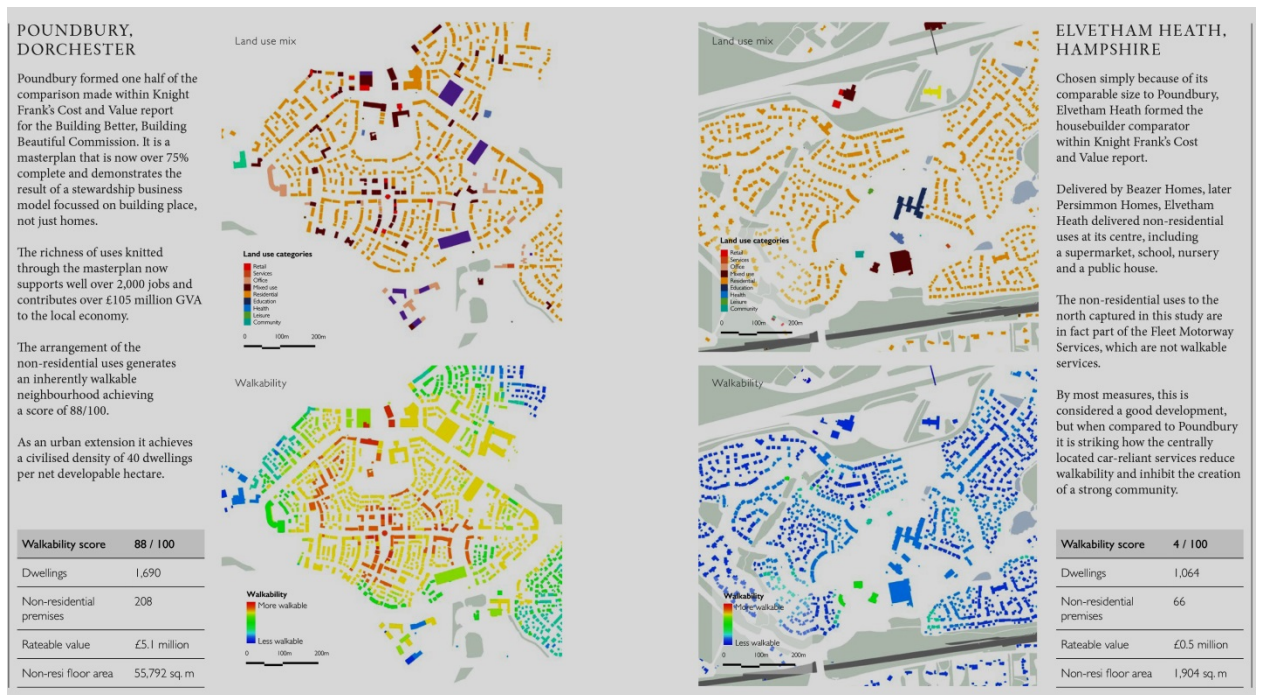

Рис. 4.16. Використання змішаних функцій в громадських просторах міст Великобританії та їх послідовний розвиток

Ті самі наслідки дає використання змішаних функцій в громадських просторах та їх послідовний розвиток, що видно на прикладі Бристоля (рис. 4.16). При цьому не мало принципового значення, це історичне місто чи нове,

тому що в першому випадку більш вдалим було новостворене місто, а в другому – порівнювались два райони Брістоля, де більш успішним став історичний район, де було впроваджено стратегії підвищення щільності громадських просторів і пішохідної доступності [347].

Отже, привабливість пішохідних громадських просторів та їх інформативність є незрівнянно вищою порівняно з автомобільними або змішаними за рухом вулицями. З цього ясно, що необхідність поділу пішохідного і транспортного руху визначається не тільки функціональними, але і естетико-психологічними факторами. Людина-пішохід вимагає від забудови такої естетичної цінності і просторової структури, яка відповідає специфічному характеру пішохідного руху. Численні приклади, що ілюструють формування міського центру на базі пішохідної системи руху, показують, що її розвиток через прагнення охопити більш близькі зони сприйняття грає позитивну роль, об'єднуючи забудову. Ця об'єднуюча здатність пішохідного руху допомагає правильно організувати певні частини міського центру, які в зв'язку зі зникненням традиційної вулиці і малою щільністю забудови втрачають свій специфічний міський характер. При реконструкції міських центрів проникнення пішохідного простору в існуючу забудову сприяє поліпшенню її просторової структури і облаштування.

Сприйняття просторового оточення – не пасивний процес, а активна взаємодія. Сприйняття форми чи естетичних якостей простору залежить від його пропорцій, розміру, масштабу та дизайну.

Облаштування пішохідного простору або системи пішохідних просторів виражається в різних заходах, які мають на меті створення оптимальних умов для пішохідного руху. З одного боку, ці заходи пов'язані з поліпшенням і удосконаленням існуючих елементів пішохідного простору, а з іншого – з внесенням нових елементів, метою якого є позитивні зміни в існуючій композиції пішохідного простору.

Предметом облаштування є його основні елементи – пішохідні площі і оточуючі їх фасади забудови, В тому випадку, коли пішохідний простір перекритий (підземні торгові пасажі, перекриті торгові центри), предметом облаштування є також покриття, що пропускають денне світло (пасажі в рівні землі) або слугують тільки перекриттями і місцем розміщення штучного освітлення (переходи, перекриті торгові зали і т. п.) [284]. Їх облаштування переслідує основні цілі – орієнтацію пішохода при його пересуваннях і створенні максимальних зручностей на час перебування його в пішохідному просторі (захист від несприятливих атмосферних умов, відпочинок, розваги).

Торговий центр під Майданом Незалежності, Київ

Кафе в Олександрівському парку Санкт-Петербургу (Росія). 2004

Культурно-розважальний комплекс в Санкт-Петербурзі (Росія). 2009

Музей Jun Li Heilongjiang Provincial в Харбіні (КНР). 2010

Рис. 4.17. Види підземних громадських просторів з різними видами перекриттів.

Важливою складовою аналізу візуального сприйняття є аналіз **огороджувальних площин** простору – стін будинків, мощення, перспектив і видів. В історичному середовищі цими площинами виступають фасади історичної забудови, мощення площ і вулиць, які є важливою складовою образу міста.

В інтер'єрному громадському просторі можна визначити зовнішні контури простору по трьом типам площин: верхня площина (стеля), настінні площини та базова площина (підлога), для визначення глибини та горизонтального та вертикального об'єму простору. Взаємодія цих площин між собою та власні властивості кольору, розміру, текстури та форми визначають тривимірні обсяги маси та простору. В зовнішньому просторі небо замінює верхню обмежувальну площину.

Огороджувальна площина може: обмежувати візуальний і фізичний доступ з одного суміжного простору в інший, підкреслюючи індивідуальність кожного просторового обсягу та їх відмінності; існувати як вільно стоячий елемент в єдиному просторовому обсязі; бути сформованою рядом колон, забезпечувати високу ступінь неподільності двох просторових обсягів; просто бути наміченою перепадом в рівні підлоги, контрастом в матеріалі або фактурі обробки поверхонь двох просторових обсягів.

Розриви та відстань між площинами визначають вертикальні та горизонтальні міри об'єму та контролюють межі з усіх боків об'єму простору. Всі ці властивості об'єму вибудовуються та маніпулюються умовами нашого зорового досвіду, освітлення та наших свідомих та несвідомих спогадів, пов'язаних з кожною властивістю.

Візуальне сприйняття є найважливішим для визначення якості почуття місця чи його значущості. Встановлено, що *ідеальне співвідношення висоти фасадів стін оточуючих будинків та відстані сприйняття* в громадському просторі дорівнює 1:3 (18°), коли глядач має змогу побачити всю висоту будівельна протилежній стороні просторового обсягу та частину неба. Менші

параметри співвідношення зроблять простір занадто вузьким, тоді як при більшому співвідношенні цілісне сприйняття простору буде втрачено.

Характеристиками суспільного простору можуть бути названі:

- його фізичні розміри – абсолютні і щодо розмірів всієї системи;
- частота повторення і область поширення;
- ступінь замкнутості, напрямок розкриття;
- закономірності сприйняття.

Ступінь замкнутості лінійних типів простору (вулиць і площ) може характеризуватися переривчастістю (суцільністю) забудови окремих ділянок, тобто відношенням довжини забудови по фасаду до довжини розривів:

$$S = \frac{a \cdot n}{b \cdot m}$$

де a - довжина кожної будівлі; b - довжина розриву; n - кількість будинків; m - кількість розривів.

Однак це відношення має сенс лише при відносно невеликих геометричних розмірах простору. За спостереженням К. Лінча, ширина незабудованого досліджуваного простору не повинна перевищувати висоту забудови більше ніж у 3-3,5 рази, інакше зникає відчуття замкнутості і простір візуально розривається. При $S > 1$ тип простору наближається до замкнутого, при $S < 1$ - до відкритого. У граничному випадку абсолютно замкнутого простору

$S \rightarrow 0$; відкритого $S \rightarrow 1$

Аналіз сприйняття фрагментів вулиці та її обмежувальних поверхонь

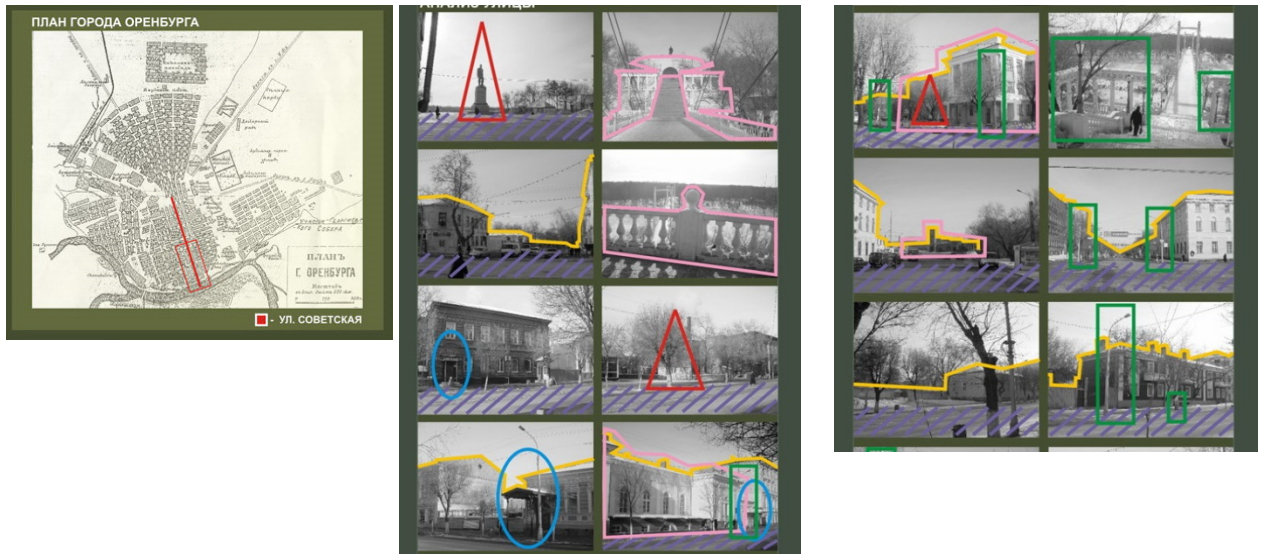

Рис. 4.18. Аналіз сприйняття фрагментів вулиці та обмежувальних поверхонь

4.2. Ідентичність та семантичне наповнення громадських просторів.

Почуття місця – це символ, який робить місце ексклюзивним; це те, як люди переживають, висловлюють, уявляють і пізнають це місце. Місце – це не лише звикання, але й створення та розвиток міцних стосунків із ним. «Почуття місця – це досвід, створений обстановкою в поєднанні з тим, що людина приносить до неї» (Cross, 2001); таким чином відносини між людьми та місцями є транзакційними, і місце формує нашу ідентичність.

Розуміння інтегративної соціофізичної єдності ідентичності місця є важливим для розробки потреб ідентичності. Теорія ідентичності місця вказує на те, як почуття особистості у людей частково виникає через їхні операції з фізичним середовищем. Це свідчить про те, що ідентичність, побудована за допомогою емоційних та перцептивних процесів, формується через транзакції людей із природним та побудованим середовищем.

Ідентичність місця складається з процесів спостережень та інтерпретацій щодо середовища та змінюється протягом життя людини. Знання особи про приналежність до певних соціальних груп, а також

передані особисті емоції та цінності формують її соціальну ідентичність.

Чотири ключові мотиви розкриваються *моделлю процесу ідентичності Брейквелла* та мають такі фізичні аспекти: *відмінність* (унікальність людини), *самооцінка* (відчуття особистої чи соціальної цінності), *самоефективність* (сприйняття людиною самоефективності) та *наступність* (неперервність місця-референта та конгруентна неперервність місця) у часі та ситуації.

Теоретичний аналіз виявляє два основні напрямки, що перетинаються в конструкції ідентичності місця: «мотивації», що спрямовують дії, пов'язані з потребами ідентичності, та «механізми», за допомогою яких ці потреби досягаються. Усі властивості, пов'язані з мотивацією та механізмами ідентичності місця, корелюють з аспектами громадського простору (Кантер).

Інтенсивність потреб у задоволенні ідентичності в будь-якому середовищі визначається чотирма механізмами:

Фамільярність – відчуття тілесних, чуттєвих, соціальних та автобіографічних «частот»; це результат звикання людей до певного фізичного оточення, конфігурації та наповнення простору;

Прихильність – відчуття емоційної належності до певних фізичних аспектів простору. Воно приймає форму «психологічної інвестиції» та фіксується почуттям «як вдома» чи «почуттям місця».

Самовираження відноситься до процесу персоніфікації та занепокоєння щодо того, як аспекти середовища використовуються для вираження або символізації особистості.

Саморегуляція стосується того, як люди активно та образно привласнюють своє фізичне оточення для створення середовища, де можна переслідувати цілі злагоженості, самоцінності та самовираження. А. Берден при реконструкції громадських парків Нью-Йорку враховувала цей важливий інструмент, просто використовуючи рухомі меблі в парку, які допомагають

людям зробити простір «своїм».

Згідно з Гіллісом (1994), національна ідентичність включає широко поширену пам'ять про спільне минуле для людей, які ніколи не бачили один одного і не спілкувались один з одним вживу. Почуття приналежності до тієї самої національності залежить не стільки від забуття, скільки від пам'яті – минуле реконструюється як траєкторія національного сьогодення, щоб гарантувати спільне майбутнє. Як припускає А. Gospodini [261], національна ідентичність – це абстрактне поняття, яке узагальнює колективне вираження суб'єктивного, індивідуального почуття приналежності до соціально-політичної одиниці: національної держави. Націоналістична риторика припускає не тільки те, що особи складають частину нації (за допомогою мови, крові, вибору, місця проживання чи якогось іншого критерію), але й те, що вони ототожнюються з територіальною одиницею національної держави. Це одна з причин, чому ландшафт і особливо міський ландшафт розуміються як «місцевість», де національні ідентичності можна створювати або посилювати. Друга причина полягає в тому, що міський ландшафт, як і текст, являє собою впорядковану сукупність об'єктів і, отже, може виступати в ролі означувальної системи, або як «дуже складний дискурс, мова» (Barthes 1986, с.92), в якій можна закодувати цілий спектр економічних, політичних, соціальних та культурних питань (Daniel 1993). І нарешті, третя причина полягає в тому, що національна ідентичність створюється в конкретному соціальному, історичному та політичному контексті, і як така вона є ситуативно та соціально побудованою сутністю – наративом. [261]

Сила наративу – наприклад, національної ідентичності – спирається на його здатність викликати звикання, апелювати до «нашого бажання звести незнайоме до звичного» [261]. Саме ця здатність (атрибут) може бути визначена міським культурним ландшафтом та нерухомою спадщиною, зокрема, і тим самим може перетворити їх самих в потужні наративи, здатні підтримати та посилити більш широке оповідання: національну ідентичність.

Пояснюючи це, A.Gospodini пише, що ландшафтні наративи, включаючи розповіді про побудовану спадщину, сприяють створенню та посиленню національних ідентичностей, «позначаючи окремі місця як центри колективної культурної свідомості» [261].

Як стверджує A.Gospodini, майже всі європейські міста певною мірою надають докази того, що побудована спадщина була остаточно створена або відібрана за такими критеріями, щоб скласти глобальний наратив, який підтримує певну «універсальну» національну ідентичність, і тим самим, легітимізувати гегемонію національних держав та виправдати приниження спадщини нацменшин на окремих земельних територіях, що входять до складу великих національних держав. Цей вид відбиття національних ідентичностей у збережених міських формах європейських міст сьогодні робить забудовану спадщину надто уніфікованою, одновимірною та бідною за змістом для багатоетнічних, багатонаціональних європейських міських суспільств, не підтримуючи ідеї різноманітності та індивідуалізації.

Збереження традиційних будівель та міських просторів здатне створити виразну ідентичність місця, апелюючи до історії міста та спадщини – побудованої спадщини, культурної спадщини – та створення сильних екологічних образів як для відвідувачів, так і для мешканців. Однак, після двох століть різноманітних практик збереження міст у європейських містах, сьогодні є вчені (див., на пр., Ashworth 1998, Tunbridge 1998), які вважають, що практики охорони міст не створили характерних міських ландшафтів, але вони, як правило, створюють морфологічно стандартизовані образи міст, що не сприяють створенню ідентичності.

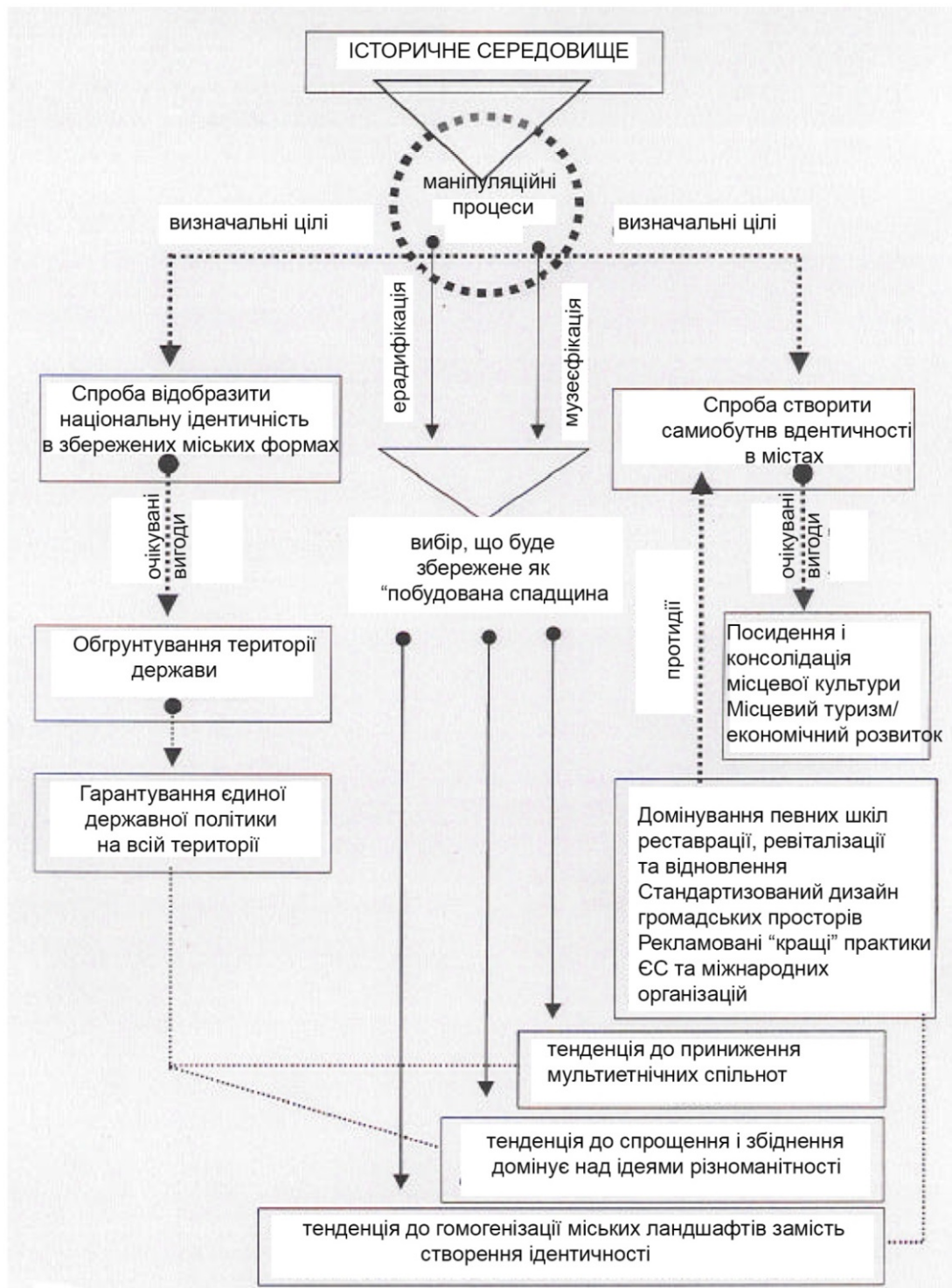

Рис. 4.19. Процеси глобалізації ідентичності в архітектурній спадщині Європи (за А. Gospodini)

Ешворт (1998) стверджує, що є достатньо доказів, щоб висловити парадокс: чим більше в містах Європи практикується охорона міст, тим більше морфологічно гомогенізованими стають міста, і, як правило, менш ідентичними носіями ідентичності. Це можна зрозуміти в контексті певних

параметрів, що протистоять зусиллям створення відмітних ідентичностей місця за допомогою побудованої спадщини. Це наступне:

Існування домінуючих шкіл думок у відновленні будівель, відновленні та реконструкції міст:

Архітектори, дизайнери міст та проектувальники, що працюють над проектами охорони міст, – як і всі інші практики, – усвідомлюють домінуючі думки у реставрації будівель, відродженні та відновленні міст у певний період часу; загальні навчальні програми, спільна професійна підготовка та подальші мережі, допомагають встановленню та передачі спільних поглядів на міжнародному рівні (наприклад, що відображає міжнародні дизайнерські рухи) або на національному рівні (наприклад, що відображає національні школи – французька школа, голландська школа, польська школа тощо). Як наслідок, схеми реставрації та оновлення в європейських містах часто мають спільні властивості (морфологічні, просторові, функціональні) і можуть бути визнані (охарактеризовані) головним чином за часом їх виконання або / та національної держави. Навіть дизайн нових будівельних схем, розроблених на місцях у заповідних міських районах, відображає домінуюче ставлення щодо того, як нові та традиційні будівлі повинні існувати разом. Це дозволяє Ешворту (1998) стверджувати, що схеми реставрації, оновлення та ревіталізації в європейських містах передають повідомлення більше про домінуюче ставлення до побудованої спадщини, що існували на момент їх реалізації, а не про самі старі споруди та історичний період, в якому вони були вперше розроблені [261].

Стандартизований мікромасштабний редизайн громадських відкритих просторів: у збережених міських ядрах європейських міст мікромасштабний редизайн громадських відкритих просторів (наприклад, вуличні меблі, тротуарні матеріали, вивіски, зелень тощо) часто диференціюється від такого ж у нових районах. У більшості збережених міських районів обрані стилі редизайну відкритих просторів є

неовернакулярними або «історичними». В інших випадках існує «сучасна» морфологія елементів, яка теж є стандартизованою у всіх збережених міських утвореннях, які були ревіталізовані та перероблені в один і той самий період; і такі стандартизовані морфології відображають домінуючі міжнародні школи дизайну, що проходили в певний період. Стандартизовані стилі – як неовернакулярні, так і сучасні – в мікромасштабному редизайні громадських відкритих просторів у заповідних міських районах, як зазначає Ешворт (1998), становлять своєрідну «каталогізовану спадщинізацію».

Рекламована «найкраща» політика та практика охорони: міжнародні організації та установи, такі як ЮНЕСКО, Хабітат, ICCROM, поширюють «найкращі» політики та практики щодо збереження історичних міських територій. Ця передача політики, практики та техніки має тенденцію зменшувати, а не збільшувати місцеву відмінність та ідентичність місця. Це допомагає створити своєрідну глобальну «світову спадщину» [261].

В Україні, яка не виробила ще навіть власної школи дизайну історичних міських просторів, практика запозичення вдалих зразків дизайну, використання готових шаблонів регенерації, є поширеною практикою і призводить до втрати ідентичності, яка й без того є мало виразною в більшості міст.

Важливим завданням архітектури репрезентаційного громадського простору є «переклад» її специфічною мовою вербальних міфів та візуалізація їх в просторовій організації, композиції, матеріалах, деталях та художньому оздобленні й утвердження тим самим національної ідентичності в просторово-матеріальній структурі. Елементами ідентичності в архітектурі громадського простору виступають візуальні зв'язки; пропорції; ритм; симетрія; а також конкретні впізнавані елементи архітектури, що сприймаються як ознаки ідентичності.

Останнім часом для розуміння морфології, синтаксису (структури) та семантики міського простору подекуди вживають лінгвістичні терміни. Одним з таких понять, що використовують для розуміння семантики

архітектурного простору, **Є конотація** (лат. cum, con — разом, notare — відмічати, позначати), мовознавчий лінгвістичний термін, що означає додаткове до основного, денотативного значення знака, що містить інформацію про експресивну силу даного знака, а також емоції та волевиявлення, що супроводжують його використання. Він виникає на асоціативно-образних уявленнях і ніби заступає пряме об'єктивне значення, в результаті чого постають тропи і фігури: музика в камені, цвіт мелодій, золоті литаври, біль слова, симфонія думок, жевріє хмарка та ін. Оскільки головне завдання мистецтва — осягнення світу через його емоційно-естетичне переживання, наявність конотативної семантики стає ключовою, необхідною у художньому творі, і архітектурний твір не є винятком. Денотатом вважається цілий клас речей, існуючих в реальності, який охоплює певне поняття (в нашому випадку, наприклад, «головна площа міста» або «вулиця-коридор»), а конотація – це набір його конкретних якостей, які відрізняють його від інших в даний момент часу. Тобто денотат – це тип простору, а конотація – його смисли й емоційно-естетичні особливості, семантичне наповнення [123].

Дослідженню поняття «конотація» в архітектурному просторі присвячена робота Умберто Еко «Відсутня структура. Вступ до семіології» [214], типології та морфології міських просторів – наукові праці Роба Кріє [290], питанням архітектурного простору і його властивостям присвячена праця П. Голдбергера «Why architecture matters» [260]; концепції «гетеротопії» міського простору – М. Фуко [355].

У вітчизняній містобудівній науці морфології міста присвячені праці Ю. Ідак [75]; семантичними значеннями архітектурного простору займалася Н. Шебек [208], яка аналізувала поняття «місце», але не торкалась структурного аналізу простору та семантичних властивостей; В. Тімохін [184] визначив місце архітектурного простору в історії містобудування; М. Бевз [15,16] визначив засади регенерації та збереження історично складених

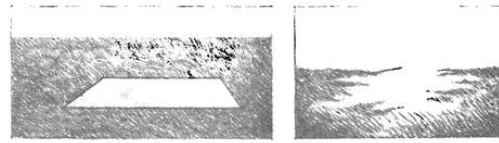
містобудівних утворень. Аналізу поняття «ідентичність в архітектурі» присвячено фундаментальну працю Б. Черкеса «Національна ідентичність в архітектурі міста» [204].

Умберто Еко [214] зазначає, що архітектурний простір має кілька різновидів функції: імперативний (що зобов'язує до певної поведінки), естетичний, емотивний (емоції, що породжуються сприйняттям простору), фактичний (спортивний майданчик, стоянка, шкільний двір) та металінгвістичний (простір, який демонструє оточення навколо нього – площа з оточуючими будівлями, музей з експонатами). Всі ці функції безперервно змінюються в часі, набувають нових значень. Для того, щоб підсилити певну функцію, символіку простору, Еко пише про використання певних «конотацій», допоміжних знаків. Так, стілець обертається на трон за допомогою високої, увінчаної короною спинки, орлів на підлокітниках та ін. Площа набуває урочистості, піднесеності за рахунок використання певних засобів композиції – симетрії, ритму, виділення центральної осі, підвищення базової площини та виразного декору.

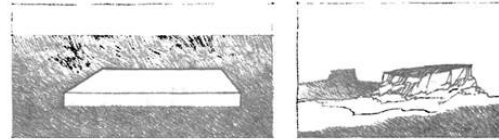
В приміщенні, особливо в сакральному або церемоніальному, найважливіша, центральна його частина подекуди акцентується подіумом, підвищенням. Храмові комплекси, будинок правителя, місце церемонії також часто позначаються підвищенням базової площини. Та сама картина відбувається і в міських просторах: храмові комплекси (Акрополь), найважливіші державні будинки (Капітолій) розміщуються на підвищеннях, на постаменті, або на подіумі, що відриває цей простір від оточення, підносить його, тим самим підсилюючи його значимість [206].

Горизонтальні огорожувальні елементи

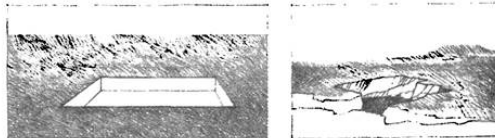
Горизонтальна площина на контрастному полі – це просте просторове поле.

Припіднята базова площина – екстравертна, урочиста

Заглиблена базова площина – інтравертна, інтимна

Горизонтальна площина, що «висить» над землею, формує просторовий об'єм

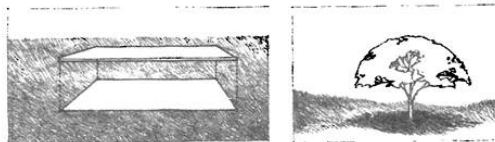
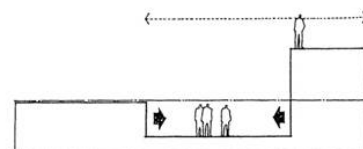
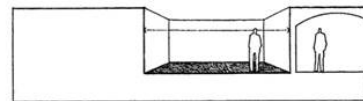
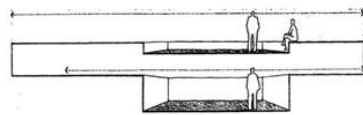

Рис. 4.20. Особливості сприйняття базової площини в просторі (за Ф. Чинь)
Ступінь просторового зв'язку між базовою заглибленою площиною та підвищеною зоною залежить від перепаду рівней (рис.4.21) [206].

Заглиблена базова площина

Ступінь просторового зв'язку між базовою заглибленою площиною та підвищеною зоною залежить від перепаду рівней

- заглиблена зона є невідомою частиною простору;
- із збільшенням глибини заглиблена зона сприймається як самостійний просторовий об'єм, просторові зв'язки послаблюються;

Коли базова площина опиняється вище рівня очей, заглиблена площина стає незалежним простором;

- Безперервності сприйняття сприяють сходи, пандуси, тераси

Підйом на підвищення виражає екстравертний характер; Спуск - інтравертний

Рис. 4.21. Особливості сприйняття заглибленої базової площини (за Ф. Чинь)

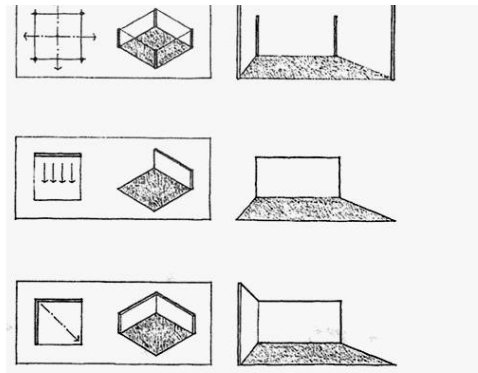
Семантичне наповнення базової площини в громадських просторах		
Горизонтальна площина на контрастному полі		
П р о с т е р о с т о р о в е п о л е	Внутрішній простір	Зовнішній простір
		 <p>Міс ван дер Рое. Будинок Фарнсуорта</p>
Припіднята базова площина		
Ек с т р а в е р т н і с т ь, у р оч і с т і с т ь	 <p>Ле Корбюзьє. Монастир де ла Туретт</p>	 <p>Капітолій, Вашингтон</p>
	Заглиблена базова площина	

Рис. 4.22. Семантичне наповнення базової площини в громадських просторах

Вертикальні обмежувальні площини

Вертикальні площини поділяють простір, створюють враження замкненості

Вертикальні лінійні елементи утворюють просторового об'єму

Одинична вертикальна площина оформлює фронтальний простір

Кутова конфігурація створює просторове поле з кута назвни

Вертикальні площини поділяють простір, створюють враження

**замкнен
ості**

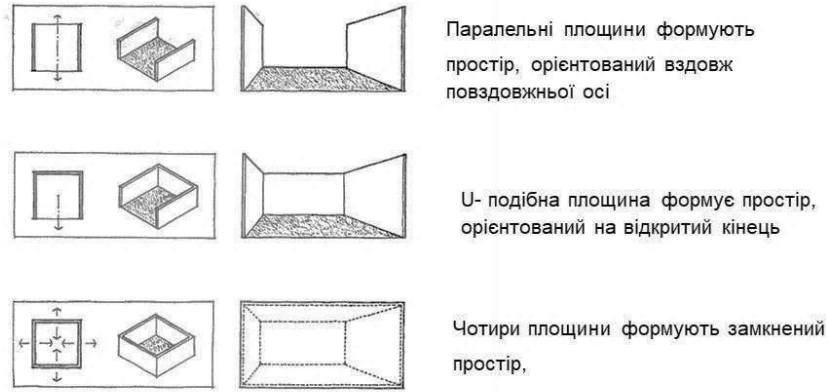

Рис. 4.23. Семантичне наповнення вертикальних площин в просторах

Враження від геніально спроектованого архітектурного простору завжди викликає ефект катарсису, струсу, шоку. Голдбергер [260] пише про такий ефект від барокових церков Риму, які виникають «досить раптово, як несподіванка..., ніби вони були запхані в крихітні п'яцци, як величезні меблі, і ви натрапляєте на них несподівано, коли повертаєте за кут. Вас вражає не просто краса фасаду, а те, як він неочікувано відкривається».

Ефект руху має величезне значення для сприйняття архітектурного простору самого по собі і як авансцени перед визначним архітектурним ансамблем. Вигляд Акрополя є неймовірно захоплюючим, коли ви рухаєтесь до нього, поступово огинаючи мармурову скелю. Парфенон, який видно весь час, поки ви піднімаєтесь, обертаючись навколо скелі, росте і збільшується в масштабі, лишаючись основною домінантою пейзажу. Він зникає тільки перед Пропілеями, лише для того, щоб знову несподівано й урочисто предстати перед вами, коли ти виходите з Пропілеїв на плато комплексу Акрополя.

Але не всюди простір організований так продумано, як в Афін, що його не вдалося зіпсувати попри всі століття перебудов і знищення міста. Часом символіка і значення архітектурного простору втрачаються, іноді набувають нових, не співпадаючих з первісними, значень. Відбувається процес повернення і переформування форм і контекстів, деконтекстуалізації знаків, вилучення їх з початкового контексту і впровадження в новий контекст, який навантажує їх іншими значеннями. Але це оновлення разом з тим є

збереженням, відкриттям нових значень в існуючому, але оновленому просторі. «Наша епоха є не тільки епохою забуття, а й епохою відновлення пам'яті», зазначає У.Еко [214, с.267].

Існуючі історичні простори доповнюються новими конотаціями, тим, що Умберто Еко називає «стайлінгом» - перепроєктуванням зовнішнього вигляду при збереженні первісної функції, незмінного денотату, коли «історія з її життєстійкістю і ненажерливістю спустошує і знову наповнює форми, позбавляє їх значення і наповнює новими смислами»[123].

Завдяки конотативному забарвленню підсилюються образність, картинність, жива внутрішня форма елементів архітектурного простору. Тому вивчення конотації – емоційного забарвлення – повинно розглядатися через призму національної психології і духовного життя нації. Те, що Б.Черкес називає «ідентичністю» – по суті, одна з форм конотації міського простору.

Як змінюються ці конотації в міському просторі, автором прослідковано на прикладі *Майдану Незалежності*, простір якого постійно змінював смисли, зберігаючи при цьому основну денотацію – головної площі столиці.

Так, на початку ХХ ст. Думська площа мала характерний для площ античності й Ренесансу вид площі-форуму, призначеної для невеликих громадських зібрань і ізольованої від міських магістралей. Такі площі історично забудовувалися по периметру щільним кільцем будівель, або оточувалися аркадами, або розташовувалися на перетині другорядних вулиць. Будівля Думи розміщувалась по червоній лінії забудови Хрещатика, таким чином, площа знаходилась в тилу підковоподібної будівлі і представляла собою замкнений простір з центральним елементом – фонтаном. По суті, це була невелика міська площа, призначена для гулянь, зборів та відпочинку [118, 316].

Її символічним, конотативним змістом була демократична доступність, круглий фонтан уособлював об'єднання, замкненість площі з усіх боків означала її захищеність і певну інтимність – це не був парадний плац, це була

народна площа в усіх значеннях. До війни її ліва сторона, в напрямку готелю «Україна», була щільно забудована, Хрещатик був типовою вулицею-коридором, а Думська площа мала вигляд замкненого, відокремленого, навіть інтимного простору. Головна ж площа міста, як і раніше, знаходилась на вершині Старокиївської гори, біля храму Св. Софії.

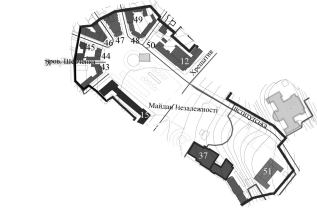
Б.Черкес підкреслює, що «навіть після того, як на Хрещатику розташувалась більша частина нової радянської бюрократії, комуністи в 30-ті роки не розглядали цю вулицю як місце майбутнього урядового і міського центру. Його проектування розгорнулося на місці Княжого Києва». [204]. В результаті Всесоюзного конкурсу, проведеного в 1932-34 роках, була визначена концепція Урядового центру: головна вісь, яка з'єднувала колись Софіївський та Михайлівський собори, розширювалась і перетворювалась на площу для проведення військових парадів, що завершувалася гігантською статуєю Йосипа Сталіна. У різних проектах архітектура будівель, що обрамляли парадну урядову зону, відрізнялася, але в цілому ідеї були схожі. Триумфальні арки, монументи, башти і паради були обов'язковими атрибутами. Переможцем був визнаний проект Й. Лангбарда, але побудована тільки частина величезного комплексу – нинішня будівля МЗС з колонадою, що нагадує своїм гіпертрофованим масштабом монументальні комплекси Стародавнього Єгипту.

У колишній будівлі міської Думи, що виходила фасадом на червону лінію Хрещатика, в 1920-1930-і роки знаходився Київський обласний партійний комітет КП(б)У. Однак в тилу будівлі, як і раніше, була площа з фонтаном, навколо якого тепер розгортався трамвай. До 1941 р. непарна сторона Хрещатика була забудована суцільним рядом будинків, на місці готелю «Україна» (тоді – «Москва») височів 14-поверховий будинок Л. Гінзбурга.

Після II Світової війни і реконструкції Хрещатика будинок Думи не був відновлений, і площа отримала просторовий вигляд парадного простору, перпендикулярного до головної вулиці. Вже тоді вона мала трьохчастинну

структуру – на місці старої площі зберігався довоєнний фонтан, навколо нього формувалася невелика озеленена площа з місцями відпочинку, до середини 1970-х зберігалися і вціліли під час війни дво-триповерхові будівлі. На місці колишньої Думи був розбитий квітник-променад. Після знесення підірваного будинку Думи простір площі було розкрито в сторону Хрещатики, і площа отримала продовження з протилежного, непарного боку, у вигляді партеру перед готелем «Москва» з парадними сходами [317].

Еволюція Майдану Незалежності як носія національної ідентичності

Хрещатицька пл. Рис. Й. Цеглинського з рис. Н. Орди. 1860 р.

Думська пл.. Початок 1876- 1941

Площа Калініна. 1954-1972 р.

Рис. 4.24. Еволюція Майдану Незалежності як носія національної ідентичності

Після реконструкції 1976-1982 рр. площа отримала назву Жовтневої революції. Семантичне значення площі як головної площі столиці, призначеної для проведення урочистих заходів та парадів, було закріплено в новій просторової концепції. Простір площі було розширено на протилежну сторону Хрещатика і зафіксовано монументальним пам'ятником. Незважаючи на яскраво виражене прокомуністичне ідеологічне звучання, композиція площі як міського простору була виконана блискуче. Конотація урочистості і парадної функції площі Жовтневої революції була підсилена за рахунок влаштування лінійного ряду струнких фонтанів, які обрамлювали і спрямовували простір, розкриваючи його від центрального фонтану, що надалі лишився на старому місці, до церемоніально-демонстративної частини, підсиленої пам'ятником Жовтневої революції.

Площа набула яскраво вираженого осьового симетричного характеру, притаманного парадним площам. Таке містобудівне рішення передбачало поєднання парадних, державних і суспільно-громадських функцій, завершуючись відбудованим фонтаном, що швидко перетворився на улюблене місце відпочинку городян.

Незабаром, однак, прорадянський уряд Л. Кучми (1994-2004 рр.) після масових протестів студентів 2000 року ініціював нову реконструкцію площі. Крім політичної мети зробити простір площі якомога більш незручним для маніфестацій, подрібнивши його, існувала і цілком прагматична мета. Зміцнілий олігархічний прошарок вимагав площ в центрі Києва для «вигідних» інвестиційних проектів. Такими вигідними проектами виявилися підземні торгові центри, що швидко заповнили весь простір під Хрещатиком і Майданом Незалежності. Це рішення назавжди поховало можливість перетворити Хрещатик в дворівневу магістраль з підземними паркінгами, а Майдан Незалежності перетворився в хаотично забудований полігон різних кланових ідентичностей [317]. Масштабна реконструкція площі у 2001-2003 роках, перетворивши Майдан на комерціалізований простір, фактично виключила його з свідомості городян саме як місце громадської політичної активності і репрезентації різноманітних соціальних груп. Натомість площа стала простором нормативної соціальної поведінки.

З одного боку, замість патріотичної прорадянської символіки основними композиційними акцентами площі стали численні куполи торгових підземних комплексів. З іншого, в проміжках між куполами виникли хаотично вкраплені бутафорські елементи нової ідентичності – скульптури покровителя міста Архангела Михайла, засновників Києва, козака Мамає; відновлені в формах китчевого бароко стародавні Лядські ворота і, нарешті, колона Незалежності, увінчана етнографічним персонажем дівчини в національному вбранні. При цьому зоровий взаємозв'язок площі з простором міста був втрачений, а сама вона захарашена різномісними спорудами. Замість чітко організованих і розмежованих функцій парадної ходи і культурного відпочинку площа перетворилася на конгломерат неорганізованих хаотичних просторів. Улюбленець киян – фонтан – було знищено, парадні маніфестації перемістилися на Хрещатик, а основним ідеологічним маніфестом нової влади та символом ідентичності нації став бандитський тіньовий бізнес – куполи підземних торгових центрів,

насильницькі втиснуті в простір площі.

Така ситуація склалася не лише на головній площі, а й в усьому історичному центрі столиці. Крім величезних торгових центрів, які захопили відкриті міські простори – площі, сквери, зони відпочинку, – основним видом будівництва і в інших ділянках центру стало висотне житло та офісні центри, що перевищили всі можливі норми за висотою та щільністю. В архітектурі Києва останніх років помітно простежується зневага до його історії, демонстративний інтернаціоналізм, відбувається ущільнення забудови історичного центру міста висотними будівлями і знищення відкритих міських просторів, а з іншого боку – пропаганда бутафорної, підробленої історії, заміна справжньої національної ідеї фальшивими підробками.

Так поступово відбувалася низка архітектурних перетворень, що асоціювалися вже не зі свободою, але з владою; спочатку тоталітарною, далі – корумпованою, з певною ідеологією, яка «поневолею засобами породжуваних нею риторик». [214].

Незалежність, легко і несподівано отримана Україною в 1991-му, за тридцять років так і не знайшла свого відображення в архітектурі. Богдан Черкес у своєму фундаментальному дослідженні «Національна ідентичність в архітектурі міста», аналізуючи національну, політичну і культурну ідентичність українського народу, приходить до висновку, що за роки незалежності українська нація не змогла створити єдину міфологію, систему героїчних образів, необхідних для консолідації нації. Західна і Східна частини України, що мали занадто різні шляхи формування самосвідомості народу, так і не знайшли спільних рис у тисячолітній історії України, крім героїзації радянської історії та етнографічного епосу. Україні не вистачало сучасної героїчної історії для об'єднання всієї території країни [204].

Однак, попри навіювання підсвідомих конотацій та сенсів олігархічного капіталізму, простір Майдану Незалежності лишався місцем ідентичності, нерозривно пов'язаним з ідеєю єдності нації. Всі українські революції останнього часу – і «помаранчева» 2004 року, і Майдан 2013 –

відбувалися на Майдані Незалежності. Майдан, як зазначає Луценко, став імпровізованою «січчю», реалізацією колективної вимоги «права на місто», і найбільш важливим наслідком використання Майдану як публічного простору став «експорт публічності» на територію всього Києва та інших міст України. Саме Майдан перетворив будинок КМДА, Жовтневий палац і Український Дім на місця з вільним доступом [189].

Однак з кінця літа 2014 року Майдан, попри народні меморіали і патріотичні акції, потроху знову стає напівпорожнім офіційним простором-виставкою. Міжнародний конкурс на концепцію оновленого громадського простору центрального міського ядра «Територія гідності» виявив суспільну необхідність нагальної реконструкції центру міста (рис. 4.25) та повної трансформації просторово-планувальної структури із створенням мережі громадських просторів, які не можуть бути обмежені лише територією Майдану.

Аналіз конкурсних проектів на увічнення пам'яті героїв Небесної сотні в Києві		
1. 1 пре мія ,"MI - stu dio ", авт ори		

<p>Ірина Волінець Марія Процик</p>		
<p>2. Проект КЗВЗХ Стежки пам'яті</p>		
<p>3. Проект АКО51</p>		

2 .		
4. П р о е к т 1 4 0 2 8 1		

Рис. 4.25. Засоби підсилення ідентичності в деяких конкурсних проектах Алеї Небесної сотні в Києві: 1. Стіна – символ української єдності; 2. Пішохідна «стежка пам'яті»; 3. Промені світла; 4. Променистий малюнок базової площини, об'єднання простору.

Національна ідентичність – найважливіша складова існування кожної держави, його національної ідеї. Нова ідентичність нації, що є результатом політичних змін, може визрівати всередині народу або нав'язуватися ззовні. За думкою Б. Черкеса, для України був характерний певний дуалізм – поступове зростання усвідомлення народом себе як незалежної нації і в той же час певна залежність від глибоко укорінених імперських радянських традицій і тісний зв'язок з Росією. До цього додався олігархічно-бандитський капіталізм, націлений на повне знищення патріотизму і поневолення народу [204, 316].

У громадських просторах нова ідентичність формується містобудівними, архітектурними та художньо-образними засобами. Містобудівні створюють нову об'ємно-просторову структуру головного громадського простору і його композиції (як правило, осьової, з чіткою

ієрархією просторів і яскраво вираженим новим ідеологічним центром у вигляді основної споруди-символу). До архітектурних засобів відносяться споруди, які символізують досягнення і пояснюють цілі нового політичного режиму. Тут велике значення приділяється функції і стилю будівлі. Нарешті, художньо-образні засоби затвердження ідентичності – це різноманітні пам'ятники, монументи, малі форми, які мають ідейно-образне і пропагандистське значення.

У Києві громадський простір головної площі було створено в радянський період, а її архітектурний вигляд еволюційно доповнювався в різні часи. Однак за роки незалежності площа і місто в цілому не отримали скільки-небудь значущого твору архітектури, що відображав би ідею національної ідентичності. Головні громадські простори лише декорувалися новою художньо-образною атрибутикою, немов підкреслюючи її тимчасовий характер. Отже, головне завдання нинішнього етапу розвитку суспільства – затвердження нової ідентичності, створення своєї міфології. Ідентифікувати себе з нацією – це більше, ніж ідентифікувати себе з професією або з колективом; це спосіб забезпечення особистого безсмертя через спільних предків, пише Черкес. Традиційні цінності і міфологеми нації відображаються в творах культури і архітектури, впливаючи на свідомість людей, створюють нову конотативну семантику архітектури міста [82, 204].

Простір площі, Майдан сам по собі як загальна назва вже є символом справедливої боротьби народу і ідентифікації нації. Але форма його вираження повинна бути підкреслена архітектурними засобами. Символом нового Майдану мають стати не куполи торгових підземних центрів, а потужний об'єднуючий елемент, найкраще коло, як символ сонячної енергії, розвитку та єдності. Можливо, на площу знову колись повернеться улюблений киянами фонтан, позначивши місце демократичного соціального тяжіння. Немає сумніву, що в архітектурі Майдану повинна проявитися ідея прагнення нації до свободи, демократії, єдності нації та її ідентичності.

Отже, Майдан є носієм національної самосвідомості та ідентичності. Проте які саме особливості його архітектури є носіями цих ідей, лишається до кінця не в'ясненим. Разом з тим, деякі дослідники вважають, що саме в конфігурації просторів приховані культурні чи символічні ознаки, які є носіями історії та ідентичності. Ці ознаки Б.Гілліє [274] називає *«абстрактними артефактами»*. До таких артефактів відносяться мова, культурні прояви і т.ін., які існують в об'єктивному сенсі, оскільки вони належать до спільноти, але не в області простору-часу, тобто в реальності їм немає місця. Звичайно, не можна сказати, що «абстрактні артефакти» не проявляються у просторі-часі. Вони виступають у формі мовних актів, соціальної поведінки, культурних практик тощо. Але ці просторово-часові види не є самим артефактом, лише його миттєвими та фрагментарними реалізаціями. Можна бачити соціальну поведінку, але не соціальні інститути; культурні події, але не саму культуру. Проте у всіх цих випадках просторово-часові події у своїй формі є абстрактними, нереалізованими артефактами, яким люди надають ім'я. Матеріальний світ забезпечує середовище, в якому реалізується абстрактний артефакт. Про існування мов, соціальних інститутів та культур можна зробити висновок з просторово-часових подій, але не побачити їх.

Б.Гілліє зазначає: «Незважаючи на цей дивний спосіб існування, абстрактні артефакти, здається, є тим, з чого складається суспільство. Ми не можемо уявити, яким би було суспільство, позбавлене його мов, характерних для нього соціальних форм поведінки, його культурних форм та інститутів. Незрозуміло, чи залишилось би щось, що ми могли б обґрунтовано назвати «суспільством». Можливо, ми можемо припустити, що абстрактні артефакти є такими, якими вони є, саме тому, що їх метою є генерувати та керувати розпорошеними подіями, а завдяки цьому перетворювати розподілену колективність ораторів, поведінки чи соціальних суб'єктів у деяку подобу системи. Багатопозиційність просторово-часової реалізації абстрактних артефактів, здається, є важливою частиною їх роботи.» [274]

Насправді, «незважаючи на очевидну дивність», пише далі Б. Гілліє, «абстрактні артефакти створюють багато загадок, які наука прагне пояснити за допомогою природних систем. Наприклад, вони, здається, здатні як розмножуватися з часом, так і піддаватися морфогенезу, звідки випливає, що вони повинні мати певні внутрішні принципи або закони, що породжують стабільність і зміни, як це роблять природні системи. Однак, якими б не були ці закони, вони також повинні проходити через людський розум, оскільки лише завдяки розумовій діяльності людини відбувається самовідтворення та морфогенез цих систем». [274] З огляду на всі ці очевидні парадокси, великою заслугою Леві-Строса та інших піонерів вивчення абстрактних артефактів було визначення ключових розумінь, необхідних для їх вивчення, і можливої методології дослідження. Ним була визначена залежність конкретного від абстрактного в таких системах, як мова та культура, настільки чітко, як колись це відзначав Платон для природного світу.

Методологія полягала в тому, що, як і в природних системах, розуміння природи цих організуючих законів повинно відбуватися через вивчення закономірностей, які абстрактні артефакти породжують у просторі-часі, тобто в мові, поведінці, культурних практиках та інституційних формах. Відповідно, рух під назвою структуралізм мав на меті визначити абстрактні формальні моделі зі структурою та різноманітністю, що проявляються у просторово-часовому відображенні таких систем – у вигляді мовлення, соціальної поведінки, організаційної динаміки тощо, – і завдяки цьому враховувати не лише внутрішню системність таких явищ, але також показати, як людський розум був здатний утримувати та творчо перетворювати таку потужну структуровану інформацію. У цьому сенсі структуралізм був ортодоксальною наукою, призначеною для вивчення абстрактних артефактів.

Абстрактні артефакти, тобто *символіка або ідентичність простору*, проявляються двома способами: через *просторово-часові події*, які вони породжують; і через *конфігураційні шаблони*, які підтримують їх і

дозволяють людям генерувати та інтерпретувати їх. Метод синтаксичного аналізу, використовуючи конфігураційні структури для генерування просторово-часових подій, дає можливість також проектувати ці конфігураційні структури в просторі-часі і тим самим допомагати передавати їх у майбутнє. Розгортаючи об'єкти та створюючи просторово-часові події, ми обов'язково передаємо структури, а через них і абстрактні артефакти, які утримують суспільство як комунікативну систему. [274]

Вивчаючи просторово-часові закономірності явищ, породжених абстрактними артефактами, можна відзначити наявність певних закономірностей. Слова мовлення та соціальна поведінка проявляються у просторі-часі як послідовності або розподіли видимих елементів, взаємозалежність яких здається мультиплексною, системною, не зведеною до простих правил поєднання. Задіяно певний ступінь синкретичної співучасності багатьох відносин, природу яких неможливо звести до списку попарних відносин.

Якщо розглядати побудовані середовища як організовані системи, то їх основна природа – конфігураційна, головним чином тому, що саме через просторову конфігурацію виражаються соціальні цілі, для яких створюється побудоване середовище. Колекції предметних артефактів, які ми спостерігаємо у просторі-часі, є тоді засобом реалізації соціально значимих конфігураційних сутностей.

Іншими словами, незважаючи на зовнішність, побудовані середовища мають ключову властивість абстрактних артефактів. Їх об'єкти є довговічнішими, ніж, наприклад, мовлення або індивідуальна поведінка, що впливає на соціальні події, але вони по суті однакові. Вони є просторово-часовими проявами конфігураційних ідей, які також мають абстрактну форму. «Побудоване середовище є лише найтривалішим із просторово-часових проявів пристрасності людини до конфігурації». [274]. Але простір – не просто фон для індивідуальної та соціальної поведінки, це визначальна характеристика соціальної поведінки.

Найбільш очевидним і найважливішим є те, що просторово-часові результати процесів побудованого середовища не є ефемерними, як у мовної чи соціальної поведінки. Вони довговічні і накопичуються, займаючи певний фрагмент простору протягом тривалого часу. Це означає, що, крім сприймання побудованих середовищ як продуктів систем абстрактних правил, ми також повинні визнати, що вони мають сукупну динаміку, яка певною мірою не залежить від цих правил. Ці сукупні процеси мають цілком відмінні властивості. Просторово-часові доповнення до системи зазвичай відбуваються локально, але динаміка системи працює на більш глобальних рівнях.

Це означає, що конфігурація просторів визначає не лише соціальну поведінку та рух людей, але, накопичуючись у часі-просторі, також визначає ідентичність місця і його символічне значення.

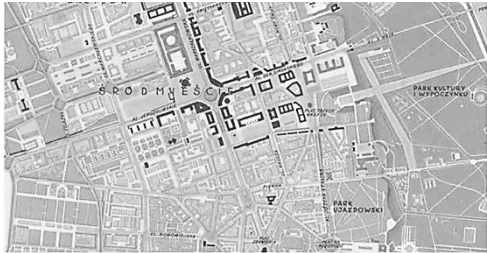

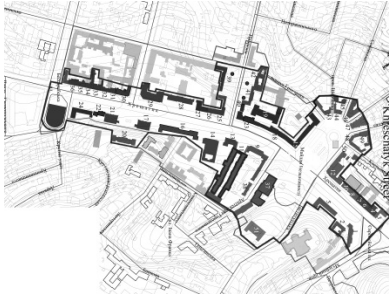

Як було визначено в розділі 3, структура громадських просторів, сформована в певні епохи, закладається в їх конфігурації і визначає потенціальні поведінкові характеристики, «імперативний» або демократичний характер. Особливо яскраво ця відмінність простору, що відбивається в ідентичності міста, простежується в пострадянських, пост-тоталітарних державах.

Так, Myszka&Rybak зазначають, що ідентичність тоталітаризму, закладена в громадські простори пострадянських держав, і досі простежується в структурі міста, а подекуди визначає його обличчя. Поєднання політичної влади та ідеології призводило до ситуації, коли архітектура та простір ставали інструментом пропаганди авторитетів [306]. При цьому подібним чином використовували простір всі тоталітарні держави. Наприклад, в Німеччині, що надихалась класицизмом, було створено монументальні комплекси, які підкреслювали перевагу та могутність Третього Рейху. Влада навмисне применшувала роль окремих людей, робивши їх лише глядачами військових та політичних подій та свідками «патологічної непристойності та грубих символів» [306]. Фашизм в Італії надихався спадщиною Римської імперії.

Стиль тоталітарного соціалістичного реалізму, стверджують автори, мусив бути простим, щоб перешкоджати будь-яким тлумаченням, з класичною основою та кварталною забудовою, сповнений монументалізму та орнаментів. [306]. Іншою загальною характеристикою була осьова та симетрична структура монументальних та ідеологізованих громадських просторів та архітектурних комплексів. Цей простір не передбачав наявності чи демократичних зустрічей вільних особистостей; – люди існували лише для того, щоб стати свідками організованого дійства і прийняти в ньому чітко визначену участь.

Myszka&Rybak провели порівняння громадських просторів Варшави, Вільнюса, Києва, Бухареста шляхом надання експертної оцінки характеристикам простору – масштабу, формі, просторовій організації та контексту оточення – за такою шкалою: 0 – атрибут не існує або не має значення; 0,5 – основне існування, проте не має значення; 1 – домінуюча ознака [306].

Атрибути описувались у двох контекстах, як демократичний (включаючий) простір, або як тоталітарний (егалітарний) простір. Оцінка підтвердила, що кожен конкретний простір має переважний демократичний чи тоталітарний характер (табл. 1).

Варшава - Маршалковська вулиця			
	Тоталітарність простору	Демократичність простору	
Масштаб забудови	1	0,5	
Форми забудови	1	0	
Просторова організація	1	0	
Повага до контексту	1	0	
Разом	4	0,5	
Вільнюс- центральна частина міста			
Масштаб забудови	0,5	0,5	
Форми забудови	1	0,5	
Просторова організація	1	0,5	
Повага до контексту	0,5	0,5	
Разом	3	2	
Київ- центральна частина міста			
Масштаб забудови	0,5	0,5	
Форми забудови	1	0	
Просторова організація	1	0,5	
Повага до контексту	0,5	0,5	
Разом	3	1,5	
Софія- урядовий квартал			
Масштаб забудови	0,5	0,5	
Форми забудови	1	0	
Просторова організація	1	0,5	
Повага до контексту		0,5	
Разом	3,5	1,5	
Бухарест – центр			
Масштаб забудови	1	0	
Форми забудови	1	0,5	
Просторова організація	1	0	

Повага до контексту	1	0
Разом	4	0,5

З таблиці видно, що навіть така описова оцінка дає можливість порівняти характеристики простору. Ці характеристики відображено в графіку (рис.4.26)

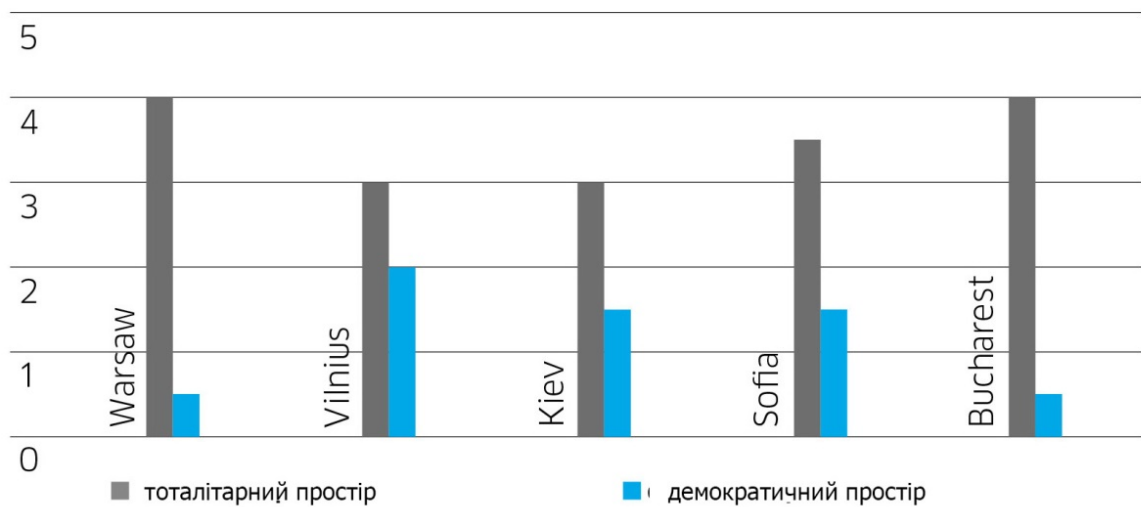

Рис. 4.26. Графік співвідношень демократичних і тоталітарних громадських просторів в пострадянських країнах

Найбільший розрив між обома показниками спостерігається в Бухаресті і становить 3,5 бала. Це підкреслює той факт, що в Бухаресті відбулося надзвичайно грубе втручанням у місто без раціональних причин, потреб та обґрунтування, проведене за зразком реконструкції Парижа Османом за 100 років до цього.

Тут доречно нагадати важливі факти з книги Джуреску, видатного румунського історика «Знищення минулого Румунії: Міжнародний звіт про збереження» (1989), де він описує, як в Румунії в 80-ті роки відбувалось масове знесення історичних та приватних будинків у селах, містах та міських районах. Метою було переселити ціле сільське населення румунів, а також етнічних угорців, німців та сербів у міські райони та багатоквартирні буди

нки. Наприклад, у місті Бухарест було заплановано навмисне знищення багатовікової архітектури – від візантійського стилю, класичного Відродження та Belle Epoque до міжнародних та місцевих етнічних стилів. Ця політика розглядалася румунськими істориками, архітекторами та музейними працівниками як «спроба гомогенізації національного культурного досвіду та усунення історії країни» [259]. Джуреску був змушений емігрувати з країни разом із родиною перед публікацією. Проте політика залишилася без змін, поки соціалістичний уряд Румунії під керівництвом президента Ніколае Чаушеску не був скинутий у 1989 році. [259].

У Варшаві розрив між демократичністю та тоталітарністю просторів теж становить 3,5 бала. Тобто в обох випадках розрив між тоталітарними та демократичними рішеннями величезний. Обидві концепції мають багато подібностей, хоча походять з різних епох. Бухарест – це втілення бачень Чаушеску, вулиця Маршалковська – це данина пам'яті Йосипу Сталіну. Обидва проекти були вироблені з нуля, мають величезні проспекти та перероблені пам'ятки (Палац Республіки та Палац культури). Тим не менше, причини інвестицій дуже відрізняються від функцій, які вони виконують або мали б виконувати. Як урядові будівлі, їхньою найважливішою характеристикою був масштаб, а не деталі та функціональність. Обидві доміанти, що фіксують вісь просторів – гігантські структури, що прагнуть висоти, симетрії та величі. Архітектурні деталі були зроблені лише для їх закріплення в національній культурі для фіктивного посилення на традиційну архітектуру країн.

Так, вулиця Маршалковська у Варшаві проектувалась як частина «округу міністерств», що мав бути престижним районом, присвяченим новій владі, з обмеженим доступом, осьовим проспектом та з гігантською площею. Функції району – представницькі та адміністративні – були проявлені в осьовій композиції з восьмикутними будівлями та площами. Аналіз вказує на

його тоталітарний характер – він байдужий та агресивний до оточення, монументальний, зневажачий. Реалізація Маршалковської дещо змінила цю концепцію, проте місце проведення політичних парадів та маршів надалі фіксувалося центральною площею Конституції та площею біля найвищої будівлі – Палацу культури і науки. Осьовий характер був дещо змінений тим, що головна точка (Палац) розташована збоку від осі. [306].

Варшавські приклади соціалістичного реалізму (вулиця Маршалковська та Міністерський округ) втілюють цю ідеологію – їх метою було представити новий політичний, економічний та соціальний порядок, і в результаті представницька функція домінувала над функціональністю. Їх великі архітектурні та містобудівні комплекси були спеціально розроблені для маси людей, які брали участь у публічних заходах. При цьому окремі особи не мали жодного значення, тільки суспільство – як маса – в цілому.

Myszka&Rybak, очевидно, не мали можливості дослідити так детально еволюцію просторової організації вул. Хрещатик, тому вони лише зазначають, що «проект-переможець був реалізований не повністю» і що «простір, ... хоча і не оточений урядовими будівлями, ідеально підходить для великих заходів. Що стосується поваги до контексту, він частково відображає маршрути руху та перегукується з просторовим характером довоєнних часів».

На відміну від міжвоєнного періоду, коли роль політичної влади як творця громадського простору стикалася з демократичним характером політичної системи, повоєнна система дала можливість правлячій владі повністю контролювати концепцію громадського простору. Повоєнний соціалістичний реалізм був невід'ємною частиною архітектури та ідеології і мав бути реалізований дуже точно. Його метою було моделювання суспільства нового типу. Ідеальне місто соцреалізму повинно бути простим у візуальному плані та його формах, щоб рішення не потребували інтерпретації

Простори політичної влади виділяються своїм репрезентативним характером та великими масштабами, іноді перевищуючи масштаби міста та країни. Прагнення до величі, імпульсу та помпезності дозволяють визначити тенденцію до повного контролю та упорядкування, на відміну від демократичного типу просторів [306].

Ці приклади підтверджують, що політичні режими тоталітаризму отримали широкий спектр інструментів та свободу у створенні громадських просторів. Єдиною перешкодою була фінансова нестача та людський фактор. Міста не були призначені для їх мешканців, але являли собою засоби ідеології, що реалізовували політичні системи з одержимістю величі, висоти та симетрії. Всі приклади поділяють одну і ту ж соціалістичну реалістичну модель міського типу, створену за зразком перепланування Москви – широкі та прямі алеї, оточені палацами для людей, з великими площами та великими урядовими будівлями.

Відзначаючи цікавий підхід авторів, слід зауважити, що концепція формування простору вул. Хрещатик в Києві не обмежувалась лише тоталітарними настановами. Настільки сильним був вплив просторово-планувальної структури міста і історично складеної просторово-планувальної системи, що це відобразилось в реконструкції вулиці, яка докорінно відрізняється від всіх інших пам'яток тоталітарних режимів [312].

Отже, процес зміни семантики, ідентичності архітектурного простору є характерним для розвитку архітектури. Форма архітектурного простору, лишаючись незмінною, або трансформуючись відповідно до реконструкцій міста, отримує нову конотацію в кожному наступному поколінні. Різні епохи формують своє бачення простору і наповнюють його зміст. Разом з тим, в просторі міста зберігаються нашарування різних епох, які створюють його неповторний образ і урізноманітнюють його конотативний зміст.

4.3. Невизначені, втрачені простори та принципи їх освоєння

Історичне місто, змінюючись в часі, як складна система, змінює й структуру пов'язаних пішохідних напрямків та громадських просторів. Простори, що інтенсивно використовувались під певні функції, згодом втрачають свою сутність; навпаки, освоєння нових функцій та територій призводить до появи нових, невизначених просторів, за якими поки не закріплені ознаки певної ідентичності.

Містобудівне проектування без формування мережі відкритих пішохідних просторів, взаємозв'язків між будівлями та оточуючими просторами, а також врахування соціальних потреб людей, що в них перебувають, провокує в подальшому появу невизначених, невикористаних просторів. Така ж проблема виникає при реконструкції територій колишніх промислових об'єктів або колишніх радянських типових будівель громадського призначення з їх величезними незаповненими просторами, «які мають неправильну форму і є погано спланованими для суспільного використання» і «порушують загальну безперервність форми міста». [345].

Віднаходження таких невикористовуваних «прогалін» та їх приєднання до загальноміської структури публічних просторів необхідно для розуміння містобудівної композиції міста в цілому та організації конкретної громадської зони, зокрема.

Утім, громадський простір не завжди має чітку дефініцію щодо використання завдяки широкому визначенню, що підкреслює доступність простору як «відкрите, загальнодоступне місце», незважаючи на те, що частина громадських просторів знаходиться в будівлях або обмежена в користуванні певним часом доби або для певних представників громадськості.

Кармона та ін. [235] в типології відкритого простору стверджує, що «громадський простір (вузько визначений) відноситься до всіх тих частин забудованого та природного середовища, куди громадськість має вільний доступ (див. Табл.4.3), тобто це «всі вулиці, площі та інші... простори та парки;

та «публічні / приватні» простори, де доступ громадськості необмежений».

Табл.4.3

Тип простору	Відмінні характеристики	Приклади
Позитивні простори		
Природний/ напівприродний простір	Природні та напівприродні особливості в містах, як правило, державної власності	Річки, природні об'єкти, набережні, канали
Громадський простір	Традиційні форми міського простору, відкриті та доступні всім, навіть якщо тимчасово контролюються	Вулиці, площі, набережні
Громадський відкритий простір	Доглянутий відкритий простір, як правило, зелений, доступний і відкритий для всіх; навіть якщо тимчасово контрольований	Парки, сади, загальні місця, міські ліси, кладовища
Негативні простори		
Простір руху	Простір, в якому переважають функції руху, в основному для моторизованого транспорту	Основні дороги, автомагістралі, залізниці, підземні переходи
Сервісний простір	Простір, де переважають сучасні функції обслуговування	Автостоянки, майданчики обслуговування
Залишковий простір	Простір, що залишився після розробки, часто запроектований без функцій	'SLOAP' (простір, що залишився після планування), модерністський відкритий простір
Невизначений простір	Неосвоєний простір, занедбаний або очікуючий розвитку	Перероблений простір, покинутий простір, перехідний простір
Невизначені простори		
Простір на розв'язках	Транспортні зупинки та розв'язки, внутрішні, чи зовнішні	Метро, автобусні пересадки, залізничні станції, зупинки
Публічний «приватний» простір	Здавалося б, публічний зовнішній простір, але фактично знаходиться у приватній власності та більшою чи	Приватна власність "цивільного" простору, бізнес-парки, церковний

	меншою мірою контролюється	двір
Негостинні, ворожі простори	Громадські простори, призначені, щоб незнайомці відчували себе потенційно небажаними	Тупікові, закриті анклави
Інтерналізований „публічний” простір	Формально державне та зовнішнє використання, інтерналізація та, часто, приватизація	Торгові / розважальні центри, інтроспективні мегаструктури
Торгові площі	Приватна власність, але загальнодоступна	Магазини, криті ринки, заправні станції
Напівгромадський простір	Напівгромадські місця зустрічей та соціальні місця, державні та приватні	Кафе, ресторани, бібліотеки, ратуші, культові споруди
Приватний «громадський» простір	Державної власності, але функціонально обмежений простір	Інституційні підстави, житлові масиви, університетські містечка
Інтимний приватний простір	Фізично приватний, але візуально інтимний простір	Палісадники, двори, закриті площі
Зв'язкові простори	Фізично визначені, але публічно доступні переходи між публічним та приватним простором	Вуличні кафе, приватно визначені місця
Вибрані користувачами простори	Місця для вибраних груп, що визначаються (а часом і контролюються) за віком чи діяльністю	Скейтпарки, дитячі майданчики, спортивні майданчики / майданчики / шляхи

Приватні простори

Приватний відкритий простір	Фізично відкритий приватний простір	Міські сільськогосподарські залишки, приватні ліси
Зовнішній приватний простір	Фізично приватні простори, майданчики та сади	Закриті вулиці / анклави, приватні сади, приватні спортивні клуби, паркувальні майданчики
Внутрішні приватні простори	Приватні чи ділові приміщення	Офіси, будинки тощо

Аль-Хайя продовжує подальший розподіл типів простору, класифікуючи відкритий простір на «зелений» та «сірий», що засновано буквально на відповідному ґрунтовому покритті [222]. «Зелена» територія являє собою «підмножину відкритого простору, що складається з будь-яких рослинних земель або споруд, води чи геологічних особливостей у міських районах», а сірий простір відноситься до більш орієнтованих на публічні функції просторів, таких як «міські площі, ринкові площі та інші мало озеленені території» [222, с. 164]. Типовим прикладом зелених насаджень можуть бути парки, тоді як площа в ньому, очевидно, буде вже сірим простором. Хоча кожен з них також може бути поєднанням цих типів, як наприклад, Центральний парк у Нью-Йорку (Табл.4.4).

Табл. 4.4

Тип простору	Опис	Переважна функція
Зелені простори		
Парки та сади	Земельні ділянки, як правило, огорожені, спроектовані, побудовані; управляються та підтримуються як громадський парк чи сад.	Неформальна діяльність або відпочинок, соціальні та громадські цілі, а також садівничі або лісокультурні.
Зелений простір для дозвілля	Ландшафтна територія під наглядом та обслуговуванням без спеціально визначеного використання.	Забезпечення візуальних зручностей або відокремлення різних будівель чи земельних ділянок з міркувань довкілля, зорового сприйняття чи безпеки. Також можуть використовуватися, як заповідники чи заказники.

Дитячі ігрові майданчики	Виділені та доглянуті зони, що забезпечують безпечні та доступні можливості для дитячих ігор, як правило, підключені до зеленого простору.	Забезпечують безпечні умови для ігор дітей, як правило, поблизу дому та під неформальним наглядом з сусідніх будинків.
Спортивні споруди	Спроектовані, побудовані, керовані та обслуговувані (переважно, хоч і не завжди) ущільнені луки або спеціально розроблені штучні поверхні, що використовуються в першу чергу для призначених видів спорту.	Для проведення тренувань та змагань з визначених видів спорту на відкритому повітрі.
Зелені коридори	Маршрути, що з'єднують різні райони міста як частину визначеної та керованої мережі та використовуються для піших прогулянок, їзди на велосипеді чи верхової їзди або прив'язки міст до великих околиць або замських парків.	Дозволяють безпечно, екологічне пересування в міських районах. Підтримують колонізацію дикої природи і, отже, створення середовища існування.
Природні / напівприродні зелені простори	Неосвоєна земля з незначним або обмеженим утриманням, яка була засаджена дикими квітами або колонізована рослинністю та дикою природою. Вони також включають ліси, залізничні набережні, береги річок та каналів та занедбані землі, які в деяких випадках можуть розглядатися як тимчасовий природний зелений простір.	Сприяють розвитку біорізноманіття та збереженню природи.
Інші функціональні зелені простори	Переважаю наділи, двори культових будівель та кладовища.	

Сірі простори

Громадські площі та плази	Часто містять статуї або фонтани та переважно заощені, іноді забезпечують додатковий простір для важливих громадських будівель.
Ринкові місця	Зазвичай мають історичну конотацію
Пішохідні вулиці	Зазвичай колишні дороги, які були заасфальтовані та забезпечені сидіннями та озелененням

Набережні та морські фронти зазвичай використовуються для відпочинку. Вони мають особливе значення, коли розташовані в історичних районах.

Зокрема, площі можна визначити як навмисно побудований багатоцільовий відкритий простір, обрамлений будинками з більшості боків, зазвичай це «сірий простір», переважно відкритий для загального доступу [236]. Відповідно до цієї типології площі, як і інші відкриті простори, різняться на загальноміські, проміжні та окремі будівлі. Це підкреслює характер їх використання у місті, а також те, що їх масштаб має більше значення, ніж точний розмір. Міський масштаб означає площі, часто запроектовані державою або релігійними інститутами, спрямовані на обслуговування великої частини населення. Проміжний масштаб впливає на кілька локальних резиденцій на рівні району чи кварталу, і може бути більш численним та меншим за масштабом. Окремі будівлі або резиденції можуть теж містити невелику площу, як внутрішнє подвір'я з бруківкою або ущільненим ґрунтом, яка може бути доступною або недоступною для громадськості.

В силу складності визначення підпорядкованості та функції просторів в містах все більше з'являється «порожніх» величезних мультифункціональних будівель, зроблених з легких матеріалів, з рухомими внутрішніми перегородками, зазначає Рижкова [175].

Вона зауважує, що часто «роль «порожніх» просторів виконують занедбані, недобудовані будівлі, які відслужили своє. Чомусь саме ці місця часто залучають творчих індивідів як місця для реалізації своєї творчості в тій чи іншій формі». У той же час популярності набуває свого роду «музей під відкритим небом» – відреставровані й застигли в своєму безчассі площі і собори старих міст, призначені виключно для прогулянок і огляду туристами. [175].

Нове застосування ще в двадцяті роки двадцятого століття набули пасажі, про які говорить В. Беньямін. Спочатку побудовані як склади для тек

стильної промисловості, вони стали «порожньою формою» для магазинів, вернісажів та іншого, тобто вони стали готові прийняти на себе іншу функцію. Таке відбувалося досить часто, коли споруди, що замислювалися для певного і конкретного утилітарного призначення, не виконували його і пристосовувалися тим чи іншим чином під нові функції, щоб не бути знесеними. Крім цього, за деякими будівлями настільки закріплювався зв'язок форми і функції, не визначений спочатку, що наступні будівлі, для яких передбачалася та сама функціональність, будувалися за тією ж схемою, що і оригінал [175].

«Коли будують зразкові міста, створюють зразкові функції, зразкові штучні ансамблі, все інше перетворюється наче в залишки, в покидьки, в марну спадщину минулого. Будуючи автостраду, супермаркет, супермісто,... створюючи автономні мережі надшвидкісного, програмованого пересування, ви водночас перетворюєте звичайний, традиційний простір взаємоспілкування в пустелю» [175].

І нарешті, існують знакові, символічні та порожні простори, які так само можуть спровокувати у мешканців міста прагнення до свободи і взаємну консолідацію. «Перш за все освічені містяни хочуть мати в своєму розпорядженні місця, які виражають автентичність міста – старі будівлі, художні галереї, маленькі магазинчики, етнічні ресторани, старі сімейні магазини і таке інше. Для них важливо, щоб міські простори були маркерами їх персональної ідентичності» [175, с. 55].

Невизначені, сховані простори подекуди також стають місцями для впровадження «прихованих» функцій, заборонених або відірваних від реального життя; місцями ідентифікації маргінальних груп (підлітків, нацменшин, геїв); водночас це – потенціальні простори для творчості і розвитку уяви (художників, акторів, різних видів самодіяльного мистецтва). В таких «непридатних» середовищах, які подекуди є *неоформленими громадськими просторами*, можуть виникати різноманітні функції.

Луїс Кан, який дуже цінував просторову невизначеність руїн, зазначав, що вони є вільними від «тиранії функцій».

«Залишений, занедбаний або зруйнований простір часто дозволяє розповсюджувати різні види діяльності, що набувають більш широкого культурного використання, ніж спроектовані простори». [348]

«Приховані» простори подекуди задовольняють потреби людей таким способом, який не спроможні надати спроектовані, оформлені простори. «Вони можуть надавати можливості для конфіденційності та анонімності, але, можливо, найважливішим є те, що вони пропонують місце для маргіналів у нашому суспільстві – груп за певним віком, чи соціальних або етнічних, яким немає місця у звичайних, суворо контрольованих парках, площах та інших міських просторах. [348] Вони можуть бути зручно розташовані і пропонують відчуття свободи, а для деяких – також і безпеки».

В рамках концепції цих «неоформлених» просторів цікаво дослідити, які якості притаманні таким просторам свободи та втечі. Dovey асоціює їх з процесом «становлення», з пограничним станом, що змінюється в якості та просторі. Вільні простори, за його словами, – не обов'язково місце, де немає правил, а місце, де ми постійно вигадуємо нові правила. [348]

Такі необмежені простори з широким спектром можливостей та змінюваними правилами поведінки є величезним ризиком для безпеки окремої особи; проте свобода завжди є ризиком. А потреба у формуванні власного досвіду, власного оточення та простору, який стає «місцем втечі» і притулком для багатьох маргінальних верств населення, є дуже важливою, особливо для людей з проблемами в дитинстві. Плідна робота Р.Харта (1979) показала, що діти знаходять і «формують» місця для своїх занять, які сильно відрізняються від визначених для них дорослими; нам потрібно більше дізнатися про те, як діти розуміють потенційні ризики та небезпеку, та як дозволити неструктуровану та складну гру у відкритому середовищі способами, які готові прийняти дорослі – батьки та вчителі.

З іншого боку, великий відкритий простір часто не є вільним і необмеженим для можливостей людей, які його наповнюють. Дові (2000) припускає, що наголос на статичних, візуальних якостях простору насправді не робить простір широким і вільним для використання, а таким, функція якого дуже контрольована і обмежена, як, наприклад, Парк Ля-Віллет в Парижі або площа Тяньаньмін в Пекіні. [348]

Аарон Бецкі у книзі «Building Sex», аналізуючи міський простір з гендерної точки зору, стверджував, що структура будівель і планування міст, так само, як ритм сіток і колон, є проявом чоловічих агресивних енергій, гендерної нерівності та пригнічення. Історично складена різниця між інтер'єрним та зовнішнім простором була проявом гендерної нерівності, коли інтер'єри виступали в якості «території втечі» та самовизначення для жінок, які змушені були формувати внутрішній простір в межах зовнішнього, створеного чоловіками середовища. Бецкі закликає нарешті знищити цю антидемократичну дихотомію між екстер'єром та інтер'єром, побудованим й обжитим, чоловічим та жіночим. Цілком можливо, говорить він, створити «простір звільнення, в якому ми можемо відтворити нашу ідентичність». За думкою А.Бецкі, чоловіки нетрадиційної орієнтації та жінки перебувають в авангарді архітектурних інновацій, освоюючи занедбані райони, переосмислюючи міські простори, а також створюючи несподівані інтер'єрні вирішення та дизайн зруйнованих, агресивних середовищ. Часто змушені приховувати свою справжню природу, гомосексуалісти, як жінки, так і чоловіки, обертаються всередину, граючи з формуванням внутрішнього простору і створюючи сценічне й атракційне середовище, де вони можуть почувати себе в безпеці. Їх експерименти вказують шлях до архітектури, яка може вивільнити всіх нас від насильницьких структур і просторів-в'язниць сучасного міста», пише А. Бецкі. Тобто відкриті простори з дуже розвиненим, візуально визначеним дизайном сприймаються як детерміновані і обмежують особистий простір і уяву конкретної людини; позаяк міський простір має надавати більше можливостей для розвитку різноманітних

візуальних якостей, творчості та дизайну, і цьому якраз відповідають неорганізовані, приховані, напівзруйновані «невизначені» простори. [320]

Отже, неорганізовані, змінювані простори є іншою міською тканиною, що формується поза межами затверджених та оформлених просторів з визначеною функцією і стає місцем самовираження певних груп населення. Ретельний аналіз наявності таких «прихованих місць» та делікатне втручання в їх використання дасть можливість отримати нову мережу громадських просторів, з'єднавши їх додатковими пішохідними транзитними зв'язками між собою. Привабливість таких просторів полягає саме в їх тимчасовості – вони можуть виконувати роль випробувального майданчика для нових ідей.

Підключення цих просторів назад до міського центру залучить більше людей у центр міста та протидіятиме розростанню міст. Трансформація «невизначених» просторів в успішні громадські простори сприятиме інвестиціям та забудові потрібних територій. Так вийшло з забудовою Нижнього Манхеттена, коли створення набережних і місць відпочинку в Беттері-парку сприяло інтенсифікації забудови цього району.

Одним з перших ідей об'єднання фрагментів транзитних громадських просторів в цілісну мережу, до якої, як до композиційно-просторової осі, прив'язуються стаціонарні простори кафе, коворкінгів, розважальних та спортивних майданчиків, зон відпочинку, – запропонував Річард Роджерс (1999), а більш детально розвинула Катрін Вард-Томпсон (2002) [348].

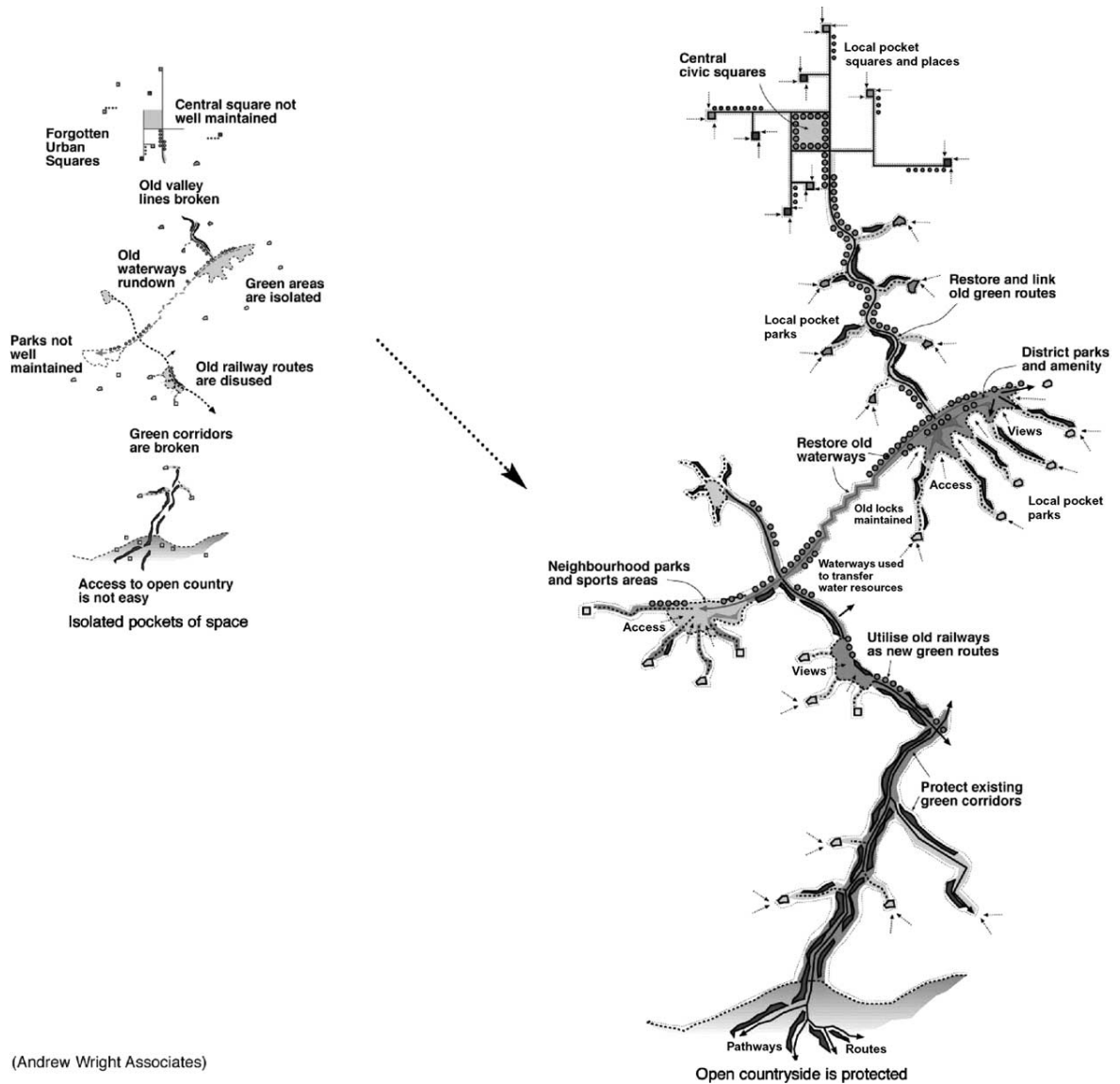

Рис. 4.27. Формування мережі відкритих просторів (за Р. Роджерсом)

Цей принцип цілком може бути запроваджений для потреб великих міст, особливо таких, як Київ, де величезна історико-культурна спадщина є розпорошеною і не пов'язана в єдину систему. Один з варіантів створення такої безперервної мережі показаний на мал... Така мережа може бути продовжена на долину Либіді та Печерські пагорби, поєднуючи всі історичні центри між собою.

Автором проаналізовано просторово-планувальну структуру Києва з точки зору втрачених просторів. Виявлено значний потенціал невикористовуваних територій, які можуть бути перетворені в притягальні громадські простори. Так, наприклад, лише 15% берегів Дніпра на сьогодні є

доступними для відвідувань. Іншим потенційним джерелом розширення громадських просторів є колишні промислові території, які теж подекуди зберігаються в центрах міст. [311]

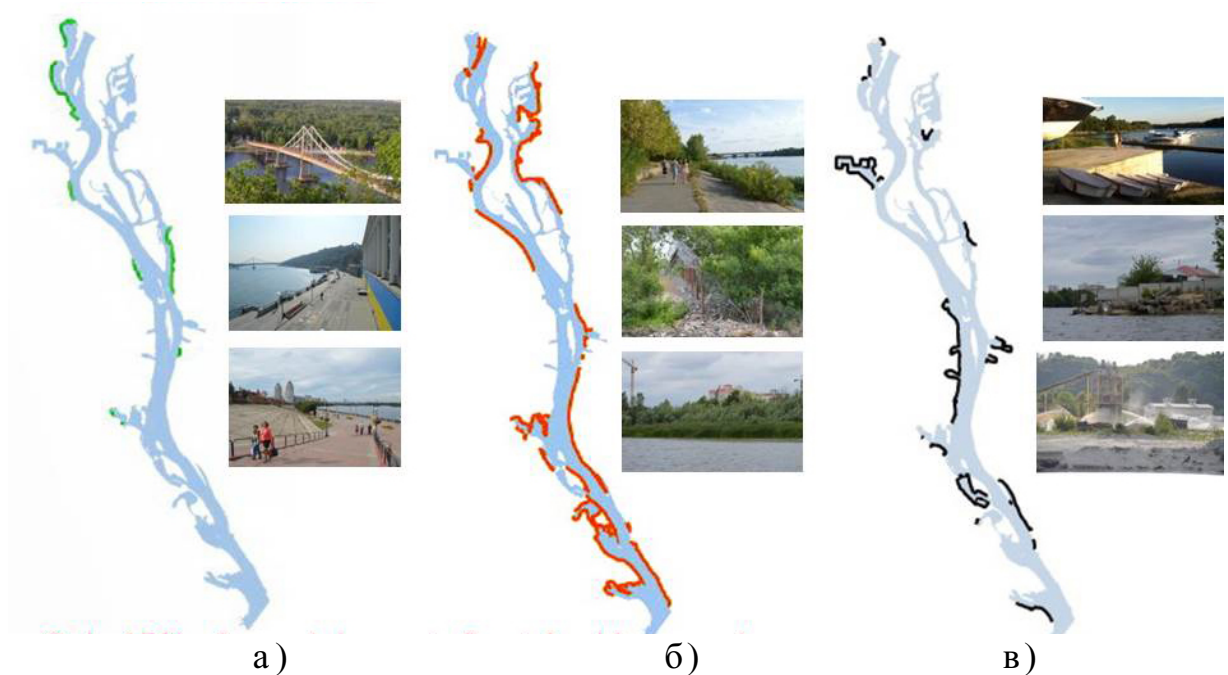

Рис. 4.28. Тільки 15% прибережних територій Києва використовуються як громадські простори: а) пішохідні комфортні прогулянкові набережні та пляжі – 15%; б) важкодоступні, неорганізовані, засмічені території – 55%; закриті, приватні простори – 30%.

В історико-архітектурному опорному плані Києва (Г. Савчук, Є. Приходько, 2020) нанесено межі пам'яток містобудування, охоронних зон, заповідників, мережа яких створює безперервну низку міських просторів. Проте ці простори лише потенційно виконують роль громадських просторів – більша їх частина має невизначений характер і не використовується за призначенням. Хоча всюди в світі на базі історико-культурних заповідників, історичних центрів міст утворюється низка пішохідних громадських просторів, які стають найбільш притягальним місцем для громадян міста та туристів.

Отже, громадські простори є носіями ідентичності, самовизначеності певних груп населення, причому інколи нематеріальної, такої, як традиції, свята, релігійні обряди, прив'язані до конкретного місця (Кальярі).

Маргінальні групи населення подекуди є відкривачами нових несподіваних просторів, які володіють потенціалом для повернення їх в структуру міст. Делікатне втручання в використання таких «невизначених» просторів з поступовим розширенням груп користувачів дасть можливість для міста отримати нову мережу громадських просторів.

4.4. Сучасні стратегії регенерації, формоутворення та дизайну громадських просторів у закордонній та вітчизняній практиці

Наявність історичної мережі вулиць і площ, потенційних громадських просторів, навіть із збереженим плануванням і оточених цікавою значимою забудовою, ще не є гарантією того, що ці місця будуть привабливими для людей і що їх не забудують згодом. Громадські простори – це те, що знищується в першу чергу після історичних будинків, коли інвесторам треба знайти чергову ділянку в центрі під висотну забудову. Але разом з тим це те, що створює образ міста і робить його незабутнім, тому громадські простори потребують особливої стратегії регенерації й охорони.

Розробка стратегій формування і збереження громадських просторів почалась в кінці ХХ – початку ХХІ ст. Цей період характеризувався проведенням активних заходів з реконструкції центрів більшості європейських історичних міст, що мали на меті збереження, підтримання або відновлення «генетичного коду» міста. Історичне місто почало розглядатися як складна система, що в концентрованій формі відображає історію і специфічні місцеві особливості, які утворюють її власну унікальність. Таким чином, регенерація чи реконструкція міських площ в історичному середовищі європейських міст здійснювались з дотриманням принципу історичної наступності.

Основні рекомендації сучасних дослідників стосуються подальших напрямів вдосконалення якостей міського середовища:

- 1) розділення просторів з контрастними функціями (транспортні і пішохідні простори, транзитні пішохідні дороги і ін.);
- 2) розмежування просторів з різним характером перебування людини (відпочинок і рух, обслуговування і рух і ін.);
- 3) позначення кордонів просторів з певною функцією (паркінг, відпочинок, рекреація і обслуговування);
- 4) фіксація місць «острівної» рекреації в транзитному просторі;
- 5) заповнення функціональних пауз в транзитному міському середовищі.

Громадські простори – це те, що по-справжньому створює місто, і коли вони зникають, з ними зникає все місто. Навіть для сприйняття історичних будинків потрібен простір перед ними, а ще краще – місця для сидіння, як у музеї перед видатними шедеврами, щоб можна було насолоджуватись цим краєвидом. Коли нема звідки милуватись краєвидом, то він сам починає потроху зникати. Отже, стратегія відновлення та розширення мережі громадських просторів міста повинна бути людиноцентричною.

Основні положення концепції формоутворення та регенерації міських громадських просторів:

- вдосконалення просторово-планувальної структури міста за рахунок об'єднання загальноміських центрів, територій історико-культурного призначення, охоронних зон об'єктів культурної спадщини з громадськими просторами;
- формування структури пішохідних зв'язків і вулиць;
- об'єднання окремих просторів в мережу громадських просторів;
- збереження та відновлення втрачених просторів;
- виокремлення позитивного простору з неформованого простору навколо висотних споруд, формуючи традиційні історичні форми простору за рахунок

малих архітектурних форм. (табл. 4.5)

табл.. 4.5

Містобудівні стратегії	
Об'єднання загальноміських центрів, територій історико-культурного призначення, охоронних зон об'єктів культурної спадщини з громадськими просторами	Стратегія створення громадських просторів перед початком інвестиційної діяльності на випереджувальній основі
	Виділення пам'яток містобудування та заповідних територій в межах історичних ареалів в самостійний об'єкт управління та проектування
	На рівні генплану: Пріоритет збереження та розвитку історико-культурної спадщини,
Формування структури пішохідних зв'язків і вулиць, пішоходізація	Зміна парадигми: наземний простір - пішохідний, підземний - автомобільний
	Система касетних автоматичних підземних паркінгів
	Виокремлення громадського простору з транспортної мережі
Об'єднання окремих просторів в мережу громадських просторів	Віднаходження і приєднання «втрачених» просторів
	підключення стаціонарних та інтер'єрних просторів громадських закладів до мережі громадських просторів міста
	Підключення міських громадських просторів до системи парків та скверів
Підсилення ідентичності міста за рахунок громадських просторів	Формування нових громадських просторів поряд з існуючими - розширення функцій
	Залучення до регенерації відомі архітектурні «бренди» - ефект Більбао
	Розробка паспортів на пам'ятки містобудування із визначенням предмету охорони як системної

Збереження просторів як пам'ятки містобудування	цілісності
	Створення визначних поліфункційних громадських просторів в охоронних зонах і на територіях спадщини
Стратегії дизайну	
Реновація та пристосування втрачених просторів;	Реновація та пристосування промислових територій під громадські цілі
	Дизайн залишкових, неосвоєних територій – пустирів, під естакадами, паркінгів
Ущільнення, геометризація, замкненість, виокремлення позитивного простору	виокремлення позитивного простору за рахунок малих архітектурних форм, меблів та мощення
	Підсилення інтегрованості центрального простору або інтегрованої осі для створення «серендипності»
Соціальні стратегії	
Сталий розвиток	Ресайклінг, повторне використання
	Новітні технології
	екологічність
	Дбайливе збереження, «майже нічого»

Існує можливість утворення вбудованої мережі пішохідних громадських просторів, насичених різноманітною функцією, шляхом доповнення і об'єднання розірваних фрагментів транзитних просторів в цілісну мережу, до якої будуть прив'язані стаціонарні простори та інтер'єрні простори громадських закладів.

Можна виокремити кілька конкретних *стратегій регенерації та збереження громадських просторів* (табл.. 4.5):

Містобудівні стратегії

1. Об'єднання загальноміських центрів, територій історико-культурного призначення, охоронних зон об'єктів культурної спадщини з громадськими просторами:

- Стратегія створення громадських просторів перед початком інвестиційної діяльності на випереджувальній основі;
- Виділення пам'яток містобудування та заповідних територій в межах історичних ареалів в самостійний об'єкт управління та проектування;
- На рівні генплану: Пріоритет збереження та розвитку історико-культурної спадщини,
- Посилення зв'язків з набережною зоною, розкриття міста на воду.

2. Формування структури пішохідних зв'язків і вулиць, пішоходізація:

- Зміна парадигми: наземний простір - пішохідний, підземний - автомобільний
- Система касетних автоматичних підземних паркінгів, модернізація пішохідних переходів,
- Виокремлення громадського простору з транспортної мережі.

3. Об'єднання окремих просторів в мережу громадських просторів:

- Віднаходження і приєднання «втрачених» просторів;
- підключення стаціонарних та інтер'єрних просторів громадських закладів до мережі громадських просторів міста;
- Підключення міських громадських просторів до системи парків та скверів;

4. Підсилення ідентичності міста за рахунок громадських просторів:

- Формування нових громадських просторів поряд з існуючими - розширення функцій;
- створення сценарію міста, залучення брендів (ефект Більбао), доповнення основного громадського простору додатковими;
- послідовне освоєння місць шляхом формування ідентичності - поступове формування простору навколо знакових будівель, щоб зробити їх місцями для людей; ініціативи з регенерації просторів та проведення

місцевих ритуалів, свят (Бетлемі, Грузія; Вентспіс, Латвія);

- організація культурних фокусів, точок тяжіння із сформованими біля них і навколо громадськими просторами;

5. Збереження просторів як пам'ятки містобудування:

- Розробка паспортів на пам'ятки містобудування із визначенням предмету охорони як системної цілісності;

- Створення визначних поліфункційних громадських просторів в охоронних зонах і на територіях спадщини.

Стратегії дизайну

6. Реновація та пристосування втрачених просторів:

- Реновація та пристосування промислових територій під громадські цілі ;

- Перетворення занедбаних просторів в повноцінні культурні центри;

- Дизайн залишкових, неосвоєних територій – пустирів, під естакадами, паркінгів.

7. Ущільнення, геометризація, замкненість, виокремлення позитивного простору:

- виокремлення позитивного простору за рахунок малих архітектурних форм, меблів та мощення;

- Підсилення інтегрованості центрального простору або інтегрованої осі для створення «серендипності», ефекту щасливих зустрічей.

8. Створення сценаріїв окремих громадських просторів: тимчасових і постійних, ігрових, брендових, вражаючих, атрактивних.

Соціальні стратегії

9. Сталий розвиток:

- Ресайклінг, повторне використання;

- Новітні технології;

- Екологічність;

- Дбайливе збереження, «майже нічого».

Це означає, що кожне місце повинне виявляти свій власний «дух місця – *Genius Loci*», який асоціюється з ним та прив'язаний до нього. Це активно впливає на естетичне ставлення та візуальну культуру людей. У різних місцях можуть використовуватися однакові принципи дизайну, але кінцеве рішення повинно надати кожному громадському простору унікальний характер. Деякі архітектурні рішення, навпаки, все частіше виявляють тенденцію уникати індивідуальних смислів та символіки дизайнерської мови.

Розповсюдженою є практика використання універсальної мови дизайну, яка руйнує межі між різними культурами, нормами та соціальними рамками.

В попередньому підрозділі акцентувалась увага на можливості і необхідності повернення громадських просторів за рахунок колишніх промислових будинків та територій. В цьому процесі проблема полягає не тільки в збереженні фізичного обсягу будівель, а в організації простору, структура якого з її десятиліттями створюваною ідентичністю надає місцю відчуття неповторності, старовини.

Автором також проаналізовані *стратегії формоутворення та регенерації громадських просторів* з точки зору їх т.зв. «успішності» – популярності, ефективності використання. Визначено, що відкритий міський простір – це можливість для комерційних інвестицій та разом з тим можливість створити публічний простір для спільного блага всіх мешканців міста, але ці дві можливості суперечать одна одній і часто призводять до конфлікту. Тому на рівні міста повинна існувати програма повернення громадських просторів. Така програма була успішно втілена в Нью-Йорку в 2002-2017 рр. (Берден, Блумберг). В процесі реалізації програми було встановлено, що необхідними складовими реалізації програми є:

1. Грамотний зонінг з точки зору збереження спадщини та потреб людей;
2. Розміщення висотних будинків біля станцій метро та зупинок громадського транспорту;
3. Посилення мережі громадського транспорту, влаштування перехватних паркінгів і, таким чином,

4. Звільнення центру міста від автомобілів, перетворення його на пішохідний;
5. Випереджаюче створення громадських просторів для залучення інвесторів.

За цією програмою Нижній Манхеттен та Бруклін отримали цілу мережу облаштованих прогулянкових, різноманітних за функціями набережних, що перетворили колись занедбані райони Вест-пойнт, Ред Хук та Нижній Манхеттен на притягальні громадські простори.

Для дослідження прийомів, за допомогою яких реалізуються дані принципи, можна розглянути *дві площі в Нідерландах* – країні, що приділяє особливу увагу збереженню містобудівної структури, – площу Плейн в Гаазі та площу Гротекеркплейн у Роттердамі. [35]

Ці дві площі мають різну історію: на відміну від Гааги Роттердам був практично знищений під час Другої Світової війни та відбудований заново у ХХ ст. Площа Плейн в Гаазі, навпаки, розвивалась еволюційно і зберегла історично складену морфологічну будову. В забудову площі були включені лише кілька сучасних споруд, згармонізовані з оточуючою забудовою шляхом запозичення масштабних, пропорційних, ритмічних особливостей, кольорового вирішення та оздоблювальних матеріалів, характерних історичним спорудам [35]. Площа в Роттердамі забудована переважно сучасними будинками. Єдиною історичною спорудою, що збереглась на цій площі, є середньовічна церква Святого Лаврентія. Водночас, проаналізувавши морфологічну будову цієї площі, можна сказати, що вона наслідує типові для середньовічної західноєвропейської містобудівної культури компактні, замкнені, щільно забудовані міські простори. Висота нової забудови не порушує сприйняття простору та домінуючої масштабності церкви (рис 4.29).

Площа Плейн, Гаага

Площа Гротекеркплейн, Роттердам

- Збереження морфологічної будови історично складеного простору при новій забудові
- Підпорядкування нової забудови історичній (масштабні, ритмічні та ін. характеристики, оздоблювальні матеріали тощо)

Рис.4.29. Порівняльний аналіз площ Плейн та Гротекеркплейн.

Площа Гроуте Маркет, Дельфт

Площа Плейн, Гаага

Площа Мюзеумплейн, Амстердам

- Включення міської площі до суцільної пішохідної зони (Дельфт)
- Надання більш комфортного простору (в рівні землі) пішоходам

- Створення підземних паркінгів

Рис. 4.30. Прийоми реалізації принципу організації транспортно-пішохідного руху з пріоритетом пішохода

Іншим принципом, що активно застосовується при проектуванні та реконструкції міських площ, є *принцип організації транспортно-пішохідного руху з пріоритетом пішоходів*. В історично складеній структурі міста (наприклад, у центрі Дельф та) цей принцип реалізується в основному шляхом створення суцільної пішохідної зони історичного центру. Для більш сучасних міських площ, які можуть слугувати для транспортного руху, застосовується прийом розподілення транспортних та пішохідних потоків по горизонталі або вертикалі з наданням більш комфортного простору (в

основному в рівні землі) пішохідному руху. Крім цього, проблемою міських площ є питання паркування автомобілів. В містах України сьогодні можна побачити, як стихійні парковки перешкоджають як автомобільному, так і пішохідному руху. Ця проблема в досліджуваних містах вирішена шляхом організації автомобільних парковок під відкритими громадськими просторами (рис. 4.30).

Перетворення міських площ в пішохідні зони є водночас чинником та наслідком реалізації іншого важливого принципу – *організації міської площі як соціального магніту, місця національної ідентичності* населення.

Функціональне зонування міста, яке було основою проектної діяльності ХХ ст., породило монофункціональні міські простори, використання яких обмежувалося певними годинами доби або сезонами. Така ситуація призвела до того, що ці простори в певні періоди були безлюдними, непривабливими та навіть небезпечними. Тому однією з показових характеристик «успішного» [35] громадського простору сьогодні є неодмінна присутність людей. Основним прийомом підвищення громадської активності на міських площах є впровадження додаткових функцій з метою утворення поліфункціонального простору. Причому, ці функції обираються таким чином, щоб подовжити використання простору протягом доби або року. Так, в Дельфті на площі Гроте Маркет працює велика кількість кафе і ресторанів, а на площі Мюзеумплейн в Амстердамі утворені рекреаційно-розважальні майданчики та влаштована масштабна інсталяція з напису «*I amsterdam*», що слугує магнітом як для туристів, так і для жителів міста (рис. 4.32). Пріоритет пішохода також впливає на ступінь її громадської насиченості, адже якщо площа буде погано організована для пішого руху, навряд чи у неї буде велика кількість користувачів [35].

Ще однією умовою перетворення міської площі на успішний відкритий простір є створення відчуття безпеки у користувачів, що досягається збільшенням кількості «очей на вулиці» (в даному випадку на площі), тобто тією самою «пішоходизацією», та збільшенням тривалості використання площі.

Принцип організації міської площі як соціального магніту безпосередньо пов'язаний з *принципом варіативності сценарію поведінки*. В основному цей принцип передбачає дослідження і розуміння потреб і запитів різних конкретних споживачів, включаючи естетичні. Сьогодні змінилося відношення до споживача, якого вже не сприймають як абстрактного, «усередненого» городянина, який покійно і вдячно приймає будь-який проект. Проектування стає особово-орієнтованим. Отже, на відміну від попередніх періодів ХХ ст. централізоване проектування поступається концепції створення гуманізованого індивідуального середовища.

Площа Гроге Маркет, Дельфт

- Впровадження додаткових функцій, що надають міській площі поліфункціональності
- Впровадження функцій, що дозволяють цілодобове використання площі
- Створення системи орієнтування (знаки, символи) для туристів

Площа Мюзеплейн, Амстердам

- Впровадження функцій, що дозволяють всесезонне використання міської площі (басейн взимку перетворюється на ковзанку)
- Створення магнітів для різних груп користувачів
- Створення магнітів для різних груп користувачів

Рис. 4.31. Прийоми реалізації принципів організації міської площі як соціального магніту та варіативності сценарію поведінки для різних груп користувачів

Досягнення цього принципу забезпечується в основному шляхом створення різноманітних «тематичних» куточків у відкритому міському просторі – ігрових майданчиків ділянок для читання або спілкування як на Мюзеумплейн в Амстердамі або створення інсталяцій. Так, на Гротекеркплейн в Роттердамі було збудовано відкриту сцену, яка, крім виконання основної своєї функції, стала улюбленим місцем для тренувань скейтбордистів.

Крім варіативності функціонального насичення та морфологічної будови різних ділянок відкритого міського простору, на сьогоднішній день проектна етика вимагає врахування інтересів таких специфічних груп користувачів, як маломобільні групи населення та туристи (рис. 4.31).

Повернення до традиційних типів міських просторів, що набуває все більшого значення, сьогодні здійснюється шляхом реалізації *принципу акумулювання позитивного простору*. Позитивним в сучасній західноєвропейській містобудівній літературі прийнято називати простір, що на відміну від відкритого перетікаючого простору має певні визначені межі [35]. Ці межі можуть визначатися як забудовою, так і засобами середовищного або ландшафтного дизайну. В досліджуваних містах акумулювання позитивного простору використовується здебільшого для створення затишних приватних ділянок на великих відкритих міських площах (як рекреаційні майданчики на Мюзеумплейн в Амстердамі). Однак, на площі Гротекеркплейн у Роттердамі цей принцип застосований з зовсім іншою метою – за допомогою малюнку мощення та розташування вуличних меблів підкреслюється традиційна компактна морфологічна будова простору міської площі (рис. 4.32). Таким чином в певній мірі цей прийом реалізовує принцип історичної наступності.

Рис. 4.32. Прийоми реалізації принципу акумулювання позитивного простору.

Отже, на сьогоднішній день в європейських містах розповсюдження набуває концепція створення гуманізованого індивідуального середовища, яка передбачає впровадження наступних принципів організації міських площ: історичної наступності, організації транспортно-пішохідного руху з пріоритетом пішоходів, організації міської площі як соціального магніту, варіативності сценарію поведінки, акумулювання позитивного простору. На рис. 4.33 систематизовані прийоми організації міських площ відповідно до виявлених принципів. [35]

Рис. 4.33. Принципи та прийоми організації міських площ західноєвропейських міст (на прикладі міст Нідерландів)

Концепція збереження існуючого історичного та природного оточення, залишення вільних міських просторів максимально недоторканими привела до появи в останні роки стратегії відновлення і трансформації міських громадських просторів, яка має парадоксальну, але символічну назву «майже

нічого» – тобто передбачає мінімальне втручання в існуючу містобудівну тканину. Доречно нагадати, що Прітцкерівську премію в 2021 році отримали Lacaton & Vassal, французькі архітектори, що сповідують етичний підхід в архітектурі. Принципи регенерації міських просторів, що використовують Lacaton & Vassal, є такими:

1. *Екологічна стійкість*: використання мікроклімату, природної вентиляції та сонячного світла;
2. *Ресайклінг* (Повторне використання). Девіз Lacaton & Vassal звучить так: «Ніколи не зноси, ніколи не видаляй – завжди додавай та використовуй повторно». Вперше з цією заявою бюро виступило в 2004 році, коли разом з архітектором Фредеріком Дрюо вони оскаржували марнотратне стратегію французького уряду, що пропонував знести житлові будинки, які залишалися життєздатними, але мали погану славу. Анна Лакатон каже: «Трансформація – це можливість робити більше і краще з тим, що вже існує. Знесення – рішення легке і короткострокове. Це марна трата енергії, матеріалу і історії. Більш того, це має дуже негативний соціальний вплив. Для нас це акт насильства».
3. *Соціальна справедливість*. Цей принцип використовується не лише для створення соціального житла, але й для організації громадських просторів.
4. *Співучастне проектування* – участь громад в створенні громадських просторів
5. *Економічна стійкість* – Використання звичайних, звичних для цієї місцевості і часто дешевих матеріалів.

Один з гучних і для багатьох незрозумілий їх проект - реконструкція міської площі в Бордо. Lacaton & Vassal довго спостерігали за міським простором площі, яку їм було замовлено покращити, і поведінкою жителів, спілкувалися з громадянами, після чого прийшли до висновку, що площа не потребує реконструкції, просто її треба частіше чистити, більше доглядати за деревами і вистелити нове гравійне покриття, а гроші краще витратити на

щось інше. Цей підхід Жан-Філіп Вассал пояснює так: «Коли ви підете до лікаря, вам можуть сказати, що з вами все в порядку і ліки вам не потрібні. Архітектура повинна бути такою ж. Якщо ви приділяєте час спостереженню і дуже уважно дивіться, іноді вашим вердиктом буде «нічого не робити».

Рис.4.34. «Реконструкція» площі в Бордо. Lacaton & Vassal

У сучасному світі, де гострі проблеми екології та зміни клімату, соціальної нерівності, споживання і перерозподілу ресурсів, а багато країн стикаються з серйозною економічною кризою, архітектурні практики все активніше намагаються впроваджувати більш стійкі технології. Однак Lacaton & Vassal успішно застосовують всі ключові принципи стійкої архітектури вже протягом 30 років, тому отримання французьким бюро Прітцкерівської премії в 2021 році цілком логічно. Роботи Анни Лакатон і Жана-Філіпа Вассала відображають демократичний дух архітектури. Lacaton & Vassal не тільки визначили архітектурний підхід в напрямку відновлення і збереження, а й переосмислили професію архітектора. Вони чуйно реагують на кліматичні та екологічні проблеми, соціальні потреби і створюють естетичну і етичну архітектуру.

Критеріями якості процесу регенерації є соціальні, правові, економічні, просторові та дизайнерські компоненти (рис. 4.35).

Рис. 4.35. Критерії якості процесу трансформації громадських просторів.

Тут ми підходимо до проблеми використання громадських просторів і участі в цьому громадськості. Ця проблема стикається з питаннями власності та доступності простору.

Історично громадський простір був однією з ключових категорій демократичного міського управління. Громадські простори античності — агори грецьких міст та форуми римських — були тими місцями, в яких перетинались і змішувались політика, торгівля і репрезентація.

На базовому рівні громадський простір часто визначають через протиставлення його приватному, що виражається зокрема у режимі власності, управління і публічного доступу. Проте функціонування сучасних міських просторів, у яких ми перетинаємося з незнайомцями і звикли вважати «публічними» або «громадськими» (кав'ярні, парки розваг, торговельні центри) свідчить, що вони фактично не є ані приватними, ані публічними, перебуваючи в свого роду «сірій зоні» посередині [189].

В сучасних містах стає все менше «традиційних» громадських просторів на кшталт відкритих площ, і все більше таких місць, щодо яких неможливо однозначно сказати, наскільки вони є громадськими [210, Kohn 2004]. Як приклад можна взяти торговельні центри. Відкриті для публічного відвідування, вони водночас є приватною власністю, і власник може заборонити там певні види громадської активності. Це місця публічного споживання, ретельно очищені від “небажаних” соціальних елементів [189].

Досить складною є доля традиційних громадських просторів у постсоціалістичних містах. Дослідження трансформацій останньої чверті століття у них показують, що економічна реструктуризація землекористування, масштабна приватизація державної і муніципальної власності і дерегуляція містобудування вже суттєво змінили і продовжують змінювати міський простір. І традиційні громадські простори історичного міського ядра, і нові післявоєнні модерністські публічні простори, з їхнім колишнім ідеологічним навантаженням перетворюються на «товар», який має бути економічно «ефективним».

Традиційне уявлення про міський громадський простір визначає його як державну власність, відкриту для необмеженого загального доступу, яка сприяє комунікації і соціальним інтеракціям. Утім, знайти такі простори в сучасних містах дуже важко, оскільки публічна і приватна сфери в них дуже сильно переплетені [189].

Міські простори в наш час мають дуже широке поле власності – від повністю «публічного» типу класичного форуму (гарантованого законами простору для необмеженої комунікації і реалізації громадянських прав), до «приватного» — закритого для сторонніх приватного помешкання. Між ними розташовуються всі ті гібридні простори, які виконують публічні функції, але не відповідають всім критеріям традиційних публічних просторів: від кафе до торговельних центрів. Кон пропонує називати їх «соціальними просторами» [189, 210].

Кон зазначає, що доступність та власність самі не визначають якість громадського простору, для цього необхідно враховувати характер інтеракцій, яким сприяє цей простір. Одні простори сприяють незапланованим контактам між людьми, в той час як інші спрямовують громадську увагу на певний об'єкт і посилюють колективну ізоляцію. Щоб наочніше продемонструвати це розрізнення, Кон, крім «інтерсуб'єктивності» використовує також поняття «спектаклю», введене Гі Дебором. «Простори спектаклю» — кінотеатри, стадіони, виставкові зали та подіуми, а також ток-шоу, дебати тощо — збирають маси людей разом, але концентрують їхню увагу на самому спектаклі, забираючи у них можливість участі й діалогу, а відтак і співтворення нових вимірів публічності [210].

В постсоціалістичних містах, з ростом комерціалізації простору, таке «об'єднання в самотності» (вислів Гі Дебора) крім просторів спорту і видовищ, можна зустріти майже всюди: на вулицях центру міста, в транзитних просторах, які одночасно часто є «ринками» («ринок біля метро»), житлових масивах на периферіях великих міст.

Останні 30 років увага більшості дослідників міст прикута до особливостей створення нових громадських просторів, тактик їхнього використання і боротьби за них. Можна виділити *три основні визначення громадського простору: легально-економічне, соціально-просторове та політичне* [189].

Основне питання *легально-економічного визначення* можна сформулювати як «як закон визначає публічний простір і хто платить за нього?» Воно сформувалось в Сполучених Штатах внаслідок численних судових справ з приводу обмеження публічної реалізації права на свободу слова (яке гарантується Першою поправкою до Конституції США). На основі прецедентного права була створена так звана «Доктрина громадських форумів» (Public-Forum Doctrine), яка передбачає три режими публічності і використання публічних просторів:

- **Quintessential (Traditional) public forum** — простори, спеціально створені (зазвичай державою) для соціальних інтеракцій, публічного життя і реалізації громадянських свобод;

- **Non-public forum та Limited public forum** — місця зі змішаним режимом доступності, в яких дозволені не всі види громадської політичної активності [189].

Варто зазначити, що в українському законодавстві відсутнє визначення «громадського простору»; в регулятивних актах, які стосуються міського управління і містопланування, визначаються лише так звані «простори громадського використання» без політичної специфіки.

Економічна складова цього підходу розглядає, які економічні механізми дозволяють бізнесменам з одного боку, створювати громадські простори, а з іншого — приватизовувати існуючі. Так, створення привабливих громадських просторів за допомогою дизайну, евент-менеджменту та заохочення креативних індустрій є однією із стратегій девелоперів з підвищення вартості нерухомості та збільшення орендної плати. Перенасиченість громадських просторів часто призводить до посилення регуляції, що забороняє дрібну торгівлю та інші активності; пізніше менеджери такого простору (муніципалітети), щоб запобігти хаосу, позбавитись «обтяжливих» об'єктів експлуатації і отримати прибуток, віддають такі простори в оренду під вуличні кафе, ресторани чи парковки. Так громадський простір перетворюється на приватний [210].

Цей підхід тісно пов'язаний із **політичним визначенням**: юридичне визначення громадського простору безпосередньо впливає на те, чи зможуть в ньому репрезентувати себе різноманітні соціальні групи, чи вони будуть виключені звідти. Політичний підхід передбачає, що громадські простори передусім є просторами репрезентації, виключення та політичної боротьби громадян за свої права із економічними і політичними елітами, які наділені владою і реалізують її передусім в міському просторі, змінюючи

його.

Соціально-просторове визначення характеризується інструментальним осмисленням громадського простору і є найбільш популярним сьогодні серед архітекторів і муніципалітетів. У його рамках використання громадських просторів для повсякденної соціальної активності – зібрань, спілкування, прогулянок, фланування, споживання – абсолютно необхідне для існування і життєздатності як окремих спільнот, так міст у цілому. Сучасні адепти соціо-просторового підходу орієнтуються на класичні праці дослідників і урбаністів Кевіна Лінча, Джейн Джейкобс, Вільяма Вайта. Загальним місцем цього підходу є наголос на інклюзивній архітектурній організації міського простору, — яка б якраз заохочувала активне соціальне використання публічних просторів і через це сприяла різноманіттю міського життя. Дві класичні праці — “Образ міста” Кевіна Лінча (1960) та “Життя та смерть великих американських міст” Джейн Джейкобс (1961) показують два фокуси цього підходу [189].

Представники цього підходу (зокрема відома американська організація Project for Public Spaces, заснована Вільямом Вайтом) ставлять свої діагнози містам: «вмираючими» є ті, де зручні пішохідні зони, громадські парки і площі, квартали старої забудови центрів із локальними спільнотами поступаються місцем автострадам, парковкам, корпоративним офісним центрам із контролем доступу та одноманітній комерційній забудові. [210]. І навпаки, “успішними” та “живими” є міста з численними інклюзивними та багатофункціональними громадськими просторами, що забезпечують можливість для дозвілля і комунікації для всіх представників спільноти. Дизайн таких просторів має розроблятися учасницьким чином і включати детальний аналіз (часто навіть цілі наукові дослідження) функціонування подібних просторів і зв’язку між соціальною активністю і елементами публічного дизайну. Цей наголос на вітальній необхідності громадських просторів для міського життя і їх ретельному дизайну поєднує цей підхід із політичним, із економічним одночасно. Залишається додати, що “соціо-просторовий” підхід

прийнятий муніципалітетами багатьох прогресивних міст світу як основа роботи із громадськими просторами.

Важливо пам'ятати, що міський громадський простір — це передусім місце реалізації громадянських і політичних прав, місце де люди можуть зібратись, щоб одразу бути побаченими і почутими. Істотно, що одним із ключових політичних прав сьогодні є “право на місто”, отже, місто одночасно є і ціллю, і засобом. Це зокрема і право на участь у творенні просторів і їхню апропріацію. Практичний вимір цього права (що релевантно і для пострадянських міст) полягає у доступі громадян до економічних і символічних ресурсів і можливостей, що їх надає місто [189]. Іншими словами, “право на місто” це зокрема і право не бути виключеними з громадського простору центру міста, право спільнот репрезентувати себе в ньому. Право на місто і функціонування громадських просторів як просторів репрезентації тісно пов'язані між собою, зауважує Дон Мітчелл: у світі, який визначає приватна власність, громадський простір є єдиним місцем репрезентації тих, хто її позбавлений [189, 210].

Процеси приватизації громадських просторів (від тротуарів до міських парків, площ, стадіонів і набережних) характерні і для сучасних українських міст. Утім, у сучасному місті дедалі рідше можна знайти такі конвенційні ознаки громадськості, як вільний необмежений доступ, чітке розмежування публічного і приватного, занепокоєність спільними інтересами, вільна комунікація між громадянами. Класичні міські громадські простори стрімко занепадають і зникають (іноді навіть не з'явившись). Це пов'язано як із їхньою приватизацією, так і з занепадом громадського життя, зникненням самого феномену публічної людини, із розмиванням поняття місця (place) у сучасній культурі [210].

Місця, в тому числі і традиційні міські громадські простори, втрачають свою антропологічну складову – просторові соціальні практики. Це вже давно призводить до появи феномену, який французький антрополог Марк Оже назвав «не-місцями» супермодерності – «не антропологічних» просторів без

ідентичності та історії, місць транзиту, споживання і невизначеності. Найбільш характерні їх приклади – це аеропорти, транспортні та станції, тобто місця, що мають закодовану в собі «програму» їх використання [210]. Російський дослідник Олег Паченков зауважує, що в сучасних містах поняття «не-місце» можна розповсюдити на майже всі типи просторів – не тільки термінали аеропортів і вокзали, але також вулиці, площі і торговельні центри (які, як ознака глобального капіталізму, однакові в усіх містах світу), взагалі будь-які території міста, що використовуються для руху, що стає головною функцією простору в епоху мобільності.[210]

Характер громадського простору у радянському місті не дозволяє говорити про нього в згаданих нами категоріях громадського життя: Оскільки в СРСР не було приватної власності на землю і приватного землекористування, всі радянські міські простори були «громадськими» за визначенням; держава при цьому здійснювала ретельний контроль і визначала можливості доступу і конвенційні типи громадської активності в публічному просторі. В цьому сенсі радянські громадські простори були радше «спільними», ніж громадськими: формально вони належали всім, але в той же час державний контроль робив з них «негостинні» простори. Оскільки постсталінське радянське містобудування повернулося до модерністських принципів, зокрема функціонального зонування, масової житлової забудови та орієнтації на автомобільний рух, міські громадські простори ділились на три групи: систему громадських центрів, систему магістралей і систему озеленення

Конвенційні типи активності в громадських просторах включали державні свята, партійні і військові паради тощо, при цьому будь-яке альтернативне використання цих просторів (для неофіційних маніфестацій, мітингів, протестів) не допускалось. І широка мережа закладів соціальної інфраструктури (медичних, культурних, спортивних, дитячих) і міські публічні простори, крім обслуговування населення і демонстрації ідеології, слугували в першу чергу нормалізації радянської людини, закріпленню і відтворенню радянського типу нормативності [210]. Єдиним типом

радянських громадських просторів, в яких ідеологічний контроль був трохи слабшим, були Парки культури і відпочинку і ринки.

На думку дослідників пост-соціалістичних трансформацій, міста колишнього Радянського Союзу (насамперед це стосується країн з авторитарним типом правління) демонструють ще одну характерну особливість – так зване «зловживання публічністю». Мається на увазі ретельна охороною державою абстрактної «публічності» як монофункції центральних міських площ та інших громадських місць, через це ці простори залишаються зарезервованими, майже як в радянські часи, для певних санкціонованих владою типів громадської активності: концертів, офіційних свят, карнавалів, демонстрацій, комерційних ярмарків тощо. В той же час право конкретних соціальних груп на апропріацію простору і вільне його використання повністю ігнорується і оголошується незаконним. Характерно, що влада оголошує себе легітимним представником нормативної «публіки», якій дозволено використовувати ці «громадські простори». При цьому здійснюється ідеологічна підміна, адже сучасне суспільство складається з різних партикулярних груп, які демонструють різні типи «публічності», і багатьом з яких відмовляється у праві використовувати простір [189, 210].

Принципи регенерації громадських просторів

Проаналізувавши розглянуті приклади та враховуючи усі чинники, що впливають на громадський простір як систему та його просторову організацію, виділено основні принципи регенерації громадських просторів:

- *принцип містобудівної інтегрованості* (збереження конфігуративності та ступеню інтегрованості, тяжіння до урбанізованої вісі);
- *принцип композиційної єдності* (єдність форми і простору, пропорції, симетрія і асиметрія; контраст, нюанс, тотожність, масштабність);
- *принцип просторової компактності* (чітке функціональне зонування, замкненість контуру, геометрична визначеність);

– *принцип адаптивності* (фіксування вхідних зон, полівалентність, трансформованість, використання модульних компонентів);

– *принцип естетичної виразності* (створення сценаріїв, підсилення ідентичності, збереження виразності обмежувальних площин, використання законів перспективи; зорова різноманітність; використання малих архітектурних форм; ярусність простору);

– *принцип соціальної доступності* (безбар'єрний простір, наявність соціально-доступної атракційної техніки, наявність функціональних зон для всіх вікових груп населення);

– *принцип атрактивності* (єдність контексту та архітектури, функціональна подвійність, підземна, наземна та надземна інтеграція, толерантність до навколишнього середовища, змінність у часі).

Висновки до розділу 4.

1. Встановлено, що носіями інформації та ідентичності громадського простору є: ступінь замкненості простору, характер обмежувальних площин, характер «блакитної лінії», ярусність сприйняття, розкриття видів на природне оточення, історичні домінанти в полі зору, монументи, скульптури та пам'ятники, ритм та масштаб членувань. Визначено, що знищення або радикальна зміна цих характеристик приводить до спотворення історичного середовища міста в цілому та втрати його ідентичності. Так, негативними напрямками «реконструкції» центру Києва, які спотворюють його історичне середовище, визначені: знищення історичних панорам та видів; висотне будівництво в зонах візуального сприйняття; фізична забудова громадських просторів, площ, парків, «ущільнення забудови»; знищення «блакитної лінії» забудови; історичного вигляду оточуючої забудови: перебудови, надбудови; знищення пам'яток археології та історії; забудова пам'ятних місць; будівництво фальшивих пам'яток, імітацій; декорування нових будинків псевдоісторичними деталями. Проаналізовані шляхи припинення цієї

тенденції.

2. Встановлено, що втрата ідентичності відбувається внаслідок використання розповсюджених методів роботи з історико-культурною спадщиною, які обумовлені світовими тенденціями «глобалізації ідентичності» і проявляються в уніфікованих підходах, використанні готових шаблонів і стандартизації дизайну громадських просторів. Зазначено, що така небезпека існує і в Україні, тому необхідно вдосконалювати методи реставрації історико-культурної спадщини на основі регіональної ідентичності. Підкреслено необхідність поглибленого історико-генетичного, просторового і конфігураційного аналізу для вияву індивідуальних ознак громадських просторів, які підлягають збереженню і відтворенню.

3. Встановлено, що поняття ідентичності відноситься до т.зв. абстрактних артефактів, як мова і культура, і що воно відбивається в конфігураційних шаблонах просторів. Метод синтаксичного аналізу, використовуючи конфігураційні структури для генерування просторово-часових подій, дає можливість передавати їх у майбутнє, а отже, зберігати, підсилювати та створювати ідентичності. Вплив конфігурації просторів на ідентичність проаналізовано на прикладах пострадянських міст. Виявилось, що співвідношення демократичних і тоталітарних просторів і надалі демонструє переважання тоталітарної ідеології в організації просторів цих міст.

4. Зміни ідентичності – конотації простору – простежено також на прикладі Майдану Незалежності в Києві. Встановлено, що в процесі розвитку площа змінювала конотації – від площі для прогулянок, народної площі, парадного репрезентативного простору до полігону ідентичностей тіньового бізнесу, які прочитуються в її нинішньому вирішенні. Відмічено, що конкурс «Територія гідності», спрямований на реконструкцію вул. Інститутської і Майдану, не вирішив проблем, пов'язаних з втратою ідентичності. Підкреслено необхідність проведення реконструкції всього центру міста.

5. На основі збереження рис ідентичності визначені сучасні стратегії регенерації громадських просторів:

Містобудівні: Стратегія створення цілісності; Об'єднання загальноміських центрів, територій історико-культурного призначення, охоронних зон об'єктів культурної спадщини з громадськими просторами; формування структури пішохідних зв'язків і вулиць, «пішоходизація»; стратегія поєднання відкритих просторів та інтер'єрів в цілісну мережу громадських просторів; підсилення ідентичності міста за рахунок громадських просторів; збереження просторів як пам'ятки містобудування; стратегія розвитку міст на основі пріоритету історико-культурної спадщини.

Стратегії дизайну: Реновація та пристосування втрачених просторів; Геометризація, надання замкнутості, виокремлення позитивного простору; Підсилення інтегрованості центрального простору або інтегрованої осі для створення ефекту «серендипності»;

Соціальні стратегії: Сталий розвиток, Ресайклінг, Дбайливе збереження, Екологічність;

та *принципи організації міських площ:* історичної наступності, організації транспортно-пішохідного руху з пріоритетом пішоходів, збереження відповідного характеру сприйняття, організації міської площі як соціального магніту, варіативності сценарію поведінки, акумулювання позитивного простору.

6. Враховуючи значення громадського простору як носія ідентичності та соціальної функції, визначено необхідність розгляду його як частини історико-культурної спадщини та культурного ландшафту міста в цілому, та використання ландшафтного підходу до розробки стратегій та принципів його збереження.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора [35, 117, 118, 123, 124, 284, 311, 312, 316, 317, 320].

РОЗДІЛ 5. ГРОМАДСЬКИЙ ПРОСТІР ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ. ПРИНЦИПИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ

5.1. *Критерії збереження міських просторів як частини історико-культурної спадщини міста*

В Україні її культурно-історична пам'ять невідривно пов'язана з об'єктами нерухомої спадщини, що несуть в собі етнічні коди нації, втілюють її ідентичність, ідеали та здобутки. Вся новітня історія України свідчить, що періоди окупації, тоталітаризму та насильницьких змін нашої історії пов'язані в першу чергу із руйнуванням та фальсифікацією історичної пам'яті народу, знесенням аутентичних об'єктів культурної спадщини, що призводить до асиміляції, моральної деградації, аж до повного знищення нації. Отже, на сучасному етапі, як ніколи, *збереження спадщини є пріоритетом політики та ідеології держави.*

Стратегію національної політики України щодо культурної спадщини повинні визначати кілька чинників: з одного боку, втілення за допомогою пам'яткоохоронної доктрини європейських демократичних цінностей і, з другого, підсилення національної, патріотичної складової, ідентифікації нації [82].

В Україні в пострадянський період питання формування, організації та збереження міських просторів майже не були об'єктом спеціальних наукових досліджень. Лише в останні тридцять років почали з'являтися роботи, що розглядають історичне місто як цілісне утворення, в якому відкриті простори відіграють не меншу роль, ніж окремі пам'ятки (І. Коротун, Б.С. Черкес, М. В. Бевз, В. Тимохін, Н.М. Шебек).

Так, І. Коротун [84] розглядала буферні зони як сукупність міських просторів, що володіють всесвітньою універсальною цінністю; Б.С. Черкес [204] досліджував прояви національної ідентичності в архітектурі і в містобудуванні, в тому числі у формуванні головних площ столиць; М. В. Бевз розглянув методичні основи збереження та регенерації заповідних

територій [15]; в роботах В. Тимохіна досліджувались загальні питання історії та еволюції містобудування [184]; в роботах Н.М Шебек [207] – типологія архітектурного середовища. Філософським аспектам сприйняття міських просторів присвячені роботи М. Фуко [355] та інших. Соціальним та структуроформуючим аспектам міського середовища присвячені роботи Б. Гілліє [273,274].

Перше двадцятиліття XXI сторіччя відзначилося рухом європейської громадськості в бік інтеграції, демократизації та усталеного розвитку міст, а також збереження публічних міських просторів. Були прийняті важливі документи Ради Європи та ЮНЕСКО, що стосуються принципів просторового розвитку міст та закладають у територіальний вимір необхідність врахування прав людини та демократії, – таких, як збереження «єдності у різноманітті», тобто індивідуальності європейських культур. Це культурне різноманіття сьогодні є потенціалом для сталого просторового розвитку.

Тут важливо пояснити співвідношення національного (внутрішньодержавного) права України з міжнародним правом.

На сьогодні в світі існують *дві основні концепції*: моністична та дуалістична. Сутність *моністичної концепції*: єдина система права, складовими якої є міжнародне і національне право. При цьому пріоритет має або міжнародне, або національне право, що дає змогу виділити *два різновиди моністичної теорії – доктрину примату міжнародного права і доктрину примату внутрішньодержавного права*.

Дуалістична теорія, навпаки, визнає самостійний характер цих двох систем права, наявність у кожної із них власних джерел і механізмів реалізації права. При цьому необхідною умовою трансформації норми міжнародного права у внутрішньодержавну систему та її введення в дію на національному рівні зазвичай є видання відповідного правового акта.

Цей підхід підкреслює тісну взаємодію національного і міжнародного права та визнає примат останнього.

Цей підхід відображено в ч. 3 ст. X Декларації про державний суверенітет України, згідно з якою Україна "визнає... пріоритет загально-визнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права". Крім того, у ст. 18 Конституції України проголошено, що зовнішньополітична діяльність України здійснюється за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Ст. 9 Конституції: "чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ратифіковані), є *частиною національного законодавства України*. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України".[81]

Ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. "Про міжнародні договори України": "1. Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є *частиною національного законодавства* і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

2. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено *інші* правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то *застосовуються правила міжнародного договору*".[63]

Отже, норми Конституції України мають більшу юридичну силу, ніж норми міжнародних договорів і міжнародний договір не може суперечити Конституції України. Водночас норми чинних ратифікованих міжнародних договорів України є частиною національного законодавства і *мають більшу юридичну силу* щодо всіх інших актів українського законодавства.

Цей принцип підтверджується також у ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. (до якої приєдналася й Україна): "Учасник не може посилатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору".[25]

Таким чином, міжнародні документи, ратифіковані Україною, мають вищу силу, ніж внутрішнє законодавство.

Серед видатних документів ЮНЕСКО та Ради Європи слід відзначити такі, як Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, 1972 р. [80]; Нарський документ про автентичність, 1994 [112]; Міжнародна хартія з охорони традиційної архітектурної спадщини. 1998 р.; Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини, Краків, 2000 р. [102]; Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини, 2000 р. [176]; Європейська ландшафтна конвенція, 2000 р. [57]; Віденський меморандум «Всесвітня спадщина та сучасна архітектура – управління історичним міським ландшафтом. 2005 р. [29]; Ксіанська декларація про збереження оточення об'єктів історико-культурної спадщини, визначних місць та територій, 2005 р. [91]; Хартія про інтерпретацію та презентацію визначних місць культурної спадщини, 2008 р. [201]; Рекомендація про історичні міські ландшафти, 2011р. [171] та інші, що містять важливі принципи збереження та примноження містобудівної культурної спадщини в контексті сталого просторового розвитку [240].

Рада Європи визначає відкритий міський простір та його значення таким чином: «відкритий простір є важливою частиною міської спадщини, сильним елементом в архітектурній та естетичній формі міста, відіграє важливу освітню роль, є екологічно значущим, важливим для соціальної взаємодії та сприяння розвитку громади та підтримує економічні цілі та діяльність; він відіграє важливу роль у забезпеченні потреб громади в рекреаційному та дозвіллевому відношенні та має економічну цінність у покращенні навколишнього середовища» [243].

В документах Ради Європи відкритий публічний простір визначається як «громадська вітальня населеного пункту» (Рада Європи, 1986), а в Рекомендації щодо історичних міських ландшафтів від 2011 р. відзначається, що втрата публічних міських просторів може призводити до соціальної та просторової фрагментації та різкого погіршення якості умов проживання в

містах. «З одного боку, урбанізація забезпечує економічні, соціальні і культурні можливості, які можуть підвищити якість життя і посилити традиційний характер міських районів; з іншого боку, некеровані зміни, щільність і зростання чисельності міського населення можуть підірвати почуття місця, цілісність міської тканини і самотність громад. Деякі історичні міські райони втрачають свою функціональність, традиційну роль і населення.» [243,171].

Для забезпечення цілей сталого розвитку ЮНЕСКО пропонує використовувати ландшафтний підхід для виявлення та збереження історичних районів, їх просторової організації та зв'язків, їх природних особливостей та умов. Історичний міський ландшафт, пояснюється в рекомендації, «являє собою міський район, що розглядається як результат історичного нашарування культурних і природних цінностей і атрибутів і виходить за рамки поняття «історичний центр» або «ансамбль» в зв'язку з включенням в нього більш широкого міського контексту і його географічних параметрів. Цей більш широкий контекст включає в себе «відкриті простори та сади; методи землекористування та просторову організацію; особливості сприйняття та візуальні співвідношення, а також всі інші елементи міської структури».

На даному етапі необхідним стає перехід до «державної політики нового покоління, що сприяє вияву та охороні історичних нашарувань та рівновазі культурних та історичних цінностей в історичному середовищі, а також проведення академічними установами, університетами та іншими науково-дослідними центрами наукових досліджень з різних аспектів підходу, орієнтованого на історичні міські ландшафти та сталий просторовий розвиток.»

Отже, відкриті громадські простори, як і їх смислове наповнення, просторова організація і структура розглядаються нині як об'єкт культурної спадщини.

В Глобальному звіті про культуру для сталого розвитку міст, який підготовлено ЮНЕСКО відповідно до Порядку денного сталого розвитку на 2030 рік, зазначається, що культура невід'ємно пов'язана з громадськими просторами, тому інвестування в збереження і розвиток публічних просторів забезпечує кращий доступ до ринків, робочих місць, інформації та державних послуг, особливо в країнах, що розвиваються. Громадські простори служать базовою структурою для міського ландшафту і відображають історію та культурне різноманіття суспільства, створюючи при цьому вищий рівень соціальної різноманітності. [156]

Громадські простори при цьому визначаються як сукупність просторів – вулиць, площ, парків та інших елементів громадської інфраструктури, що перебувають у державній або приватній власності, але призначені для загального користування, – вони доступні для усіх громадян безкоштовно, щоденно та без обмежень.

У Барселонській декларації [229] зазначається, що громадські простори мають важливе значення для культурного та політичного самовираження; сформульовано необхідність збереження характеру і якості існуючих історичних громадських просторів, з метою популяризації місцевої ідентичності та передачі спадщини майбутнім поколінням. Підкреслюючи важливість культурної спадщини, Декларація стверджує, що сприяння збереженню громадських просторів є ключовим у створенні стійких суспільств. Збереження історичної мережі пішохідних міських просторів, призначених для зібрань, спілкування та відпочинку, знаходиться в руслі стратегії сталого розвитку – з одного боку, як охорона культурної спадщини, з другого – як забезпечення соціального захисту і рівних прав громадян. При цьому міські простори периферійних районів міст обслуговують місцеві громади, а простір центральних історичних осередків, пов'язаний з історією міста, з його ідентичністю, – слугує для представницьких та культурно-розважальних функцій туристів, жителів міста і навіть країни.

В Україні на сьогоднішній день не існує державної політики щодо збереження і формування мережі громадських просторів як частини його цілісної культурної спадщини та запоруки сталого розвитку міста [82]. Радянську систему містобудування, що передбачала комплексний, але уніфікований підхід, було знищено, на її місце прийшла вибірково фрагментарна забудова, від якої в першу чергу страждають вільні простори – «легені міста». Дуже повільно повертається розуміння цінності окремих міських публічних просторів та відбувається їх соціалізація.

Виділяють два етапи у формуванні концептуальних положень пам'яткозахисної діяльності в світі. Перший етап припадає на середину XIX ст. - початок XX ст. Для цього періоду характерна охорона найбільш цінуваних античних (археологічних, архітектурних або художніх) реліквій в Європі, історичних та ландшафтних пам'яток в США та Канаді. Їх кількість була обмежена. Другий етап, який хронологічно охоплює період з середини 30-х років XX ст. до сучасності, характеризується новими підходами у вирішенні проблем захисту культурної спадщини, збереження самобутності національно-культурного розвитку кожної з країн. Особливе місце пам'яткозахисні тенденції зайняли на початку 1960-х років, коли визначились пріоритети мирного розвитку західних держав.

Ставлення до пам'яток історії і культури є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. Охорона культурної спадщини сьогодні визначається як пріоритетний напрям зовнішньої культурної політики.

Велику роль у формуванні системи охорони пам'яток відіграли документи, прийняті ICOMOS, що стали невід'ємною складовою міжнародної і національних нормативних систем. Вони не носять обов'язкового характеру, але мають значний морально-освітній вплив. Рада Європи також має цілу низку рекомендацій у пам'яткоохоронній галузі, спрямованих на збереження архітектурної, археологічної, рухомої,

нематеріальної спадщини, проте її діяльність в цій галузі (за включенням політичних і економічних аспектів) мало відома в Україні. Досі поза науковим обігом лишається значний масив рекомендацій Ради Європи. Цей тип документів регулює вузько прикладні питання пам'яткоохоронної справи і не є обов'язковими для виконання. Водночас ці документи становлять фундамент, на якому формуються європейські стосунки в справі охорони культурної спадщини [240].

На сьогодні Україна, як член цих міжнародних інституцій, несе відповідальність перед світовим співтовариством за збереження культурної спадщини. Основним документом, що визначає державну політику в галузі, є Закон України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р., який передбачає проведення єдиної державної політики в галузі, визначає особливу відповідальність держави за виявлення, облік, вивчення, реставрацію й охорону культурної спадщини, невідчужуваний характер особливо цінних об'єктів культурної спадщини; забезпечення доступу до них [65, 314]

Законодавство є важливим фактором, який впливає на ефективність збереження культурної спадщини. Крім міжнародного рівня, в кожній країні існують свої системи захисту пам'яток, які складаються з концептуальних підходів, правових норм, організаційних структур, засобів фінансування та методів використання пам'яток.

Отже, важливе значення у справі збереження пам'яток має діяльність державних органів як гарантів виконання прийнятого законодавства. На сучасному етапі в Україні сформульована концепція збереження пам'яток історії та культури, яка в порівнянні з іншими пострадянськими країнами відносно відповідає міжнародним документам. Проте в цілому пам'яткоохоронна галузь України на сьогодні знаходиться в кризовій ситуації. Існуючий стан обліку пам'яток не можна вважати задовільним. Багато пам'яток не мають відповідної облікової документації, що є недопустимим із точки зору міжнародної практики [314].

Збереження пам'яток відноситься до функцій державної влади, але разом з тим не може обійтися без суспільної підтримки. Так, велику роль в США і Канаді відіграють Національні трасти, які опікуються місцями історико-культурного та природного значення. Для них встановлені особливі привілеї від парламентів та конгресу, пільги в оподаткуванні майна та комерційної діяльності. [82]

Неурядові товариства, об'єднання, фонди, маючи щільні взаємозв'язки з громадськістю через засоби масової інформації, освітні заклади, великою мірою впливають на формування культурної політики держави взагалі та пам'яткоохоронної справи зокрема. Благодійництво підтримується державними структурами, а благодійні внески позбавляються від сплати податків. Нерухомість, яка передається власником під опіку благодійного товариства або фонду, звільнюється від сплати податку на спадщину.

Найбільш потужною неурядовою організацією в Україні є Товариство охорони пам'яток історії та культури, створене у 1966 р., а також творчі спілки - Національні спілки архітекторів, художників, журналістів, які мають певний вплив на громадську думку. Внесок громадських організацій у вивчення, виявлення, охорону, збереження пам'яток досить значний. Проте, вони фактично позбавлені державної підтримки, їх юридичний статус не дозволяє кардинально впливати на проблеми, що виникають в пам'яткоохоронній галузі. Залучення уваги широкої громадськості до проблеми стану національної культурної спадщини - одне з головних завдань, які ставлять перед собою сучасні громадські організації [240].

Процеси інтеграції у світове співтовариство, прискорення «відкриття» національних систем для впливу ззовні, сформували необхідність уніфікації національного законодавства. Удосконалення системи державного управління, дієвий контроль за здійсненням пам'яткоохоронної політики - головні чинники поліпшення стану охорони культурної спадщини України. Разом з тим необхідно запобігати надмірній

відкритості до ринкових та глобалізаційних процесів, доволі небезпечних для національної культури. Охорона культурного надбання є пріоритетом держави і вимагає не формального приєднання до міжнародних актів, а відповідної адаптації до міжнародних стандартів з урахуванням національних традицій. [82]

Цей аналіз свідчить, що відкриті громадські простори, як носії ідентичності міст, їх просторова організація і роль в структурі міста розглядаються нині як частина історико-культурної спадщини. В Глобальному звіті про культуру для сталого розвитку міст, який підготовлено ЮНЕСКО відповідно до Порядку денного сталого розвитку на 2030 рік, зазначається, що культура невід'ємно пов'язана з громадськими просторами, тому інвестування в збереження і розвиток публічних просторів забезпечує кращий доступ до ринків, робочих місць, інформації та державних послуг, особливо в країнах, що розвиваються. Громадські простори відображають історію та культурне різноманіття суспільства, створюючи при цьому вищий рівень соціальної різноманітності. У Барселонській декларації зазначається, що громадські простори мають важливе значення для культурного та політичного самовираження; сформульовано необхідність збереження характеру і якості існуючих історичних громадських просторів, з метою популяризації місцевої ідентичності та передачі спадщини майбутнім поколінням.

Міжнародні документи щодо територіального підходу до збереження культурної спадщини :

1. *Європейська культурна конвенція* від 19.12.1954 р.;
2. *Рекомендації щодо охорони краси та характеру ландшафтів і місць* (1962);
3. *Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) 1964р.;*

4. *Рекомендація щодо охорони і сучасної ролі історичних ансамблів.* Прийнята 19-ю сесією Ген. Конференції ЮНЕСКО, Найробі, 26.11.1976 р.;
5. *Міжнародна хартія з охорони історичних садів (Флорентійська хартія)* Міжнародний Комітет з історичних садів, Флоренція, 1981 р.;
6. *Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія)* 1987 р.;
7. *Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини* / ЮНЕСКО, 1972 р. – Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР від 04.10.1988 р. № 6673-ХІ;
8. *Міжнародна хартія з охорони археологічної спадщини (Лозаннська хартія)* Лозанна, 1990 р.;
9. *Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини* / Рада Європи, 1992 р. – Ратифіковано Законом України від 10.12.2003 р. № 1369-IV (1369-15);
10. *Нарський документ про автентичність* 1994 р.;
11. *Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи* / Рада Європи, 1985 р. – Ратифіковано Законом України від 20.09.2006 р. № 165-V (165-16);
12. *Міжнародна хартія з охорони традиційної архітектурної спадщини (Стокгольмська хартія.* 1998 р.);
13. *Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія)* Краків -Вавель, 26.10.2000 р.;
14. *Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини* 23-24.10.2000 р.;
15. *Європейська ландшафтна конвенція* / Рада Європи, 2000 р. – Ратифіковано Законом України від 07.09.2005 р. № 2831-VI;
16. *Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства* 27.10.2005 р. – Ратифіковано Законом України № 581-VII від 19.09.2013;

17. *Конвенція про охорону підводної культурної спадщини* / ЮНЕСКО, 2001 р. –Ратифіковано Законом України від 20.09.2006 р. № 164-V із заявами;

18. *Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини* (Закон України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини»);

19. *Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження*, ухвалена 33-ю Генеральною конференцією ЮНЕСКО (2005 р.) у Парижі й набула чинності в 2007 р.;

20. *Декларація про збереження історичних міських ландшафтів* (2005);

21. *Віденський меморандум «Всесвітня спадщина та сучасна архітектура – управління історичним міським ландшафтом»* (20.05. 2005);

22. *Ксіанська декларація про збереження оточення об'єктів історико-культурної спадщини, визначних місць та територій* (2005);

23. *Хартія про інтерпретацію та презентацію визначних місць культурної спадщини* (2008);

24. *Рекомендація про історичні міські ландшафти*. Прийнята в Парижі на засіданні 36-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 10.11. 2011 р..

Не дивлячись на прогресивне законодавство, в Україні на сьогоднішній день не існує державної політики щодо збереження і формування мережі публічних просторів як частини його цілісної культурної спадщини та запоруки сталого розвитку міста. Радянську систему містобудування, що передбачала комплексний, але уніфікований підхід, було знищено, на її місце прийшла вибіркова фрагментарна забудова, від якої в першу чергу страждають вільні простори – «легені міста». Дуже повільно повертається розуміння цінності окремих міських публічних просторів та відбувається їх соціалізація. На цей час майже всі історичні міста України втратили первісний статус, а цінні елементи планування і просторової структури історичних міст не є

ідентифікованими та не мають відповідних пам'яткоохоронних статусів, потребують проведення робіт з виявлення, наукового вивчення, класифікації, інвентаризації та паспортизації, а також розроблення програм з розвитку, охорони та збереження [82, 120].

На сьогодні в Києві виявлено 7 пам'яток містобудування, проте предмет охорони жодного з них не визначено. Так, в паспорті пам'ятки містобудування «Вулиця Хрещатик» визначено необхідність охорони лише окремих його складових – пам'яток архітектури. Проте складна містобудівна система, як стверджують принципи системного підходу, не обмежується простою сумою її компонентів, – вона володіє додатковими якостями. І такими характеристиками для Хрещатика є якраз просторові компоненти – розкриття простору через арки і проходи в бік сусідніх пагорбів, візуальні зв'язки домінант вулиці з Верхнім містом, різне вирішення парної і непарної сторони і т.ін., – тобто, його просторові ознаки як громадського простору.

Враховуючи вирішальну роль громадських просторів у формуванні образу міста, автором сформульовано *основні наукові принципи регенерації та збереження громадських просторів:*

- принцип «збереження ступеня інтегрованості»;
- принцип забезпечення «візуального сприйняття» середовища громадського простору;
- принцип «спадкоємного розвитку»;
- принцип неперервної конфігурації;
- принцип дотримання «блакитної лінії» обмежувальних площин;
- принципи «збереження автентичності» просторово-планувальної структури.

5.2 Стратегія збереження громадських просторів на прикладі вул. Хрещатик в Києві

Як було визначено, історичні вулиці і площі, сформовані в процесі розвитку міста, є не тільки місцями соціальної активності, але носіями

історичної пам'яті та ідентичності нації. Збереження просторових ознак містобудівного утворення є не менш важливою задачею, ніж об'єктів архітектурної спадщини, що входять в комплекс як його складові.

Автором даного дослідження в рамках участі в 4 та 6 Міжнародних експертних семінарах щодо розробки Серійної транскордонної номінації ЮНЕСКО «Повоєнні центральні магістралі Східної і Центральної Європи (1940-1950 рр.)» (Мінськ, 2016-2017 рр) та подальшої роботи над включенням вул. Хрещатик у Всесвітню спадщину ЮНЕСКО було проведено ряд наукових аналітичних досліджень щодо встановлення цінності його складових. Визначено, що пам'ятка містобудування місцевого значення «Вулиця Хрещатик в Києві» є видатним цілісним ансамблем, який включає, крім архітектурних складових, також певні ознаки просторового та містобудівного характеру. Пам'ятка містобудування, яка водночас є громадським простором міста, крім історико-культурної цінності, повинна оцінюватися також за соціальними, візуальними, екологічними та просторовими критеріями. (Рис. 5.1)

Рис. 5.1. Складові громадського простору як культурного ландшафту міста

ПРОЦЕС ОЦІНКИ ЦІННОСТІ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ

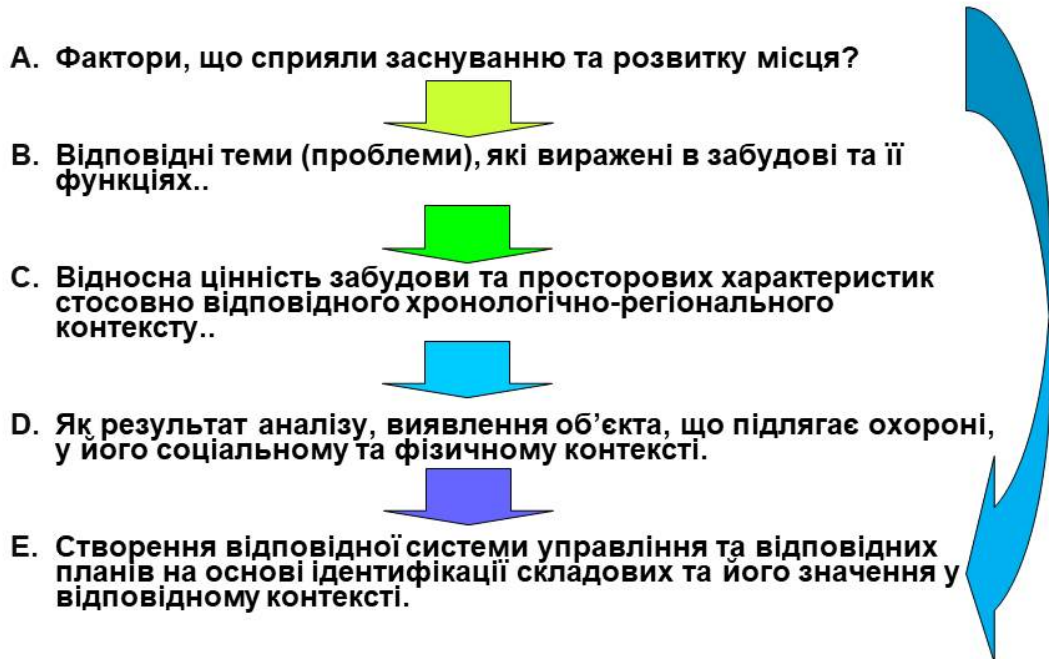

Рис. 5.2. Процес оцінки цінності громадського простору.

На визначення цінності містобудівного ансамблю впливають багато критеріїв (рис. 5.2), проте, якщо мова йде про Всесвітню спадщину, існує перелік визначених критеріїв, які визначають цінність данної пам'ятки (рис.5.3). У випадку Хрещатика в складі транскордонної номінації було обрано ряд спільних критеріїв, що відносяться до всіх об'єктів (рис.5.4) та атрибути Видатної універсальної цінності ансамблю саме вулиці Хрещатик.[129, 312]

Вулиця Хрещатик як Всесвітня спадщина ЮНЕСКО

Рис.5.3. Критерії визначення Всесвітньої універсальної цінності.

Прийняті критерії

ii) Цей об'єкт є **прикладом неокласичної тріумфальної архітектури** середини 20 століття і відображає **новий дух тріумфу** та важливий обмін людських цінностей після Другої світової війни в соціалістичних країнах, **ідея соціалізму як абсолютної сучасності** характеризує цілісні події в архітектурі та містобудуванні, монументальному мистецтві та ландшафтному дизайні

iv) Це приклад **видатного архітектурного міського ансамблю** та синтезу мистецтв та архітектури, пов'язаний з ландшафтом, збагачений монументальними формами мистецтва, **що ілюструє значний етап людської історії**

vi) Цей об'єкт є **симбіозом професійного містобудування та тріумфальної риторики**, що безпосередньо пов'язане з **ідеєю торжества Перемоги** та загальної ідейної концепції **переможного соціалізму**

Рис. 5.4. Прийняті критерії для вул. Хрещатик

Критерій II

ii) Цей об'єкт є **прикладом неокласичної тріумфальної архітектури** середини 20 століття і відображає **новий дух тріумфу** та важливий обмін людських цінностей після Другої світової війни в соціалістичних країнах, **ідея соціалізму як абсолютної сучасності** характеризує цілісні події в архітектурі та містобудуванні, монументальному мистецтві та ландшафтному дизайні

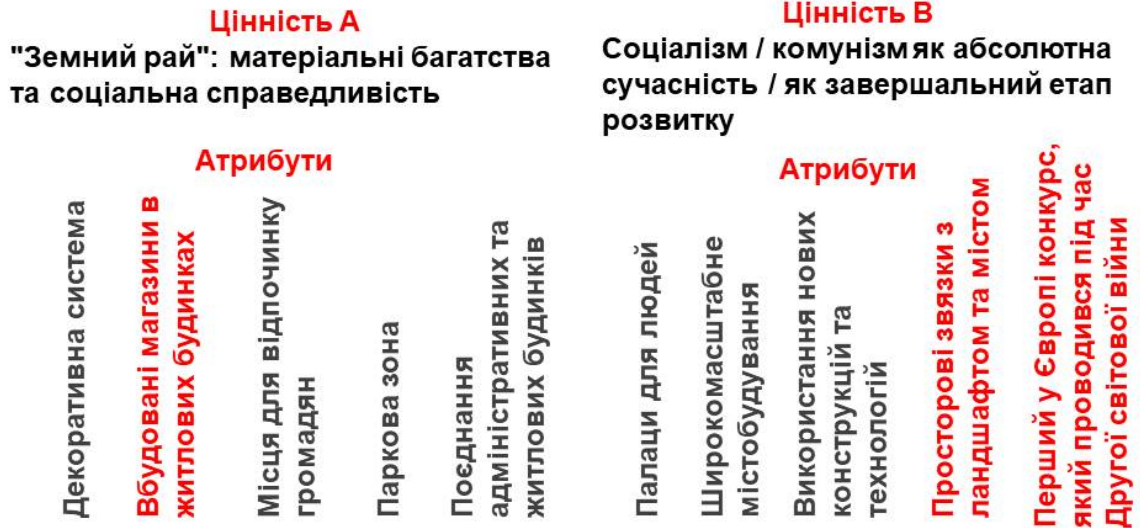

Рис. 5.5. Цінності і атрибути по критерію II.

Критерій IV

iv) Це приклад **видатного архітектурного міського ансамблю** та синтезу мистецтв та архітектури, пов'язаний з ландшафтом, збагачений монументальними формами мистецтва, **що ілюструє значний етап людської історії**

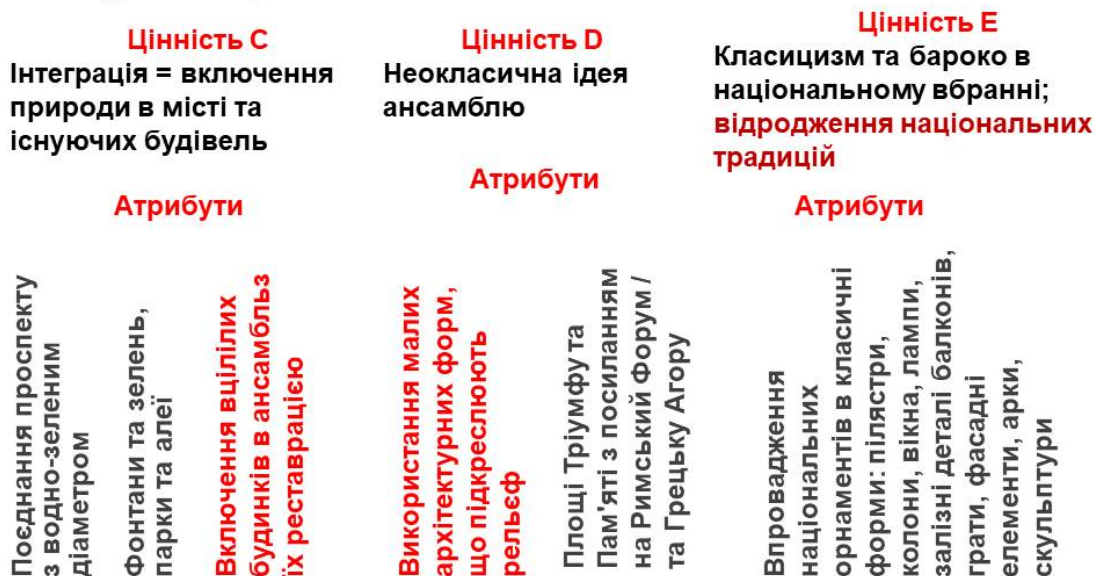

Рис. 5.6. Цінності і атрибути по критерію IV.

Критерій VI

vi) Цей об'єкт є **симбіозом професійного містобудування та триумфальної риторики**, що безпосередньо пов'язані з **ідеєю торжества Перемоги** та загальної ідейної концепції **переможного соціалізму**

Рис. 5.7. Цінності і атрибути по критерію VI.

Табл.5.1

Атрибути Видатної універсальної цінності ансамблю Хрещатика

Це перший і єдиний в Європі об'єкт, конкурс на який було проголошено ще під час Другої світової війни.

Хрещатик – це єдиний ансамбль цього періоду, що сполучає національні традиції, гармонійне поєднання архітектури з ландшафтом із пафосом радянської архітектури сталінського періоду.

Унікально враховано ландшафтну ситуацію, що обумовила різне вирішення парної і непарної сторони

Методи містобудування органічно продовжують структуру ландшафту; просторові взаємозв'язки з рельєфом і існуючою міською тканиною.

Включення в ансамбль вцілілих будинків з їх дбайливою реставрацією

В декорі фасадів будинків використано елементи українського бароко, що вирізняє його з ансамблів 40-50 років в інших країнах, де переважно використовувались неокласика або модернізм

Виразне використання елементів українського бароко та народного мистецтва для підкреслення національної ідентичності

Рис. 5.8. Атрибути Видатної універсальної цінності ансамблю Хрещатика

Рис. 5.9. Пропоновані межі пам'ятки Всесвітньої спадщини – вул. Хрещатик

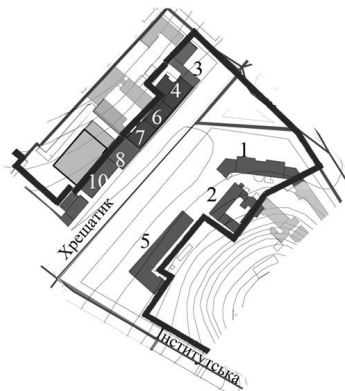
Забудова Хрещатика є видатним явищем в розвитку світової архітектури. Залишаючись одним з найяскравіших творів т.зв. «тоталітарної архітектури», в той же час Хрещатик – це єдиний ансамбль цього періоду, що сполучає національні традиції, гармонійне поєднання архітектури з ландшафтом із пафосом радянської архітектури сталінського періоду. В декорі фасадів будинків використано елементи українського бароко, що вирізняє його з ансамблів 40-50 років в інших країнах, де переважно використовувались неокласика або модернізм [312].

Для архітектури цього періоду в інших країнах характерним є вираження патетики, гіпермасштабності, певне приниження людини за рахунок демонстрації величі влади; лише в архітектурі Хрещатика створене гармонійне середовище на основі дбайливого збереження старої архітектури, характеру ландшафту та національного декору, при майже повній відсутності

політичних радянських символів. Фасади житлових будинків, на відміну від похмурої величі тоталітарної архітектури інших країн, випромінюють радість життя і захоплення плодючою українською землею [129].

Його особливість полягає ще й у тому, що проект був запроектований не для пустої території, а в умовах реконструкції. Він опирався на форми ландшафту, який є визначальним для історичного центру Києва, і враховував вцілілу після війни забудову, яку було дбайливо реставровано.

Опис історико-культурної цінності (вибіркові)

Блок 1

1. Хрещатик вул., 1. Готель Дніпро, арх. Єлізаров В. Д., Чмутіна Н. Б., Красний Я. Л. 1964.

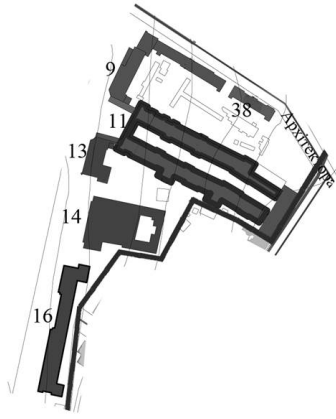
2. Хрещатик вул., 3. Адмін. Будинок, арх. Онащенко В. М. 1930-і рр.

3. Хрещатик вул., 4. Житловий будинок, АПН, арх. Гопкало В., Коломієць В.Є., Пруцакова Л. 1985 р.

4. Хрещатик вул., 6. Будинок конторський і торговий (будинок трестів) (1911-1914 рр., 1927-1928 рр. - відновлення, архітектор Зекцер І.О., Торів Д.Г.), пам'ятка архітектури місцевого значення - рішення київського міськвиконкому від 22.11.1982 р. № 1804, охоронний № 59;

5. Хрещатик вул., 7-11 Будинок Укркоопспілки. Арх. Заболотний В. Г., Красний Я. Л., Гречина М. Г., Чмутіна Н. Б. 1954-57 рр.

Блок 2

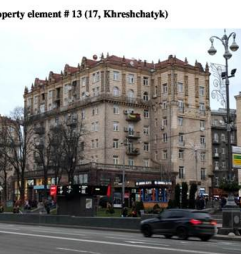
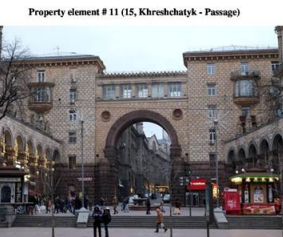
9.Хрещатик вул., 13. Будинок житловий
 . Арх. Добровольський А.В., Власов О.В.,
 Приймак Б.І., Малиновський О.І., Балабан
 Р.Г. (співавтори). 1948-1951 рр., пам'ятка
 архітектури місцевого значення – рішення
 київського міськвиконкому від 21.01.1986
 р. № 49, охоронний № 161;

11.Хрещатик вул., 15. Пасаж (
Прибутковий, торгівельний і
конторський будинок страхового
товариства «Росія», в якому жили С.І.
Паторжинський, В.М. Риков, В.П.
Некрасов, Б.Р.Гмиря, М.С.Гришко, А.Л.
Міхньов, І.І. Нехода, С. Юткевич – митці,
 1948-1950 рр. - реконструкція, архіт.
 Андрєєв П.С.; Малиновський О.,
 Созанський В., пам'ятка історії місцевого
 значення, пам'ятка архітектури та
 містобудування місцевого значення –
 наказ Міністерства культури і туризму
 України від 15.09.2010 №706/0/16-10,
 охоронний № 62-Кв;

13.Хрещатик вул. 17. Будинок
житловий (1948-1951 рр., арх.
 Добровольський А.В., Власов О.В.,
 Приймак Б.І., Малиновський О.І., Балабан
 Р.Г.(співавтори), пам'ятка архітектури
 місцевого значення – рішення київського
 міськвиконкому від 21.01.1986 р. № 49,
 охоронний № 162;

14.Хрещатик вул., 19. Станція
метрополітену «Хрещатик» (1960 р., арх
 .. Добровольський А.В., Єлізаров В.,
 Масленков І.(наземний вестибуль),
 Кисличенко Ю., Коломієць М., Гранаткин
 І., Крушинский С., Заремба Ф., Щукіна Н.
 (підземний вестибуль); Грудзинська О.,
 художник), пам'ятка архітектури та
 монументального мистецтва місцевого
 значення – рішення київського
 міськвиконкому від 21.01.19986 р. № 49,
 охоронний № 169;

16.Хрещатик вул.,21. Будинок
житловий (1953-1954 рр., арх.. Власов О.
 В., Добровольський А.В., Сазанський В.А.),
 пам'ятка архітектури місцевого значення –
 наказ Міністерства культури і туризму
 України від 15.04.2008 № 424/1/16-08,
 охоронний № 486-Кв;

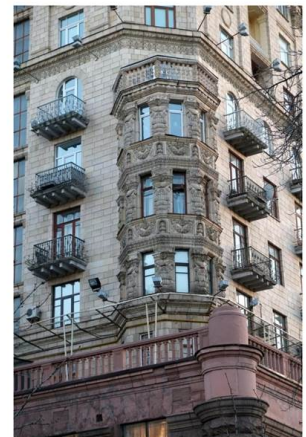
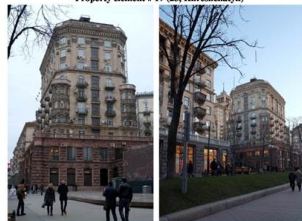
Property element # 14 (19, Khreshchatyk – Metro Station)

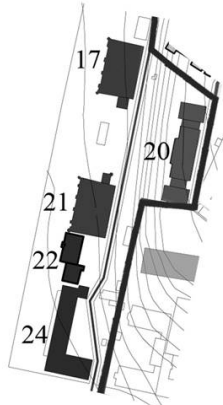

Property element # 16 (21, Khreshchatyk)

Property element # 17 (23, Khreshchatyk)

Блок 3

17. Хрещатик вул., 23. Будинок житловий (1952-1953 рр., арх. Малиновський О.М.; Власов О.В.), пам'ятка архітектури місцевого значення – наказ Міністерства культури України від 18.04.2017 № 324, охоронний № 163-Кв;
20. Хрещатик вул., 25. Будинок житловий (з кінотеатром «Дружба» (1951-1954 рр., арх. Добровольський О.В., Малиновський О.І., Петрушенко П.П.)), пам'ятка архітектури місцевого значення – рішення київського міськвиконкому від 21.01.1986 р. № 164;
21. Хрещатик вул., 27. Будинок житловий, пам'ятка архітектури місцевого значення – рішення київського міськвиконкому від 21.01.1986 р. № 165;
22. Хрещатик вул., 27а. Флігель житловий (прибутковий будинок, 1899 р., архітектор В. Ніколаєв), щойно виявлений об'єкт архітектури – наказ Управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища від 30.12.2002 № 213;
24. Хрещатик вул., 29/1. Будинок житловий (1952-1954 рр., арх. Добровольський А.В., Ладний В.Є., Приймак Б.І.), пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення – наказ Міністерства культури і туризму України від 15.04.2008 № 424/1/16-08, охоронний № 487-Кв

Property element # 20 (25, Khreshchatyk)

Property element # 21 (27, Khreshchatyk)

Property element # 24 (29, Khreshchatyk)

Рис. 5.10. Опис історико-культурної цінності (вибіркові)

Дійсно, період тоталітаризму є чи не найдраматичнішим не тільки в історії України, а й всіх країн Східної Європи. Трагедія, яку пережив радянський народ, фізичне знищення інтелектуальної еліти населення, атмосфера постійного страху та ідеологічного тиску вплинули на те, що будь-які культурні явища цього періоду, що не суперечили офіційній лінії партії і уряду, пізніше отримали негативну оцінку. Це в першу чергу стосувалося архітектури. Дослідження тоталітарної архітектури і понині навіть в європейських країнах є поодинокими, базуються часто не на мистецтвознавчих, а на політичних засадах. Так, в Італії і досі цей період лишається абсолютно недослідженим. В Римі останнім часом навіть знищені фонди колишнього інституту Азії і Африки, де були зібрані унікальні матеріали щодо мусолінієвського будівництва в Греції, Еритреї, Ефіопії. Отже, не тільки сталінська архітектура є символом тиранії, італійська архітектура періоду Муссоліні теж є в свідомості італійців символом фашизму, і її дослідження досі якщо не заборонені, то не заохочуються. Тому будь-які архітектурні наукові дослідження архітектури цього періоду є дуже актуальними [312].

Саме в цей час були збудовані величні ансамблі головних вулиць кількох європейських столиць – Мінська, Берліну, Варшави, Києва. Більшість з них зведена в стилі характерного імперського неокласицизму. Лише Хрещатик, на відміну від звичного образу тоталітарної архітектури, втілює риси народної української архітектури та українського бароко.

Він опирався на форми ландшафту, який є визначальним для історичного центру Києва, і враховував вцілілу після війни забудову, яку було дбайливо реставровано. Визначальним в архітектурно-художньому вирішенні забудови Хрещатика стала відмінна трактовка парної і непарної його сторін, що було покладено в основу його просторової композиції [312].

Оформлення архітектури безпосередньо пов'язано з продовженням національних традицій українського народного зодчества та українського бароко. Архітектура парного боку більш лаконічна, одновисотна, стримано-

палацова. В архітектурі житлових будинків, на непарній стороні, використано багатопрофільні карнизи, фронтончики, висячі колонки, лицювальна кераміка з рельєфними орнаментальними мотивами, що нагадують ритмічний ряд полтавської плахти – все це в поєднанні з оригінальною містобудівною концепцією і дозволило створити національно своєрідний архітектурний ансамбль (Рис.5.10).

Барокові мотиви в архітектурі фасадів Хрещатика стали символом ідентичності нації, і сприяли її справжньому повоєнному об'єднанню. Саме народні українські орнаменти та приховані, а разом з тим впізнавані символи українського бароко, «бойчукізму» сприяли тому, що примусово розірвана, потім примусово об'єднана нація почала відчувати в парадній архітектурі головної вулиці столиці власне рідне коріння. Це водночас відповідало і інтересам українського народу, і, за іронією долі, московської влади, тому на першому етапі ці пошуки ідентичності якщо не заохочувались, але й не заборонялись [312].

Потім, зрозумівши, що в архітектурі Хрещатика національні мотиви сильніші за радянську символіку, радянська влада почала її принижувати і висміювати. Вкорінились назви «київський торт» або «маячня п'яного кондитера» по відношенню до декору хрещатицьких фасадів; інтелігенції вбивали в думку, що пишались Хрещатиком соромно, що це хаотична, позбавлена смаку, «гламурна», «кондитерська» архітектура, який не місце в серйозній історії архітектури.

А разом з тим серед всіх ансамблів т.зв. «тоталітарної архітектури» Хрещатик є насправді єдиним, в якому згідно з давньоруськими київськими традиціями підкреслена структура ландшафту; де національна, барокова ідея превалює в декорі над радянськими символами, яких налічується на всьому Хрещатику аж дві зірочки й два серпи-молоти, і то вплетені в орнамент; і нарешті, в якому делікатно збережені і відновлені всі вцілілі будинки – на відміну від сталінських проспектів, під які повністю «розчищали» місце, як, наприклад, в Мінську. Це вдалося ще й тому, що, окрім О.Власова, якого

влучно забрали до Москви в 50-му, всі решта авторів Хрещатика – А. Добровольський, О. Малиновський, Б. Приймак та інші - були патріотами, киянами і вихованцями школи В. Кричевського, В. Заболотного і М. Дяченка.

Мозаїчні різнобарвні композиції, що прикрашають абочні склепіння і пізніше – інтер'єри станції метрополітену «Хрещатик», опираються на традиції «українського монументалізму», пов'язані з школою Михайла Бойчука, унікального явища в світовій культурі, перерваного в кінці 1930-х років. Це було проявом національного підйому і бажання відродити художню традицію, в якій монументальний живопис і декорування фасадів займали чільне місце [129].

Таким чином, синтез мистецтв, застосований при реконструкції Хрещатика, одночасно вирішував політичні завдання, і разом з тим відновлював суто національні традиції в пластичному вирішенні, кольорі та декорі.

Ця цікавість до художньої форми, до переосмислення традицій національного мистецтва була певним проявом духовного спротиву і національного підйому. І саме це складає видатну універсальну цінність пам'ятки та його цінність як головного громадського простору столиці України, як носія національної ідентичності.

5.3. Принципи та прийоми дизайну середовища в громадських просторах міста на засадах сталого розвитку

Автором проаналізовані основні цілі сталого розвитку ЮНЕСКО по відношенню до громадських просторів міст.

Діяльність ЮНЕСКО в галузі культури та сталого розвитку охоплює такі сфери: збереження та відродження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини; розвиток мистецтв, культурного плюралізму та міжкультурного діалогу; забезпечення розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості. Особливістю сфери культури є те, що основні результати

культурної діяльності виражаються, як правило, у відкладеному соціальному ефекті і проявляються у збільшенні інтелектуального потенціалу, зміні ціннісних орієнтацій і норм поведінки людини, позначаються на модернізації всього суспільства.

В 2003 році Європейська рада містобудівників видала «Нову Афінську хартію: бачення міст у 21 столітті», декларацію принципів, яка визнає внесок історичних міських просторових форм в унікальність європейської міської культури, і визнає просторове планування та містобудування життєво важливими для забезпечення сталого розвитку та відродження міст (ЄСТР, 2003). Важливість проектування нових міських територій або модернізації існуючих відповідно до традиційних європейських морфологій міст як передумови сталого розвитку також підкреслюється у звіті «Проектування міст для сталого розвитку» (2004 р.) експертної групи ЄС з питань міського середовища. У Великобританії Департамент навколишнього середовища, транспорту та регіонів (DETR) розробив нове покоління рекомендацій щодо проектування (наприклад, «Місця, Вулиці та Рух», 1999; та «Дизайн: Міський дизайн у системі планування», 2000), які наголошують на значенні традиційного містобудування та використанні традиційних елементів міської форми для досягнення кращої якості громад. В Цілі 11. Документу «Сталий розвиток міст і громад» визначено необхідність забезпечити розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості та збереження культурної і природної спадщини.[156, 243]

Очікувані наслідки щодо сталого розвитку

Соціальні	Екологічні	Економічні
<ul style="list-style-type: none"> • Збереження історико-культурної спадщини • Посилення ідентичності • Соціальна активність • Природне оточення • Розвиток суспільної сфери 	<ul style="list-style-type: none"> • Місце для прогулянок • Ландшафтна архітектура • Наявність системи озеленення та водойм • Відкриті простори 	<ul style="list-style-type: none"> • Зв'язки / доступність • Можливості для бізнесу • Транспортна доступність
<ul style="list-style-type: none"> • Чуттєвий досвід • Покращення стану фізичного/ психічного здоров'я та добробуту • Соціальна згуртованість 	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення біорізноманіття • Інтеграція природного та забудованого середовища • Сприяння сталому міському водовідведенню • Покращення якості повітря та мікроклімату 	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення ринкової вартості землі • Доступ до продуктивного землекористування • Енергоефективність
<ul style="list-style-type: none"> • Вуличне життя • Активне / природне спостереження • Різноманітність та соціальна згуртованість • Активний транзит 	<ul style="list-style-type: none"> • Вирішує проблеми мікроклімату (вітер, сонце) • сприяє TOD • Включає SUDS • Якісний (зелений) дизайн 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання продуктивності та інновацій • Зниження витрат на інфраструктуру • Покращення умов для розвитку нерухомості
<ul style="list-style-type: none"> • Доступ до послуг, робота освіти • Різноманітність та соціальна солідарність • Місце ідентичності • Вуличне життя, місце для прогулянок 	<ul style="list-style-type: none"> • Близькість та наявність системи озеленення та водойм 	<ul style="list-style-type: none"> • Посилення економічної активності • Різноманітність та багатофункційність • Підтримує малий / місцевий бізнес

У стратегіях розвитку міст архітектурно-містобудівна та природна спадщина повинні бути розглянуті як цінність сучасної епохи, а не лише як надбання минулого. Історичний спадок віддзеркалює культурний код та самобутність всієї нації, окремого регіону, міста, місцевості. Розвиток місцевих культур та територіальної пам'яті, докладання зусиль щодо підвищення культурної інфраструктури міст є стратегічним пріоритетом європейських міст. Особливо важливим це є на фоні результатів останніх десятиліть, коли здійснювалася забудова міст низької архітектурної якості, ігнорувалися особливості природних ландшафтів. Своєрідність історичних міст, які є перетином цивілізацій, зосередженням знань і культур, просторами для зустрічей та контактів, повинна зберігатися та примножуватися.

Автором узагальнено засади, методи та прийоми дизайну середовища громадських просторів на основі принципів сталого розвитку [289].

Встановлено, що в основі комплексного підходу до дизайну середовища знаходиться уявлення про просторову структуру середовища міста як

сукупності просторів, взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним. Весь процес життєдіяльності населення (функціонування процесів дозвілля, побуту і відпочинку) представляється як сума окремих взаємозалежних функціональних процесів, і кожному такому процесу відповідає визначене предметно-просторове наповнення. Така систематизація дозволяє будь-який простір життєдіяльності співставити із відповідним типом простору міста. Розмитість границь, що визначають специфіку тих або інших форм відкритого простору, робить створення міського інтер'єру особливою областю архітектурно-дизайнерської творчості, що стоїть на грані між містобудівним і об'ємним проектуванням.

Завдання дизайнерів – на основі вивчення існуючого містобудівного контексту та історико-архівних матеріалів, з урахуванням технічного та фізичного стану будинків та їх своєрідності віднайти на кожній ділянці середовища шляхи збереження, розвитку та підсилення індивідуального обличчя історичного міста з урахуванням: закономірностей побудови просторово-планувальної структури міста в цілому; середовищних характеристик кожної зони; індивідуальних та стильових характеристик цінної історичної забудови.

Облаштування пішохідних площ є основним завданням, пов'язаним з формуванням громадського простору. В більшості випадків реконструйовані для пішохідного руху простори міських центрів призначалися раніше для пропуску транспортних засобів, тому вони складаються з проїжджої частини і тротуарів. В зв'язку з цим необхідна ліквідація тротуарів і створення єдиного покриття. Вибір виду останнього має велике значення для оформлення простору як з функціональної, так і з естетичної точок зору.

Залежно від функціональних вимог до пішохідного простору його величина і розташування в міському центрі можуть бути предметом різних рішень. Невеликі і вузькі пішохідні простори (вулиці, пасажі, підземні переходи) надають всю свою площу цілком пішохідному руху. При їх облаштуванні не використовуються додаткові елементи. Великі і широкі

пішохідні простори значну частину своєї території надають для розміщення різних додаткових елементів з урахуванням статичного або динамічного перебування пішоходів у цьому просторі, для створення комфортних умов пішохідного руху. Така ж роль водних площ (фонтанів, басейнів та ін.) і скульптурних прикрас.

Відомий європейський фахівець з проектування і реставрації площ архітектор Борис Подрекка каже, що дуже важливо «почути» простір – зрозуміти, що в ньому вже закладено і що в нього можна привнести. Те, що в простір закладено, можна побачити, коли простір презентує себе в момент знайомства з людиною.

Виявлення та вдосконалення презентаційних якостей архітектурно-символічних просторів міста можливо завдяки методиці виявлення презентаційного потенціалу та модифікації презентаційних якостей символічних просторів міста.

Інноваційний дизайн міського простору на місцевому або / та міжнародному рівні – чи то авангардні схеми міського дизайну, чи нові архітектурні форми будівель у місті – за визначенням дасть формальні схеми, що суперечать морфологічним моделям, що характеризують ландшафт міста (наприклад, домінуючі архітектурні елементи, знаки та стилі, геометрія вуличної системи, система міських кварталів, система просторів, горизонт тощо), або / та просторові конфігурації, які зміщують існуючу структуру міського простору (наприклад, зміщення центру міста або зміна просторових моделей, породжених існуючою вуличною системою, міською блоковою системою, системою відкритих просторів).

Вищезазначені умови часто виконуються піонерськими дизайнерськими проектами, що знаменують епоху переходу від однієї міжнародно заснованої школи мислення в галузі дизайну до іншої [289].

Однак, оскільки проміжок часу між такими проходженнями (змінами домінуючої парадигми в дизайні) може становити два, три або більше десятиліть, інтерес повинен зосередитись на тих проектних схемах, які можуть

відповідати вищезазначеним умовам, але всередині тієї ж парадигми проектування.

Грем (1998) припускає, що різноманітність та мультикультуралізм у сучасній Європі призводять до зростаючої фрагментації ідентичності та лояльності. Якщо інтеграція Європи може вимагати іконографії ідентичності, це доповнює, а не замінює національну, регіональну та місцеву ідентичності. Це охопило б і підкреслило поняття мультикультуралізму та комплексу; він би накладався, а не перетинав місцеві шари ідентичності, намагаючись бути, не ексклюзивним, а включеним у життя всіх людей континенту, щоб підтвердити і законну політичну та економічну інтеграцію. Здається, що ці умови можуть бути виконані за допомогою інноваційних схем дизайну: вони здатні додати нові рівні значення міському простору, одночасно розширюючи існуючі місцеві ідентичності місця; вони можуть відображати у просторі мультикультуралізм, поєднуючи місцеві неоднорідності. *European cities and place-identity*

Заохочення інноваційних схем дизайну доповнювати та тісно співіснувати з місцевою побудованою спадщиною, як визначні пам'ятки та генератори ідентичності місць, посилює б перспективи розвитку європейських міст, як припускають Массі (1999) та Якобс (1996), 'через історію', а також 'фокус ширшої географії' - одночасно виражаючи специфіку місця та зв'язки із світом за його межами. Таким чином, з точки зору морфології міського простору, культури та ідентичності місця, це полегшить процес інтеграції європейських міст до нової (глобальної) міської системи Європи. З точки зору місцевих суспільств, інноваційні дизайнерські схеми, створюючи нові міські образи та нові типи публічного простору, одночасно пропонуючи просторове членство всім особам та культурам суспільства, можуть також породити нові форми "міщевості" [12, 289].

Вид 2

Рис. 11. Лавка з квітником.
Розробка студ. НАУ Н. Пилипенко

Рис. 12. Крісло-каталка. Розробка студ. НАУ А. Фабіянської

Рис. 13. Вуличні лавки. Розробка студ. НАУ А. Климчук

Рис. 14. Лавка. Розробка студ. НАУ М. Шеліган

Рис. 15. Розробка студ. НАУ Ю. Федорової

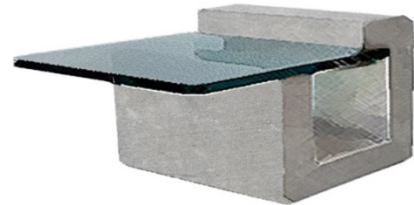

Рис. 16. Розробка студ. НАУ Г. Пишної

Рис. 9 Декоративна ємність для квітів з укріпленого ґрунту

Рис. 6 Вазони для квітів з укріпленого ґрунту

Рис. 7 Вазони для квітів з укріпленого ґрунту

Рис. 8 Опори під лавку з укріпленого ґрунту

Рис. 17. Велопарковка. Розробка студ. НАУ Н. Пилипенко

Рис. 18. Інформаційний стенд. Розробка студ. НАУ Н. Пилипенко

Рис. 5.11. Дизайн громадських просторів на засадах сталого розвитку
Розробки вуличних меблів з ущільненого ґрунту

Висновки до розділу 5

1. Встановлено, що ландшафтний підхід є важливим інструментом формоутворення відкритого простору. Його необхідність підкреслюється також в документах Ради Європи та ЮНЕСКО, що стосуються принципів просторового розвитку міст та закладають у територіальний вимір необхідність врахування прав людини та демократії. В цих документах відкритий простір визнається важливою частиною міської культурної спадщини, відзначається його освітнє, екологічне та соціальне значення. ЮНЕСКО рекомендує використовувати ландшафтний підхід для виявлення та збереження історичних районів, їх просторової організації та зв'язків. Отже, відкриті громадські простори, як і їх смислове наповнення, просторова організація і структура, розглядаються нині як об'єкт культурної спадщини.

2. Встановлено, що в Україні її культурно-історична пам'ять невідривно пов'язана з нерухомою спадщиною та просторами міст, що несуть в собі етнічні коди нації, втілюють її ідентичність, ідеали та здобутки. Вся новітня історія України свідчить, що періоди окупації, тоталітаризму та насильницьких змін нашої історії пов'язані в першу чергу із руйнуванням та фальсифікацією історичної пам'яті народу, знесенням аутентичних об'єктів культурної спадщини та громадських просторів, що призводить до асиміляції, моральної деградації, аж до повного знищення нації. Отже, на сучасному етапі, як ніколи, збереження існуючих просторів міст в Україні є пріоритетом політики та ідеології держави.

3. Визначено, що специфіка правової системи України встановлює пріоритет міжнародних договорів, ратифікованих Україною, перед внутрішніми нормами права, а отже, міжнародні договори, спрямовані на збереження і відновлення громадських просторів, мають пріоритетне значення в нашій державі. Разом з тим в Україні на сьогоднішній день не існує

державної політики щодо збереження і формування мережі громадських просторів як частини його цілісної культурної спадщини та запоруки сталого розвитку міста.

4. Визначено, що для дослідження та збереження пам'яток містобудування як цілісного системного утворення доцільно використовувати стратегію ландшафтного підходу. Так, на сьогодні в Києві виявлено 7 пам'яток містобудування, проте предмет охорони жодного з них не визначено. Для вулиці Хрещатик визначено необхідність охорони лише окремих його складових – пам'яток архітектури, разом з тим встановлено, що для Хрещатика найважливішими є якраз просторові компоненти – розкриття простору через арки і проходи в бік сусідніх пагорбів, візуальні зв'язки домінант вулиці з Верхнім містом, різне вирішення парної і непарної сторони і т.ін. На основі ландшафтного підходу запропоновано стратегію збереження громадського простору вул. Хрещатик; визначено, що пам'ятка містобудування місцевого значення «Вулиця Хрещатик в Києві» є видатним цілісним ансамблем, що пропонується до включення в Світову спадщину ЮНЕСКО в складі транскордонної номінації. Запропоновано критерії, що відрізняють цей ансамбль від інших об'єктів номінації та його атрибути Видатної універсальної цінності з точки зору гармонійного поєднання архітектури з ландшафтом та втілення символів національної ідентичності в його просторі.

5. Сформульовано основні наукові принципи регенерації та збереження громадських просторів: принцип «збереження ступеня інтегрованості»; принцип забезпечення «візуального сприйняття» середовища громадського простору; принцип «спадкоємного розвитку»; принцип неперервної конфігурації; принцип дотримання «блакитної лінії» обмежувальних площин; принципи «збереження автентичності» просторово-планувальної структури. Розглянуто принципи дизайну середовища в громадських просторах міста на засадах сталого розвитку.

6. Впровадження цих стратегій розкриває можливості для подальшого сталого розвитку історичних міст на основі пріоритету історико-культурної спадщини, збереження та підсилення національної ідентичності та розвитку соціальних програм для покращення життя населення.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора [12, 82, 120, 129, 240, 289, 311, 312, 314].

7.

ВИСНОВКИ

1. Громадський простір, його формоутворення та процеси функціональної діяльності вперше розглянуто як окремий цілісний об'єкт містобудівного дослідження та проектування. Визначено зміст поняття «міський громадський простір» в двох аспектах – функціональному та морфологічному, що мають різні форми просторової організації.

2. Розглянуто процеси формоутворення громадських просторів у процесі історичного розвитку міст та запропоновано типологію просторів на основі універсальних еволюційних тенденцій. Обґрунтовано містоформуючу роль громадських просторів в утворенні та розвитку традиційної просторово-планувальної структури міст та проблему зміни просторової парадигми на сучасному етапі; розроблено описові моделі просторово-планувальної структури міста та формоутворення громадських просторів на загальному та локальному рівні.

3. Вперше розроблено методи просторового аналізу для визначення композиційної структури та співвідношення транзитних та стаціонарних просторів на основі вдосконалення теорії «фігури-фону» та «просторового синтаксису» – для аналізу конфігурації громадських просторів. Виявлено залежності поведінкових характеристик відвідувачів від конфігуративних характеристик простору; обґрунтовано та визначено вплив ступеню інтегрованості громадського простору на соціальну активність та функцію.

4. Запропоновано дві принципові конфігураційні моделі зовнішнього та інтер'єрного громадських просторів: центричну із розподільчим інтегрованим ядром та лінійно-осьову. Встановлено, що напрями людської активності в просторі певною мірою визначаються його характеристиками. Перша модель, з наявністю центрального ядра, передбачає демократичну модель поведінки, спілкування і зустрічі. Друга, лінійно-осьова, не передбачає спілкування і взаємодії. Вона направляє, детермінує і контролює поведінку людей.

5. В просторовому плануванні сучасного музею чи культурно-освітньої установи виявлено такі моделі: дидактичну, на основі послідовних зв'язків, та демократичну, з інтеграційним ядром, що втілюються в двох ключових сценаріях: «організована прогулянка» та «зустріч відвідувачів». Перша реалізується шляхом організації просторів у видимі послідовності, щоб передати знання, а друга проявляється у створенні місць збору для зустрічей відвідувачів.

6. Подальшого розвитку набув морфологічний та синтаксичний підходи до типології об'єктів містобудування на основі конфігураційних характеристик та теорії «фігура-фон», що дозволяє розробляти загальні прийоми та принципи їхньої містобудівної організації.

7. На основі розроблених методів проведено аналіз просторово-планувальних систем великих міст та їх головних площ. Виявлено, що прилеглі громадські простори можуть бути поєднані безпосередньо з відкритим простором площі, утворюючи інтегральну єдність, або утворювати систему підпросторів, кожен з яких поєднаний з групою інших просторів. Визначено необхідність посилення цієї тенденції.

8. Сформульовано основні соціальні критерії та соціальні ознаки «успішного» громадського простору, запропоновано сучасні стратегії регенерації, формоутворення та дизайну громадських просторів. Встановлено, що основними характеристиками успішності громадського простору є: *доступність та розміщення в структурі центру* (має бути базовим елементом); *використання та види діяльності; зручність (комфорт) та атрактивність; соціальна функція; образ*. Аналіз 10 відомих площ світу за цими ознаками показав, що для всіх характерні доступність (наявність пішохідної зони; громадського транспорту, розміщення в центрі); переважання культурно-обслуговуючих функцій (спілкування, відпочинок, торгівля, харчування, культура, релігія, туризм); комфорт (чистота; безпечність; інклюзивність; наявність місць для сидіння; зелені); соціальна сприятливість та різноманітність (інтерактивне вуличне життя вдень і вночі);

місце зустрічі; вистави; доступність для дітей); яскраво виражена ідентичність (головна площа, гордість країни).

9. Порівняльний просторовий аналіз *центральної площі м. Києва* виявив, що за *категорією транспортної доступності* вони є зручними, проте пішохідно непристосованими; за *використанням* – мають переважно адміністративні, політичні функції; обмежено – культурні функції; іноді тут проводяться урочистості, святкування, концерти; за *категорією комфортності* – всі площі незручні за санітарними умовами, відсутні місця для сидіння, відпочинку; фонтани, зелень; переважно – це транспортні розв'язки; за *категорією соціальної функції* – місце зустрічі; комерційний простір; не вистачає ознак ідентичності.

10. До носіїв інформації та ідентичності громадського простору віднесені: ступінь замкненості простору, характер обмежувальних площин, характер «блакитної лінії», ярусність сприйняття, розкриття видів на природне оточення, історичні домінанти в полі зору, монументи, скульптури та пам'ятники, ритм та масштаб членувань. Визначено, що знищення або радикальна зміна цих характеристик приводить до спотворення історичного середовища міста в цілому та втрати його ідентичності.

11. Проведено експериментальну апробацію моделі функціонально-планувальної організації та формоутворення громадських просторів на прикладі загальноміського центру м. Києва. Визначено, що пам'ятка містобудування місцевого значення «Вулиця Хрещатик в Києві» є видатним цілісним ансамблем, що пропонується до включення в Світову спадщину ЮНЕСКО в складі транскордонної номінації. Запропоновано критерії, що відрізняють цей ансамбль від інших об'єктів номінації та його атрибути Видатної універсальної цінності з точки зору гармонійного поєднання архітектури з ландшафтом та втілення символів національної ідентичності в його просторі.

12. Враховуючи значення громадського простору як носія ідентичності та соціальної функції, визначено необхідність розгляду його як частини

історико-культурної спадщини та культурного ландшафту міста в цілому, та використання ландшафтного підходу до розробки стратегій та принципів його збереження. Визначено принципи збереження міських громадських просторів як частини культурного ландшафту міста на основі принципів сталого розвитку. Систематизовано та узагальнено принципи формування, регенерації та відновлення громадських просторів міста в руслі стратегії сталого розвитку міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абизов В. А. Методологічні основи розвитку архітектурно-будівельних систем (в умовах реформування житлової та містобудівельної політики України: дис. ... д. арх. Київ, 2001. 353 с.
2. Акуленко В. Правова охорона пам'яток історії та культури в УРСР. Київ: Знання, 1984. 47 с.
3. Александер К., Исикава С., Сильверстайн М. Язык шаблонов. Города . Здания. Строительство. Москва, 2014. 1096 с.
4. Алферова Г.В. Русские города XVI-XVII веков. Москва, 1989. 216 с.
5. Андрес Г.О. Охорона культурної спадщини України в контексті Європейської інтеграції. Проблеми і шляхи їх вирішення. Сугдейский сборник: збірник наукових праць. 2008. Вып. III. С. 524–533.
6. Аскарлов Ш.Д. Регион – пространство – город. Москва: Стройиздат, 1988. 200 С.
7. Аристотель. Метафизика: Соч.: в 4-х т. Т.1. Москва: Мысль, 1976.
8. Р.Арнхейм «Динамика архитектурных форм», Стройиздат, М., 1984
9. Бабуров, А.В., О морфологии городского пространства. Отечественный опыт. Архитектура и градостроительство, 2–3. Москва: ВНИИТАГ, 1991. с. 44–46.
10. Бабуров А. Пространство в архитектурном ансамбле Часть 1. Архитектурный ансамбль как форма реализации синтеза: Сб. научн. трудов. Под ред. И. А. Азизян, Л. И. Кирилловой. Москва: ВНИИТАГ, 1990, с. 12-35
11. Бархин М.Г. Город. Структура и композиция. Москва: Наука, 1986. 263 с.
12. Башкатова А.Г., Олійник О.П. Проблеми організації безбарерного простору в об'єктах історико-культурної спадщини та шляхи їх вирішення. Архітектура історичного Києва: історія – теорія – практика. VI Міжнародна науково-практична конференція, 20 листопада 2020, КНУБА. Київ, 2020. с.26-27.

13. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства / пер. с фр. Москва: РОССПЭН, 2004. 376 с
14. Бевз М. В. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст: автореф. дис. ... д. арх. Харків, 2004. 32 с.
15. Бевз М. Історичне місто як об'єкт збереження і регенерації. Проблеми теорії і історії архітектури України: збірник наукових праць. Одеса: Астропринт, 2007. Вип. 7. С. 105-119.
16. Бевз М., Завдання збереження та регенерації цінних архітектурно-містобудівних комплексів історичних міст. Проблеми розвитку міського середовища, Вип. 5-6. Київ, 2011. с. 15-23.
17. Блаженный Августин. О Граде Божиим. Москва: Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1994, в 4-х т. // Репринт: Киев, 1905-1910.
18. Бондаренко И. А. Художественная природа древнерусского ансамбля. Архитектура СССР. № 8. 1983. С. 53-60.
19. Бунин А. В. и Саваренская Т. Ф. История градостроительного искусства: в 2-х т. Градостроительство рабовладельческого строя и феодализма. Т.1. 2-е изд. Москва: Стройиздат, 1979. 496 с.
20. Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. Градостроительство XX века в странах капиталистического мира. Т.2. Москва: Стройиздат, 1979. 415 с.
21. Бунин А. В., Саваренская Т. Ф. Городские улицы Режим доступа: <http://townevolution.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st013.shtml> (дата звернення 11.03.2021)
22. Вадимов В.М. Город и река (планировочные аспекты). Полтава: Археологія, 2000. с. 210.
23. Вечерський В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. Київ, 2003. 560 с.

24. Вечерський В.В. Історико-містобудівні дослідження Києва. Київ: Фенікс, 2011. 312 с.
25. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення 11.03.2021)
26. Водзинський Є.Є. Методика аналізу видового розкриття пам'яток архітектури. Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Київ: Фенікс, 2013. Вип. 8. С. 328-340.
27. Водзинський Є. Принципи та методи охорони видового розкриття пам'яток архітектури в краєвиді історичних міст (1970-ті –1990-ті рр.): автореф. дис. ... к. арх. Київ, 2011. 20 с.
28. Возняк Т. Феномен міста. Морфологія міського простору. Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/jilibrary/Vozniak/misto/morfologija_misk_prostoru.htm (дата звернення 11.03.2021)
29. Всесвітня спадщина та сучасна архітектура – управління історичним міським ландшафтом. Віденський меморандум. Режим доступу: <http://www.centre7.org.ua/?q=dokumenty/junesko-88> (дата звернення 26.01.2021)
30. Габричевский А.Г. Теория и история архитектуры. Избранные сочинения. Под ред. А.А. Пучкова. Киев: Самватас, 1993. 256 с.
31. Габричевский А.Г. Морфология искусства. Москва: Аграф, 2002. 864 с.
32. Габрель М. М. Просторова організація містобудівних систем. Київ, 2004. 400 с.
33. Габрель, М. М. «Розріджені» фрагменти простору Львова : історія, стан та перспективи використання, Містобудування та територіальне планування, 59, 2017. с. 50–64.
34. Габрель М.М. Системоутворюючі фактори та структурна модель регіонального простору. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. збірник. Київ: КНУБА, 2001. Вип. 10. С. 14–24.

35. Гаврилюк І.В., Олійник О.П. Принципи та прийоми організації міських площ західноєвропейських міст (на прикладі Нідерландів). Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2011. Вип. 27. С. 5-14. ISSN 2077-3455.
36. Гейл Я. Жизнь среди зданий. Москва: Концерн «КРОСТ», 2012. 200 с.
37. Гел Й. Міста для людей. Київ: Основи, 2018. 280 с.
38. Гете, И.В. Избранные философские произведения / ред. Г.А. Курсанов, А.В. Гулыга. М.: Наука, 1964. 520 с.
39. Гидион З. Пространство, время, архитектура: Сокр. пер. с нем. М.В. Леоне, И.Л. Черня. 3-е изд. Москва: Стройиздат, 1984. 455с.
40. Гінзбург, М. Д., Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія, 2012. Вип. 2. С. 9-17.
41. Глазычев В. Л. Город как социокультурное явление исторического процесса. Москва: Наука, 1995. 351 с.
42. Глазычев В. Л. Урбанистика. Часть 1. Москва: Европа, 2008. 220 с.
43. Григорян А.Г. Ландшафт современного города. Москва: Стройиздат, 1986. 136 с.
44. Гуревич А. Я. Средневековый мир: Культура безмолствующего большинства. Москва: Искусство, 1990. 396 с.
45. Гутнов А. Э. Эволюция градостроительства. Москва: Стройиздат, 1984. 256 с.
46. ДБН Б.2.2-3-2008. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження історико-архітектурних опорних планів, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичних ареалів населених місць України. Київ: Мінрегіонбуд, 2008. 12 с.
47. Джекобс Дж. Смерть и жизнь больших американских городов. Москва: Новое издательство, 2011. 460 с.
48. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма. Перевод с англ. А.В. Рябушина и М.В. Уваровой. Москва: Стройиздат, 1985. 136 с.

49. Дёмин Н. М. Управление развитием градостроительных систем. Київ: Будівельник, 1991. 184 с.
50. Демин Н.М., Лаврик Г.И. Экологические аспекты регионального планирования. Города и экология. Москва: Наука, 1987. Т.1. С. 113-117.
51. Дзеви, Б. Из книги «Уметь видеть архитектуру». Мастера архитектуры об архитектуре: под общ. ред. А. В. Иконникова, И. Л. Маца, Г. М. Орлова. Москва, 1972. С. 466 – 488.
52. Диба Ю. Р. Закономірності формування архітектури Русі (за джерельною базою X–XIV ст.): автореф. дис. ... д. арх. Львів, 2014. 48 с.
53. Древаль І. В. Методологічні основи містобудівного розвитку залізничних вокзальних комплексів.: автореф. дис. ... д. арх. Полтава:Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, 2013. 32 с.
54. Древаль І.В. До питання вдосконалення ландшафтно-екологічного каркаса м. Харкова. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток міст (містобудівний аспект)», (23-24 листопада, 2017, м. Харків). Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. С. 96-97.
55. Дьомін М.М. Першочергові заходи для виявлення та охорони нерухомих пам'яток культурної спадщини. Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 2003. № 1. С. 65–70.
56. Ефимов А.В. Дизайн архитектурной среды. Москва: Архитектура-С, 2004. 503 с.
57. Європейська ландшафтна конвенція. Ратифіковано ЗУ N 2831-IV від 07.09.2005. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 51. Ст. 547. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154 (дата звернення 12.09.2020).
58. Європейська Хартія міст II (Маніфест нової урбаністики) Прийнята Конгресом місцевої та регіональної влади в ході 15-ї Пленарної сесії 29.05. 2008 в Стразбурзі. Режим доступу: <http://www.slg-coe.org.ua/wp->

content/uploads/2015/05/Principle-9.-European-chart.pdf (дата звернення 12.02.2021).

59. Закон України «Про архітектурну діяльність». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 31.

60. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 32.

61. Закон України «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 25 грудня 1999 року № 43-3855/4. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999.

62. Закон України «Про ландшафти» від 22.02.2012 № 5198. Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/vr_uhvalila_zakon_pro_landshafti" (дата звернення 12.09.2020).

63. Закон України «Про міжнародні договори України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 50. С.540.

64. Закон України «Про основи містобудування» від 10.06.2017 № 2780-12. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2780-12> (дата звернення: 15.10.2020).

65. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст. 333. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1805-14/page> (дата звернення 06.02.2021)

66. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41. С.546

67. Закон України «Про планування і забудову територій». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 31, С.250.

68. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 12.10.2018 № 3038-VI. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення: 15.02.2021).

69. Закревский Н. Описание Киева: в 2 т. Москва: Типогр. В. Грачева и К, 1868. Т 1. 455 с.; Т 2. 950 с.

70. Зитте К., Художественные основы градостроительства. Москва: Стройиздат, 1993. 256 с.

71. Івашко Ю. Філософське значення і передумови виникнення наукової реставрації пам'яток архітектури і мистецтва. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ, 2006. Вип. 16. С. 15-22.

72. Иконников А.В. Архитектура города. Эстетические проблемы композиции. Москва: Стройиздат, 1976. 215с.

73. Иконников А.В. Функция, форма, образ в архитектуре. Москва: Строй-издат, 1986. 288с.

74. Иода И.А. Основы градостроительства: Теория и методология. Минск: Вышэйш.шк., 1983. 200 с.

75. Ідак Ю.В. Основи теорії морфології міста: дис. ... д. арх. Київ, 2020 . 473 с.

76. Історія української архітектури / Асеев Ю.С., Вечерський В.В., Годованок О.М. та ін., за ред. В.І.Тимофійенка. Київ: Техніка, 2003. 472 с.

77. Історико - архітектурний опорний план м. Києва (коригування). Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. Пояснювальна записка. (НДПД). URL: file:/// C:/Users/ELeNa/Downloads/IAOP_Poyasnyvalna_zapiska.pdf. (дата звернення 16.02.2021)

78. Кириллова Л.И. Масштабность в архитектуре. Москва: Государственное издательство литературы по строительству, архитектуре и строительным материалам, 1961.189 с.

79. Ключниченко Є.Є. Містобудівні основи формування житлового середовища: Дис...д-ра техн. наук, КДТБА. 1998.

80. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Конвенцію ратифіковано Указом Президії Верховної Ради N 6673 -XI (6673-11) від 04.10.88. URL:http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_089_5

(дата звернення 06.02.2021)

81. Конституція України із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року N 2952-VI, від 19 вересня 2013 року N 586-VII, від 21 лютого 2014 року N 742-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30. С. 141

82. Концепція національної політики щодо культурної спадщини в Україні. Проект. Під ред. О.П.Олійник. Київ: Архітектура і престиж, 2014. 134 с.

83. Коротун І.В. Теорія і практика гармонізації забудови. Перспективні напрями проектування житлових та громадських будівель. Київ: КиївЗНДІЕП, 2004.

84. Коротун И.В. Архитектурно – планировочные принципы организации пространства. Наследие и современная практика. Наука, образование и экспериментальное проектирование. Труды МАРХИ. Материалы научно-практической конференции. Москва: МАРХИ, 2013. С. 358 -364

85. Косицкий, Я. В. Архитектурно-планировочные принципы проектирование городов (Урбанистика). Москва: Архитектура-С., 2005. 684 с.

86. Кравцов С. Принципи регулярного містобудування Західного регіону України XIV-XVII ст. Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація» . Львів, 2007. Ч. 17. С. 112-184.

87. Кравцов С. Р. Принципы регулярного градостроительства Галиции XIV-XVII веков. Автореф. ... дисс.канд. архитектуры. Москва, 1993. 20 с.

88. Краківська хартія, Краків - Вавель, 26 жовтня 2000 р. Режим доступу: [http:// www.centre7.org.ua/?q=dokumenty/junesko-90](http://www.centre7.org.ua/?q=dokumenty/junesko-90). (дата звернення 26.01.2021)

89. Криворучко Ю. И. Архитектурно-планировочная структура и восприятие города: дис. ... к. арх. Москва, 1988. 295 с.

90. Криворучко Ю., Криворучко О., Петришин Г. Культурно-освітньо-мистецькі кластери у містобудівній тканині та середовищі міста. Досвід та перспективи розвитку міст України. Культурологічні аспекти містобудування: збірник наукових праць. Вип. 24. К.: ДП УДНДІПМ «ДІПРОМІСТО» ім. Ю.М.Білоконя, 2013. С. 33-46.

91. Ксіанська декларація про збереження оточення об'єктів історико-культурної спадщини, визначних місць та територій, 2005 р.

92. Лаврик Г.И., Тимохин В.А. Проблемы моделирования и совершенствования нормативной базы при проектировании сложных градостроительных систем. Вопросы экономики и применения математических методов и ЭВМ в градостроительстве и районной планировке: Сб. научн. трудов. Киев: КиевНИИП градостроительства, 1983. с. 11-20.

93. Лапшина Е.Г. Анализ пространственных концепций в архитектуре XX века. Архитектон: Известия вузов. № 45. Екатеринбург, 2014. С.18-24

94. Лещенко Н. А. Створення привабливих міських просторів в процесі реконструкції архітектурного середовища історичного малого міста. Містобудування та територіальне планування: наук. – техн. збірник. Київ, 2017. Вип. 65. С. 304 –309.

95. Лінда С. М. Історизм у розвитку архітектури: автореф. дис. ... д. арх. Львів, 2013. 34 с.

96. Линч К. Образ города: Пер. с англ. В.Л. Глазычева. Москва: Стройиздат, 1982. 327 с.

97. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве. Москва: Стройиздат, 1986. 264 с.

98. Мазур К.В., Олійник О.П. Прийоми забудови міських площ. Троїцька площа. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2010. Вип.25. С. 210-215. ISSN 2077-3455.

99. Мардер А.П. Понятійно-теоретичні основи естетики архітектури. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра архітектури. Київ: КНУБА,

1996. 41с.

100. Мейтленд Б. Пешеходные торгово-общественные пространства: Пер. с англ. А.Р. Анисимова; под ред. И.Р. Федосеевой. Москва: Стройиздат, 1989. 159с.

101. Мень А. Сын Человеческий. История религии. Москва, 1992. Т.7. С. 24.

102. Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини, Краків, 2000 р.

103. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) ООН; Хартія, Міжнародний документ від 31.05.1964. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_757 (дата звернення 06.09.2020)

104. Міжнародна хартія з охорони традиційної архітектурної спадщини (Стокгольмська хартія. 1998, ЮНЕСКО. Режим доступу: <http://www.centre7.org.ua/?q=book/export/html/87> (дата звернення 26.01.2021)

105. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини. Збірник міжнародних нормативних документів. ISBN 978-966-651-704-6. Автор вступної статті Яковина М.М.–К. Фенікс, 2008. -176 с.

106. Мироненко В. П. Методологічні основи оптимізації архітектурного середовища: автореф. дис. ... д. арх. Харків, 1999. 36 с.

107. Михайлишин О.Л. Розвиток архітектури міжвоєнної Волині в умовах соціокультурних трансформацій ХХ століття: автореф. дис. ... д. арх. Львів, 2014. 34 с.

108. Могитич И. Р. Архитектура Галицкой и Волынской земель XII-XIV вв. в свете новых открытий. Архитектурное наследство: традиции и творческие методы в зодчестве народов СССР. Отв.ред. О.Х. Халпахчян. Вип. 37. Москва, 1990. С. 212-213

109. Мокеев Г. Я. «Якоже Горний Ерусалим: О содержании композиции русского города. Рукопись в архиве автора. Л. 11.

110. Молдавская А.А. Перспективы развития научных исследований по морфологии. Фундаментальные исследования. 2004. – №1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://archi.ru/russia/40448/novaya-morfologiya-arhitektury-zachem-geny-zdaniyam> (дата звернення 06.02.2021)

111. Мюллер-Менкенс Г. Новая жизнь старых зданий. Непрерывность развития архитектуры. Москва: Стройиздат, 1981. 248 с.

112. Нарський документ про автентичність. Міжнародні засади охорони нерухокої культурної спадщини. Київ: Фенікс, 2008. С. 139–141

113. Невзоров А.Ю. Московские площади конца XX - начала XXI веков: взаимосвязь функций и пространства: Дис. ... канд. архит.: 18.00.01. Москва, 2007. 16 с.

114. Нойферт Э. Строительное проектирование. Справочное пособие для архитекторов, инженеров и техников – строителей в двух книгах: Пер. с нем. В.Г.Калиша, З.И. Эстрова, Н.Н.Данилова. В 2-х томах. Москва: Издательство литературы по строительству, 1965.

115. Олейник Е. П. Иерусалим в архитектуре и градостроительстве Украины. Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб.наук. праць Держ. наук.-досл. ін-ту теорії та іст. арх-ри і містобудув. Київ: НДІПІАМ, «Архітектура і престиж», 1998. Вип. другий. С. 83-93.

116. Олейник Е. П. Пространственно-планировочная организация исторического ядра в структуре центра большого города (на примере городов западных областей УССР): автореф. дис. ... к. арх. Київ, 1989. 18 с.

117. Олейник Е. Состояние культурного наследия в странах Восточной Европы и бывшего СССР. E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 4, 2014. <http://rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=4&AID=31>

118. Олейник Е. Эволюция архитектуры Киева в постсоветский период . E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded

project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 5, 2014.
<http://rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=5&AID=37&I2>

119. Олійник О.П. Архітектура та містобудування Волині 1920–1940-х. Стилi, взаємовпливи, персоналiї. Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. праць з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології. Київ: Фенікс, 2013. Вип.9. С. 131-144. ISSN 1992-5557

120. Олійник О.П. Відкритий міський простір як об'єкт культурної спадщини: методи виявлення та збереження. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ: КНУБА, 2020. Вип.58. С. 178-191. ISSN 2077-3455.

121. Олійник О.П. Діагностика формоутворення міських просторів як передумова регенерації історичного міста. Проблеми регенерації історичної забудови заповідних територій населених пунктів України: Матеріали науково-практичної конференції 8-10.06.1994 р., Кам'янець-Подільський, 1994. С. 77-78.

122. Олійник О.П. Конкурс на проект центра Києва. Теорія та історія архітектури: збірник наук. праць. Київ: НДІТІАМ, 1995. С.267-268.

123. Олійник О.П. Конотативна семантика міського простору. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. Київ: КНУБА, 2020. Вип.75. С.286-296. ISSN 2076-815X

124. Олійник О.П. Методика визначення «блакитних ліній» забудови в буферній зоні ансамблю споруд Софійського собору в Києві. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. Київ: КНУБА, 2011. Вип.40. Ч.2. С. 100-107. ISSN 2076-815X.

125. Олійник О.П. Методика впровадження основ збереження культурної спадщини в процесі підготовки студентів-дизайнерів НАУ. Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: Тези доповідей III Міжнародного науково-практичного конгресу. Київ, 14-16 березня 2018 р. С. 233

126. Олійник О.П. Методика просторового аналізу в дизайні міського середовища. Технічна естетика та дизайн: Міжвідомчий наук.-техн.зб. Київ, КНУБА, 2012. Вип.11. С. 136-142.

127. Олійник О.П. Методичні засади регенерації території охоронної зони ансамблю споруд Софії Київської. Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст: Зб. наук. праць. Полтава, 2015. С. 556-562.

128. Олійник О.П. Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом. Архітектурна спадщина України: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування: збірник наук. праць. Т.1. Київ: Мінбудархітектури, НДІПІАМ, 1994. С. 57-74.

129. Олійник О.П. Обґрунтування всесвітньої універсальної цінності архітектури вул. Хрещатик для включення в світову спадщину ЮНЕСКО. III Міжнар. наук.-практ. конгрес «Міське середовище XXI сторіччя. Архітектура . Будівництво. Дизайн»: Тези доп. Київ, 14-16 березня 2018 р. С. 23-28.

130. Олійник О.П. Основи просторового аналізу міського середовища. Міське середовище – XXI сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: I міжнар. наук.-практ. конгрес, 10-14 лютого 2014 р.: тези доп. Київ, 2014. С. 326-327.

131. Олійник О.П. Пропозиції по регенерації території охоронної зони ансамблю споруд Софії Київської. АВІА-2007: Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції. Київ, 2007. Т.ІІІ. С. 43.6-43.9

132. Олійник О.П. Просторовий аналіз як універсальний засіб організації простору – від міста до інтер'єрів. Теорія і практика дизайну.V Міжнародна науково-практична конференція: Тези доповідей. 2019. С. 111-113.

133. Олійник О.П. Просторовий синтаксис як інструмент дослідження структури та конфігурації громадського простору. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. Київ: КНУБА, 2020. Вип.76. С.

134. Олійник О.П. Формоутворення просторової структури малих міст України під впливом національно-релігійних чинників. Досвід та перспективи розвитку міст України. Проблеми малих міст України: зб. наук. праць. Київ: КНУБА, Діпромiсто, 2008. Вип. 15. С.150-155.
135. Олійник О.П., Гнатюк Л.Р. Сакральний простір міста. В кн.: Праці наукової конференції «Любартівські читання». Науково-інформаційний збірник «Старий Луцьк». Луцьк, 2010. Вип. VI. С. 322–334.
136. Олійник О.П., Завгородня Г.Ю. Особливості дизайну інтер'єрів аеропортів міст України – учасників Євро-2012. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-техн. збірник. Київ, 2010. Вип.23. С. 313-318. ISSN 2077-3455.
137. Олійник О.П., Ус В.Ф., Кручініна Д.Б. Просторовий аналіз інтер'єрів стилю ар-нуво на прикладі прибуткових будинків Києва. Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: Тези доповідей ІІІ Міжн. науково-практичного конгресу. Київ, 14-16 березня 2018 р. С.20.
138. Олійник О.П., Штика Д. Сучасний стан дизайну інтер'єрів та відкритих просторів музейних комплексів. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство: зб.наук.пр. Харків: ХДАДМ, 2013. Вип.1. С. 43-48.
139. Осиченко Г.О. Концепція парадигми естетики містобудування. Містобудування та територіальне планування. Науково-технічний збірник. Київ: КНУБА, 2014. Вип. 51. С. 413-422.
140. Осиченко Г. О., Загальні принципи реконструкції композиційних структур історичних міст (на прикладі міст Центральної України). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура, 585. Львів, 2007. с. 100–108.
141. Осиченко Г. О. Методологічні основи формування естетики міського середовища: автореф. дис. ... д. арх. Київ, 2015. 32 с.

142. Осиченко Г. О. Синтаксичні підходи до оцінки естетичних якостей містобудівних об'єктів. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Вип. 27. 2011. С.183-189.

143. Палеха Ю. М. Планувальний каркас України як основа забезпечення її сталого просторового розвитку. Досвід та перспективи розвитку міст України. Регіональні дослідження у містобудуванні. Вип.29. Київ, 2015. с. 48–56.

144. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4 т. Госстрой УССР. Укрпроектреставрация. КиевНИИТИ. Киев, 1985. Т.3: Львовская обл., Николаевская обл., Одесская обл., Полтавская обл., Ровенская обл. 337 с.

145. Панченко, Т.Ф. Культурні ресурси як основний чинник сталого розвитку туризму. Досвід та перспективи розвитку міст України. Культурологічні аспекти містобудування. Вип. 24. К., 2013. с. 62–69.

146. Панченко Т.Ф. Туристичне середовище. Архітектура, природа, інфраструктура. Київ. Логос, 2009.- 176 с.

147. Петришин Г. До питання формування мережі міст України ХІУ-ХІХ ст. (у європейському контексті). Архітектурна спадщина України. Питання історіографії та джерелознавства української архітектури. Вип. 3. Київ: Українознавство, 1996.

148. Петришин Г. П., Посацький Б. С., Криворучко Ю. І. та ін. Містобудівне проектування. Ч.1: Місто як об'єкт проектування. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2016.

149. Петришин Г. П., Посацький Б. С., Ідак Ю. В. та ін. Містобудівне проектування. Ч.2: Проектування структурних елементів міста. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017.

150. Петунина Т.Ю. Морфологический анализ открытых общественных городских пространств. Академический вестник УралНИИпроект РААСН. Екатеринбург, 2013. №3. с. 25-29.

151. Петунина Т. Ю., Шипицына О. А. Введение в архитектурную морфологию открытых городских пространств Архитектон: известия вузов № 50. Екатеринбург, 2015. с. 82-98.
152. Пламеницька О. Забудова Кам'янця-Подільського за мідьоритом К.Томашевича 1673-1679 рр.: До проблеми дослідження Української ведуги. Архітектурна спадщина України. Питання історіографії та джерелознавства української архітектури. Вип.3. Київ: Українознавство, 1996.
153. Плешкановська А. М. Методологія комплексної реконструкції міста: автореф. дис. ... д. т. н. Київ, 2013. 40 с.
154. Плешкановська А.М., Савченко О.Д. Епохи та міста. Монографія. Наукове видання, 2-видання. Інститут Урбаністики. К., Логос, 2019. 264 с.
155. Порядок визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць, Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 318.
156. Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року. Декларація ООН Резолюція 70/1, 2015. Agenda for Sustainable Development, Resolution 70/1. 2015 Режим доступу: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення 12.09.2020).
157. Посацький Б.С. Музей у просторі міста. Досвід та перспективи розвитку міст України. Культурологічні аспекти містобудування. Вип. 24. Київ, 2013. с. 79–86.
158. Посацький Б.С. Формування архітектурного образу міста. Київ, 1993. 70 с.
159. Прибега Л. Пам'ятки містобудування: класифікація та методи охорони. Проблеми регенерації історичної забудови заповідних територій населених пунктів України: Матеріали науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський, 1994. 96 с.

160. Прибега Л. Охорона та реставрація архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект. Київ: Мистецтво, 2009. 304 с.
161. Про автентичність та реконструкцію культурної спадщини: Ризька хартія. ICCROM, 2000. у: Охорона культурної спадщини: збірник міжнародних документів. Київ: АртЕк, 2002. С. 98-99.
162. Про охорону і реставрацію нерухомих пам'яток і визначних місць: Венеційська хартія. Венеція, 1964.
163. Про охорону історичних міст: Вашингтонська хартія. Вашингтон, 1987.
164. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України. Київ, 2015.
165. Проскуряков В. І. та Кричевець Є. О. Середовище як засіб формування архітектури музеїв в історичних містах. Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Архітектура. Львів, 2014. с. 239–241.
166. Пруцин О. И., Рымашевский Б., Борусевич В. Архитектурно-историческая среда. Москва: Стройиздат, 1990. 408 с.
167. Раппапорт А.Г. Проблема пространства в современных архитектурных теоретических концепциях: обзор. Москва: ЦНИИТИА, 1979. 74 с
168. Раушенбах Б.В. Геометрия картины и зрительное восприятие. Санкт - Петербург. Азбука-классика, 2002. 320с.
169. Ревський І. С. Методичні основи регенерації та реконструкції класицистичних площ (на прикладі міст Центральної та Південної України): автореф. дис. ... к. арх. Київ, 2006. 20 с.
170. Регіональна програма «Київська ініціатива». Проект: Урбаністичні стратегії в історичних містах, скеровані громадою. COMUS, 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://195.78.68.75/mincult_old/uk/publish/article/384353 (дата звернення 18.01.2021)
171. Рекомендація про історичні міські ландшафти, 2011р.
172. Ремизова Е. И. Логические структуры композиционного языка архитектуры: дис. ... д. арх. Харьков: ХНУСА, 2013. 384 с.

173. Репин Ю.Г. Пространственный город. Теория и практика. Киев: Феникс, 2009. 267с.
174. Рибчинський О. Ринкові площі історичних міст України. Львів: Видавництво Старого Лева. 2016. 144 с.
175. Рижкова Д.С. Homo Urbanus як нова ідентичність: дис. ... канд. філос. наук. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. 184 с.
176. Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини (23.05.2008). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_260 (дата звернення 26.01.2021)
177. Рычков П. А. Градостроительное искусство Западной Украины XV-XIX веков: автореф. дис. ... д. арх. Москва, 1993. 64 с.
178. Сорока К.О. Основи теорії систем і системного аналізу. Харків: ХНАМГ. 2004.
179. Саваренская Т.Ф. Западноевропейское градостроительство XVII-XIX веков. Эстетические и теоретические предпосылки. Москва: Стройиздат, 1987. 191 с.
180. Сойя Э. Постметрополис. Критические исследования городов и регионов. Вып.6 (40) 2003. с. 133-149.
181. Субтельний Ор. Україна: Історія. Київ, 1992. 137 с.
182. Сьомка С.В. Метод гармонізації міського середовища на основі модульного пропорціонування і підбору оптимальних висот (мас, геометрії) архітектурних об'єктів (їхніх комплексів). Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. Київ: КиївЗНДІЕП, 2005.
183. Тимохін В. О. Архітектура міського розвитку. Сім книг з теорії містобудування. Київ: КНУБА, 2008. 629 с.
184. Тимохін, В.О., 1996. Основи містобудування. Київ: КНУБіА.
185. Тимохін В. О. Гармонічність еволюційної динаміки самоорганізації містобудівних систем: автореф. дис. ... д. арх. Київ, 2004. 37 с.

186. Тимохін В. О. Проблеми і принципи реконструкції сучасного міського середовища. Досвід та перспективи розвитку міст України. Проблеми перспективного розвитку м. Києва: збірник наукових праць. Київ: ДП УДНДІПМ «ДІПРОМІСТО», 2014. Вип. 26. С. 15-25.
187. Тимофійєнко В.І. Визначення національних рис містобудування України епохи класицизму. Архітектурна спадщина України. Проблеми стильового розвитку архітектури України. Київ: Українознавство, 1997.
188. Тимофійєнко В.І. Нариси всевітньої історії архітектури. Київ: КНУБА, 2000. 457 с.
189. Тищенко І. Що таке міський публічний простір. Mistosite. Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/shcho-take-miskyi-publichnyi-prostir> (дата звернення 18.01.2021).
190. Тимофійєнко В.І. Місце пам'яток містобудування в системі культурної спадщини. Пам'яткознавчі студії в Україні: Теорія і практика. Київ, 2007. С. 283–312.
191. Товбич В.В. Методологічні основи формування і розвитку архітектурної діяльності. Автореф. дис... д. арх. 18.00.01. Київ: КНУБА, 2014. 39с.
192. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем. Москва, «Мысль». 1978.
193. Устенко Т.В., Кондратенко Е.С., Водзинский Е.Е. Формирование архитектурно-художественного облика центров городов. Киев: Будивельник, 1989. 120 с.
194. Ушаков Г.Н. Принципи організації просторових архітектурних об'єктів. Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. Київ: КиївЗНДІЕП, 2005. С.48-54.
195. Фезер Т. Сокровища человечества. Памятники истории, культуры и природные заповедники под охраной ЮНЕСКО. Москва: БММ АО, 1997. 264 с.

196. Фесенко Г. Морфологія середньовічних міських ландшафтів: культурфiлософські інтерпретації. Вісник Львівського університету. Серія фiлософсько-політологічні студії. 2018, Вип. 17. С.95-102
197. Фесенко Г. Эпистемиологические практики исторической культурологии: монографія. Харків: Харьк. Нац. ун-т городского хозяйства им. А.Н. Бекетова, 2015. 227 с.
198. Флорентійська хартія з охорони історичних садів і ландшафтів, 1981. Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/901756970> (дата звернення 04.02.2021).
199. Фомін І. О. Основи теорії містобудування. Київ: Наукова Думка, 1997. 192 с.
200. Фоменко О.О. Сигнал і знак в аналізі архітектурної форми: Автореф. дис. ... канд. арх. Харків: ХДТУБА, 2003. 21с.
201. Хартія про інтерпретацію та презентацію визначних місць культурної спадщини, 2008 р.
202. Цофнас, А. Ю. Теория систем и теория познания. Одесса: Астропринт, 1999.
203. Черкес Б.С. Національна ідентичність в архітектурі громадських центрів столичних міст в умовах ідеологічної детермінації: автореф. дис. ... д. арх. Київ: КНУБА, 2006. 38с.
204. Черкес Б. С. Національна ідентичність в архітектурі міста. Львів, 2008 . 268 с.
205. Чепелик В. Український архітектурний модерн. Київ, КНУБА, 2000. 378с.
206. Чинь, Д. К. Ф. Архитектура: форма, пространство, композиция. Перевод с английского Е. Нетесовой. Москва: АСТ: Астрель, 2005.
207. Шебек Н. М. Теоретичні основи гармонізації архітектурного середовища: автореф. дис. ... д. арх. Київ, 2013. 33 с.
208. Шебек Н. М. Архітектурне середовище: досвід типологічних досліджень. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Вип.30. Київ,

2012. с. 62–73.

209. Шевцова Г.В. Архітектурно-просторові особливості формування вулиці Хрещатик в Києві (XIX-XX ст.). автореф. дис... к. арх. Київ, 2002. 20 с.

210. Шліпченко С., Тищенко І. (Не)Задоволення публічними просторами. Урбаністичні Студії III. (Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні. Центр Урбаністичних Студій НаУКМА). К.: Всевіт, 2016. 340 с..

211. Шубенков М. В., Структурные закономерности архитектурного формирования. Москва: Архитектура-С, 2006.

212. Шубович С. А. Мифопоэтический феномен архитектурной среды. Харків: ХНАГХ, 2012. 179 с.

213. Шульц Б. Возвращение к площади, или искусство создания интерьеров в пространстве города. Speech: площади, 03.2009, с. 18-34.

214. Эко У. «Отсутствующая структура. Введение в семиологию». — ТОО ТК «Петрополис», 1998. — 432 с.

215. Яковлев А. Современные приемы ландшафтной реконструкции городских пространств. Ландшафтная архитектура. Дизайн, 04 (11) 05.

216. Яргина З. Н., Косицкий Я. В., Владимиров В. В., Гутнов А. Э., Микулина Е. М., Сосновский В. А. Основы теории градостроительства. Москва, 1986. 162 с.

217. Яременко Л.В. Человек и пространство. Сучасні проблеми архітектури і містобудування. Вип. 15. Київ: КНУБА, 2006.

218. Alexander, C. A New Theory of Urban Design. New York: Oxford University Press. 1987.

219. Alexander, C. A city is not a tree [2 parts]. Architectural Forum, 122 (1), 58–62 (Part I); 122 (2), 58–62 (Part II). 1965. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.arq.ufmg.br/rcesar/alex/alexander/alexander1.html/>. (дата звернення 11.03. 2021)

220. Alexander C. The nature of order, Books 1–4. Berkeley, CA: Center for Environmental Structure. 2003–04.
221. Alexander C., Ishikawa S., Silverstein M., Jacobson M., Fiksdahl-King I. and Angel S. A Pattern Language – Towns, Buildings, Construction. New York: Oxford University Press, 1977.
222. Al--hagla, K. Towards a sustainable neighborhood: the role of open spaces. *International Journal of Architectural Research*, 2 (2), 2008. 162---177.
223. Allmendinger, P. *Planning Theory*, 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan. 2009.
224. Ardalan N. and Bakhtiar L. *Sense of unity: The Sufi Tradition in Persian Architecture*. Chicago: University of Chicago Press, 1973.
225. Arnheim, R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*, London: Faber, 1972.
226. Bacon E. *Design of cities*. New York: Viking Press, 1967.
227. Bafna S. *Space Syntax, A Brief Introduction to Its Logic and Analytic Techniques*. *Environment and Behaviour*. Vol.35. No.1, January 2003. pp.17-29.
228. Bahrainya H., Taghabon S. *Deficiency of the Space Syntax Method as an Urban Design Tool in Designing Traditional Urban Space and the Need for Some Supplementary Methods*. *Space Ontology International Journal* 4 (15). Autumn 2015. P.1-18
229. *Barcelona declaration for HABITAT III “Public Spaces”* Barcelona 4-5 April 2016
230. Berlin. *Digitale Schwarzplaene*, Berlin Senatsverwaltung fur Stadtentwicklung und Umwelt. 2015. <http://stadtentwicklung.berlin.de/planen/stadtmodelle/de/innenstadtplaene/sp/index.shtml> (accessed 12 January 2021).
231. Bouriak A., Antonenko N., Didenko C. *Residential housing in Kharkov (Ukraine), 1920-1935*. *ZARCH, El Vivienda Masiva Moderna. Modernist Mass Housing Legacy*, 2016. Is. 5. P. 68-85.

232. Britannica | Encyclopedia Britannica. Space and mass. Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/architecture/Space-and-mass> (дата звернення 12.03.2021).
233. Buchanan P. The Big Rethink Part 11: Urban Design. The Big Rethink URL: <https://www.architectural-review.com/archive/the-big-rethink-archive/the-big-rethink-part-11-urban-design> (дата звернення 12.03.2021).
234. Carmona M. Principles for public space design, planning to do better. Urban Design International. Volume 24, pages 47–59. 2019. Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41289-018-0070-3> (дата звернення 12.03.2021).
235. Carmona M. The place-shaping continuum: A theory of Urban design process. Journal of Urban Design. 19(1): 2–36. 2014
236. Carmona M., Heath T., Oc T., Tiesdell S. Public places – urban spaces . The dimensions of urban design. Oxford: Architectural Press, 2008. 312 p.
237. Carmona M. and Tiesdell S. Urban Design Reader. Amsterdam; Boston, MA: Elsevier. 2007.
238. Carragone A. The Texas Rangers, Cambridge:MA, MIT Press, 1993.
239. City study Washington D.C. Jeffrey N. Fugate. MIT: Workshop in City Form. Michael Dennis & Anubhav Gupta, instructors. 2005. 27 p.
240. Concept of National Policy on Cultural Heritage Development in Ukraine (draft). Ed. O.P. Oliynyk. Kyiv, 2014. 130 P. ISBN 978-617-7257-17-1
241. Corraliza J., Landscape and social identity: the construction of territorial identity. In: Proceedings of the 16th Conference of the International Association for People–Environment Studies. Paris, 2000.
242. Copper W. The figure/grounds. Cornell Journal of Architecture. V. 2. 1982. P. 42–53.
243. Council of Europe (1986) Recommendation No. R (86) 11 of the Committee of Ministers to Member States on Urban Open Space, Strasbourg: Council of Europe.

244. Crouch D. P. Urban design in cities of the Roman Empire. *Ekistics*. Vol. 42, No. 253 (DECEMBER 1976), pp. 343-345
245. Cupers K. and Miessen M. *Spaces of Uncertainty*, Muller und Busmann, Wuppertal. 2002.
246. Cuthbert A. *Designing Cities: Critical Readings in Urban Design*. Oxford: John Wiley & Sons, 2003.
247. Cuthbert A. *The Form of Cities: Political Economy and Urban Design*. Vol. 47. Oxford: Blackwell, 2007
248. Cuthbert A. Urban design: Requiem for an Era – review and critique of the last 50 years. *URBAN DESIGN International* V.12(4), 2007. P. 177-223.
249. Cuthbert A. Whose Urban design. *Journal of Urban Design* V.15 (13), 2010. P.443-448.
250. Downey G. Aristotle as an expert on urban problems. *Ecistics*, 253. 1976. P. 316-321
251. Dursun P. Space Syntax in Architectural Design. *Proceedings, 6th International Space Syntax Symposium, İstanbul. 2007. pp.56-56.12*
252. Dursun P., Saglamer G., *Spatial Analysis of Different Home Environments in the City of Trabzon*. J. Hanson (Ed.), *Proceedings, 4th International Space Syntax Symposium, University Collage. London, 17-19 June 2003, vol. II, pp.54-54.18. 2003.*
253. Ellin N. *Postmodern urbanism*. Revised edition. New York: Princeton Architectural Press, 1999. 392 p.
254. Ellin N. *Integral urbanism*. New York: Routledge, 2006.
255. Foster+ Partners. *Trafalgar Square*. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.fosterandpartners.com/projects/trafalgar-square/> (дата звернення 21.03.2021)
256. Foster N. *Opening Address*. M.D. Major, L. Amorim, F. Dufaux (Eds.). *Proceedings, 1st International Space Syntax Symposium, University College London, vol.III, pp.XVII.1- XVII.6. 1997.*

257. Friedman D. *Florentine New Towns: Urban Design in the Late Middle Ages*, Chicago: MIT, 1988.
258. Fusch R. The Piazza in Italian Urban Morphology. *Geographical Review*, 84(4), 1994. P. 424--438.
259. Giurescu D. C. *The Razing of Romania's Past (International Preservation Report)* London: Architecture Design and Technology Press, 1990. . 300 p.
260. Goldberger P. *Why architecture matters*. Yale University Press, 2009. 304 p.
261. Gospodini A. European cities and place-identity. *Discussion Paper Series*, 8(2), 2002. P.19-36.
262. Graves C. P. *The Genealogy of Cities*, Kent, OH, Kent State University Press. 2009.
263. Grubiak, M. Figure ground relationship. *Architect*, 100, 2011. P. 28–29.
264. Hayden D. *The Power of Place. Urban Landscapes as Public History*. Cambridge: The MIT Press, 1997.
265. Harvey, P. D. A. *The History of Topographical Maps – Symbols, Pictures & Surveys*. London: Thames & Hudson, 1980. 199 p.
266. Hillier, B. and Hanson, J. (1984) *The Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
267. Hillier B. *Space is the Machine*. [pdf] London. URL:<http://discovery.ucl.ac.uk/3881/1/SITM.pdf> [Accessed 16 August 2020].
268. Hebbert M. Figure-ground: history and practice of a planning technique. *TPR*, 87 (6), 2016. doi:10.3828/tpr.2016.44
269. Hebbert M. The street as locus of collective memory. *Environment & Planning D: Society and Space*, 4, 2005. P.581–96.
270. Hebbert, M. Historical exploration/explanation in urban design. In: M. Carmona (ed.). *Explorations in Urban Design. An Urban Design Research Primer*, Farnham, Ashgate, 2014 P. 287–98.
271. Heidegger M. *Phanomenologie und Theologie*. Frankfurt am Main, 1970.

272. Herthogs P., Debacker W., Tunçer B., De Weerd Y. and De Temmerman N. Quantifying the Generality and Adaptability of Building Layouts Using Weighted Graphs: The SAGA Method: Buildings 2019, 9, 92 <https://www.mdpi.com/2075-5309/9/4/92> (Accessed 12 March 2021).

273. Hillier B. From research to design. Re-engineering the space of Trafalgar Square. 1998.

274. Hillier B. and Tzortzi K. Space Syntax: The Language of Museum Space. In Book: A Companion to Museum Studies. Edited by Sharon MacDonald, 2006. S.282-298.

275. How Can Public Spaces Change A City's Character? TED Radio, January 8, 2016, 9:55 AM ET. <https://www.npr.org/transcripts/462285380> (дата звернення 21.03.2021)

276. Inam A. Designing Urban Transformation. New York: Routledge, 2014.

277. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. Vol. Book, Whole Harmondsworth: Penguin in assoc. with Cape., 1984

278. Jeffery J. K., Jovalekic A., Verriotis M. and Hayman R. Navigating in a three-dimensional world. Behavioral and Brain Sciences. 36, 2013. 523–43. DOI: 10.1017/S0140525X12002476

279. Jokilehto J. Conservation Principles in the International Context. Conservation Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2009. P. 73-83.

280. Kamal Aouf Y. Sustainable Urban Regeneration of Public Realm in Historical Cities Centers. The Academic Research Community Publication: International Journal. p.167-181

281. Karimi K. Space syntax: consolidation and transformation of an urban research field. Journal of Urban Design. 01 (23). 2017.

282. Kickert C. Active centres – interactive edges. PhD thesis, University of Michigan, 2014. <http://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/110405> (accessed 12 January 2021).

283. Kickert C. *The Rise and Fall of Downtown Detroit 1854–2011*. 2015. <https://youtu.be/QyYQ9fdOQwk> (accessed 12 January 2021).
284. Kirichkov I., Levoshko S., Oliynyk O. Cultural development of the underground urban spaces on the experience of Saint-Petersburg and Harbin DOI: <https://doi.org/10.1051/mateconf/201710601045>
285. Klosterman R. Planning theory education: A thirty-year review. *Journal of Planning Education and Research* 31(3). 2011. 319–331.
286. Kobylarczyk J., Kuśnierz-Krupa D., Paprzyca K. Art-klaster as the result of revitalization in the urban space. *Urban planning and territorial planning: scientific and technical collection*. Kyiv, 2018. № 68. P. 236-246.
287. Kostof S. *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings through History*. Boston, MA: Little, Brown and Company. 1999. 244 p.
288. Kostof S. *The City Assembled: the Elements of Urban Form Through History*. Reprint Edition. London: Thames & Hudson Ltd., 2005. 286 p.
289. Krayushkina K., Oliynyk O. Stabilized soil - new material for road construction and design. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, Volume 918, 2020. VIII International Scientific Conference Transport of Siberia – 2020 012117 doi:10.1088/1757-899X/918/1/012117
290. Krier, R. *Urban Space*. New York: Rizzoli, 1993. 456 p.
291. Lacan J. *Généalogie du poché : de l'espace au vide*. *Matieres*.7, 2004. P.41–54.
292. Lang J.T. *Urban Design: A Typology of Procedures and Products: Illustrated with over 50 Case Studies* / Jon Lang. Oxford; Burlington, MA: Architectural Press, 2005.
293. Larice M. and Macdonald E. In: M. Larice and E. Macdonald (eds.) . *The Urban Design Reader*. New York: Routledge, 2007.
294. Larkham P.J., Conzen M.P. and Lilley K.D. (eds.) *Shapers of Urban Form: Explorations in Morphological Agency*. New York: Routledge, 2014.
295. Leshchenko N., Holovatiuk A. Inclusive public space as the result of modern functional adaptation of architectural monuments. *Current issues in*

research, conservation and restoration of historic fortifications: collection of scientific articles. Chelm, 2018. № 10. P. 78 –86.

296. Llewellyn D. Urban Design Compendium. London: English Partnerships. 2000.

297. Lynch K. A Theory of Good City Form. Cambridge: MIT Press, 1981.

298. Macindoe N. Mediterranean Hilltowns: Cultures in intersection. *Ecistics*. 1976. Vol.42. No.253. P. 349-353

299. Madanipour A. Design of Urban Space, an Inquiry into a Socio-Spatial Process. Chichester; New York: Wiley. 1996.

300. Mehaffy M. W. Generative methods in urban design: a progress assessment. *Journal of Urbanism*. Vol. 1, No. 1, March 2008, 57–75.

301. Mohamed A., Riyad El-Saqqa N. Urban Space in Historic City Centers: The Search for Genius-Loci in Palestine Square, Gaza City *Academia.edu* 16 p.
https://www.academia.edu/34577454/Urban_Space_in_Historic_City_Centers_The_Search_for_Genius_Loci_in_Palestine_Square_Gaza_City (дата звернення 21.03. 2021)

302. Moudon A.V. A catholic approach to organizing what Urban designers should know. *Journal of Planning Literature* 6(4). 1992. P.331–349.

303. Moughtin C. Urban Design: Method and Techniques / Cliff Moughtin ... [et al]. Oxford: Architectural Press. 2003.

304. Mumford L. The city in history: its origins, its transformations, and its prospects. New York, 1989. 657 p

305. Mumford, E. Defining Urban Design: CIAM Architects and the Formation of a Discipline, 1937–69. New Haven: Yale University Press. 2009.

306. Myszka R. & Niedziółka-Rybak K. Authority and urban pace in the city landscape, *Urban Development Issues*, vol. 59, 2018. p.55–63. DOI: 10.2478/udi-2018-0028

307. Norberg-Schulz C. Phenomenon of Place. *Architectural Association Quarterly*. 1976. Vol. 4. P. 3-10.

308. Norberg-Schulz Chr. *Existence, Space and Architecture*. New York, 1971. 120 p
309. Oldenburg R. *The Great Good Place: Cafés, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*. New York [Berkeley, CA]: Marlowe; Distributed by Publishers Group West. 1999.
310. Oliveira, V. *Teaching Urban Morphology*. Switzerland: Springer, 2016.
311. Oliynyk O., Avdieeva N., Chemakina O. Concept of connecting the capital city of Kiev with the Dnieper River. *International Biennale of Architecture MBA Krakow 2019: Connections – the town and the river*. October, 8-9, 2019. Krakow, 2019. P.190. ISBN 978-83-65398-13-0
312. Oliynyk O. National originality of the architecture of Khreschatyk as a unique ensemble of the period of totalitarianism. *E3S Web Conf. Volume 33, 2018. High-Rise Construction 2017 (HRC 2017) Article Number 01039*. Published online: 06 March 2018. ISSN: 2267-1242. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/20183301039>.
313. Oliynyk O. Proba kompleksowej rewaloryzacji historyczno-zabytkowego zespołu Lucka. *Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego: Pod red. J. Kowalczyka*. Warszawa, Stow-nie Konserwatorów Zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, 1993.S. 93-115. ISBN 83-900862-1-2
314. Oliynyk O. Problems of Formulation of a National Policy on Cultural Heritage in Ukraine. *E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal*. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 2, 2013. Режим доступа: (<http://www.rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=2>). (дата звернення 21.03.2021)
315. Oliynyk O. Struktura planu nowożytnego Lucka jako rezultat wspólnictwa gmin religijno-narodowych. *Kwartalnik architektury i urbanistyki*. T. XLI. Z. 2: Teoria i historia. Warszawa: wyd. Naukowe PWN, 1996. S. 107 – 118.
316. Oliynyk O. The architectural image of Kiev's central square as a symbol of national identity. – *Tales of urban lives and spaces. De Urbanitate*. Vol.

3, 2015. Buharest: Ion Mincu University, 2015. p. 83-92. ISSN (print) 2344-6544, ISSN (online) 2457-1687.

317. Oliynyk O. The Maidan and Post-Soviet Evolution of Kyiv's Architecture. International Congress «Architectural Design ARCHDESIGN'15», Current Trends and Methodologies on Architectural Design. Istanbul, July 6-7, 2015. S. 801-824.

318. Oliynyk O. The Principles of Organizing Urban Redevelopment Projects in the Buffer Zone of St. Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings in Kiev. URL: http://www.icomos.org/ge/conference/wp-content/uploads/2011/06/olena_oliynyk.pdf (дата звернення 26.01.2021)

319. Oliynyk O. Ukrainian/Polish Mutual Influences in Interwar Volhynian Architecture. The Crisis Today. Central European Political Science Review, Vol. 14., No. 52. Quarterly of CEPASA. Pannonia Nyomda, Budapest, 2013. P. 85-98. ISSN 1586-4197. ISBN:963 9218 92 8.

320. Oliynyk Olena. Urban Spaces: Falsification vs Identification (Fałsyfikacja i identyfikacja przestrzeni miejskich). In book: Defining the Architectural Space – The Truth and Lie of Architecture. Politechnika Krakowska, wydział Architektury. Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2020 S.89-96. ISBN 978-83-7977-533-0

321. Olijnik O. i Chodorkowski Ju. Jerozolima w architekturze i urbanistyce dawnej Rusi i na Ukrainie. Refleksje architektów. W kn.: Jerozolima w kulturze europejskiej . Pod red. P.Paszkiwicza i T. Zadroznego. Warszawa, 1997. S. 263-276. ISBN 83-85938-96-6.

322. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. URL: <http://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf> (дата звернення 26.01.2016)

323. Ostrowski W. Wprowadzenie do historii budowy miast: Ludzie i środowisko. Warszawa, Oficyna wydaw. Politechniki Warszawskiej, 1996. 552 s.

324. Panerai P., Castex J. Depaule J. C. and Samuels I. Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block, Oxford, Architectural Press. 2004.
325. Poulin R. The Language of Graphic Design. Beverly, MA, Rockport Publishers. 2011.
- 326.** Projexity Blog. Dissecting Public Space: 5 Notes on Urban Plazas. Режим доступу: <https://medium.com/projexity-blog/dissecting-public-space-5-notes-on-urban-plazas-e833c96e1680> (дата звернення 21.03.2021)
- 327.** Psarra S. The Venice Variations Tracing the Architectural Imagination .Режим доступу: <https://uclidigitalpress.co.uk/Book/Article/52/77/3854/> (дата звернення 21.03.2021)
328. Relph E. Place and Placelessness. London: Pion Limited. 1976.
329. Ringer F.K. The Decline of the German Mandarins: The German Academic Community, 1890–1933. Hanover, NH: University Press of New England, 1990.
330. Robinson A. H. Elements of Cartography, 6th edition, New York, Wiley & Sons. 1995.
331. Robertson J. and Bond C.H. Experiences of the relation between teaching and research: What do academics value? Higher Education Research & Development 20(1): 5–19. 2001.
332. Rogers R., et al. Towards an Urban Renaissance: Final Report of the Urban Task Force Chaired by Lord Rogers of Riverside. Urban Task Force. London: Department of the Environment, Transport and the Regions, 1999.
333. Rossi A. The Architecture of the City. Translated by Joan Ockman and Diane . Massachusetts and London: Oppositions Book, Cambridge: The MIT Press, 1966.
334. Rowe C. and Koetter F. Collage City. New edition. Cambridge: MIT Press. 1978.
- 335.** RUDI. (2014) University Courses in Urban Design and Related Subjects Overseas. RUDI – Resource for Urban Development International. Режим доступу: <http://www.rudi.net/pages/9074> (дата звернення 21.03.2021)

336. Salingeros N.A. Complexity and urban coherence. *Journal of Urban Design*, 3(3), 2000. P.291-316.
337. Sasaki Associates. University of Texas at Austin campus master plan. 2011. Режим доступу: <http://www.sasaki.com/project/317/university-of-texas-at-austin-master-plan/> (дата звернення 21.03.2021)
338. Sitte, C. *The Art of Building Cities: City Building According to Its Artistic Fundamentals*. Translated by Charles Stewart-Martino Fine Books. 2013.
339. Scheer T., Kleihues J. P. and Kahlfeldt P. *City of Architecture/Architecture of the City: Berlin 1900–2000*, Berlin, Nicolai, 2000.
340. Schwarzplan. *Site plans and figure ground plans for architects, urban planners and designers*, 2015. Режим доступу: <https://www.schwarzplan.eu/en/> (дата звернення 21.03.2021).
341. Schumacher T. Contextualism – urban ideals and deformations. In: K. Nesbitt, *Theorizing a New Agenda for Architecture*. New York: Princeton Architectural Press, 1996. P.297–301.
342. Tibbalds F. *Making People Friendly Towns: Improving the Public Environment in Town and Cities*. New edition. London, New York: Taylor & Francis, 2000.
343. Tice J. *The Interactive Nolli map of Rome website*, 2005. Режим доступу: <http://nolli.uoregon.edu/default.asp> (дата звернення 21.03.2021).
344. *Trafalgar Square A World Square for All*. Режим доступу: <https://spacesyntax.com/project/trafalgar-square/>(дата звернення 21.03.2021).
345. Tranchik R. *Finding Lost Spaces. Theories of Urban design*. New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1986. ISBN 0-442-28399-7.
346. Venturi R., Brown D. S. *Architecture as Signs and Systems: for a Mannerist Time*. Massachusetts: Harvard University Press, 2004. 264 p.
347. *Walkability report*. The Prince's Foundation, 2020. Режим доступу: <https://d16zhuza4xzjgx.cloudfront.net/files/resear-6-walkable-cities-report-digital-1-667394a6.pdf> (дата звернення 21.03.2021).

348. Ward Thompson C. Urban open space in the 21st century. Landscape and Urban Planning 60. Edinburgh College of Art, Heriot-Watt University, 79 Grassmarket, Edinburgh EH1 2HJ, UK. 2002. P. 59–72

349. Watson D. et al. Time-Saver Standards for Urban Design. New York: McGraw-Hill, 2003.

350. Whyte, W. The Social Life Of Small Urban Spaces. Washington DC: Project for Public Spaces Inc. 1980.

351. World Heritage List /Buffer zone of the Saint-Sophia Cathedral and Related Monastery Buildings. URL: <http://whc.unesco.org/en/list/527> (дата звернення 06.09.2020)

352. World Heritage List/ Buffer zone of the Saint-Sophia Cathedral and Related Monastery Buildings http://whc.unesco.org/.../li.../527/multiple=1&unique_number=617 (дата звернення 23.01.2021)

353. Yang T. The Design Patterns of Administrative Building: Precedent Studies and Designing Fenggang Administrative Center: Semantic Scholar. Режим доступу: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Design-Patterns-of-Administrative-Building%3A-and-Yang/0e0d9bd6e09b0f75763556ee28ef1678a9a28d90> (дата звернення 21.03.2021).

354. Zukin S. Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010

355. Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / Пер. с франц. Б. М. Скуратова под общей ред. В. П. Большакова. — М.: Праксис, 2006. — Ч. 3. — 320 с.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

43. **Olena Olijnik** і Jurij Chodorkowski. Jeruzolima w architekturze i urbanistyce dawnej Rusi i na Ukrainie. Refleksje architektow. W kn.: Jeruzolima w

kulturze europejskiej . Pod red. P.Paszkiewicza i T. Zadrozneho. Warszawa, 1997. S. 263-276. ISBN 83-85938-96-6. *Особистий внесок здобувача: проведено аналіз формоутворення міст та символіки просторів, визначено типи просторів.*

44. Концепція національної політики щодо культурної спадщини в Україні (проект). Проект Європейської Комісії «Регіональне співробітництво для збереження культурної спадщини»: монографія. **Під ред. О.П. Олійник.** Київ, 2014. 134 с. ISBN 978-617-7257-16-4

45. Concept of National Policy on Cultural Heritage Development in Ukraine (draft) . **Ed. O.P. Oliynyk.** Kyiv, 2014. 130 P. ISBN 978-617-7257-17-1

Статті у наукових фахових виданнях України

46. **Олійник О.П.** Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом. Архітектурна спадщина України: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування: збірник наук. праць. Т.1. Київ: Мінбудархітектури, НДІТІАМ, 1994. С. 57-74.

47. **Олійник О.П.** Конкурс на проект центра Києва. Теорія та історія архітектури: збірник наук. праць. Київ: НДІТІАМ, 1995. С.267-268.

48. **Олейник Е. П.** Иерусалим в архитектуре и градостроительстве Украины. Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб.наук. праць Держ. наук.-досл. ін-ту теорії та іст. арх-ри і містобудув. Київ: НДІТІАМ, «Архітектура і престиж», 1998. Вип. другий. С. 83-93.

49. **Олійник О.П.** Формоутворення просторової структури малих міст України під впливом національно-релігійних чинників. Досвід та перспективи розвитку міст України. Проблеми малих міст України: зб. наук. праць. Київ: КНУБА, Діпромiсто, 2008. Вип. 15. С.150-155.

50. **Олійник О.П.,** Завгородня Г.Ю. Особливості дизайну інтер'єрів аеропортів міст України – учасників Євро-2012. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-техн. збірник. Київ, 2010. Вип.23. С. 313-318. ISSN 2077-3455.

Особистий внесок здобувача: архітектурно-просторовий аналіз інтер'єрів аеровозалів, принципи просторово – планувальної організації.

51. Мазур К.В., **Олійник О.П.** Прийоми забудови міських площ. Троїцька площа. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2010. Вип.25. С. 210-215. ISSN 2077-3455.

Особистий внесок здобувача: засоби побудови центральних міських площ, прийоми естетичної виразності.

52. Гаврилюк І.В., **Олійник О.П.** Принципи та прийоми організації міських площ західноєвропейських міст (на прикладі Нідерландів). Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2011. Вип. 27. С. 5-14. ISSN 2077-3455.

Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, визначення принципів реконструкції площ: наступності, притягальності, організації пішохідного руху, акумулювання позитивного простору.

53. **Олійник О.П.** Методика визначення «блакитних ліній» забудови в буферній зоні ансамблю споруд Софійського собору в Києві. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб.Київ: КНУБА, 2011. Вип.40. Ч.2. С. 100-107. ISSN 2076-815X.

54. **Олійник О.П.** Архітектура та містобудування Волині 1920–1940-х. Стили, взаємовпливи, персоналії. Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. праць з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології. Київ: Фенікс, 2013. Вип.9. С. 131-144. ISSN 1992-5557

55. **Олійник О.П.** Конотативна семантика міського простору. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб.Київ: КНУБА, 2020. Вип.75. С.286-296. ISSN 2076-815X

56. **Олійник О.П.** Відкритий міський простір як об'єкт культурної спадщини: методи виявлення та збереження. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ: КНУБА, 2020. Вип.58. С. 178-

191. ISSN 2077-3455.

57. Олійник О.П. Просторовий синтаксис як інструмент дослідження структури та конфігурації громадського простору. Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. Київ: КНУБА, 2020. Вип. 76. С. . ISSN 2076-815X

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

58. Olena Oliynyk. National originality of the architecture of Khreshchatyk as a unique ensemble of the period of totalitarianism. E3S Web Conf. Volume 33, 2018. High-Rise Construction 2017 (HRC 2017). Article Number 01039. Published online: 06 March 2018. ISSN: 2267-1242 DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/20183301039>

59. Olena Oliynyk. The architectural image of Kiev's central square as a symbol of national identity. Tales of Urban Lives and Spaces. De Urbanitate. Vol.3 , 2015. Buharest: Ion Mincu University, 2015. p. 83-92. ISSN (print) 2344-6544, ISSN (online) 2457-1687

60. Kateryna Krayushkina, Olena Oliynyk. Stabilized soil - new material for road construction and design. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, Volume 918, 2020. VIII International Scientific Conference Transport of Siberia – 2020 012117 doi:10.1088/1757-899X/918/1/012117
Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, принципи та прийоми дизайну, методи використання в практиці дизайну

61. Oliynyk Olena. Struktura planu nowozytnego Lucka jako rezultat wspolistnienia gmin religijno-narodowych. Kwartalnik architektury i urbanistyki. T . XLI. Z 2: Teoria i historia. Warszawa: wyd. Naukowe PWN, 1996. S.107–118.

62. Oliynyk Olena. Ukrainian/Polish Mutual Influences in Interwar Volhynian Architecture. The Crisis Today. Central European Political Science Review, Vol. 14., No. 52. Quarterly of CEPASA. Pannonia Nyomda, Budapest, 2013. P. 85-98. ISSN 1586-4197. ISBN: 963 9218 92 8.

63. **Oliynyk Olena.** Problems of Formulation of a National Policy on Cultural Heritage in Ukraine. E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 2, 2013. <http://www.rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=2>

64. **Олейник Е.** Состояние культурного наследия в странах Восточной Европы и бывшего СССР. E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 4, 2014. <http://rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=4&AID=31>

65. **Олейник Е.** Эволюция архитектуры Киева в постсоветский период. E-magazine: Heritage Conservation. Regional Network Journal. EU funded project Regional Co-operation for Cultural Heritage Development. Issue 5, 2014. <http://rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&JID=5&AID=37&I2>

Тези і матеріали наукових конференцій

66. **Oliynyk Olena.** Proba kompleksowej rewaloryzacji historyczno-zabytkowego zespołu Lucka. Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego: Pod red. J. Kowalczyka. Warszawa, Stow-nie Konserwatorów Zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, 1993. S. 93-115. ISBN 83-900862-1-2

67. **Олійник О.П.** Діагностика формоутворення міських просторів як передумова регенерації історичного міста. Проблеми регенерації історичної забудови заповідних територій населених пунктів України: Матеріали науково-практичної конференції 8-10 червня 1994 р. Кам'янець-Подільський, 1994. С. 77-78.

68. **Олійник О.П.** Пропозиції по регенерації території охоронної зони ансамблю споруд Софії Київської. АВІА-2007: Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції. Київ, 2007. Т.ІІІ. С. 43.6-43.9

69. **Oliynyk O.** The Principles of Organizing Urban Redevelopment Projects in the Buffer Zone of the St. Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings in Kiev. International Conference «Community and Historic Environment» 20-22 September, 2011 Tbilisi, Georgia С. 54-59

70. **Oliynyk O.** The Maidan and Post-Soviet Evolution of Kyiv's Architecture. International Congress «Architectural Design ARCHDESIGN'15», Current Trends and Methodologies on Architectural Design. Istanbul, July 6-7, 2015. S. 801-824.

71. **Олійник О.П.** Основи просторового аналізу міського середовища. Міське середовище – ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: І міжнар . наук.-практ. конгрес, 10-14 лютого 2014 р.: тези доп. Київ, 2014. С. 326-327.

72. **Олійник О.П.** Проблеми та шляхи ревалоризації буферної зони Софії Київської. VI Міжнародна наукова конференція «Причорномор'я, Крим, Русь в історії та культурі» до 1800-річчя заснування м. Судака. Судак, АР Крим, 19-22 вересня 2012 р.: тези доп. Київ, 2012. С.246-247

73. **Олійник О.П.** Обґрунтування всесвітньої універсальної цінності архітектури вул. Хрещатик для включення в світову спадщину ЮНЕСКО. III Міжнародний науково-практичний конгрес «Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн», Київ, 14-16 березня 2018 р. С. 24-25.

74. **О.П. Олійник.** Просторовий аналіз як універсальний засіб організації простору – від міста до інтер'єрів. Теорія і практика дизайну.V Міжнародна науково-практична конференція Тези доповідей. 2019. С.70-72

75. **Олійник О.П.,** Ус В.Ф., Кручініна Д.Б. Просторовий аналіз інтер'єрів стилю ар-нуво на прикладі прибуткових будинків Києва. Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: Тези доповідей III Міжнародного науково-практичного конгресу. Київ, 14-16 березня 2018 р . С.20. *Особистий внесок здобувача: метод просторового аналізу*

76. **Олійник Олена.** Методика впровадження основ збереження культурної спадщини в процесі підготовки студентів-дизайнерів НАУ.

Міське середовище ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: Тези доповідей ІІ Міжнародного науково-практичного конгресу. Київ, 14-16 березня 2018 р. С.233

77. **Oliynyk Olena**, Avdieeva Nataliya, Chemakina Oktyabrina. Concept of connecting the capital city of Kiev with the Dnieper River. International Biennale of Architecture MBA Krakow 2019: Connections – the town and the river. October , 8-9, 2019. Krakow, 2019. P.190. ISBN 978-83-65398-13-0 *Особистий внесок здобувача: аналіз розвитку просторової структури м. Києва.*

78. **Oliynyk Olena**. Urban Spaces: Falsification vs Identification (Falsyfikacja i identyfikacja przestrzeni miejskich). In book: Defining the Architectural Space – The Truth and Lie of Architecture. Politehnika Krakowska, wydział Architektury. Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2020 S.89-96. ISBN 978-83-7977-533-0

79. Башкатова А.Г., **Олійник О.П.** Проблеми організації безбарерного простору в об'єктах історико-культурної спадщини та шляхи їх вирішення. Архітектура історичного Києва: історія – теорія – практика. VI Міжнародна науково-практична конференція, 20 листопада 2020, КНУБА. Київ, 2020. с.26-27. *Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, прийоми дизайну.*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

80. **Олійник О.П.**, Гнатюк Л.Р. Сакральний простір міста. В кн.: Праці наукової конференції «Любартівські читання». Науково-інформаційний збірник «Старий Луцьк». Луцьк, 2010. Вип. VI. С. 322–334. *Особистий внесок здобувача: аналіз формоутворення історичних центрів міст*

81. **Олійник О.П.** Методика просторового аналізу в дизайні міського середовища. Технічна естетика та дизайн: Міжвідомчий наук.-техн.зб. К., КНУБА, 2012. Вип.11. С. 136-142.

82. **Олійник О.П.**, Штика Д. Сучасний стан дизайну інтер'єрів та відкритих просторів музейних комплексів. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство: зб.наук.пр. Харків:

ХДАДМ, 2013. Вип.1. С. 43-48. *Особистий внесок здобувача: просторовий аналіз інтер'єрів музеїв*

83. **Олійник О.П.** Методичні засади регенерації території охоронної зони ансамблю споруд Софії Київської. Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст: Зб. наук. праць. Полтава, 2015. С. 556-562.

84. Kirichkov, I. Levoshko,S., **Oliynyk, O.** Cultural development of the underground urban spaces on the experience of Saint-Petersburg and Harbin <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192398502> DOI: <https://doi.org/10.1051/mateconf/201710601045>

Особистий внесок здобувача: постановка проблеми, принципи організації підземного простору

ДОДАТОК Б
Акти впровадження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. проректора з наукової роботи НАУ
 доктор наук з державного управління,
 професор

Радченко О.В.

2021р.

АКТ

Про впровадження результатів науково-дослідної роботи

Основні наукові та практичні результати дисертаційного дослідження завідувача кафедри дизайну інтер'єру, кандидата архітектури, доцента Олійник Олени Павлівни «Теоретико-методологічні основи формоутворення міських громадських просторів» на здобуття вченого ступеню «доктор архітектури» за спеціальністю 18.00.01 – «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури», а саме методи дослідження та збереження міських громадських просторів, методи та засоби дизайну середовища міських громадських просторів на засадах сталого розвитку впроваджені:

- В науково-дослідній та переддипломній практиці 6 курсу – в дослідженні музейних просторів м. Житомира, Поштової площі м. Києва, буферної зони Пам'ятки Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Софії Київської та Лаври;
- В конструкторсько-технологічній практиці 4 курсу – методи та засоби дизайну середовища на основі ресайклінгу та сталого розвитку.

Олійник О.П. проводить також спільні наукові розробки з факультетом архітектури Краківської політехніки (Республіка Польща) та Університету Гедімінаса у Вільнюсі (Литва) за напрямком формоутворення громадських просторів, що повністю відповідає обраній тематиці.

Впровадження основних положень дисертації Олійник О.П. в практику, в тому числі міжнародну, підготовки бакалаврів та магістрів кафедри дизайну інтер'єру сприяє підвищенню якості професійної освіти за спеціальністю 022 «Дизайн».

Декан факультету архітектури,
 будівництва та дизайну НАУ,
 доктор історичних наук, професор

В.Карпов

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. проректора з наукової роботи НАУ
доктор наук з державного управління,
професор

Радченко О.В.
2021р.

АКТ

Про впровадження результатів науково-дослідної роботи

Основні наукові та практичні результати дисертаційного дослідження завідувача кафедри дизайну інтер'єру, кандидата архітектури, доцента Олійник Олени Павлівни «Теоретико-методологічні основи формоутворення міських громадських просторів» на здобуття вченого ступеню «доктор архітектури» за спеціальністю 18.00.01 – «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» впроваджені:

- В авторському курсі лекцій дисципліни «Дизайн середовища» для студентів 5 курсу кафедри ДІ за спеціальністю 022 «Дизайн» - в курсі лекцій висвітлено основні проблеми, методи, принципи і прийоми формоутворення, дослідження та збереження міських громадських просторів, впроваджено методіку просторового аналізу – 2012-2021 р;
- В авторському курсі лекцій дисципліни «Дизайн міського середовища» для студентів 5 курсу кафедри ДІ за спеціальністю 022 «Дизайн» - впроваджено методіку просторового аналізу на прикладі території НАУ, запропоновано прийоми та методи дизайну;
- В курсі лекцій та практичних занять дисципліни «Основи містобудування» на кафедрі містобудування. В курсі лекцій висвітлено основні проблеми, методи дослідження та збереження громадських просторів в центрах міст;
- В авторському курсі лекцій дисципліни «Основи дизайну інтер'єру» - впроваджено методіку просторового аналізу інтер'єрних громадських просторів (навчальний посібник «Основи дизайну інтер'єру», автори – Олійник О.П., Гнатюк Л.Р., Чернявський В.Г., К., НАУ, 2011);

А також в роботі над дипломними проектами кваліфікаційного рівня «магістр» 2008-2021 рр.

Дипломні проекти кваліфікаційного рівня «магістр», де були впроваджені результати дослідження Олійник О.П.:

1. «Використання елементів органічного стилю при проектуванні молодіжних готелів», Андрійченко Є.М., 2009 р.;
2. «Особливості дизайну громадських зон санаторіїв з використанням національних ознак» Король Ю.В., 2013 р.;
3. «Прийоми та засоби формування інтер'єрів та відкритих просторів музейних комплексів» Штика Д.О., 2014 р.;
4. «Засоби та методи дизайну оборонних споруд та їх переобладнання під громадсько-культурну функцію» Козійчук К.О., 2015 р.;
5. «Дизайн інтер'єрів громадських споруд з урахуванням їх історико-культурної цінності» Войцеховський В. Г., 2016 р.;

6. «Особливості формування дизайну інтер'єрів готелів в умовах реконструкції» Донець К.А, 2016 р.;
7. «Особливості дизайну інтер'єру в об'єктах історико-культурної спадщини (на прикладі Садиби Мурашко)» Грідіна С.В., 2017 р.;
8. «Дизайн інтер'єрів приміщень Національної опери України з реставрацією фасадів та благоустроєм території» Дзюмак В.О., 2018 р.;
9. «Особливості дизайну атріумних просторів в історичному центрі міста» Якив'юк О.І., 2015 р.;
10. «Особливості інноваційних технологій в дизайні інтер'єру картинних галерей» Бойцун К.В., 2019 р.;
11. «Особливості використання та дизайну промислових територій під громадські простори» Єременко А.О., 2019 р.;
12. «Особливості використання кольору в дизайні інтер'єрів виставкових просторів» Кручиніна Д. Б., 2019 р.;
13. «Особливості використання і реконструкції міських просторів під суспільні потреби в ХХІ ст.» Катющенко І.О., 2020 р.;
14. «Особливості формування громадських просторів культурних центрів в умовах реконструкції» Бойчук В.І., 2020р.;
15. «Особливості пристосування історичних споруд під громадські простори» Гуменюк І. І., 2021 р.;
16. «Особливості дизайну інтер'єрів культурно-мистецьких центрів в умовах реконструкції» Бахтін П.І, 2021р.;
17. «Особливості дизайну інтер'єрів та громадських просторів в стилі оп-арт» Григорєва К.Д, 2021р.

Дипломні проекти, зазначені вище, були виконані на кафедрі дизайну інтер'єру ФАБД НАУ під керівництвом Олійник О.П.

Впровадження основних положень дисертації Олійник О.П. в навчальний процес сприяє підвищенню якості професійної підготовки бакалаврів та магістрів факультету архітектури, будівництва та дизайну за спеціальністю 022 «Дизайн» та 191 «Архітектура», а також якості курсових та дипломних проектів кафедри дизайну інтер'єру.

Декан факультету архітектури,
будівництва та дизайну НАУ,
доктор історичних наук, професор

В.Карпов

НАЦІОНАЛЬНА
СПІЛКА АРХІТЕКТОРІВ УКРАЇНИ
П РА В Л І Н Н Я

вул. Бориса Грінченка, 7, м. Київ, 01001 тел. (044) 279-98-08, факс (044) 278-13-11, E-mail: arhitektor2@gmail.com,
Код ЄДРПОУ 00016395, МФО 300711, р/р UA41 300711 00000 26007060322469 в ПАТ «Приватбанк» м. Київ

№ 98 від 1 квітня 2021р.

У спеціалізовану вчену раду

АКТ
впровадження результатів науково-дослідної роботи

Наукові результати докторської дисертації кандидата архітектури, доцента Олійник Олени Павлівни «Теоретико-методологічні основи формування міських громадських просторів» на здобуття вченого ступеню «доктор архітектури» були впроваджені в розробці авторського курсу лекцій на курсах передатестаційної підготовки та підвищення професійної кваліфікації архітекторів в Навчально-експертному центрі НСАУ протягом 2011-2021 рр. Були впроваджені такі положення: дослідження громадських просторів як частини історико-культурної спадщини міст, особливості формування громадських просторів, досвід регенерації.

Авторський курс лекцій викладено в Посібнику навчального курсу до професійної атестації архітекторів, Вид. четверте, Київ, НСАУ, 2018, - у відповідності до програми, затвердженої на засіданні Атестаційної архітектурно-будівельної комісії, №2, 26.11. 2016 року.

Президент НСАУ, Голова
Атестаційної архітектурно-будівельної комісії
заслужений архітектор України
кандидат архітектури, доцент

О.П. Чижевський

НАЦІОНАЛЬНА
СПІЛКА АРХІТЕКТОРІВ УКРАЇНИ
П Р А В Л І Н Н Я

вул. Бориса Грінченка, 7, м. Київ, 01001 тел. (044) 279-98-08, факс (044) 278-13-11, E-mail: arhitektor2@gmail.com,
Код ЄДРПОУ 00016395, р/р UA84305299 00000 26007036223880 в АТ КБ «Приватбанк» м. Київ

№ 37 від 20.04.2020 р.

У спеціалізовану вчену раду

АКТ
впровадження результатів науково-дослідної роботи

Наукові результати докторської дисертації кандидата архітектури, доцента Олійник Олени Павлівни «Теоретико-методологічні основи формоутворення міських громадських просторів» на здобуття вченого ступеню «доктор архітектури» були впроваджені в роботі над Грантом Українського культурного фонду «Замок Свірж: Генеза. Розробка концепції ревіталізації та пристосування Замку в с. Свірж Перемишлянського району Львівської області», № ОТР1188 в період 21.09.2018 – 03.11.2018. Були впроваджені такі положення: визначення принципів перетворення Замку Свірж в громадський простір; прийоми регенерації території та дизайну середовища; стратегія пристосування на умовах сталого розвитку.

Президент НСАУ,
заслужений архітектор України
кандидат архітектури, доцент

В.М. Гусаков

20.04.2020 р.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
(УДІКС)**

01054, м. Київ, вул. Ярославів Вал, 36
Код ЄДРПОУ 16477553
тел./факс (+38044), 272-52-66
e-mail: udiks@ukr.net
www.spadshina.org.ua

MINISTRY OF CULTURE AND
INFORMATION POLICY OF UKRAINE

**UKRAINIAN
STATE INSTITUTE
FOR CULTURAL HERITAGE
(USICH)**

Str. Yaroslaviv Val, 36, 01054, Kyiv, Ukraine
State registration code/number 16477553
Tel./fax (+38044), 272-52-66
e-mail: udiks@ukr.net
www.spadshina.org.ua

№ 01-01/43 від 07.04 2021 р.
на _____ від _____ 2021 р.

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВЧЕНА РАДА

АКТ

впровадження результатів науково-дослідної роботи

Наукові результати докторської дисертації кандидата архітектури, доцента Олійник Олени Павлівни «Теоретико-методологічні основи формоутворення міських громадських просторів» на здобуття вченого ступеню «доктор архітектури» були впроваджені в таких НДР Інституту:

1. «Визначення впливу дисгармонійних будівель і споруд м. Києва на визначну універсальну цінність об'єкту Всесвітньої спадщини "Собор св. Софії з монастирськими спорудами - Києво-Печерська Лавра» 2017 р.; - впроваджені такі положення: аналіз впливу дисгармонійних будівель і споруд на сприйняття громадських просторів в межах буферної зони об'єкту Всесвітньої спадщини "Собор св. Софії з монастирськими спорудами - Києво-Печерська Лавра», аналіз просторово-планувальної структури громадських просторів в межах буферної зони, визначення блакитних ліній забудови.

2. «Історико-архітектурний опорний план м. Луцька» впроваджені такі положення: аналіз еволюції просторово-планувальної структури міста; аналіз формоутворення системи громадських просторів міста.

**Директор
Українського державного інституту
культурної спадщини МКІП**

Ірина Прокопенко

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
(УДІКС)**

01054, м. Київ, вул. Ярославів Вал, 36
Код ЄДРПОУ 16477553
тел./факс (+38044), 272-52-66
e-mail: udiks@ukr.net
www.spadshina.org.ua

MINISTRY OF CULTURE AND
INFORMATION POLICY OF UKRAINE

**UKRAINIAN
STATE INSTITUTE
FOR CULTURAL HERITAGE
(USICH)**

Str. Yaroslaviv Val, 36, 01054, Kyiv, Ukraine
State registration code/number 16477553
Tel./fax (+38044), 272-52-66
e-mail: udiks@ukr.net
www.spadshina.org.ua

№ 01-01/44 від 07.04. 2021 р.
на _____ від _____ 2021 р.

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВЧЕНА РАДА

АКТ

впровадження результатів науково-дослідної роботи

Наукові результати докторської дисертації кандидата архітектури, доцента Олійник Олени Павлівни «Теоретико-методологічні основи формоутворення міських громадських просторів» на здобуття вченого ступеню «доктор архітектури» були впроваджені в роботі «Послуги з проведення історико-архітектурної інвентаризації забудови, встановлення зони охорони, ресурсної оцінки території та рекомендацій з регенерації в межах території заводу «Арсенал» – щойно виявленого об'єкту культурної спадщини за адресою: м. Київ, вул. Московська, 2-10» в 2018 р. Були впроваджені такі положення: аналіз можливості та напрямів регенерації; визначення принципів перетворення Заводу «Арсенал» в громадський простір; прийоми регенерації території та дизайну середовища на умовах сталого розвитку.

**Директор
Українського державного інституту
культурної спадщини МКІП**

Ірина Прокопенко

Вик. Л. Хоменко
тел (044) 272-52-66

Dr hab. inż. arch., arch. kraj. Dominika Kuśnierz-Krupa, Prof. PK

Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej
ul. Podchorążych 1, 30-084 Kraków

tel. 501 787 986, email: dkusnierz-krupa@pk.edu.pl

Cracow, 23.05.2020

Dr hab. inż. arch. Dominika Kuśnierz-Krupa, prof. PK
Head of the Chair of the History of Architecture, Urbanism and Art
Institute of the History of Architecture and Monument Preservation
Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology

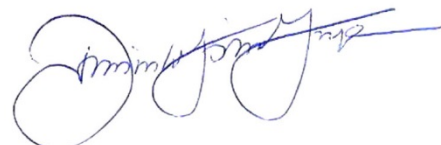
CERTIFICATE

I hereby certify that Ph.D., Ass. Prof. Oliynyk Olena Pavlyna, Head of the Department of Interior Design of the Faculty of Building, Architecture and Design of the National Aviation University, underwent an academic internship at the Chair of the History of Architecture, Urbanism and Art of the Institute of the History of Architecture and Monuments Preservation of the Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology in the period between 22.11.2019 to 22.05.2020.

The internship was conducted in accordance with Annex No. 1 from 18.10.2019 to Agreement No. PW1/8/2016 from 28.06.2018 between the Cracow University of Technology and the National Aviation University concerning cooperation between the Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology and the Faculty of Building, Architecture and Design of NAU.

During the internship, Ph.D., Ass. Prof. Oliynyk Olena Pavlyna conducted research concerning, among others:

- Studies of the spatial planning organization of historical centers, the adaptation of historical and cultural heritage and design of the historical environment;
- Analysis of religious buildings and sites;
- Analysis of the formation and use of urban spaces;
- Analysis and evaluation of teaching methods.

POLITECHNIKA KRAKOWSKA
INSTYTUT HISTORII ARCHITEKTURY
I KONSERWACJI ZABYTKÓW
*Katedra Historii Architektury,
Urbanistyki i Sztuki Powszechnej*
30-084 Kraków, ul. Podchorążych 1
tel./fax (012) 636-03-05

ZAŚWIADCZENIE

Zaświadcza się, że **Pani Olena Oliynyk**, wykładowca w Katedrze Projektowania Wnętrz Instytutu Lotnisk Narodowego Uniwersytetu Awiacji w Kijowie na Ukrainie, w dniach 23 – 28 kwietnia 2018 r. uczestniczyła w międzynarodowych praktykach studenckich w Centrum Studiów Inżynierskich PWSZ, organizowanych przez Katedrę Budownictwa Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie, w charakterze opiekuna praktyk. Zakres ćwiczeń laboratoryjnych w wymiarze 40 godzin objął niżej wymienione zadania:

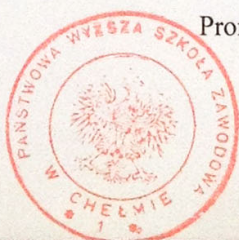
- Analiza składu ziarnowego kruszywa,
- Przygotowanie próbek do badań wytrzymałościowych cementu,
- Gęstość pozorna próbek o kształcie nieregularnym,
- Pomiar gęstości metodą piknometryczną,
- Wytrzymałość próbek na rozciąganie (z próbek wykonanych przez studenta),
- Wytrzymałość próbek na ściskanie (z próbek wykonanych przez studenta),
- Zapoznanie z niwelatorem i techniką pomiarów,
- Pomiar i odtwarzanie kształtów części o bardzo złożonych krzywoliniowych kształtach przy pomocy skanera optycznego 3D GOM compact scan ATOS,
- Wycinanie laserowe różnorodnych kształtów, wykorzystując profesjonalną wycinarkę laserową EAGLE iNspire,
- Wydruk 3D na podstawie wcześniej przygotowanych modeli w programach CAD/CAM wykorzystując Drukarke 3D FORTUS 360mc.

Zaświadczenie wydaje się w celu udokumentowania podniesienia kwalifikacji wykładowcy poprzez udział w odbyciu ćwiczeń laboratoryjnych w ramach międzynarodowych praktyk studenckich.

dr Beata Fałda

Prorektor ds. Rozwoju PWSZ w Chełmie

Chełm, 28 kwietnia 2018 r.

ДОДАТОК В

Додаткові матеріали, які засвідчують апробацію положень дисертації

National Aviation University
Educational and Research Institute of Airports
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

due to 85th anniversary of NAU

III International scientific and practical congress
«Urban environment – XXI century. Architecture. Construction. Design»

(April 18-20, 2018, Chelm, Poland)

CERTIFICATE OF THE PARTICIPANT

Oliynyk Olena
National Aviation University

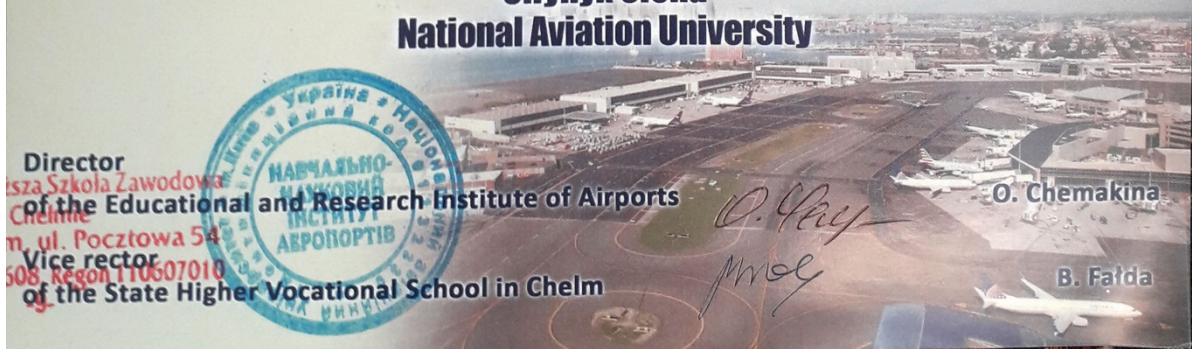
Director
of the Educational and Research Institute of Airports
Chelme
m. ul. Pocztowa 5A
Vice rector
of the State Higher Vocational School in Chelm

O. Oliynyk
mmol

O. Chemakina

B. Falda

ІІІ МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОНГРЕС

Міське середовище - ХХІ ст.

Архітектура. Будівництво. Дизайн

14-16 березня 2018 р., НАУ, Київ, Україна

До 85-річчя НАУ

ДИПЛОМ

I ступення

Нагороджується

Олійник Олена Павлівна,
кандидат архітектури, доцент
(Національний авіаційний університет, Україна)
за доповідь
**«Обґрунтування всесвітньої універсальної цінності
архітектури вул. Хрещатик для
включення в світову спадщину ЮНЕСКО»**

Директор ННІАП НАУ

**Відповідальний
за науково-методичну роботу ННІАП НАУ**

О.В.Чемакіна

А.О.Бєлятинський

СЕРТИФІКАТ

учасника

I Міжнародної науково-практичної конференції
**ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ:
ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ**

1st International Scientific and Practical Conference
**SPATIAL DEVELOPMENT OF TERRITORIES:
TRADITIONS AND INNOVATIONS**

Олійник Олена Тарасівна

Голова організаційного комітету
професор

О.А. Никитюк

10 -11 жовтня 2019
Україна, Київ

October 10 -11, 2019
Ukraine, Kyiv

MBA
KRA
KÓW
2019

Międzynarodowe Biennale Architektury Kraków 2019
International Biennale of Architecture Kraków 2019

8-9 października 2019 / 8th-9th October 2019
ICE Kraków Congress Centre

Biuro MBA / MBA Office
Plac Szczepański 6, 31-011 Kraków
mba-office@sarp.krakow.pl, +48 12 422 75 40
www.mba2019.sarp.krakow.pl

TO WHOM IT MAY CONCERN

CERTIFICATE OF PARTICIPATION

This is to certify that Ms OLENA OLIYNYK

is invited take part in the live competition of architectural manifestos at the International Biennale of Architecture MBA 2019 in Kraków, Poland. That great event, organized by the Association of Polish Architects SARP, takes place on the 8th-9th October at the imposing ICE International Congress Centre and requires personal presentation by the admitted contestants, as in:

<http://mba2019.sarp.krakow.pl/konkursy/>

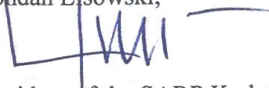
Having successfully passed the preselection by the professional Biennale Jury and team, the entry under the title *Concept of connecting the capital city of Kiev with the Dnieper River* shall be delivered live in public by Ms Olena Oliynyk

Therefore, the organisers of the International Biennale of Architecture MBA Krakow 2019 hope for her presence and kindly request the assistance in the visa matters. According to the MBA Kraków 2019 Rules, the participants take part at their own expense.

Thank you in advance,

we remain with best regards on behalf of the MBA Krakow 2019 Organisers,

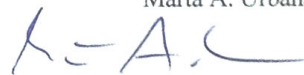
Bogdan Lisowski,

President of the SARP Krakow Branch

Secretary of the Council of SARP Presidents

Marta A. Urbańska

Commissioner of the Competition,

Plenipotentiary of the SARP Main Board

Organizatorzy:

Partnerzy:

ДИПЛОМ

учасника

Першої міжнародної наукової конференції
АРХІТЕКТУРА ТА ЕКОЛОГІЯ
 проблеми міського середовища

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ

ОЛІЙНИК
Олена Павлівна

за доповідь на тему:
 "Еволюція та морфологія інтер'єрів аеровокзалів в
 процесі розвитку"

Проректор з наукової роботи

В. Харченко

м. Київ

листопад, 2009 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ АЕРОПОРТІВ

**ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ
АЕРОПОРТОВИХ КОМПЛЕКСІВ**
DIGITAL AVIATION

ДИПЛОМ
учасника

МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

нагороджується

ОЛІЙНИК
Олена Павлівна

кандидат архітектури,
професор кафедри комп'ютерних
технологій дизайну НАУ

за доповідь на тему:

«Аеровокзал: віртуальний і реальний простір»

Проректор НАУ з наукової роботи
В. Харченко

м. Київ
7-8 грудня 2010

ДОДАТОК Г

Джерела ілюстрацій

Рис.1.1 Рисунок автора

Рис.1.2 б. 1- Бунин А. В. и Саваренская Т. Ф. История градостроительного искусства: в 2-х т. Градостроительство рабовладельческого строя и феодализма. Т.1. 2-е изд. Москва: Стройиздат, 1979, с. 61; 2- Ostrowski W. Wprowadzenie do historii budowy miast: Ludzie i srodowisko. Warszawa, 1996; 3-Crouch Dora P. Urban design in cities of the Roman Empire Ecistics, s.253,288.

Рис. 1.3 Прага – Бунин А. В. и Саваренская Т. Ф., Сіена - Ostrowski W. Wprowadzenie do historii budowy miast: Ludzie i srodowisko. Warszawa, Oficyna wydaw. Politechniki Warszawskiej, 1996, с.265, 295.

Рис.1.4 Єрусалим, Дрезден - Бунин А. В., Саваренская Т. Ф.,стр 168; Каркассон - Ostrowski W. Wprowadzenie do historii budowy miast, с.318.

Рис. 1.5 Бунин А. В., Саваренская Т. Ф. Городские улицы. Режим доступа:<http://townevolution.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st013.shtml> (дата звернення 11.03.2021)

1.6. Камілло Зітте. Художественные основы градостроительства, М: Стройиздат, 1993. С. 111,115, 117.

Рис. 1.7 Рисунок автора. Oliynyk O. Struktura planu nowozytnego Lucka jako rezultat wspolistnienia gmin religijno-narodowych. Kwartalnik architektury i urbanistyki. T. XLI. Z. 2: Teoria i historia. Warszawa: wyd. Naukowe PWN, 1996. S. 107 – 118.

Рис. 1.8 - 1.10. Рисунок автора: канд.дисс.

Рис. 1.11. Бунин А. В., Саваренская Т. Ф., с.158

Рис. 1.12. Градостроительство Италии эпохи барокко. Всеобщая история архитектуры. Том VII. Западная Европа и Латинская Америка. XVII — первая половина XIX вв. под ред.. А.В. Бунина Москва, Стройиздат, 1969.

Режим доступа: http://classic.totalarch.com/europe_17_19/italy/2

Рис.1.13 <https://schwarzplan.eu/en/site-plan-and-figure-ground-plan-new-york/>

Рис. 1.14. Німеччина: будівля Нової імперської канцелярії Шпеер А. Воспоминания: Пер. с нем. — Смоленск: Русич, 1997. С. 96-9; Глазычев

Урбаністика с.127; Г. Федер "Нове місто" (1939р.); Архітектура нацистської Німеччини [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%9D%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8; план Запорозжя - Журнал «Архітектура ССРСР, 1933 №3-4

Рис.1.15. Oliynyk Olena. Urban Spaces: Falsification vs Identification (Fałsyfikacja i identyfikacja przestrzeni miejskich). In book: Defining the Architectural Space – The Truth and Lie of Architecture. Politechnika Krakowska, wydział Architektury. 2020. S.89-96.

Рис.1.16 Tranchik R. Finding Lost Spaces. Theories of Urban design. New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1986.

Рис. 1.17. Камілло Зітте. Художественные основы градостроительства.

Рис. 1.18-1.24 Krier, R. Urban Space. New York: Rizzoli, 1993. с.30,32, 33, 36, 37,40, 41, 43,46, 29, 23

Рис. 1.25 - 1.26 Рисунок автора: канд.дисс.

Рис. 2.1 В.Hillier. Space is the machine. London: Space Syntax, 2007. s.53

Рис.2.2 В.Hillier. Space is the machine. London: Space Syntax, 2007. с.57

Рис.2.3-2.4. Зубричев О. С., Маслова С. А. Регіональні особливості моделювання архітектурно-ландшафтної та просторової структури рекреаційно-розважальних парків України

Рис. 2.5-2.7. Рисунок автора.

Рис. 2.8 Tranchik R. Finding Lost Spaces. Theories of Urban design. New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1986.

356. Рис.2.10. 2.11 Олійник О.П. Методика просторового аналізу в дизайні міського середовища. Технічна естетика та дизайн: Міжвідомчий наук.-техн.зб. Київ, КНУБА, 2012. Вип.11. С. 136-142.

Рис. 2.12- 2.14Tice J. The Interactive Nolli map of Rome website, 2005. Режим доступу: <http://nolli.uoregon.edu/default.asp> (дата звернення 21.03.2021).

Рис. 2.19 . М. Кармона. Public Spaces, с.67

Рис.2.20.<https://schwarzplan.eu/en/site-plan-and-figure-ground-plan-jerusalem/>

Рис. 2.22 Ayers Saint Gross Architects <http://www.asg-architects.com>

Рис.2.23-2.24 Yang T. The Design Patterns of Administrative Building: Precedent Studies and Designing Fenggang Administrative Center: Semantic Scholar. Режим доступа: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Design-Patterns-of-Administrative-Building%3A-and-Yang/0e0d9bd6e09b0f75763556ee28ef1678a9a28d90> (дата звернення 21.03.2021).

Рис. 2.27 <https://www.podrecca.at/index.php?inc=projectLocation&id=791>

Рис. 2.28 Из архива автора

Рис. 2.29 Hillier B. and Tzortzi K. Space Syntax: The Language of Museum Space. In Book: A Companion to Museum Studies Edited by Sharon MacDonald , 2006. S.283

Рис.2.30. B.Hillier. Space is the machine. London: Space Syntax, 2007. s.71

Рис. 2.31. B.Hillier. Space is the machine. London: Space Syntax, 2007.c.72

Рис.2.32 Hillier B. and Tzortzi K. Space Syntax: The Language of Museum Space. In Book: A Companion to Museum Studies Edited by Sharon MacDonald , 2006. S.284-1

Рис. 2.33. Hillier B. and Tzortzi K. Space Syntax: The Language of Museum Space. In Book: A Companion to Museum Studies Edited by Sharon MacDonald , 2006. S.285

Рис.2.35 B.Hillier. Space is the machine. London: Space Syntax, 2007. s.108

Рис.2.36. B.Hillier. Space is the machine. London: Space Syntax, 2007. с.127

Рис. 2.37 B.Hillier. Space is the machine. London: Space Syntax, 2007. s.180

Рис. 2.40 Рисунок автора (моделі)

Рис. 2.41-2.42. Рисунок автора. Бунин А. В., Саваренская Т. Ф.

Городские улицы Режим доступа: <http://townevolution.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st013.shtml>

(дата звернення 11.03.2021)

Рис. 2.43. Рисунок автора.

Рис. 2.44. <https://spacesyntax.com/project/british-museum/>

Рис. 2.45. <https://ilkkatorma.com/Works/design-guidelines-for-the-natural-history-museum/>

Рис.2.46 <http://kannelura.info/?p=3760>

Рис. 2.47. Фото автора

Рис.2.48. https://www.researchgate.net/publication/228646158_Space_Syntax_in_Architectural_Design

Рис. 3.1 Рисунок автора

Рис. 3.2 Рисунок автора. Гаага <https://www.behance.net/gallery/30587939/People-Movement-and-Public-Space>

Рис. 3.3. <https://medium.com/projexity-blog/dissecting-public-space-5-notes-on-urban-plazas-e833c96e1680>

Рис. 3.4. - 3.5 Рис. автора

Рис.3.6 <https://medium.com/projexity-blog/dissecting-public-space-5-notes-on-urban-plazas-e833c96e1680>

Рис. 3.7. Trafalgar Square A World Square for All. Режим доступу: <https://spacesyntax.com/project/trafalgar-square/>(дата звернення 21.03.2021)

Рис. 3.8 - 3.10 Рисунок автора

Рис. 3.11 Пропозиція організації благоустрою Бессарабської пл.. Проект студ. Н.Пилипенко, кер. Олійник О.П. К.:НАУ, 2020.

Рис. 3.12 Пропозиція організації благоустрою Контрактової пл. Проект студ. Н.Пилипенко, кер. Олійник О.П. К.:НАУ, 2020.

Рис. 3.13-3.15 Пропозиція організації благоустрою території Поштової площі. Проект студ. Гуменюк І.І, кер. Олійник О.П. К.:НАУ, 2020.

Рис. 3.16 Пропозиція організації благоустрою Володимирської вул.. Проект студ. Купрієнко, кер. Олійник О.П. К.:НАУ, 2020.

Рис. 3.17-3.20 Пропозиція організації благоустрою території вул. Володимирської- Золотоворотської. Проект студ. Шитової К.І, кер. Олійник О. П. К.:НАУ, 2020.

3.21. Олійник О.П., Штика Д. Сучасний стан дизайну інтер'єрів та відкритих просторів музейних комплексів. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство: зб.наук.пр. Харків: ХДАДМ, 2013. Вип.1. С. 43-48.

Рис.3.22. Рисунки автора. 4 Archweb.it- Disegni e progetti di architetture famose – Strumenti CAD per la progettazione – Blocchi dwg – Architectural drawings. Zaha Hadid: MAXXI Museo Nazionale delle Arti del XXI secolo

Рис. 3.23. <https://www.archweb.com//architetture/opera/Dormitori-MIT-Baker-House/>; <https://emts2016.ursi.fi/venue/>.

Рис. 3.24-3.25. Минералогический Музей им. А.Е. Ферсмана Российской Академии Наук <http://old.fmm.ru/expoframe.htm>

Рис. 4.1-4.3 Паспортизация вулиць м. Києва КМДА, 2013. <https://kga.gov.ua/files/pasport-vyluc.pdf>

Рис. 4.4.-4.5 Рисунок автора

Рис. 4.6 Фото автора.

Рис. 4.7-4.14 Паспортизация вулиць м. Києва КМДА, 2013. <https://kga.gov.ua/files/pasport-vyluc.pdf>

Рис. 4.15-4.16 Walkability report. The Prince's Foundation, 2020. Режим доступу: <https://d16zhuza4xzjg.cloudfront.net/files/resear-6-walkable-cities-report-digital-1-667394a6.pdf> (дата звернення 21.03.2021).

Рис.4.17 Kirichkov, I. Levoshko,S., Oliynyk, O. Cultural development of the underground urban spaces on the experience of Saint-Petersburg and Harbin <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192398502>

Рис. 4.18 Дизайн-проект благоустройства ул. Советской г. Оренбурга. ОГУ, архитектурно-строительный факультет. 2009.

Рис. 4.19 Рисунок автора

Рис. 4.20-4.23 Чинь, Д. К. Ф. Архитектура: форма, пространство, композиция. Москва: АСТ: Астрель, 2005.с.114

Рис. 4.24 Oliynyk O. The Maidan and Post-Soviet Evolution of Kyiv's Architecture. International Congress «Architectural Design ARCHDESIGN'15», Current Trends and Methodologies on Architectural Design. Istanbul, July 6-7, 2015. S. 801-824.

Рис. 4.25 Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності, м. Київ http://www.competition-maidan-ukraine.org/projects_competition-maidan-ukraine_home_f.htm

Рис. 4.26 Myszka R. & Niedziółka-Rybak K. Authority and urban pace in the city landscape, Urban Development Issues, vol. 59, 2018. p.55–63.

Рис. 4.27 Open space networks, from Rogers, 1999, © Andrew Wright Associates.

Рис. 4.28 Вкрадений Дніпро <http://texty.org.ua/d/longs/dnipro2/>

Рис.4.29-4.33. Гаврилюк І.В., Олійник О.П. Принципи та прийоми організації міських площ західноєвропейських міст (на прикладі Нідерландів). Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. Київ, 2011. Вип. 27. С. 5-14.

Рис. 4.34 Lacaton&Vassal <https://www.lacatonvassal.com/index.php?idp=37>

Рис. 4.35 Рисунок автора

Рис. 5.1.-5.10 Рисунки автора

Рис. 5.11 Krayushkina K., Oliynyk O. Stabilized soil - new material for road construction and design. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, Volume 918, 2020. VIII International Scientific Conference Transport of Siberia – 2020 012117 doi:10.1088/1757-899X/918/1/012117